

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TALEPKÂR BİR HAREKET OLARAK YENİ
TOPLUMSAL HAREKETLER ve KÜRESEL TOPLUMSAL
HAREKETLER

AYŞEGÜL DEDE

DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. ERTAN ÖZENSEL

KONYA-2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül Dede	
	Numarası	134105001005	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tezin Adı	Talepkâr Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Toplumsal Hareketler	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

 Ayşegül DEDE

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Ayşegül Dede tarafından hazırlanan “Talepkâr Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Toplumsal Hareketler” başlıklı bu çalışma 15/05/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

Başkan

Prof. Dr. Mahmut ATAY

Üye

Prof. Dr. Zekeriya MIZIRAK

Üye

Doç. Dr. Erhan TECİM

Üye

Dr. Öğr. Ü. İbrahim NACAĞ

Üye

(Handwritten signatures in blue ink)

TEŞEKKÜR

Öncelikle tezimin konusu başta olmak üzere bu süreçte desteğini her zaman yanımda hissettiğim, çalışmaya değerli katkı sunan ve tezin tamamlanmasında büyük emeği olan Prof. Dr. Ertan Özensel hocama çok teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde destekleyici ve yol gösterici müdahaleleriyle çalışmaya değerli katkı sunan ve tezin şekillenmesinde büyük emeği olan Doç. Dr. Erhan Tecim hocama çok teşekkür ederim. Çalışmanın tamamlanmasında büyük emekleri olan Prof. Dr. Mahmut Atay hocama ve Prof. Dr. Zekeriya Mızırak hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte desteğini her zaman yanımda hissettiğim Prof. Dr. Mustafa Aydın hocama, Prof. Dr. Ali Şahin hocama, Doç. Dr. Ayşe Canatan hocama ve değerli arkadaşlarım Nilay Bilgiç'e ve Rana Kara'ya çok teşekkür ederim. Elbette bu çalışmanın bütün heyecanını paylaştığım ve tüm aşamalarında en büyük destekçim olan anneme, babama ve kardeşim Mehmet Sami'ye çok teşekkür ederim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Ayşegül Dede	
Numarası	134105001005	
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji	
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertan Özensel	
Tezin Adı	Talepkâr Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Toplumsal Hareketler	

ÖZET

Toplumsal hareketler sosyal adaletsizliğe karşı bir duruş sergileyerek eşitlik, adalet, kendi inançları ile hayatını düzenleme ve yönetime katılma talebinde bulunmuşlardır. Sanayi sonrası toplumda ise yeni toplumsal hareketler ile birlikte özerklik, özgürleşme, tanınma ve etkili katılım talebi önem kazanmıştır. Bu çerçevede yeni toplumsal hareketler emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanmayan kimlik, etnisite, azınlık, çevre, barış ve enerji konularını gündemine almış, yaşam koşulları ile yaşam kalitesinin iyileştirilmesine odaklanmış ve yaşama ilişkin her alanda daha fazlasını talep ederek “talepkâr” bir hareket olarak ortaya çıkmışlardır. Hareketlerde başlıca kimlik ve demokrasi talebiyle birlikte daha temiz hava, daha az gürültü kirliliği ile daha fazla yeşil alan gibi gündelik yaşamın içinden üretilen ayrıcalıklı talepler ortaya çıkmıştır. 1990’lı yıllarla birlikte birbirinden farklı amaç ile temadan oluşan ve çeşitli toplumsal hareketlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan küresel toplumsal hareketlerde ise hareketlerin talepleri küresel bir boyuta taşınmış, farklı talepler “Başka Dünya” kavramında birleşmiş ve taleplerin ifade edilmesinde “Ben Nesli” önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Toplumsal Hareketler, Talepkâr Hareket, Yeni Toplumsal Hareketler.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül Dede	
	Numarası	134105001005	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sociology	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertan Özensel	
Tezin İngilizce Adı	As a Demanding Movement New Social Movements and Global Social Movements		

SUMMARY

Social movements have risen on the axis of demand for change and equality by exhibiting a stance against social injustice and movements have demanded for mainly equality, justice, participation to administration and managing their own beliefs and lives. In post-industrial society with new social movements autonomy, liberation, recognition and effective participation demand have gained importance. In this framework, new social movements take on the agenda the issues of identity, ethnicity, minority, environment, peace and energy that do not originate from the labor-capital contradiction, not to be satisfied the existing living conditions, focus on improving living conditions and quality and appear as a "demanding" movement by demanding for "much more things in every area related to life". Along with the mainly demand for identity and democracy in the movements, there have also been demands for more clean air, less noise pollution and more green space, which can be produced from everyday life and evaluated as privileged. In the 1990s global social movements that emerged in with different purposes and themes and brought together by various social movements, the demands were moved to a global dimension, the different demands were combined in the concept of "Another World" and "Generation Me" became important in expressing the demands.

Key Words: Demanding Movement, Global Social Movements, New Social Movements.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ TOPLUMU, SANAYİ SONRASI TOPLUM ve TOPLUMSAL

HAREKETLER	11
1.1.Sanayi Toplumu ve Sanayi Toplumu Kuramları	13
1.1.1.Auguste Comte	13
1.1.2.Emile Durkheim	14
1.1.3.Max Weber	15
1.1.4.Karl Marx	16
1.1.5.Sanayi Toplumu Kuramcıları ve Toplumsal Hareketler	19
1.2.Sanayi Toplumu ve Toplumsal Hareketler	23
1.2.1.İşçi Sınıfı Hareketleri	27
1.2.1.1. Chartizm Hareketi	27
1.2.1.2.İşçi Sınıfı Hareketlerinde Yaşanan Dönüşüm	30
1.2.2.Köylü Sınıfı Hareketleri.....	31
1.3.Toplumsal Hareket Kavramı ve Toplumsal Hareket Kuramları	32
1.3.1.Kaynak Mobilizasyonu Kuramı.....	38
1.3.2.Politik Süreç Kuramı	40
1.3.3.Kültürel Yaklaşımlar	42
1.4.Sanayi Sonrası Toplum Kuramları	43
1.4.1. Postmodern Toplum Kuramları	48
1.4.1.1. George Ritzer	50
1.4.1.2. Zygmunt Bauman	51
1.4.1.3. Jean F. Lyotard	52

1.4.1.4.Jean Baudrillard	54
1.4.1.5.Mike Featherstone	56
1.4.1.6.Pauline M. Rosenau	57
1.5.Sanayi Sonrası Toplum ve Yeni Toplumsal Hareketler	59
1.5.1. Postmodern Toplum Kuramları ve Yeni Toplumsal Hareketler.....	62
1.5.1.1.PostMarksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler	65

İKİNCİ BÖLÜM

“TALEPKÂR BİR HAREKET” OLARAK YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER ...	68
2.1.Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Nitelikleri	74
2.2. “Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Talep Bileşenleri	81
2.3.“Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Talepleri	86
2.3.1. “Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Kimlik Talebi	90
2.3.1.1.Yeni Toplumsal Hareketlerin Kimlik Talebinde Yükselmesini Etkileyen Unsurlar	94
2.3.2. Programlanmış Toplumda Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Talebi: Özgürleşme ve Özerklik	97
2.4. “Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Demokrasi Talebi	100
2.4.1.İletişimsel Eylem Kuramı: Yaşantı Dünyası Alanlarının Etkin Kılınması ve Yaşam Alanlarının Özgürleşmesi Talebi	105
2.4.2.Radikal Demokrasi Projesi: Radikal ve Çoğulcu Demokrasi Talebi.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL TOPLUMSAL HAREKETLER	115
3.1.Ağ Toplumunu ve Toplumsal Hareketler	116
3.2.Küresel Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı	118
3.2.1.Küresel Toplumsal Hareketlerin Kavramsallaştırılması	120
3.3.Küresel Toplumsal Hareketlerin Talep Bileşenleri	124
3.4.Küresel Toplumsal Hareketlerin Temel Talepleri	127
3.4.1.Küresel Toplumsal Hareketlerin “Başka Dünya” Talebi	128
3.4.1.1.Başka Dünya’da Yeşil Politika	132
3.4.1.2. Çokluk ve Demokratik Bir Küresel Bir Toplum Talebi	133
3.5.Küresel Toplumsal Hareketler ve “Ben Nesli”	136
3.5.1.Ben Nesli’nin Küresel Toplumsal Hareketlerdeki Rolü	140
3.5.2.Ben Nesli’ne İlişkin Eleştiriler	144
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	148

KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	173

GİRİŞ

Yeni toplumsal hareketlerin bir ülkede veya bir bölgede kendine has dinamikler ve koşullar çerçevesinde ortaya çıkması nedeniyle bu çalışma yeni toplumsal hareket örneklerini dışlayarak yeni toplumsal hareketlerin ne olduğuna veya ne olmadığına ilişkin genel bir çerçeve sunma amacı taşımasından dolayı teorik bir düzlemde ve literatür taraması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple yeni toplumsal hareket örnekleri yerine toplumsal hareketler sosyolojisinde ortaya koyulan teoriler çalışmanın ana konusu olan “talepkâr” boyutu mihverinde incelenecektir. Her bir yeni toplumsal hareket farklı ülkelerde ülkelerin dinamikleri ile ortaya çıkmakta ve ülkelerin temel talebi ekseninde şekillenmektedir. Dolayısıyla demokrasinin geliştiği ülkelerdeki yeni toplumsal hareketler demokrasinin daha geri planda kaldığı ülkelerde aynı tema ile ortaya çıksa da hareket kendi ülkenin dinamiklerine evrilmekte ve temel talep demokrasi yerine o ülkenin demokrasi yolunda elde edeceği başka bir talep hareketin teması haline gelebilmektedir.

Çalışmada Alain Touraine’in perspektifi temel çerçeve alınmakla birlikte bu perspektif Jürgen Habermas, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Manuel Castells, Michael Hardt ve Antonio Negri ile M. Jean Twenge yaklaşımıyla genişletilmiş, bu alandaki yerli ve yabancı kaynaklar taranmış ve bu kaynaklar çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışmada yeni toplumsal hareketleri siyasal, sosyal ve kültürel boyutunu kapsayacak bir şekilde talepkâr bir hareket olarak tanımlama çabası, yeni toplumsal hareketlere ilişkin teorilerin talep merkezinde incelenmesi, mevcut teorileri talep hareketlerin gündelik yaşam ile olan etkileşimine yer verilmesi ve Ben Nesli ile hareketler arasındaki ilişkinin kurulması çalışmanın özgünlüğü ortaya koymaktadır.

Konunun güncelliğini koruması, farklı kategorilerde değerlendirilebilecek teorilerin varlığı ve her bir teorinin hareketlerin belirli bir boyutuna odaklanması çalışmaya değerli bir katkı sunmakla birlikte aynı zamanda bu durum çalışmanın en önemli problemini oluşturmaktadır. Bu problem ile birlikte gelişmişlik düzeyi farklı ülkelerde veya aynı ülkelerdeki farklı bölgelerde değişiklik gösteren yeni toplumsal hareketlerin genel geçer kabullerini oluşturmak zor olmakla birlikte ortaya çıkan yeni hareketlerin ne kadar yeni toplumsal hareketler paradigmasına dâhil olduğuna veya dâhil olmadığına ilişkin bir şablonun ortaya koyulması açısından bu çalışma önemlidir. Nitekim yıkıcı boyutu göz ardı etmek amacıyla “Haziran Hareketi” ve “Gezi Direnişi”

şeklindeki eylemlerin kavramsallaştırılması bir tarafa Gezi Parkı eylemleri yeni toplumsal hareketler paradigması içinde değerlendirilebilmektedir.

Gezi Parkı eylemleri AK Parti iktidarından rahatsızlık duyan belirli bir muhalefet grubunun ve mevcut toplumsal yapıda sosyal, siyasal, ekonomik ile kültürel boyutta ortaya çıkan değişimden rahatsızlık duyan farklı kesimlerin kitlesel protesto gösterileri çerçevesinde değerlendirilebilir. Eylemlerin ilk günlerinde hoşnutsuzluğu bulunan kitle rahatsızlık duyulan konuları bir dizi talep yerine bir itiraz çerçevesinde ifade etmeye çalışmıştır. Talep etmek yerine bir şeye itiraza odaklanan bu kitle hedef ile tezi olan bir kitle yerine itirazı, hoşnutsuzluğu ve kızgınlığı olan bir kitledir (Ete, 2013: 84). Bu çerçevede Ete eylemlerin talepler yerine hangi duygularla ortaya çıktığına ilişkin bir analizin daha doğru olacağını belirtmekte ve eylemcileri harekete geçiren duyguların seçkincilik, yenilgi-mağlubiyet, umutsuzluk-çaresizlik ve korku-paranoya olduğunu açıklamaktadır. Seçkinciliğin ana duygu olduğu eylemlerde bazı laik kesimlerin belirli imtiyazlarını kaybetmesi yenilgi duygusuna yol açmakta, yenilgi duygusunun kalıcı bir durum olarak anlaşılması umutsuzluğu beraberinde getirmekte ve AK Parti'nin muhafazakâr-dindar yaşam tarzını dayatacağına yönelik varsayımınla “her şey elimizden gidiyor-gidecek” duygusu korkuyu beraberinde getirmektedir.

Gezi Parkı eylemlerinde dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dan kaynaklanan kızgınlık ve hoşnutsuzluk açık bir şekilde ifade edilmekle birlikte eylemlerde toplumsal yaşama, mevcut yönetime veya toplumsal katılıma ilişkin net bir talep ortaya koyulamamıştır. Her ne kadar eylemde ağaç teması ve çevre duyarlılığı üst perde şeklinde kullanılsa da eylemler laik yaşam tarzına müdahale olduğuna ilişkin bir söylemle kendisini ortaya koymuş ve “yaşam tarzıma dokunma” söyleminden öte bu konuda mekân talebi dışında somut bir talep ifade edilememiştir. Eylemciler yaşam alanlarının daha fazla özgürleştirilmesi talebi veya daha demokratik bir katılım talebi yerine “itiraz”a odaklanarak dönemin başbakanı olan Erdoğan üzerinden ana sloganlarını ve itirazlarını oluşturmuşlardır. Eylemciler iktidar ile mevcut politikalar yerine Erdoğan'ın ülkeyi yönetmeyi bırakması talebini ana gündem maddesi yapmışlar, Erdoğan'ı hedef alan küfür, tehditkâr ve nefret içerikli sloganlara yer vermişler, taleplerini yıkıcı bir şekilde ifade etmişlerdir. Eylemlerin yıkıcı bir şekilde yürünmesinde etkili olan bazı kamu görevlilerinin kışkırtıcı tutumları bir tarafa eylemler toplumun farklı kesimlerini bir araya getirememiştir. Bu ekseninde özellikle radikal/terör grupların kendisine geniş bir ölçekte yer bulduğu Gezi Parkı eylemlerinde iktidarın/Erdoğan'ın

değişmesi ana tema olmakla birlikte eylemlerde başat bir talep ve değişim vizyonu net bir şekilde ortaya koyulamamıştır.

Eylemlerde sivil toplumun aktörleri yerine siyasi kimlikleri bulunan aktörlerin sözcülük yapması, siyasi kimliklerin lojistik boyutta ve taktik boyutunda katkı sağlaması, kültürel/sosyal taleplerin tehditkâr, otoriter ile nefret içerikli bir dille ifade edilmesi, küfürlü sloganların baskın bir şekilde kullanılması ve belirli grupların eylemlerde etkin olması hasebiyle Gezi Parkı eylemleri yeni toplumsal hareketler paradigması dışında kalmıştır. Ayrıca yaşam tarzından yola çıkılan eylemlerde belirli bir yaşam tarzının baskın bir şekilde savunulması ve farklı yaşam tarzlarının küçümsenmesi toplumda bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim yeni toplumsal hareketler kendi kültürel değerleri ve yaşam tarzları ile toplumun genelinin değerleri arasında bir çatışma hâsıl olduğunda bile bu hareketler toplumu tahrip etmeye çalışmamakta, kendi değerlerini yaşatabilecekleri özel alanlara çekilmişlerdir (Offe, 1999: 62). Hülâsa toplumsal bir tabandan yükselen ve geniş kesimleri içine alan bir itiraz yerine itiraz belirli grupların itirazı şeklinde yükselmiş, itirazların odağında tek kişi yer almış, sosyal-kültürel talepler iktidar/tek kişi değişimi odağına hapsedilmiş, bu itiraza karşılık gelebilecek değişim vizyonu ortaya koyulamamış ve itiraz edilen modele yönelik yeni bir yaşam modeli dile getirilememiştir.

Gezi Parkı eylemlerini yeni toplumsal hareketler paradigmasından uzaklaştıran en önemli olgu bazı vatandaşlar ile polislerin yaralanmasına ve hayatlarını kaybetmesine kadar uzanan şiddet içerikli eylemlerdir. Eylemlerde birçok kamu binası tahrip edilmiş, polis araçları yakılmış, mekânlar ulaşım ile kullanıma kapatılmış, çok sayıda işyerine zarar verilmiş, bu durum ekonomide ağır bir hasarın ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu sivil şiddet eylemlerin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ayrıca eylemlerde özgün eylem taktikleri ve eylem repertuarı yerine “devşirilmiş” taktikler ile stratejilerin kullanılması eylemlerin kendisine özgü bir dili ve sloganı oluşturamamasını beraberinde getirmiştir. Taksim eylemcilerinin Otpor ve Gene Sharp’ın eylem tarzlarını kopya ettikleri fark edilince üretkenleri hakkında şüpheler oluşmuştur (Yanık, 2013: 96).¹ Gezi Parkı eylemlerini yeni toplumsal hareketler paradigmasından uzaklaştıran bir

---

¹ Otpor Sırbistan’da dönemin lideri Miloseviç’in devrilmesinde etkili olan bir gençlik hareketidir ve daha sonra hareketin liderleri tarafından Canvas (Şiddet İçermeyen Eylem ve Stratejiler Uygulama Merkezi) isimli bir örgüte dönüşmüştür. Hükümet karşıtı pasif direniş teorisi ve modelleri üzerine çalışan Amerikalı akademisyen ve “Diktatörlükten Demokrasiye” kitabının yazarı Gene Sharp ise şiddetsiz eylem üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

başka olgu ise hareketlere özgü eylem kalıplarının ortaya çıkmaması ve yeni neslin hareketlerde kendisine fazla yer bulamamasına ilişkin ortaya çıkmıştır.

Gezi Parkı eylemlerinin gençlerin bir direnişi olduğu, eylemlerde yeni olduğu ifade edilen farklı eylem tarzlarının önem kazandığı ve eylemin bir “gençlik hareketi” olduğu vurgulanmıştır. KONDA’ya göre ise eylemlere katılanların çoğunluğu 30 yaş altı grubu olmakla birlikte gençlerin büyük çoğunluğunu lise öğrencileri ya da üniversitenin ilk yıllarındaki öğrenciler yerine üniversitenin son yıllarındaki, mezun veya iş hayatına nispeten yeni atılmış bireyler oluşturmuş ve temsiliyet meselesinde en büyük kırılma 36 yaş ve üstü grupta ortaya çıkmıştır (KONDA, 2014: 8-9). Y Kuşağı’nın toplu bir hareketi yerine bu kuşağın eylem tarzının baskın hale geldiği eylemler solun çeşitli renklerinin bir araya geldiği bir platformun dinamikleriyle ortaya çıkmış ve eylemlere farklı kuşaklar müdahil olmuştur. Radikal sol örgütlerinin eylem alışkanlığı X kuşağı solcularının eylem şekli olmasından dolayı eylemlerde bir yenilik ortaya çıkmamıştır (Yanık, 2013: 95). Medaim Yanık ayrıca eylemlerin başlangıcında “Y Kuşağı eylem tarzı” ortaya çıkmakla birlikte ikinci aşamasında eski tarz eylemlerle radikal sol örgütler polisle çatıştığını ve üçüncü aşamasında ise “kart abilerin” yönettiği sol radikal örgütlerin şiddete dayalı eylem biçimlerinin Y Kuşağı’nın eylem tarzıyla uyuşmadığını belirtmiştir.

GENAR tarafından “Gezi Parkı Profili” araştırmasına göre eylemciler algısında Gezi Parkı olaylarının asıl sebebi %58 ile Erdoğan, %13,7 ile hükümet, %8,2 ile polis şiddeti, %3,4 ile ağaçların kesilmesi ve %2 ile özgürlüklerin kısıtlanmasıdır (Şen, 2013: 240). Eylemcilerin Gezi Parkı eylemlerine katılma nedeni ise %46,4 eyleme destek/direniş için, %11,8 özgürlük için, %9,4 parkın yıkılmaması/ağaçların korunması için, %4,8 demokrasi için ve %3,4 insan hakları içindir. Gezi Parkı eylemlerinde temel talep çevre duyarlılığı, kentsel yaşam hakkı veya yaşam alanlarının özgürleştirilmesi olsaydı, eylemlerde iktidar /tek adam karşıtlığı ve mevcut politikalara itirazın isyana dönüşmesi yerine parkın düzenlenmesine ilişkin alınacak kararlarda daha fazla söz sahibi olma talebi ekseninde daha fazla demokrasi ve etkili katılım talebi başat bir talep olarak konumlandırılabilseydi ve şiddet dışı özgün eylemler ile güçlü bir şekilde bu talepler desteklenebilseydi Gezi Parkı eylemleri yeni toplumsal hareketler paradigması düzleminde incelenebilirdi. Ayrıca ekoloji merkeze alınarak bu mihverde bir söylem ile hareketler çerçevelendirilip küresel bir boyuta eylemler taşınabilseydi Gezi Parkı eylemleri küresel toplumsal hareketler yaklaşımı ile aynı kulvarda yer alabilirdi.

Çalışmanın çıkış noktası yeni toplumsal hareketlerin toplumsal yapıdaki değişimlerden etkilendiği gibi aynı zamanda hareketlerin toplumsal yapıyı etkilediği ve dönüştürdüğü şeklindeki bir argümanı ortaya koyma çabasıdır. Toplumsal hareketler her topluma özgü farklı dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkmasından dolayı bir toplumsal hareketin incelenmesi toplumsal yapının daha iyi anlaşılmasını ve analiz edilmesini beraberinde getirmiştir. Charles Tilly toplumsal hareketlerin İngiltere’de ile Amerika’da köklü politik ve ekonomik bir zeminde ortaya çıktığını, bu değişimin altında savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşme unsurunun etkili olduğunu belirtmiştir (Tilly, 2008: 49-52). Savaş unsurunda toprak sahibinin, işçinin, denizcinin ve diğerlerinin kolektif çabaya katkılarının artmasını sağlayacak şekilde bir ilişkiler ağı ortaya çıkmış ve devlet ödemesi ile kaynakların seferber edilmesi sıradan halkın refah düzeyini artırmıştır. Parlamenterleşme unsurunda politik eylemde bulunan kişilerle kanun koyucular birbirleriyle daha irtibatlı olurken, sermayedarlaşmada tüccarların ve sermayedarların toplumsal yapıda etkileri daha görünür hale gelmiştir. Proleterleşmede ise işçilerin toprak sahipleri ile efendilerine bağlılığı azalmış ve serbest çalışan işçiler politik yaşama daha fazla katılmışlardır. Bu gelişmeler muhalif aristokratların, radikal burjuvazilerin, öfkeli küçük burjuvazilerin ve durumlarından hoşnut olmayan işçilerin birbirlerine yakınlaşmasını beraberinde getirmiş ve bu grupların eylemleri toplumsal hareket eylemlerine örnek teşkil ederek onlar için yasal bir zemin oluşturmuştur.

Toplumsal hareketlerin 18. yüzyılda ortaya çıkması ile birlikte ilk dönem teorisyenler hareketlerin “aşırılık, yoksunluk ve şiddet” boyutuna odaklanmışlardır (Tarrow, 2011: 8). Bu yaklaşımda kolektif davranış negatif reaksiyonlar ekseninde ve hayatın normal akışından sapan davranışlar olarak isyanlar, çılgınlıklar, kolektif taşkınlıklar ile psikolojik patlamalar şeklinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım kendisine Le Bon tarafından temsil edilen kalabalıklar kuramında açık bir şekilde yer bulmuştur. Kolektif davranış ile toplumsal hareketler arasında anlamlı bir ilişki kuran Herbert Blumer ise toplumsal hareketlerin kalıcı hale gelmesinde mevcut yaşam biçiminden duyulan memnuniyetsizlik ile birlikte yeni bir yaşam düzeni inşa etme isteğinin ve umudunun yer aldığını belirtmiştir (Blumer, 1995: 60). Neil Smelser de kolektif davranışları panik, çılgınlık, saldırganlık patlaması, norm odaklı hareketler ile değer odaklı hareketler şeklinde sınıflandırmış, paniği, çılgınlığı ve saldırganlık patlamasını içeren “kolektif patlama” ile normları ve değerleri değiştirme amacıyla kolektif bir girişimi içeren “kolektif hareket” arasında bir ayırım ortaya koymuştur (Smelser, 1962: 3).

Kolektif davranışı açıklama noktasında Kitle Toplumu Kuramı'nda geleneksel aile yapısının çözülmesinin, sosyal ilişkilerin kopmasının, dinin etkisinin azalmasının, iş hayatının rutinleşmesinin, yabancılaşmanın ortaya çıkmasının ve kimlik bunalımının etkisiyle toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı açıklanmıştır. Görelî Mahrumiyet Kuramı'nda ise gerginliğin yapısal düzeyinden çok bireysel-psikolojik düzeyine odaklanılmış, duyguların etkisi vurgulanılmış ve insanların somut bir mahrumiyet yerine beklentilerinin veya başkalarına göre daha kötü durumda olduklarına inanmalarının sonucunda kolektif eylemin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Rasyonel Tercih Kuramı ile birlikte kolektif davranışın "rasyonel eylem" temelinde ele alınması toplumsal hareketlerin açıklanmasında önemli bir kırılmanın yaşanmasına yol açmış ve toplumsal hareketler hayatın normal bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Fransa'da öğrenci hareketi ile Amerika'da Sivil Haklar Hareketi'nin etkisiyle Rasyonel Tercih Kuramı'nın kalabalık kuramına getirdiği önemli eleştiriler 1970'lerde Amerika'da geliştirilen Kaynak Mobilizasyonu Kuramı ile devam etmiştir.

Yapısal gerilimin, ideolojinin ve eylemlerin nedenlerinin belirgin bir şekilde kendisine yer bulduğu kuramlardan farklı olan Kaynak Mobilizasyonu kuramcılarının hareketlerin "nasıl" ortaya çıktığına odaklanmış ve aktörün rasyonel bir şekilde siyasal, ekonomik, sosyal ile kültürel kaynakları harekete geçirerek ortaya çıkan fırsatları kullandığını açıklamışlardır. Toplumsal hareketlerin siyasal boyutuna odaklanan Politik Süreç Kuramı'nda ise toplumsal hareketlerin politik sistemle kurdukları ilişki ve siyasal fırsatlar vurgulanmıştır. Söylem Analizi Teorisi ve Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı ile de toplumsal hareketlerin göz ardı edilen kültür boyutuna ilişkin analizler ortaya koyulmuştur.

Benford ve Snow'un öncülüğünde Amerika'da ortaya çıkan Söylem Analizi Teorisi yaklaşımında kültür sürekli yeniden yorumlanarak kurgulanan dinamik bir olgu olarak ele alınmış, toplumsal hareketlerin, karşı hareketlerin ve hatta devletin aktif ve dinamik biçimde kendi söylemlerini etkin biçimde kültürel öğelerle şekillendirdiği vurgulanmıştır (Uysal, 2016: 156). Batı Avrupa'da ortaya çıkan Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı'nda ise değer, norm ve kimlik yapılarında değişim talebi yaşam tarzları ile kültürel tercihlerin tanınması ekseninde kendisi ortaya koymuştur. Paradigmaya önemli katkı sağlayan Touraine'e göre aktörler sivil toplumun siyasal kararlarını etkilemiş, hâkimiyet ilişkilerini sorgulamış ve bu durum kolektif davranış ile toplumsal sistem arasındaki ilişkinin yeniden radikal bir şekilde kurulmasını

beraberinde getirmiştir (Touraine, 1999). Bu değişim sonucunda mücadelelerden toplumsal hareketlere geçilmiş ve toplumsal hareket toplumsal bir duruma tepki yerine kültürel modellere yöneltilmiş çatışmacı bir harekettir. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan sanayi sonrası toplumda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olduğuna ilişkin ortaya koyulan saptama ise yeni toplumsal hareketler paradigmasını merkeze almıştır.

Çalışmanın temel sorunu yeni toplumsal hareketlerin bütün yönlerini kapsayan ve temel özelliğini merkeze alan bir tanıma ulaşma çabasıdır. Hareketlerin salt siyasi, ekonomik ya da kültürel boyutunu ele alan yaklaşımlar bu unsurların bir etkileşim içinde ve bütünleşik bir şekilde hareketlerde boy gösterdiği çerçeveyi dışlamaktadır. Bu nedenle bu çalışma yeni toplumsal hareketleri salt siyasal, sosyal veya kültürel bir zeminden uzaklaşacak bir şekilde ve bu unsurları kapsayacak bir düzlemde yeni toplumsal hareketleri talepkâr bir hareket olarak tanımlama çabasıdır. Bu çaba yeni toplumsal hareketlerin sanayi sonrası toplumunun temel dinamiklerinden beslendiğine dayanmıştır. Sanayi toplumunda sınıf mücadeleleri emek/sermaye ikileminde ve ekonomik alanda modern bir olgu olan toplumsal hareketler çatışmaların ekonomik alandan kültürel alana kayması ile birlikte sanayi sonrası toplumda yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Bu değişimde başlıca sanayi sonrası toplumun getirdiği maddi kaynaklar, yeni teknolojiler, iletişim ile ulaşım imkânları, emeğin niteliğinin değişmesi ve emek gücünün yerini bilgiye bırakması etkili olmuştur.

Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş ile birlikte ortak hak talepleri çeşitlenmekte, bireyselleşmekte, farklılaşmakta, sosyo-ekonomik olmayan bir nitelik kazanmakta, daha sofistike bir biçime bürünmekte ve postmodern teorinin bazı noktalarını kendisine birer altyapı olarak ele almaktadır. Bu çerçevede çalışmada yeni toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olduğu savunulacak ve bu durumun küresel toplumsal hareketler ile devam ettiği vurgulanacaktır. Nitekim toplumsal hareketlerin başlıca talepleri eşitlik, adalet ve özerklik iken yeni toplumsal hareketlerde talepler “değişim” kavramını merkeze almakta ve hareketler var olandan veya sunulandan “daha fazlasını” istemektedirler. Hareketlerde kimlik/tanınma talebi ile demokrasi talebi başat bir talep olmakta ve aktörler başlıca değer, norm, siyaset ile kültür alanında önemli bir değişimi talep etmektedirler.

Yeni toplumsal hareketler başlıca cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi ayrımlar yerine farklılıkların tanınması, kendilerini ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olma ve

etkili katılım talebi ile birlikte daha temiz su, daha az gürültü kirliliği ve daha fazla yeşil alan gibi ayrıcalıklı talepleri merkeze almaktadırlar. Hareketler emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanmayan kimlik, etnisite, azınlık, çevre, barış ve enerji konularını gündemine almakta, mevcut yaşam şartlarından tatmin olmamakta, yaşam koşulları ile kalitesinin iyileştirilmesine odaklanmakta ve yaşama ilişkin her alanda daha fazlasını talep ederek “talepkâr” bir hareket olarak ortaya çıkmaktadırlar. Hareketlerin “talepkâr” özelliği her bir harekette kendisine önemli bir düzlemde yer bulmaktadır. Farklı ülkelerde farklı dinamik ile temalarla ortaya çıkan her yeni toplumsal hareketlerde “talepkâr” özellik yer almakta ve “talepkârlık” durumu hareketleri ortak bir tanımda birleştirmektedir.

Bu çalışmada yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin “talepkârlık” durumunun aktörlerle birlikte taleplerin niteliğinde, muhatabında, hedefinde ve ifade ediliş tarzında kendisini gösterdiği belirtilecektir. Yeni toplumsal hareketlerle birlikte toplumda daha önce talepte bulunmayan aktörler hareketlere katılmakta, taleplerin niteliği “talepkârlık” boyutunda değişerek evrilmekte, taleplerin muhatabının artması ile birlikte hareketler daha somut taleplere yönelmektedirler. Hareketlerin hedefi salt iktidarı ele geçirmek yerine mevcut hakimiyet yapısını kabullenerek yaşanan toplumu dönüştürme olmasından dolayı hareketler yaşama ilişkin her alanda daha çok konuda hizmeti talep eden bir konumda yer almaktadırlar. Taleplerin ifade ediliş tarzında ise tek belirleyici ve keskin sloganlar yerine hareketlerde ironik bir şekilde taleplerinin gerçekleştiği bir dünyaya gönderme yapan ifade tarzları bulunmaktadır. Bu değişim unsurları ise başlıca Touraine’in Programlanmış Toplum, Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı, Laclau ve Mouffe’un Radikal Demokrasi Projesi ile Hardt ve Negri’nin Çokluk projesi kapsamında detaylı bir şekilde incelenecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel çerçevesi yeni ile farklı talepler eşliğinde yeni toplumsal hareketleri tanımlamak ve küresel toplumsal hareketlerle birlikte taleplerin küresel bir nitelik kazanarak çoğulcu taleplerin önem kazandığını ortaya koymaktır.

1990’lı yıllarla birlikte daha görünür hale gelen küresel toplumsal hareketler ağ örgütlenmesi ile merkezsiz bir yapıya dayanarak birbirinden farklı amaçtan, temadan ve talepten oluşan çeşitli toplumsal hareketlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadırlar. Farklılıkların kaybedilmeden çoğulcu kimliklerin bir araya gelerek ortak bir temada kitlesel buluşması, bu kimliklerin internete dayalı ağlar oluşturması ve ulus-devletlerin

yetkileri ile sorumluluklarını aşan çevre, göç ve enerji gibi ortak sorunların ülkeler arasında ortak politikaları gerekli kılması küresel toplumsal hareketleri 1968'deki yeni toplumsal hareketlerden önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. Küresel toplumsal hareketler küresel normları ile değerleri savunarak bu unsurlara karşı bir bilinç oluşturmayı hedeflemekte, diğer ülkelerdeki kendine benzer hareketlerle iletişim kurarak organik bağlar oluşturmakta ve zaman ile mekân algısı dışında küresel bir alanda var olmaktadır. Hareketler küresel bir eşitlik ekseninde toplumsal koşullar ile insan haklarının iyileştirilmesini, küresel zenginlik ile gücün eşit hale getirilmesini, küresel ekonominin çevresel sürdürülebilirliğe dönüşmesini, göçmenler ile azınlıkların insanca muamele görmesini ve hareketler temelde küreselleşmenin getirdiği ya da şiddetlendirdiği sorunların çözülmesini talep etmektedirler. Küresel toplumsal hareketler daha özelde ise nükleer silahlara karşı araştırma faaliyetlerinin durdurulmasını, iklim değişikliğine karşı ciddi önlemlerin alınmasını, çevre kirliliği ile çevre sorunlarına karşı yasal önlemlerin artırılmasını, doğal alanların koruma statüsüne kavuşturularak korunmasını ve yenilenebilir enerji kaynakları anlayışını talep etmektedirler.

Küresel toplumsal hareketlerin farklı talepleri “Başka Dünya” kavramı ekseninde birleşmektedir. Nitekim yaşanan dünyaya karşı olma durumu ile hareketlerin yeni yaşama ve yönetme modellerini talep etmesi katılımcıları farklı renkleri, kimlikleri, dilleri ve dinleri barındıran “Başka Dünya” kavramında buluşturmaktadır. Bu kavram ile hareketlerin taleplerinin yaşam bulduğu daha iyi bir toplum, daha iyi bir ülke ve daha iyi bir dünya ifade edilmektedir. Ben Nesli ise taleplerin ifade edilmesinde önemli bir aktördür. Sosyal medyayı hayatının bir parçası olarak konumlandıran, adalet gibi değerleri yaşamlarında merkeze alan ve yaşama ilişkin her alanda söz sahibi olmak isteyen Ben Nesli'nin yaşamdaki her alanda daha fazlasını talep etmesi bu nesil ile hareketleri ortak bir düzlemde birleştirmektedir. Bu durum ise hareketlerin “talepkâr” boyutu katmerleştirerek bu boyutun Ben Nesli ile farklı eylem tarzlarıyla ortaya koyulmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada “yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin siyasal, sosyal ve kültürel boyutunu kapsayacak bir tanım ortaya koymak mümkün müdür?”, “yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olmasında etkili olan toplumsal dinamiklerin rolü nedir?”, “yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin temel talepleri ve talep bileşenleri

nelerdir?” ve “küresel toplumsal hareketlerin temel taleplerinde Başka Dünya kavramı ile Ben Nesli'nin önemi nedir?” şeklindeki sorular analize tabi tutulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ulaşmayı hedeflediği nihai amaç ise yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin temel kabullerini ortaya koymak ve hareketleri siyasal, sosyal veya kültürel boyutlarını içine alan kapsayıcı bir tanım üzerinden açıklamaktır. Bu tanım ise yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin taleplerinin yeni bir dünya görüşünü, yeni bir yaşam biçimini, yeni bir iletişim biçimini, yeni bir yönetim anlayışını ve yeni bir politika anlayışını içinde taşıdığını açıklamayı ve taleplerde değerler ile inançların etkisinin bulunduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Bu eksende çalışmada yeni toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olmasında etkili olan unsurlar detaylı bir şekilde üç bölüm halinde incelenecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde işçi sınıfı hareketlerini ve köylü sınıfı hareketlerini kapsayan klasik toplumsal hareketler ele alınacaktır. Bu bölümünde sanayi toplumu paradigması düzleminde toplumsal hareket kavramına, toplumsal hareketlerin sınıflandırılmasına ve toplumsal hareket kuramlarına yer verilecektir. Ayrıca sanayi sonrası toplumu paradigması düzleminde yeni toplumsal hareketlerin sanayi sonrası toplum kuramları ile postmodern teoriler arasındaki etkileşimi ortaya koyulacak ve postmarksizm ile yeni toplumsal hareketler arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde çevrecilik, barış, etnisite, anti-nükleer ve cinsel kimlik gibi temalardan oluşan yeni toplumsal hareketler incelenecektir. Bu bölümde yeni toplumsal hareketlerin temel talepleri ile talep bileşenleri ortaya koyulacak ve hareketlerin talepkâr bir hareket olarak yükselmesinde etkili olan kimlik ve demokrasi olgusu açıklanacaktır. Bu kapsamda hareketlerin kimlik talebinde Touraine'in Programlanmış Toplum Kuramı'na ve demokrasi talebinde Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ile Laclau ve Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi'ne yer verilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise küresel toplumsal hareketler analiz edilecektir. Bu bölümde yeni toplumsal hareketlerin talepkâr boyutunun küresel toplumsal hareketler ile devam ettiği vurgulanacak ve hareketlerin taleplerinde yaşanan dönüşüm ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde küresel toplumsal hareketlerin “Başka Dünya” talebi Hardt ve Negri'nin Çokluk projesi kapsamında ortaya koyulacak ve hareketlerde Twenge tarafından kavramsallaştırılan “Ben Nesli”nin rolü incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİ TOPLUMU, SANAYİ SONRASI TOPLUM ve TOPLUMSAL HAREKETLER

19. yüzyıldan önce toplumsal hareketlerin zeminini oluşturan direniş hareketleri ve bağımsızlık hareketleri olmakla birlikte toplumsal hareketler 19. Yüzyılda daha sistematik bir şekilde ortaya çıkmış ve sanayi toplumundaki bazı unsurlar çerçevesinde kendisini şekillendirmiştir. 19. yüzyılda toplumsal hareketlerin daha sistematik bir şekilde incelenmesinde maddi kaynakların artması, iletişim kanallarının çoğalması ve örgütlenebilme imkânı sağlayan iş ve yaşam şartları ile birlikte mekânların değişmesi etkili olmuştur. Tilly “büyük şehirlerin kurulmasının ve bünyesindeki çok fazla sayıdaki çalışanla birlikte fabrika ve başka işyerlerinin ortaya çıkışının, insanların istediklerinde örgütlenebilmelerini” oldukça kolaylaştırdığını belirtmiştir (Jasper, 2002: 454). M. James Jasper ise modern toplumlarda toplumsal hareketlerin insanlarda yeni ahlaki, duygusal ve bilişsel duyarlılıklar geliştirmesinde politik bilginin ve kültürel duyarlılıkların bir ilâticisi olan televizyonun, masrafların azaltılarak enformasyon yayılmasını kolaylaştıran bilgisayarların, kişi başına düşen mal varlığının artmasının ve kişilerin protestoya adayabileceği ihtiyari kaynakların hareketlerin ortaya çıkışı ve genişlemesi ile yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Jasper, 2002: 455). Dolayısıyla toplumsal hareketler modern toplumlarda daha sistematik bir şekilde ortaya çıkmış ve modernleşmenin getirdiği olumlu ve olumsuz olgular çerçevesinde şekillenmiştir. Nitekim iletişim, teknoloji ve ulaşım alanındaki imkânlar bireylerin örgütlenmesini kolaylaştırırken yalnızlaşma, yabancılaşma ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi olumsuz hususlar bireylerin şikâyetlerini ve taleplerini toplumsal hareketler aracılığıyla ifade etmesine yol açmıştır. Bu çerçevede toplumsal hareketler ile sanayi toplumu arasındaki ilişki önem kazanmıştır.

Batı tarihinde Rönesans önemli bir dönemeci ifade etmektedir. Kilisenin merkezci ve baskıcı konumuna bir tepkiyle ortaya çıkan Rönesans bütün otoritelerden bağımsız deney ve akıl sayesinde ortaya çıkan doğrularla biçimlenmiş ve Ortaçağ’daki yeniyi aramaya yönelik kapalılık, mevcut durumu sağlamlaştırma ve birlik durumu Rönesans ile değişmiştir. Reform ile de skolastiğe tepki olarak kilisenin dogmaları ile aracılığını reddeden ve insanın Tanrı’yı kendi içinde bilebildiği bir iç dindarlık anlayışı kendisini göstermiştir. Kilisenin hâkimiyetinin yıkılması sonucunda bilim insanları ile birlikte bilgi aşkın düzlemden içkin düzleme geçerek gündelik hayatta kullanılan bir pratiğe

dönüşmüştür. Bu pratikle birlikte fizik, kimya ve astronomi gibi bilimlerin temelleri atılmış, doğa hakkında birçok sistematik araştırma gerçekleştirilmiş, Aydınlanma düşüncesi ile akıl kavramının merkezde yer almasının sonucunda dini otoriteler kesin bir biçimde reddedilmiş ve bilimsel yöntem önem kazanmıştır. Bu gelişmeler yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin şekillenmesine yol açarak Fransız Devrimi'ni ortaya çıkarmıştır. Kumar'a göre ilk modern devrim olan Fransız Devrimi bir çarkın ya da çemberin dönüşü yerine "gözlerimizin önünde sürekli oluşan ve yeniden oluşan bir zamanın" doğuşu olan modernliğe tekabül etmiştir (Kumar, 2013: 102).

Aydınlanma'nın özgürlük, bireycilik ve laiklik gibi kavramlarının etkili olduğu Fransız Devrimi ile monarşi yıkılarak cumhuriyet kurulmuş, ulus-devlet yapıları ile rasyonel ve laik bir devlet anlayışı şekillenmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren sanayi devrimi ile de doğal düzenin yerini alan teknik düzen ile insan ve hayvan gücü yerini elektrik, buhar ve petrol gibi yakıtlarla çalışan makinelere bırakmış, üretim fabrikalarda gerçekleşmeye başlamış, işbölümünde uzmanlaşma artmış ve emek sürecinde kapitalist kontrol ortaya çıkmıştır. Sanayileşme olgusu ile batı toplumları gittikçe belirginleşen bir dünya medeniyeti haline gelmiş ve sanayicilik "büyük ölçüde fakir ve tarıma dayalı olan toplumları, sahip olduğu mallar, silahlar ve gemiler sayesinde, sanayileşmemiş tüm halkların direnişini bastıran yoğun birer iktidar merkezine" dönüşmüştür (Kumar, 2013: 104).

Sanayileşme batı toplumlarında önemli bir dönemeci oluşturmuş ve toplumsal yapıyı kendi dinamikleri ekseninde dönüştürmüştür. Bu değişim insanlık tarihi boyunca, Yeni Taş devrinde tarımın, metalürjinin ve kentlerin ortaya çıkmasından beri hiçbir değişim sanayileşmenin ortaya çıkması kadar derin bir etki yapmamıştır (Hobsbawm, 2003: 21). Bu değişim ile birlikte yüz yüze iletişime dayalı, akrabalık ve cemaat ilişkilerinin yaşandığı ve tarımsal yöntemlerle insanların geçimini sağladığı küçük ve homojen toplumsal yapı kaybolmuştur. "Üretimin sanayileşmesinin ardından zihnin sanayileşmesi"nin sonucunda daha fazla nüfusun iç içe bulunduğu, farklı dil, din ile ırktan olan kişilerin bir arada yaşadığı, fabrika ile ev yaşamının mekânsal farklılaştığı ve ulus-devlet yapısı ile bürokrasinin hâkim olduğu yeni bir toplum olan sanayi toplumu ortaya çıkmıştır (Kumar, 2013: 83).

1.1.Sanayi Toplumu ve Sanayi Toplumu Kuramları

Sanayi toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte gerçekleşen toplumsal değişmeyi anlama çabası sosyolojinin ortaya çıkışına zemin hazırlamış ve sosyoloji “büyük ölçüde devrim öncesi döneminin, kendi kendilerine Eski Düzen’inki gibi olmayan bir düzeni nasıl kuracaklarını düşünen entelektüellerinin kaygısından doğmuştur” (Touraine, 2014: 102). Auguste Comte modern toplumun bunalım içinde olduğunu belirterek eski düzen ile yeni oluşan toplumsal yapı arasındaki çelişkilere odaklanmış, Emile Durkheim değerlerin ve normların insan ilişkilerindeki düzenleyici ve belirleyici özelliğinin kaybolmasından dolayı sanayi toplumunun bir bunalımın içinde olduğunu belirtmiştir. Karl Marx kapitalizm kavramı çerçevesinde modern toplumu analiz ederek kapitalistleşme ile birlikte kişinin kendisine, emeğine, ürettiği nesneye ve topluma yabancılaşarak bu unsurlar üzerinde kişinin kontrol gücünü kaybettiğini açıklarken, Max Weber rasyonelleşmenin ve bürokratikleşmenin toplumsal ve kültürel yaşamı olumsuz etkilemesi sonucunda “demir kafes”in ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bu eksende Comte’un ve Marx’ın toplum anlayışı tarihsel açıdan kaçınılmaz sınai yapılara doğru evrim geçiren dinamik bir sisteme otururken, Durkheim ve Weber akışkan, dinamik bir sınai ve eşitlikçi demokratik toplumun yükselişyle ilgili oldukları kadar, eski, geleneksel toplumsal düzenlerin çöküşüyle ve dağılmasıyla da ilgilenmişlerdir (Swingewood: 1998: 368).

1.1.1.Auguste Comte

Comte’a göre toplumsal yapı toplumdaki fenomenlerin doğaüstü güçler ve Tanrı iradesi ekseninde ele alındığı teolojik aşamadan geçmiş, daha sonra insan düşüncesinde ruh gibi soyut kavramların, özlerin ve ideal biçimlerin egemen olduğu metafizik aşamadan geçerek, evrimin son aşaması olan gözlem ve deney yardımıyla olguları birbirine bağlayan yasaların çıkartıldığı ve bilimsel yöntemin kullanıldığı pozitivist aşamaya girmiştir. Comte toplumun parçaları arasındaki uyum ve denge durumunu “toplumsal statik”, toplumsal değişme ekseninde toplumsal düzenin pozitivist aşamaya kadar geldiği aşamayı “toplumsal dinamik” şeklinde ele almıştır. Bu yapı ile birlikte toplumda bilim ve sanayi baskın bir duruş sergilemiş, din adamları yerine modern bilim adamları topluma hâkim olmuş ve bilimsel örgütlenme toplumsal yapıda kendisini önemli ölçüde hissettirmiştir. Toplumda bir kargaşanın yaşanmasının nedeni ise “kaybolmakta olan teolojik ve askeri düzen ile doğmakta olan bilimsel ve sanayi toplumsal düzeni arasındaki çelişki”de yatmaktadır (Aron, 2000: 66). Toplumsal

reformcu bir anlayışla Comte'a göre devrime gerek duyulmadan sosyolojinin entelektüel değişimi sağlaması ve pozitivistimin gelişimini hızlandırması sonucunda toplumsal kargaşa pozitivistimin denetimi ile son bulacaktır. Comte gibi reformcu bir bakış açısı ile toplumsal düzeni araştıran Durkheim ise sosyolojinin “toplumsal olgularla, ekonominin durumu ya da dinin etkisi gibi toplum yaşamının bireyler olarak eylemlerimizi biçimlendiren yönleriyle” uğraşması gerektiğini belirtmiş, toplumsal olgulara odaklanmış ve kolektif kimliği öne çıkartmıştır (Giddens, 2000: 8).

1.1.2.Emile Durkheim

Durkheim'a göre davranma, düşünme ve hissetme biçimleri olan toplumsal olgular sahip oldukları zorlama gücü sayesinde bireye kendisini zorla kabul ettirmektedir. Saptanmış olsun olmasın, birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek her yapma biçimi toplumsal olgudur; ya da, bireysel görünüşlerden bağımsız, kendine özgü bir varlığı olup belli bir toplum sahasında genel olan her şey toplumsal olgudur (Durkheim, 1995: 42). Toplumsal olgunun üç göstergesi bulunmaktadır: Dışsaldır, zorlayıcı bir güçtür ve ampirik ölçütler sunmaktadır (Keat ve Urry, 2001: 136-137). Bu minvalde toplumsal olgular bireysel bilinç dışında dışsal bir özellik göstermekte, kişinin iradesi dışında zorlayıcı bir güç ortaya çıkmakta ve ampirik ölçütler toplumsal olguların varlığını ve doğasını tanımamıza imkân vermektedir. Birey toplumsal olguları içselleştirerek bu olgular çerçevesinde kolektif bir kimlik ile toplumdaki eylemlerini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla kolektif kimlik bazı durumlarında normatif kurallara “boyun eğme” anlamında “bir kolektif kimliği paylaşmak belirli şeyler yapmak (ya da yapmamak) anlamına gelmektedir” (Johnston vd., 1999: 146).

Comte'un teolojik, metafizik ve pozitif aşamalarına karşılık Durkheim sanayi öncesi toplumları mekanik dayanışma, endüstri toplumlarını ise organik dayanışma temelinde inceler. Durkheim'a göre mekanik dayanışmaya dayalı toplumda toplumu bir arada tutan olgular değer ve gelenektir, kişiler aynı değerlere inanır ve aynı kutsal çevresinde birbirine bağlanan insanlar genellikle aynı duyguları hissetme eğilimindedir. Bireylerin karşılıklı ilişkileri çıkar temelinde bir ilişki yerine ahlaki temelde dostluk ve cemaat ilişkisi çerçevesinde toplumsal birliğe katkı sağlamaya yönelik olmasından dolayı toplumda birlik ve beraberlik esastır. Buna karşılık, organik dayanışmanın temeli işbölümü ve toplumsal farklılaşmadır; toplumsal yapı, ileri düzeyde bir karşılıklı bağımlılık, sanayinin gelişmesi, yüksek nüfus oranı, ahlaki ve maddi yoğunlukla karakterize edilir (Swingewood: 1998: 141). Her bireyin bir alanda uzmanlaşması

modern toplumun temel niteliği olan bireyciliğin gelişmesine neden olurken, işin fazla bir şekilde bölünmesi ortak ahlaki değerlerin şekillenmesini ve toplumsal dayanışmanın gerçekleştirilmesini sağlar. Fakat organik dayanışmanın yerini alan anomik bir işbölümü disiplin gereklerinin unutulmasına, sürekli doyumsuzluk yaşanmasına ve ahlaki bir boşluğun oluşmasına yol açar. Durkheim modern toplumu mekanik ve organik dayanışma çerçevesinde toplumsal farklılaşma olgusu ile tanımlarken, Weber modern toplumun akılcı bir örgütlenme yapısına sahip olduğunu vurgular.

1.1.3.Max Weber

Weber toplumsal eylem kavramına odaklanarak toplumsal eylem ile toplumsal ilişkiler arasındaki etkileşimi ortaya koyar. Bireylerin toplumsal eylemleri “toplumsal gerçeğin ilk ve temel düzeyini oluşturur” (Tolan, 1983: 35). Toplumsal gerçeğin ikinci düzeyinde eylemlerin birbirleri ile etkileşimi toplumsal ilişkileri ortaya çıkartırken, üçüncü düzeyinde ise bu eylemlerin süreç içinde gerçekleşmesi toplumsal oluşumlara neden olur. Neticede toplumsal eylem bireylerin içgüdüsel nitelik taşımayan anlamlı içeriğiyle başkalarının eylemini dikkate alması ve bu dikkatin davranışı yönlendirmesi sonucunda toplumsal ilişkiyi ortaya çıkartır. Toplumsal eylem “şeylere değil, insan öznelerine; toplumsal bağlama anlamlar yükleyen, eyleyen bireye yöneliktir” (Swingewood: 1998: 175). Weber bireyi ve bireyin eylemlerini göz ardı ederek toplumu bireylerden bağımsız bir gerçeklik olarak ele alan pozitivist yaklaşımı eleştirerek yorumlayıcı bir sosyolojik yaklaşım geliştirir ve toplumsal değişimde ekonomik etken ile birlikte kültürel düşüncenin ve değerlerin etkili olduğunu savunur. Sosyoloji ise değerlerin yapısını ortaya koyarak değerlerin toplumsal eylemi biçimlendirme etkisi üzerinde yoğunlaşması gerekir. Nitekim Keat ve Urry’e göre Weber “Protestan ahlakı ve kapitalizm ruhu” arasında bir anlam uyumluluğu kurması nedeniyle Weber’in analizi “yorumlayıcı anlama”ya tekabül eder (Keat ve Urry, 2001: 236-240).

Weber’e göre Hristiyanlık kâr anlayışı ile akılcı çalışma disiplinini ilk defa birleştiren bir din olması nedeniyle kapitalizm batıya özgüdür. Protestanlar mesleğin Tanrı tarafından verilen bir ödev olması nedeniyle maddi gereksinimlerin karşılanması yerine yaşamın bir amacı olarak zenginlik peşinde koşmayı reddetmişler, sistemli ve düzenli çalışma ile birlikte akıldışı güdü olan kazanma hırsını dizginlemişler ve mesleki uğraşın bir ürünü olan zenginliğe ulaşmayı Tanrı’nın kutsaması şeklinde görmüşlerdir. Ayrıca Protestanlar “kendisine emanet edilen her kuruluşun hesabını vermek zorundadır ve bir kısmını Tanrı’nın şanı için kullanacağı yerde kendi zevki için kullanması, en

azından, tehlikeli” olması nedeniyle dünyevi mal konusunda ussalcı bir kazanç yerine mülkün us dışı kullanılmasına karşı çıkmışlardır (Weber, 1997: 149-150). Reformistler ciddi bir dindarlığı “Allah için çok üretmek, ama israf etmemek” ilkeleri arasında yeniden yorumlamışlar ve buradan üretken bir tutum ahlakı (püriten etik) doğmuştur” (Aydın, 2014: 102). Bu tutum ahlakının etkisi ile sermaye birikmiş, biriken sermayenin usdışı kullanımı engellenmiş ve sermayenin üretken bir şekilde kullanımı zenginliği ortaya çıkmıştır. Zenginliğin dünya sevgisini artırmasının sonucunda ise dünya sevgisi “ruh”un yavaş yavaş kaybolmasına neden olmuş, dini kökler yerini dünyevi yararcılığa bırakmış ve akılcılaştırma önem kazanmıştır. Weber’in kuramında merkezi bir öneme sahip akılcılaştırma “özellik hedeflerin peşinden giderken mevcut araçların ve titiz hesapların yapılmasına” tekabül etmektedir (Swingewood, 1998: 196). Batı toplumlarında akılcılaştırma bilimde, sanayide ve özellikle bürokraside kendisini önemli ölçüde hissettirmeye başlamıştır.

Akılcılaştırmanın tipik bir örneği olan bürokrasi Weber’e göre “insanların içinde hapsedildiği, temel insanlıklarının kabul edilmediği birer kafestir” (Ritzer, 1998: 51). Demir kafes içinde kendisini aşan bütüne bağımlı şekilde ve sınırlı bir işi yerine getiren bireyler yabancılaşma ile karşı karşıya kalırlar. Bu çerçevede yabancılaşma Marx’ın aksine Weber’e göre bürokratik akılcılık “çağdaş toplumda esas olduğundan ve biçimi ne olursa olsun her mülkiyet rejiminde bulunduğu bu rejimdeki değişiklik çağdaş toplumun değişimini” oluşturmaz (Aron, 2000: 423). Marx ise çatışmayı toplumsal değişime neden olabilecek bir olgu görmesinden dolayı diğer düşünürlerden önemli ölçüde farklılaşır.

1.1.4.Karl Marx

Comte ve Marx modern toplumun bunalım içinde olduğunu kabul etmekle birlikte Comte teolojik ve metafizik yapının ortadan kalkması sonucunda ortaya çıkan modern toplumu sanayi toplumu şeklinde analiz ederken Marx’a göre modern toplum kapitalist bir toplumdur. Ayrıca Marx Comte’un reformcu fikirlerine zıt bir şekilde modern toplumdaki temel sorunu üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiye görerek toplumsal devrimi savunmaktadır. Bu iki yaklaşım temelde toplumsal düzenin sağlanması noktasında ayrılmaktadır. Comte dinsel ve ahlaki inanç birliğinin yeniden kurulması çerçevesinde “toplumsal reformun temel sorununun consensus sorunu” olduğunu ifade ederken, Marx üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin ortadan kalkmadığı sürece toplumsal düzenin sağlanamayacağını savunmaktadır (Aron,

2000:247). Marx toplumsal değişmenin birincil nedenini ekonomik etkenleri görmesinden dolayı toplumsal değişimi insanların benimsediği düşünceye ya da inançlara bağlayan Durkheim'ın yaklaşımından da ayrılmaktadır (Giddens, 2000: 9). Marx kendi kuramında diyalektik bir bakış açısı benimsemektedir.

Marx'ın diyalektik yaklaşımının merkezinde madde yer alır ve diyalektik Marx'ın yaklaşımında evrensel ilkeyi doğadan üreten maddeci bir nitelik kazanır. Böylece “maddenin düşünceden doğduğunu varsayan Hegel'in idealist diyalektiği, Marx'ta, düşünceyi maddeden ya da evrensel ilkeyi doğadan (dolayısıyla insandan) üreten maddeci diyalektiğe” dönüşür (Tolan, 1983: 18). Bu minvalde Tolan doğanın irade ile düşünce gibi insana özgü yeteneklerinden yoksun olması ve bu yöntemin toplumlara uygulanamaması nedeniyle Marx'ın toplumlara uygulanan “tarihsel maddecilik” şeklinde isimlendirilen diyalektik bir yaklaşım geliştirdiğini belirtir. Tarihsel maddecilik yaklaşımında doğadaki çelişmeler nicel ve nitel değişmelere neden olduğu gibi toplum içindeki sınıflar arası çelişme de toplumun evrimini oluşturur. Bu yaklaşıma göre üretim araçlarına sahip olanlar ile üretim araçlarına sahip olmayanlar arasındaki çelişme diyalektik bir zorunluluk çerçevesinde belirli aşamalardan geçerek toplumsal senteze ulaşır.

İnsanlık tarihinin ana evrelerini Comte düşünme biçimlerine göre ayırt ederken, Marx üretim biçimlerini aşiret mülkiyeti, antik komünal mülkiyet ve devlet mülkiyeti ve feodal ya da zümre mülkiyeti şeklinde sınıflandırmıştır (Marx ve Engels, 1992: 38-41). Üretimin gelişmesinin ilk evresini olan aşiret mülkiyetinde öncelikle av, balıkçılık, hayvan yetiştirme ve tarım ortaya çıkmıştır. Bu mülkiyette aile içinde doğal bir işbölümü olmakla birlikte işbölümü oldukça az gelişmiştir. Özel mülkiyetin ve işbölümünün daha fazla geliştiği antik komünal mülkiyetinde ve devlet mülkiyetinde ise mülk sahibi yurttaşlar ve yurttaşların sahip oldukları köleler arasında sınıf ilişkileri şekillenmeye başlamış ve bu mülkiyet biçiminde proletaryanın ilk ögeleri ortaya çıkmıştır. Önemli bir işbölümünün olmadığı feodal ya da zümre mülkiyeti ise kalfaların emeğini yöneten kişisel emeğe ve serflerin emeğinin boyunduruk altına sokulduğu toprak mülkiyetine dayanmaktadır.

Marx'a göre esas değişim işçi ve işveren arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen manifaktür sistemi ile başlamıştır. Loncalarda kalfalar ve ustalar arasındaki ataerkil ilişkiler sürerken, manifaktürde bu ilişkilerin yerini emekçi ve kapitalist arasındaki para ilişkileri almıştır. Bu ilişkiler kırlık yerlerde ve küçük kentlerde ataerkil niteliklerini

korumakla birlikte tamamen manifaktür kenti olan az çok önemli kentlerde hemen hemen bütün ataerkil niteliklerini çabucak yitirmişlerdir (Marx ve Engels, 1992: 82). İşçi ve işveren ilişkisini yeniden düzenleyen manifaktür sisteminin kalfa ve usta ilişkisini emekçi ve kapitalist arasındaki para ilişkisine dönüştürmesi modern dünya pazarının kurulmasını ve modern sanayi kentlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Manifaktürün genişlemesi, sermayenin birikimini hızlandırması ve özellikle deniz yoluyla ticaretin genişlemesi sonucunda modern dünya pazarı kurulmuş, işbölümünün tüm doğal süreçleri yerine para ile tanımlanan süreçler ve geleneksel zanaatçılığın yıkılması sonucunda modern sanayi kentleri ortaya çıkmıştır. Doğal mülkiyetin dağılarak özel mülkiyetin ortaya çıkması ise modern devletin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Modern devlette özel mülk sahipleri vergiler yoluyla yavaş yavaş devleti ele geçirmiş, devlet borçları sistemiyle devlet onların eline düşmüş ve devletin varlığı, yalnızca, borsada devlet tahvillerinin yükselip düşmesi oyunu ile özel mülk sahiplerinin, yani burjuvaların kendisine verdikleri ticaret kredisine bağlı hale gelmiştir (Marx ve Engels, 1992: 106-107). Burjuvanın kapitalist toplumda yükselmesi ile birlikte burjuva kendi çıkarlarını evrensel bir şekilde sunmuş ve bu çıkarları güvence altına almak için örgütlenme yoluna başvurmuştur. Bu durum “burjuva toplumu”nda burjuva ile proletarya arasında büyük bir çatışmanın yaşanmasını beraberinde getirmiş ve bu çatışmanın temelinde yabancılaşma önemli bir rol oynamıştır.

Kapitalistin işçiye ailesinin geçimine yeterli olacak kadar emek değerini ödemesi ve işçilerin fazla çalışması sonucunda emek değerinden daha fazla üretmesi ile oluşan “artı değer”e el koyarak kâr sağlaması yabancılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. “Yabancılaşmış emek” üretim sisteminin efendilerince el konulduğu bir emek türü olarak emek alınıp satılabilen bir metaya dönüşmektedir (Bottomore, 1997: 131). Marx’a göre kendi yaşamını devam ettirmek için kendisini ve emeğini satmak zorunda kalarak metaya dönüşen proletaryanın devrimci bir güç olması için bu yabancılaşmış emeğin yüksek bir evreye ulaşması gerekmektedir. Nitekim yabancılaşmanın doruk noktasına ulaşarak “katlanılmaz” bir duruma gelmesi kapitalist toplumun “mezar kazıcıları” olan proletaryayı ortaya çıkarmakta ve emeğini satarak yaşamını sürdürmek zorunda kalan proletarya kendilerini doğrudan doğruya sömüren burjuvaya karşı bir mücadele içine girmektedir (Marx ve Engels, 1998: 40). Çatışma sonunda proletarya iktidarı ele geçirecek ve “sınıflı ve sınıf antagonizmalı eski burjuva toplumunun yerine, her bireyin özgürce gelişmesi, bütün bireylerin özgür gelişmesinin şartı olan bir topluluk doğacaktır” (Marx ve Engels, 1998: 77). Bu yaklaşımda proletarya “tarihin

evrensel öznesi yeni, kolektif ve en sonunda sınıfsız bir sosyal düzenin müjdecisi” olacaktır (Munck, 2003: 88). Böylece kapitalist rejimin zorunlu olan evrimi bilimsel bir şablona oturtulmakta ve üretici güçler ile toplumsal ilişkilerin diyalektik gelişmesi ekonomik ve toplumsal bir çerçevede değerlendirilmektedir. İnsanlık tarihinin temeli belirli isimlerin eylemleri ya da ideolojiler yerine bireylerin maddi faaliyetleri ile maddi ilişkilerine dayanmaktadır. Bu değerlendirmelerle birlikte her bir düşünür kendi kuramları çerçevesinde toplumsal hareketler sosyolojine katkı sağlamaktadır.

1.1.5.Sanayi Toplumu Kuramcıları ve Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerin önemli bir unsuru olan kolektif kimliğin oluşumu Durkheim’in toplumsal olgular ve dayanışma modelleri ekseninde ortaya çıkmaktadır. Durkheim’in toplumsal olgu yaklaşımında toplumsal olguların içselleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan kolektif kimlik ile birey toplumdaki eylemlerini gerçekleştirmektedir. Kişinin iradesi dışında zorlayıcı bir güç olması, bireyin davranışlarını sınırlaması ve bireyin davranma, düşünme hissetme biçimlerini etkilemesi nedeniyle toplumsal olgular bireyin eylemlerini gerçekleştirmesi veya gerçekleştirmemesi noktasında etkili olmaktadır. Mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş ise mevcut kolektif kimliğin dağılarak farklı bir kolektif kimliğin oluşmasına ilişkin bir perspektif sunmaktadır.

Durkheim’in yaklaşımında toplumsal hareketler anomi kavramı çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Durkheim anomi kavramı ile çılgınlık/delilik durumunu ifade etmekte ve kavram her türlü verili kurala aykırı irrasyonel davranışa tekabül etmektedir (Sarıbay, 2013: 125). Bu çerçevede toplumsal hareketler anominin ve toplumsal çözülmenin bir sonucudur (Tarrow, 2011: 8). Modern toplumda aile ve toplum arasındaki bağlar ile değerler çözülmekte, bireyselleşme ve yabancılaşma artmakta ve normların bulunmadığı bir durum ortaya çıkarak birey ile toplum yeterli düzeyde bütünleşmemektedir. Bu yaklaşım toplumsal hareketleri marjinal bir eyleme indirgemekle birlikte kolektif davranışın ortaya çıkması ve nedenlerini sunması açısından toplumsal hareketler yaklaşımına önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca Durkheim kolektif coşkuyu tanımlamayıp, şarkı ile dansın kolektif coşkunun oluşturulmasında ve sürdürülmesinde gerekli olduğunu belirtmektedir (Jasper, 2002: 288).

Toplumsal hareketler sosyolojisi açısından Weber'in yaklaşımı bireysel eylemlerin biçimlenmesinde kültürel düşünceler ile değerlerin etkili olması ve bürokratik örgütlenme modelini sunması açısından önemli iken, Marx'ın kuramında kolektif davranış/kimlik ekseninde ele alınabilecek "sınıf bilinci" yaklaşımı önem kazanmaktadır. Marx'ın kuramına göre devrimin gerçekleşmesi için sınıf durumunun Lukacs tarafından analizi gerçekleştirilen sınıf bilincine dönüştürülmesi gerekmektedir. Kapitalist toplumdaki önce sınıfların kendi çıkarlarına ilişkin bir bilinç durumu bulunmazken kapitalist toplumda proleterlerin sınıf bilincini geliştirme kapasitesi bulunmaktadır. Lukacs'a göre burjuva sınıf bilinci kapitalist toplumun temel problemlerine çözüm getirmemesi noktasında her zaman yanlış bir bilinçken, proletarya mantıksal olarak doğru bilinci zaman içerisinde geliştirebilecektir (Keat ve Urry, 2001: 288-299). Proleterlerin sınıf oluşturmaları için ise bir birlik bilinci, sadece başka bir sınıfa karşı ortak savaş yürütmeleri ve öteki sınıflardan ayrılık duygusu, hatta düşmanlık duygusu gerekmektedir (Aron, 2000: 155). Bu ekseninde sınıf bilinci toplum içinde aynı sınıf konumunda bulunanların paylaştığı inanç sistemlerine karşılık gelmektedir (Ritzer, 2011: 140). İşçi hareketlerinin kolektif bir kimlik temelinde ortaya çıkması proletaryanın "kendinde" bir sınıf durumundan "kendisi için" bir sınıf bilincine geçmesi gerekmektedir.

Durkheim'in anomi, Weber'in demir kafes ile Marx yabancılaşma kavramı ekseninde modern toplumun yalnızlaşma, parçalanmışlık ve çöküş analizini ortaya koymuşlardır. Bu kavramsallaştırmalar toplumsal hareket kuramlarından kalabalıklar kuramı ile kitle toplumu kuramına önemli bir alt yapı sağlamıştır. Sanayi toplumu kuramcıları kolektif davranış ile birlikte işçi hareketlerine ilişkin önemli açıklamalarda bulunmuşlardır.

Pozitivizme duyulan evrimci güven Comte'un Marx'ın merkezine aldığı işçi ve işveren ilişkilerini geri plana atmasını beraberinde getirmiştir. Comte'a göre ikincil bir öneme sahip işçi ve işveren ilişkilerinde ortaya çıkan çatışma "sanayi toplumunun kötü örgütlenmesinin sonucudur ve reformlarla giderilebilir" (Aron, 2000: 72). Comte gelişmiş bir toplumun asli bir unsuru olan işbölümünün toplumsal sonuçlar üzerinde olumsuz etkilerini kabul etmekle birlikte işbölümünün toplumsal değişmeye neden olacak bir çatışma ilişkilerini ortaya çıkaracağını düşünmemektedir. Nitekim kitleler "külfetli" sorumlulukları "akıllı ve güvenilir liderliğe" havale etmenin "tadını" çıkarma"ları nedeniyle işbölümü toplumsal bir uyumun sağlanmasına aracılık edecektir

(Swingewood: 1998: 70). Dolayısıyla Comte'a göre toplumun kötü örgütlenmesinin bir sonucu olan işçi ve işveren arasındaki çatışma toplumda ikincil bir öneme sahiptir ve bu çatışma işbölümünün toplumsal uyumu sağlamadaki rolü ile giderilebilecektir.

Comte gibi Durkheim için de “işçi ve işveren arasındaki çatışma, çağdaş toplumun düzeltilmesi gereken örgütsüzlüğünün ya da kısmi bir anominin kanıtıdır” (Aron, 2000: 299). Durkheim sanayi toplumunda ortaya çıkan toplumsal krizin nedenini belirli bir sınıf temelinde açıklayan Marksizm'i eleştirmekte ve sınıf çatışmasının toplumun temel ögesi olduğu görüşüne katılmamaktadır. Bu nedenle Durkheim “proletaryayı, toplumun kurtuluşu olarak görmemiş ve o tahrik veya şiddete büyük ölçüde karşı çıkmıştır” (Ritzer, 2011: 21). Durkheim'a göre toplumsal kriz ekonomik bir sorun olmak yerine bireyin grupla ilişkileri bağlamında toplumun ahlaki yapısından kaynaklanmakta ve bütün bir toplumu etkileyen genel bir durumdur. Sanayi toplumunun temel problemi geleneksel toplumdaki sanayi toplumuna geçişte değerlerin çözülmesinin ve normların bulunmadığı bir durumun ortaya çıkması nedeniyle Durkheim tarafından intihar sanayi toplumunun önemli bir sorunudur. Çünkü Protestanlık insanı bireyselleştirip cemaatten çözmüş ve yalnızlaşan insanın olaylar karşısında dayanaklarını ortadan kaldırmıştır (Aydın, 2014: 244). Bireyin toplumla yeterli düzeyde bütünleşmemesi sonucunda intihar oranının artması “aydınlanma tarafından şiddetlendirilmiş bir sınırsız arzular durumu” olan anominin patolojik bir durumudur (Mestrovic, 2000: 118).

Durkheim'ın bakış açısında toplumdaki sorunların çözümü devrim yerine bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayacak ortak yasakların, değerlerin ve kutsallığın oluşturulması önem kazanmaktadır. Ortak ahlakın güçlendirilmesi ve bireysel çıkarların toplumun genel çıkarları ile bütünleştirilebilmesi sonucunda çeşitli reformlar gerçekleştirilecektir. Zira toplumsal kurallar ve disiplin toplumsal örgütlenmenin bir parçasıdır ve toplumsal örgütlenme yabancılaştırıcı olmaktan öte bağlayıcı ve zihin sağlığı için yararlıdır (Tiryakian, 1997: 229). Durkheim mülkiyet düzenini değiştirme fikri yerine işbölümündeki anomik durumu düzenlemenin bir aracı olan birey ile devlet arasında yer alan meslek gruplarına odaklanmaktadır. “Disiplini sağlamak için zorunlu olan toplumsal ve ahlaki otoriteye sahip” meslek grupları sınıf mücadelesi yerine örgütlenme sayesinde çalışma ilişkileri, çalışma koşulları veya ücret gibi ekonomik hayatı ahlaki ilkeler çerçevesinde düzenlemektedir (Aron, 2000: 304). Ahlaki otoritenin işçilerin isteklerine bir sınır koyması sonucunda ise işçi “kendi konumunu bilmekte ve

tutkularının belirlediği uç sınırın farkında olarak daha ötede bir şeyi istememektedir” (Swingewood: 1998: 146). Böylece işçiler meslek grupları sayesinde bireysel çıkarları uğruna mücadele etmek yerine taleplerinin düzenlendiği ve kendilerinin toplumla bütünleştirildiği bir yapı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Marx ise işçi hareketlerinin aktörü olan proletaryaya devrimi gerçekleştirme görevi vermektedir.

Marx’ın kuramı modern dünya pazarının ve modern sanayi kentlerinin ortaya çıkışı, işçi ve işveren ilişkisini yeniden düzenleyen manifaktür sisteminin kalfa ve usta ilişkisini emekçi ve kapitalist arasındaki para ilişkisine dönüştürmesi ve işçilerin devrimi gerçekleştirecek harekete geçmesinde artı değere kapitalistin el koyması sonucunda yabancılaşmanın doruk noktasına ulaşması açısından toplumsal hareketler sosyolojisine önemli veriler sunmaktadır. Kurama göre proletarya kapitalist tarafından zorlu yaşam ile çalışma koşullarına itilmekte ve bu koşulların katlanılamaz bir duruma dönüşmesi sonucunda proletarya iktidarı ele geçirme noktasına ulaşmaktadır. Kuram sosyal sınıflar ile sosyal çatışmayı detaylı bir şekilde analiz etmesi ve toplumdaki hâkimiyet ilişkilerinin sorgulanması noktasında toplumsal hareketler sosyolojisine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede toplumsal hareketler proletaryanın devrimi gerçekleştirmesinde, iktidarı ele geçirmesinde, toplumu dönüştürmesinde ve sınıfsız yeni bir düzen oluşturmasında önemli bir araçtır. Touraine ise Marksist anlamda işçi hareketlerinin Programlanmış Toplum’da toplumsal hareket olamayacağını belirtmektedir.

Touraine işçi hareketini iş örgütlenmesine karşı işçi özerkliği ile işçi öznesinin savunulması şeklinde tanımlamakta ve kendi eylemlerinden sorumlu olma temelinde işçi hareketlerini değerlendirmektedir. Marx’ın kuramında ise sınıflı toplumun çelişkilerini aşmada toplumsal hareket yerine doğaya başvurulmakta, tam yabancılaşma ile emekçilerin kendi tarihlerinin edimcisi olmaları engellenmekte, siyasal bir işçi eylemine ilişkin reformcu ve sosyal demokrat bir imge geliştirilmemekte ve toplumsal edimci yok edilmektedir (Touraine, 2014: 111). Touraine’in Marksist anlamda işçi hareketlerinin işçi eyleminin doğayla ve tarihsel gelişmeyle özdeşleştirilmesi noktasında ayrılmaktadır. Nitekim Touraine işçileri toplumda birer özne olarak konumlandırmakta, işçilerin ekonomik taleplerle birlikte kültürel taleplerin hayata geçmesi noktasında kültürel bir mücadele yaptıklarını ileri sürmekte ve bu mücadelenin toplumda bir kırılma ya da reformla sonuçlandığını ifade etmektedir.

1.2.Sanayi Toplumu ve Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler sosyolojisinde toplumsal hareketlerin ne zaman ortaya çıktığı ve hangi devrimden ilham aldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Toplumsal hareketlerin ilham aldığı devrim konusunda Fransız Devrimi ile Haiti Devrimi öne çıkmaktadır. Fransız Devrimi “kraliyete ve mutlakiyetçi haklara karşı halk yönetimini ve yurttaşlık haklarını talep eden ilk kitle hareketi” olma iddiasını taşımaktadır (Ağartan vd., 2008: 30-31). Wallerstein Fransız Devrimi’nin kültürel etkisinin dünya sistemini dönüştürdüğünü ve devletin egemenliğinin halktan kaynaklandığı inancının dünyadaki farklı bölgelerdeki mücadeleleri ortaya çıkardığını belirtmektedir (Wallerstein, 2003: 48). Ağartan ve diğerleri ise Fransız Devrimi’nin dünya merkezli değerlendirilmesi yerine devrimin Avrupa merkezli sınırların ötesine geçerek sürekli değişmekte olan dünyanın yalnızca bir parçası ve devlet merkezli bir olay şeklinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu noktada Haiti Devrimi özgürlük meselesini Fransız Devrimi’nin odağına itmektedir.

1789-1804 yıllarında sömürgeci düzene ve köleliğe karşı en büyük meydan okumayı gerçekleştiren Haiti Devrimi “hem yerleşimci bağımsızlaşmasını hem de Amerika’da temeli atılan yeni kapitalist dünyaya karşı halk direnişini hızlandırdığı ve netleştirdiği için en öndeki ve en merkezi hareket”tir (Ağartan vd. , 2008: 37). Kölelik, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı eylemlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ve Haiti köleleri tarafından gerçekleştirilen devrim ile birlikte eski hâkim sınıflar imha edilmiş, emek sömürsününün baskın yöntemleri ve ırksal kökenleri ortadan kaldırılmış, mülkiyet ile toprak yeniden dağıtılmış ve devrim dünyadaki diğer bölgelerdeki birçok hareketi etkilemiştir. Toplumsal hareketler sosyolojisinde ortaya çıkan bir diğer tartışma konusu ise toplumsal hareketlerin ilk ne zaman ortaya çıktığına ve toplumsal hareketlerin modern bir olgu olup olmadığına ilişkin yaşanmıştır.

Tilly’e göre toplumsal hareketler modern bir olgudur. Tilly 1848’den önce toplumsal hareket repertuvarına rastlanmadığını, toplumsal hareketlerin 18. yüzyılda yeni oluştuğunu ve Batı ülkelerinde çeşitlenmeye başladığını, 19. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ile Kuzey Amerika’da kabul gördüğünü ve 20. yüzyılda toplumsal hareketlerin yaygınlaşması ile içselleşmesinde önemli ölçüde bir hız yaşandığını belirtmektedir. Tecim ise toplumsal hareketlerin içerik itibarıyla yeni veya modern bir olgu olmadığını ve toplumsal hareketlerin modernleşmeden önce ortaya çıkmadığına ilişkin ortaya koyulan yaklaşımların eurosentrik yaklaşımlar olduğunu düşünmektedir

(Tecim, 2015: 9). Toplumsal hareketlerin yeni ve modern bir olgu şeklinde ele alınması hareketlerin kapitalizme ve Marksist hareketlere indirgenmesine yol açmaktadır. Çetinkaya da toplumsal hareketlerin sadece batıya ait bir olgu şeklinde ele alınmasını eleştirmektedir. Ezilenlerin mücadeleleri ile kazanılan demokratik ve sosyal kazanımlar burjuva ile ilişkilendirilmekte ve Avrupa dışındaki toplumlara oryantalist bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Böylece Doğu toplumları görmezden gelinmekte ve bu toplumların fitraten veya kültürel başkaldırmaya eğimli olmadıkları ifade edilmektedir (Çetinkaya, 2008: 42-43). Martin ise “Avrupa ve Amerika dışındaki eylemlilikler hâlihazırdaki model ve kronolojiler tarafından hesaba katılmadığı için” mevcut verilerin taraflı olduğunu altını çizmektedir (Martin, 2008: 16). Bu noktada toplumsal hareketlere zemin hazırlayan çeşitli direniş ve bağımsızlık hareketlerinin toplumsal hareketler başlığı altında incelenip incelenemeyeceği hususu önem kazanmaktadır.

Klasik toplumsal hareketler sosyolojisi açısından dışarıda bırakılan bir dönem olan 1750-1850 yıllarında önemli ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmeler yaşanmıştır. Fakat klasik toplumsal hareketler yaklaşımında 1400’ler ile başlayan, 1700-1800 yıllarında yoğunluk kazanan ve bu önemli gelişmeler çerçevesinde şekillenen çeşitli direniş hareketleri genellikle yok sayılmıştır. Bu dönemde kapitalizm ile sömürgecilik nedeniyle yerli halkların yerlerinden ve kültürlerinden edilmesi kapitalizm/kölelik/ırkçılık/sömürgecilik karşıtı hareketleri, milliyetçi isyanları ve din değiştirmeye yönelik çeşitli direniş hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Bu direniş hareketlerinin yer aldığı “Dönüştürücü hareketler” on sekizinci yüzyıl boyunca ortaya çıkmış ve sistematik karaktere sahip olmalarına rağmen tarihçiler ile sosyal bilimcilere sistemik ya da diğer alanlarla ilgiliymiş gibi görünmeyen çok çeşitli direniş türlerini içermiştir (Ağartan vd., 2008: 23). Köylü ayaklanmaları, sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı direniş eylemleri, maron stratejileri ve korsanlık gibi bu direniş hareketleri yeni bir dünyayı dönüştürme arayışları olarak yeni kapitalizmin koşullarında ortaya çıkmışlar ve Avrupa’daki yerel direniş hareketlerini etkilemişlerdir. Fakat bu hareketlerin alternatif bir varoluşu oluşturabilmek için mitsel bir geçmiş, binyılcı iddialar ya da mesihler gibi temellere dayandıkları ve modern anlamda ilerici olamayacakları iddiası ile özellikle gözden uzakta tutulmuş ve ilkel şeklinde yaftalanarak değersizliğe itilmiştir (Ağartan vd. , 2008: 23-24). Bu direniş hareketlerinin yok sayılması ise batı tarihi açısından önemli bir işleve hizmet etmiştir.

Batı kendisini demokrasinin ve insan haklarının merkezi şeklinde konumlandırmakla birlikte vahşi, acımasız ve insanlık dışı tarihini yok sayma noktasında bu kanlı dönemde ortaya çıkan sömürgecilik ve kölelik karşıtı hareketleri toplumsal hareketler sosyolojisi açısından değerlendirme alanı dışında tutmuştur. Nitekim vahşi ile barbar şeklinde nitelendirilen yerlilerin “aydınlatılması” ve yeni bir dünya inşa etmek uğruna dünya yerle bir edilmiştir. Sömürgecilik kapsamında “keşfedilen” bölgelerdeki yerliler köle yapılmış, yerlilerin dinleri değiştirilmeye zorlanmış ve yerliler insanlık dışı uygulamalara maruz kalmışlardır.

Chanda küreselleşmenin aynı zamanda kölelik anlamına geldiğini, o dönemin kıymetli ürünleri olan baharat, pamuk ve kahve ticareti için binlerce köle çalıştırıldığını ve Kolomb’un ilk köle tüccarı olduğunu belirtmiştir (Chanda, 2009). Köle nakliyatının Avrupa’ya ulaşmasını sağlamış ve insanlık dışı çalışma ve yaşam koşullarına sahip olan binlerce köle ölmüştür. Ayrıca Kolomb sömürge altında tuttuğu yerlileri vergiye tabi tutmuş ve vergi vermeyenlerin kulaklarını kesmek gibi yöntemlerle yerlilere çeşitli işkenceler yapmıştır (Şükrü, 1931). 18. yüzyıla gelindiğinde ise sömürgeleştirmeye ve köleliğe karşı direnen pek çok yerli halk katledilmiş ve milyonlarca insan acımasız çalıştırma koşulları yüzünden ölmüştür (Ağartan vd. , 2008: 35). Batının tahakküm altına almak istediği dünyada köle haline getirilen yerliler din değiştirilmeye zorlanmış, birçoğu çıkarıldıkları uzun yolculuklarda soğuktan ölmüş ve bölgelere ulaştırılanlar ise “farklı bir dünya”ya uyum sağlayamama durumu ile insanlık dışı çalışma koşulları nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Neticede batı Amerika’nın “keşfi” ile başlayan ve sömürgecilik ile devam eden bu vahşi tarihini unutturmak istemiş ve bilinçli bir şekilde modern toplumsal hareketlerin oluşumuna zemin hazırlayan sömürgecilik, ırkçılık ve kölelik karşıtı çeşitli direniş hareketlerini yok saymıştır. Bu yok sayma ile birlikte toplumsal hareketlere zemin hazırlayan sömürgecilik ve kölelik karşıtı hareketler ile birlikte din değiştirmeye yönelik direniş hareketleri toplumsal hareketler kategorisine indirgenemezler.

Modern dönemden önce ortaya çıkan ırkçılık, sömürgecilik ve kölelik karşıtı çeşitli direniş hareketlerinin toplumsal hareketler kategorisi içinde veya dışında değerlendirilmesinde “toplumsal” terimi merkezi bir terim olmakta ve bu direniş hareketleri modern dönemle ilişkili bir şekilde “toplumsal” terimi içine hapsedilerek değerlendirilmektedir. Zira toplumsal teriminin “19. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülürse, bu terimin kullanılmadığı zamanlarda ve mekânlarda var olmuş hareketleri

toplumsal hareket diye adlandırmak” önemli bir problemi de beraberinde getirmektedir (Dirlik, 2008: 65). Hem batılı bir jargonla bu hareketler modern dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketler kapsamı altına alınmak istenmekte hem de batılı jargonun modern dönemden önce çıkan bu hareketleri toplumsal hareketler dışında değerlendirilmesine ilişkin önemli bir itiraz geliştirilmektedir. Bu durum ise kendi içinde bir tezatlığa neden olmaktadır.

Çeşitli direniş hareketleri yaşama ve var olma mücadelesi eksenini ile özgürlük ve bağımsızlık temelinde ortaya çıkararak toplumsal hareketlerin zeminini oluşturmuştur. Toplumsal hareketler ise yaşam, yönetim, katılım ile çalışma koşullarına ilişkin talepler ekseninde şekillenerek, sanayi kapitalizmi ile üretim biçiminin getirdiği toplumsal çelişkilere bir tepkiyle ortaya çıkmışlardır. Modernleşmenin getirdiği nimetlerden maddi şartlar ve haklar açısından mahrum bırakıldığını düşünen gruplar toplumdaki hâkim güçlerin ve kaynakların eşit dağıtılması noktasında rasyonel bir tepki ortaya koymuşlar ve taleplerini örgütsel form ile iletişim biçimleriyle ifade etmişlerdir. Dolayısıyla iletişim, teknoloji ve ulaşım unsurlarının etkisi ve yeni siyasal örgütlenme biçimleri sonucunda toplumsal hareketler sanayi toplumunda modern bir olgu olarak çıkmışlardır. Arrighi ve diğerlerinin de vurguladığı gibi anti-emperyalizm temelinde ulusal kurtuluş hareketleri sömürgecilik, ırkçılık ve kölelik karşıtı direniş hareketlerini kapsarken, anti-kapitalizm temelinde toplumsal hareketler sınıf mücadelesi ekseninde üretim araçlarıyla farklı ilişkileri olan grupları ve bireyleri karşı karşıya getiren dikey çatışmaları oluşturmuştur (Arrighi vd.,1995). Arrighi ve diğerleri sistem karşıtı hareketleri ulusal kurtuluş hareketleri ve toplumsal hareketler başlığı altında değerlendirmişlerdir.

Arrighi ve diğerlerine göre sistem karşıtı hareketler sembolik bir şekilde 1848 yılında dinsel mezheplerin örgütlenme yapılarından ayrılan bir şekilde, politik bir zeminde ve üyeleri, yetkileri ile özgül politik amaçları olan sürekli bir örgütlenme şeklinde ortaya çıkmışlardır. 19. yüzyıl boyunca “toplumsal hareket” ve “ulusal hareket” olmak üzere iki çeşit sistem karşıtı hareket ortaya çıkmış ve her iki hareket kapitalist dünya ekonomisini merkeze almıştır. Ulusal mücadele ile sınıf mücadelesi arasında birçok noktada paralellik olmakla birlikte ulusal mücadele kapitalist dünya ekonomisi yeniden üretmeyi hedeflemiş, sınıf mücadelesi ise kapitalist dünya ekonomisi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Nitekim “toplumsal hareket baskısı işverenlerin ücretliler üzerindeki baskısı, ulusal hareket ise bir etnik grubun bir diğeri

üzerindeki baskısı” şeklindeki tanımlaması toplumsal hareketler ile ulusal hareketlerin ayrı kulvarlarda değerlendirilmesi açısından önemlidir (Arrighi vd.,1995: 35).

Ulusal kurtuluş hareketleri emperyalist ve sömürgeci devletlere karşı iktisadi ve siyasi bağımsızlık elde etmeyi hedeflemiş, sınıf hareketleri ise kapitalist sistemin neden olduğu sınıfsal eşitsizliklerin ve çelişkilerin yok edilmesini amaçlamıştır. Kapitalist sistem toplumsal yapıda önemli bir değişimin ve dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Yüz yüze iletişimin olduğu, akrabalık ve cemaat ilişkilerinin yaşandığı ve tarımsal yöntemlerle insanların geçimini sağladığı küçük ve homojen toplumsal yapı yerini farklı ırktan, dilden ve dinden olan kişilerin bir arada yaşadığı, rasyonel ile laik bir devlet anlayışının hâkim olduğu ve seküler hayat pratiklerinin önem kazandığı yeni bir toplumsal yapıya bırakmıştır. Bu yeni toplumsal yapıda kentleşme, göç, yoksulluk ve işsizlik gibi problemlerin, yeni hâkimiyet biçimlerinin ortaya çıkmasının ve sınıflar arasındaki ayrımın giderek derinleşmesinin etkisiyle sınıfsal mücadele önem kazanmıştır. Bu minvalde bireyler toplumsal kaynaklar ile güç dağılımının eşit derecede ve adil bir biçimde dağıtılmasını, daha iyi yaşama ve çalışma koşullarını, siyasi süreçlerde söz hakkını ve toplumsal yaşamın her alanında eşitlik talep etmişlerdir. Bu talepler öncelikle işçi sınıfı hareketlerinde önemli bir karşılık bulmuştur.

1.2.1.İşçi Sınıfı Hareketleri

1960'lara kadar toplumsal hareketlerde işçi sınıfı hareketleri merkezi bir rol oynamıştır. Sanayileşme ile birlikte çalışma ve yaşama koşullarının kötüleşmesinin, yeni işgücü denetimi ile hâkimiyet biçimlerinin ortaya çıkmasının etkisiyle işçi sınıfı hareketleri ekonomik ve siyasi taleplerde bulunmuşlardır. Wallerstein'e göre çok sayıda kentli işçinin kötü yaşam koşullarında yaşaması, ekonomik büyümenin nimetlerinden dışlanması ve ulusal ile yerel düzeyde siyasi süreçlerde söz haklarının olmaması bu kişilerin siyasi bir güç oluşturmalarını beraberinde getirmiştir (Wallerstein, 2003: 16-17). Bu gücün etkisiyle kendilerini “Marksist” gören sosyalistler, işçi partileri ve sendikalar kapitalizme son vermek ve sosyalist bir toplum kurma amacıyla toplumsal hareketleri başlatmışlardır. Eşitlik talebi ekseninde yükselen işçi sınıfı hareketlerinde İngiltere’de ortaya çıkan Chartizm hareketi toplumsal hareketler başlığı altında incelenmiştir.

1.2.1.1. Chartizm Hareketi

İngiltere’de sanayi devrimi ve teknolojik yenilikler ekseninde ortaya çıkan değişim üretim ilişkileri ile çalışma ilişkilerini dönüştürmüş ve mekanikleşmenin

artması, ağır çalışma koşulları ve ücret yetersizliği gibi problemler işçilerin ekonomik ve siyasi taleplerini çeşitli hareketlerle ifade etmesini beraberinde getirmiştir. 1832 Reform Yasası'nda toplumsal hareketlere katılan işçilerin büyük bir bölümüne oy hakkı tanınmamış ve Yeni Yoksulluk Yasası çerçevesinde sendikaların çalışabilir durumdaki işçilere yapılan yardımı keserek işçileri tatmin edici iş bulamamaları halinde usandırıcı nitelikte olan atölyelere gönderilmiştir (Tilly, 2008: 80-81). Bu gelişmeler birbirlerinden ayrı bir şekilde ortaya çıkan çeşitli toplumsal hareketleri Chartizm hareketinde birleşmiştir.

Tilly'e göre Mayıs 1838'de çeşitli radikal ve reformist liderler arasında bir uzlaşma sonucunda ortaya çıkan, halk adına imzalanan ve tipik bir dilekçe forumunda olan "People's Charter"² metninde işçilerin bolluk içinde yaşadıkları sefalet ile Reform Yasası'nın yetersizliği eleştirilerek dilekçede çeşitli talepler sıralanmıştır. Birer hedef kabul edilen talepler arasında evrensel oy hakkının sağlanması, sesli oy yerine gizli oy kullanılması, parlamento üyelerine maaş verilmesi, parlamento üyeliği için servet şartının kaldırılması ve ülkede eşit seçim bölgelerinin oluşturulması yer almıştır (Black, 1969, 127-131, Aktaran Tilly, 2008: 80-81). Çalışma hayatına ve siyasi konulara ilişkin talepler ile birlikte başta oy hakkı olmak üzere bildiri toplumsal yaşamda söz sahibi olma durumuna odaklanmıştır. Parlamento üyeliği için servet şartının kaldırılması talebinde toplumsal yaşamda söz sahibi olma durumu ile sermaye arasındaki ilişki net bir şekilde sorgulanmıştır.

"People's Charter" metnindeki talepler yoksul emekçilerden, çeşitli birliklerden ve işçi örgütlerinden karşılık görmüş, talepler bir işçi hareketine dönüşen Chartizm'de birleşmiş ve bu birleşimde "zenginliğin kokusunun yayıldığı bir toplumda aç olduklarını, özgürlüğünden gurur duyan bir ülkede köle durumuna geldiklerini hisseden, ekmek ve umudun peşinde olan ve bunun karşılığında taşlar ve umutsuzluklarla karşılaşan insanların genel memnuniyetsizlikleri" etkili olmuştur (Hobsbawm, 2003: 87). Bu memnuniyetsizlik sonucunda ortaya çıkan Chartizm hareketi 1839-1848 yıllarında genel toplantılar ve mitingler düzenlemiş, parlamento reform talep eden dilekçeler sunmuş ve genel grev kararı almıştır. Parlamento sunulan dilekçelerden sonuç alınmamakla birlikte Chartizm hareketi işçilerin örgütlenerek taleplerini hukuki bir çerçevede sunmasında, politik hakların talep edilerek siyasal sistemin

---

² "Halkın Bildirisi" olarak çevrilebilir.

dönüştürülmesinde ve kendisinden sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlerin şekillenmesinde önemli bir dönemeci ifade etmiştir.

Friedrich Engels ve Tilly Chartizm hareketini toplumsal hareketler başlığı altında değerlendirmektedir. Engels'e göre Chartizm İngiliz işçi sınıfının yüz yüze olduğu durumu netleştirmesi ve proletaryanın iktidar kavgasından vazgeçip eski köleliğe dönmek ile rekabetçi kapitalist sistemi tamamen yok etmek arasındaki seçimi belirginleştirmesi nedeniyle toplumsal bir harekettir (Ağartan vd. , 2008: 60-61). Tilly'e göre de Chartizm hareketi kampanyayı, toplumsal hareket repertuarını ve MBSB gösteri unsurlarını bünyesinde taşıması nedeniyle toplumsal harekettir. Bir hareketin toplumsal hareket olabilmesi için kampanyayı, toplumsal hareket repertuarını ve MBSB (makul olma, birlik, sayı ve kendilerine/seçmene bağlılık) gösteri unsurlarını içermesi gerekmektedir (Tilly, 2008: 17). Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak talebinde bulunan, sürgit ve organize halk girişimi kampanyayı, çeşitli politik eylem türlerinin gerçekleştirilmesi toplumsal hareket repertuarını ve MBSB ilkelerinin halk önünde uyumlu sergilenmesi MBSB gösterilerini oluşturmaktadır. MBSB ilkelerinden makul olma ilkesi ölçülü davranışları, düzgün kıyafetleri ve din görevlilerinin, yüksek rütbelilerin ve çocuklarıyla birlikte annelerin katılımını kapsarken; birlik ilkesi benzer rozetleri, bandajları, ilanları ve kostümleri, saflar halinde yürüyüşü, şarkı söylemeyi ve dua etmeyi içermektedir. Sayı ilkesi kişi sayısını, dilekçelerdeki imzaları, seçmenlerin mesajlarını ve sokakları doldurmayı içerirken; bağlılık ilkesi ise kötü hava koşullarına karşı koymayı, yaşlılar ile sakatların görünür katılımını, fedakârlığı ve bağışı içermektedir. Bu çerçevede Chartizm hareketinde eşit politik haklar kazanmaya yönelik gerçekleştirilen eylemler için dağıtılan el ilanlarında MBSB ilkelerinin yer alması ve harekette genellikle şiddet içermeyen MBSB gösterilerinin yapılması nedeniyle Chartizm toplumsal hareket unsurlarını bünyesinde taşımaktadır. Ayrıca toplumsal hareketler program, kimlik ve duruş olmak üzere üç temel iddiayı bir araya getirmektedir (Tilly, 2008: 64). Bu ekseninde Chartizm hareketinin Charter'a dayalı program iddiaları, değerli işçi sınıfı şeklindeki kimlik iddiaları ve politik iktidardan uzak tutulmalarını protesto eden duruş iddiaları hasebiyle Chartizm toplumsal bir harekettir (Tilly, 2008: 82).

Chartizm hareketi sanayileşmeyle birlikte gelen değişimi okuyamaması ve toplumsal yaşamda söz söyleme adına temel bir bileşen haline gelememesi noktasında eleştirilmiştir. Chartizm hareketi 1840'lara doğru düzenli işin merkezinin

imalathanelere kayması ile köylülerin ve zanaatkârların yerini fabrikalarda çalışan eğirmecilerin ve dokumacıların almaya başlaması sonucunda kitlesel işçiliğe giden sınıf değişimini göremeyerek koşullara uygun bir strateji geliştirmeyi başaramamıştır (Ağartan vd. , 2008: 62). 1848 ile birlikte ulusal bir hareket olarak parçalanmış Chartizm 19. yüzyılın büyük halk hareketlerine güç kaynağı olmakla birlikte Birleşik Krallık hukukunun bir parçası haline gelememiştir (Tilly, 2008: 83).

1.2.1.2.İşçi Sınıfı Hareketlerinde Yaşanan Dönüşüm

Birleşik Krallık ile birlikte Avrupa'daki birçok bölgede işçi hareketleri başta politik haklar olmak üzere çeşitli ekonomik ve sosyal taleplerini ifade etmeye başlamışlardır. 1848 yılı Fransa'da “yarı-sosyalist bir hareketin iktidarı ele geçirmesine yönelik yaşanan ilk girişim” sonucunda işçilere sınırlı grev hakkı tanınmış, işçilerin izin almadan halk mitingleri yapmaları yasallaşmış ve ticari sendikaların örgütlenmesine izin verilmiştir (Wallerstein, 2003). 1848 yılı ile birlikte işçi sınıfı hareketlerinde önemli bir dönemeci oluşturmuş, işçi hareketleri resmi bir hareket niteliği kazanmış ve işçiler bazı haklar elde etmişlerdir.

İşçi sınıfı hareketleri 1873-1896 döneminde işçilerin örgütlenmesi sonucunda sendika oluşumu açısından hızlı bir değişim yaşamış, sosyal demokrat ile komünist partileri kurulmuş ve hareketlerin kullandığı önemli bir araç olan grev yaygınlaşmaya başlamıştır. 1900 yılları ile birlikte kapitalist dünya ekonomisinin işleyişini hem yansıtan hem de yapılandıran kitlesel işçi sınıfı hareketleri kapitalizmi yıkmaya çalışırken dünya ekonomisinin belirli yönlerini sağlamlaştırmışlardır (Bush, 2008: 89). 1917 yılında Rusya'da Bolşeviklerin kendilerini işçi sınıfı mücadelesinin öncüsü şeklinde konumlandırması ve devlet iktidarını kazanmak için mücadele etmesi ise işçi hareketlerinin iktidar talebi ve partilerle olan ilişkisi açısından hareketlerde farklı bir dönemeci başlatmıştır. Bu dönemde devrim kavramı ekseninde silahlı mücadele ve siyasi partilerle olan ilişki çerçevesinde ortaya çıkan hareketlerin radikal duruşu 1930'lu yıllar ile birlikte değişmeye başlamıştır.

1930'larda işçilerin talepleri sermaye tarafından kabul edilebilir örgütlere ve protesto formlarına yönlendirildikçe işgücünün kurumsallaşmasına tanık olunmuştur (Bush ve Morris, 2008: 171). Sendikaların tanınması ve işverenlerle toplu sözleşmeler sonucunda işçiler sistem için “güvenli” bir pozisyona getirilmiştir. Wallerstein'e göre “tehlikeli sınıflar” olan işçi sınıfının parlamenter sistemde yer almalarının sağlanması

ile ücret artışı ve refah devleti uygulamaları işçi sınıfını ehlileştirmiştir. Avrupa kendi bölgesi dışındaki birçok tehlikeli sınıfın ehlileştirilmesi için az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasını içeren bir dünya programı sunmuş, 1945-1968 yıllarında eski sol bu liberal programlar sayesinde iktidara gelmiş ve bu süreçte liberaller tehlikeli sınıfları sisteme entegre etmeyi başarmışlardır. Bu programlarla ulusal kurtuluş hareketleri ve komünist hareketler sistemi yıkamamış ve eşitlikçi bir dünya kuramamış olmakla birlikte liberallerin sunduğu pastadan belirli bir pay elde etmeyi başarmışlardır. Fakat eski sol hareketlerin liberallere olan güvenlerini kaybetmesi ve pastanın tamamını elde edemeyecekleri düşüncesi hareketlerde bir umutsuzluğun yaşanmasına yol açmıştır. Nitekim 1968 ile birlikte liberalizmin bütün jeokültürünün ve özellikle de sistem karşıtı hareketlerin kurduğu tarihsel iyimserliğin kirlendiğinin, daha doğrusu sahtekârca olduğunun ve halk kitlelerinin çocuklarının dünyayı miras almak şöyle dursun daha kötü bir durumda olacağını farkına varılmıştır (Wallerstein, 2003: 83-84). Hülasa 1968 ile birlikte dünyadaki eşitsizliklerin giderek artması sonucunda eski sol hareketlerin eleştirilmesi ve işçi sınıfı dışındaki diğer toplumsal aktörlerin emek dışındaki konularda farklı taleplerinin ortaya çıkması sonucunda toplumsal hareketlerde işçi sınıfı merkezi rolünü kaybetmiştir.

1.2.2.Köylü Sınıfı Hareketleri

Sanayi toplumunda sınıf mücadelesi ekseninde işçi sınıfı hareketleri ile birlikte köylü sınıfı hareketleri ortaya çıkmış, toplumsal hareketleri başlatma noktasında öncü hareketin hangisi olduğu konusunda bu iki hareket karşılaştırılmış ve genellikle işçi hareketleri toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimi açısından merkeze alınmıştır. Ağartan ve diğerlerine göre köylü sınıfı hareketleri 17. Yüzyılda kapitalizm karşıtı düzlemde uzun dönemli ve kolektif direniş biçiminde ortaya çıkmasına ve sosyal isyanların temelini hazırlamasına rağmen köylü sınıfı hareketleri 19. yüzyıl köylü prototipine sıkıştırılmıştır (Ağartan vd., 2008: 82). Gouldner da sınıf mücadelelerinde merkezi rolün proletarya ile kapitalist sınıfa yükleyen Marksist kuramları eleştirmiş ve ihtilalci mücadelelerin proletarya yerine köylü sınıfı tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir (Türkdoğan, 2004: 65). Wolf ise devrimlerin köylüler yardımıyla yapıldığını belirtmekle birlikte devrimlerin başarılı olmasında profesyonel devrimci personelin önderlik rolünü vurgulamıştır.

Wolf toplumun esaslı bir şekilde düzenlenmesi yönündeki taleplerin köylüleri harekete geçirebildiğini, bu taleplerin köylüleri kanlı bir isyana sevk edebildiğini ve bu

isyanların kanlı olmasının toprak üzerinde uysalca çalışan köylüler ile bir tezatlık gibi gözükmediği belirtir. Ancak böyle patlamalar köylüyü kendisinin artık fonlarını hortumlayanlardan ayıran görünmez muhalefetin bir vesile ile ortaya çıkan açık tezahürleridir (Wolf, 2000: 171). Anlık ortaya çıkan bu tezahürler dışarıdan bir yönlendirme sağlanmadığı durumlarda büyük bir direnç karşısında çözülür ve istikrarsız bir biçimde dağılır. Dolayısıyla komünist parti teşkilatının, bütün işlevi köylülüğün kendiliğinden sağlamaya muktedir olmadığı uzun menzilli strateji sağlamak olan profesyonel devrimci personeli temin etmesi ve böyle bir devrimci personelin köylülüğe başarılı bir devrimin yapılmasına önderlik etmesi muhtemel gözükür (Wolf, 2000: 174-175). Bu noktada Wolf devrimlerin köylülerin yardımıyla yapılmakla birlikte köylülerin uğruna yapılmadığını ve devrimler ile köylülerin boyun eğdirilmesinin ve yeni bir tür toplumsal gruba dönüştürülmesinin amaçlandığını vurgular.

Bu değerlendirmeler ile birlikte toplumsal hareketleri başlatma noktasında öncü hareketin hangisi olduğuna yönelik tartışmada bu iki sınıfın hareketlerde farklı rolleri bulunması nedeniyle bir hareketin merkeze çekilmesi yerine sınıfların hareketlerdeki işlevinin analiz edilmesi gerekmektedir. Toprağın önemli bir mülkiyet biçimi olması ve çeşitli ayaklanmaların bu mülkiyet biçiminden kaynaklanması nedeniyle hareketlerin ortaya çıkması ve devam ettirilmesi noktasında köylü sınıfının önemli bir rolü bulunmakla birlikte hareketlerde örgütlenmeyi sağlamada, strateji oluşturmada ve güç karşısında direnmeyi sürdürmede köylülerin işçiler ile iş birliği önem kazanmaktadır.

1.3. Toplumsal Hareket Kavramı ve Toplumsal Hareket Kuramları

Aksiyon/eylem (action) ile hareket (movement) arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Eylemde ortak bir çıkarı ifade eden kişisel bir talep spontane, kısa süreli ve düzensiz bir şekilde gerçekleştirilen bir örgütlenme ile ifade edilmektedir. Eylemde talebin direkt muhatabı ile çatışacak toplumsal, kültürel veya siyasi bir hedef yerine sadece talebin yerine getirilmesine odaklanılmakta, haksızlık yapan grup hedefe oturtulmakta ve problemin çözümü noktasında yeni bir alternatif model geliştirilerek olumlu bir gündem oluşturmak yerine eleştiri, protesto ve başkaldırı önem kazanmaktadır. “Hareket” teriminde ise bireysel talebin politik, ekonomik ve kültürel bir düzlemde yeni modellerin oluşumuna yol açacak bir şekilde toplumsal talebe dönüşmesi için daha uzun süreli, daha organizeli ve daha spesifik taleplere yönelmesi gerekmektedir. Toplumsal hareketin olabilmesi için toplu eylemin kendine toplumsalçı erekler saptaması, yani toplumun genel değer ya da çıkarlarını kabul etmesi, siyasi

yaşamı tarafların ya da sınıfların çatışmasına indirilmesi ve bizzat kendisinin çatışmalar düzenleyip geliştirmesi gerekmektedir (Touraine, 2000a: 89). Çünkü aksiyondan harekete doğru geçiş, aynı zamanda kişisel taleplerden toplumsal talebe doğru bir geçişi simgelemektedir.

Toplumsal taleplerin ortak hak taleplerini kapsamaması, kimlik yapıları ve kültürel modeller üzerinde etkili olan bir mücadeleyi içermesi ve yeni toplumsal ilişkiler ağı oluşturması toplumsal hareketleri ortaya çıkarmaktadır. Bireysel talepten toplumsal talebe geçiş “örgütlü, normatif ve kurumsallaşmış kolektif davranış” sonucunda ortaya çıkmaktadır (Martin, 2008: 15). Dile getirilen rahatsızlığın eleştirilmesi ile birlikte yeni alternatif modellerin talep edilmesi yeni bir toplumsal ilişki ağını kurmakta ve bu alternatif modellerin hayata geçirilmesi belirli bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Tilly’nin toplumsal hareket tanımında da ifade ettiği gibi bu mücadele “hâkim güçler ve kaynakların dağıtımında değişim talep eden insanlar arasındaki etkileşim”le gerçekleşmektedir (Çayır, 1999: 22).

Bireysel talep denkleminde ele alınabilecek kolektif davranış ile toplumsal talep denkleminde ele alınabilecek toplumsal hareket arasında bir ayrım söz konusudur. Touraine kolektif davranış, mücadeleler ile toplumsal hareketler arasında farklılığı detaylandırmaktadır (Touraine, 1999: 48-50). Kolektif davranış çatışmaları kendi içinde anlaşılması gereken bir duruma tepki şeklinde bir anlam ifade ederken, değişimin faktörleri olan mücadeleler toplumsal sistemin inşasını amaçlamayan inisiyatiflerdir. Mücadelelerden toplumsal hareketlere geçiş ile birlikte toplumsal hareket toplumsal bir duruma tepki ile birlikte sistemin kırılması ya da kültürel reformlara yol açabilmesi noktasında kültürel modeller ve tarihsellik üzerindeki kontrol için bir mücadeleyi içermektedir. Bu noktada Touraine’e göre bir hareket ancak ortak kültürel yönelimler ile toplumsal ilişkiler alanında yerleşmiş ve normatif içerikli ise toplumsal olabilmektedir (Cohen, 1999: 124).

Toplumsal hareket kavramı düşünürler tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Kavram Alman sosyolog Lorenz von Stein tarafından halkın politik mücadelesine ilişkin kullanılmış, daha sonra 1848’de politik analizciler tarafından çoğul kipiyle ele alınmış ve 19. yüzyıl analizcileri ise kavramı programa, örgütlenmeye ve ortama göre hareketlerin birbirlerinden ayrılması ekseninde kullanmıştır (Tilly, 2008: 20). Giddens’a göre ise toplumsal hareket “yerleşik kurumlar alanının dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen

toplu bir çaba"dır (Giddens, 2000: 540-541). Ayrıca Giddens bir toplumsal hareket ile biçimsel bir örgütlenmeyi birbirinden ayıran net bir çizgi olmadığını, iyi yapılandırılmış hareketlerin bürokratik özellikler taşıdığını ve ender olmakla birlikte örgütlenmenin bir toplumsal hareket içinde devam edebileceğini belirtmiştir. Alberto Melucci ise toplumsal hareketi dayanışmaya dayalı, bir çatışma içeren ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi şeklinde tanımlamıştır (Melucci, 1999: 87). Melucci'ye göre bu tanımlamadaki analitik boyutlar toplumsal hareketi diğer hareketlerden ve protestolardan ayrılmasını sağlamıştır. Melucci toplumsal hareket kavramı yerine "hareket ağı" kavramının daha tatmin edici bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bu kavram resmi örgütlenmelerle birlikte bireyleri daha geniş bir katılımcı ağına bağladığını ve hareket tarafından üretilen kültürel ürünleri kapsadığını açıklamıştır. Türkdoğan'a göre ise toplumsal hareketler bazı sosyal müesseselerde ortaya çıkan değişmeyi sağlamak amacıyla yürütülen kolektif eylem biçimleridir (Türkdoğan, 2004: 34).

Toplumsal hareket kavramına ilişkin ortaya çıkan farklı bakış açıları kendisini hareketlerin sınıflandırılmasında da göstermektedir. David Aberle dönüştürücü hareketler, reformcu hareketler, kurtarıcı hareketler ve değiştirici hareketler olmak üzere dört tür hareket ortaya koymuştur (Giddens, 2000: 541). Devrimci hareketler ve kimi köktendinci hareketleri içine alan dönüştürücü hareketler toplumdaki geniş kapsamlı, yıkıcı ve çokluk şiddete dayanan değişimleri hedeflemektedirler. Reformcu hareketler kurtaj karşıtı eylemler gibi toplumsal düzeni sadece kimi yönlerden değiştirmeyi hedeflerken, kurtarıcı hareketler değersizleştirilmiş gibi görünen yaşamdan insanları kurtarma yolları aramaktadırlar. Kısmi bir değişikliği hedefleyen değiştirici hareketler ise insanların çevrelerinde tümüyle bir değişim ortaya koymayı amaçlamamaktadırlar.

Toplumsal hareketleri bildik patlamalar ve dünya ekonomisi ile devletlerarası sistemdeki değişikliklerle sınırlayan bir perspektifte hareketler 1750-1850, 1848-1917, 1917-1968 ve 1968-2005 olmak üzere dört dönemde ele alınmıştır (Martin, 2008: 17-18). Önemli ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmelerin yaşandığı 1750-1850 yılları klasik toplumsal hareketler sosyolojisi açısından dışarıda bırakılmıştır. Başlangıç ile bitiş tarihleri önemli devrimleri temsil eden ve sistem karşıtı hareketlerin en yoğun olduğu 1848-1917 döneminde özellikle işçi sınıfı/sosyalist hareketler ortaya çıkmış, işçiler partiler kurarak iktidarı ele geçirmiş ve işçiler sendikalaşarak güçlü bir biçimde örgütlenmişlerdir. Bush bu dönemde işçi hareketlerinin yoğunluğunu kabul etmekle

birlikte bu hareketlerin büyük resmin sadece bir parçası olduğunu, Avrupa ve Amerika boyunca anarşizm tarafından temsil edilen mücadeleler ile Hindistan ve Jamaika gibi bölgelerde emperyal yayılmaya karşı başlatılan direnişlerin ve isyanların resmin biraz daha tamamlanmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir (Bush, 2008: 89). Bush'a göre bu hareketler kapitalizme meydan okumuş, kapitalizmi şekillendirmiş ve pek çok durumda kapitalizmi değiştirmeye ve hatta yıkmaya çalışmış olmakla birlikte dünya ekonomisinin belirli yönlerini sağlamlaştırmıştır.

1917-1968 döneminde hareketlerin temel hedefi devlet iktidarının ele geçirilmesi olmuş ve hareketler büyük ölçüde dünyayı dönüştürmüşlerdir. Bu dönemde imparatorluklar yıkılmış, dünya yeni yöneticiler tarafından yeniden inşa edilmiş, milliyetçi ve bireysel kimlikler küresel çapta yeniden kurgulanmış ve işçiler ile birlikte farklı ırktan insanların ve köylülerin direnişi küresel bir biçim kazanmıştır (Bush ve Morris, 2008: 142-143). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçi sınıfı/sosyalist hareketleri ve milliyetçi mücadeleler gibi birçok sistem karşıtı hareketler devlet iktidarını ele geçirerek hedeflerine ulaşmışlardır. Bush ve Morris'e göre bu dönem 1917-1945 ve 1945-1968 şeklinde iki dönemde incelenebilir. İlk dönemde özellikle işçi hareketi ve siyah milliyetçiliği gibi sistem karşı hareketler dünya sistemini sarsmışlar ve bu dönemde dünyada önemli ölçüde ekonomik ve siyasal kargaşa yaşanmıştır. İkinci dönem ise önemli işçi hareketleri ve sosyalist örgütler kurumsallaşarak devlet iktidarını elde etme hedefine kendilerini de dönüştürme pahasına ulaşmışlardır.

Toplumsal hareketlerin analizi aktörün merkeze alınması ile devam etmiştir. İlk dönem toplumsal hareketlere ilişkin ortaya çıkan yaklaşımlarda kolektif eylem yapısal bir kriz şeklinde değerlendirilmiş ve eylemciler marjinal, irrasyonel, tehlikeli, aşırı, sapkın ve “köksüz” şeklinde nitelendirilmiştir. Bu çerçevede ilk dönem toplumsal hareket kuramcıları “çılgın kalabalıklar” denkleminde hareketlerin “aşırılık, yoksunluk ve şiddet” boyutuna odaklanmışlardır (Tarrow, 2011: 8). Böylece toplumsal hareketler negatif reaksiyonlar ekseninde hayatın normal akışından sapan davranışlar olarak isyanlar, çılgınlıklar, kolektif taşkınlıklar ve psikolojik patlamalar şeklinde ele alınmıştır. Bu bakış açısı kendisine Fransız Devrimi'nin etkisiyle geliştirilen Kalabalıklar Kuramı'nda açık bir şekilde yer bulmuştur.

Kalabalık Kuramı'nın önemli temsilcilerinden sayılan Le Bon'a göre kalabalık ve yığın olan kitle “basit anlamıyla, milletleri, meslekleri, cinsiyetleri ve kendilerini bir araya toplayan tesadüf her ne olursa olsun, rastgele bireyler topluluğudur” (Le Bon,

1999: 19). Kitleler tek başına olan insan zekâsından oldukça aşağıdadır, kolayca tahrike edilir, akli muhakeme kabiliyetsizlikleri vardır ve hüküm verme ile tenkit etme kabiliyetleri bulunmaz. Kitleleri harekete geçiren şey ise kolektif ruhtur. Bu ruh onları, her biri tek başına, ayrı ayrı buldukları halde duyacaklarından, düşüneceklerinden ve yapacaklarından tamamıyla başka hissettirir, düşündürür ve yaptırır (Le Bon, 1999: 22). Bu kolektif şuur içinde bireyler aynı türden olmayan türdeş olanın içinde kaybolur, bireylerin akli kabiliyetleri ile şahsiyetlerini silinir ve şuuraltı özellikleri hâkim duruma gelir. Kitle kolektif şuur etkisi, sayı fazlalığının verdiği güç ve içgüdülere hâkim olma durumu sonucunda “zıvanadan çıkmış kalabalık”a dönüşür. Dolayısıyla kuramdaki “zıvanadan çıkmış kalabalık” tanımı ile kitlenin kontrolünü kaybederek öfkeyle davrandığı, mantık dışı davranış sergilediği, şiddet eğilimli oldukları ve isyan eylemi ortaya çıkardıkları vurgulanır. Bu ekseninde kuramda toplumsal hareketler irrasyonel davranış ile ilişkilendirilir ve bu irrasyonellik yaklaşımı “salt irrasyonellik”ten uzaklaşmakla birlikte kolektif davranış yaklaşımında da kendisini gösterir.

Toplumsal hareketler analizinde Kalabalık Kuramı’ndan sonra kolektif davranış yaklaşımı önem kazanmıştır. Crossley’e göre toplumsal hareketler yaklaşımında 1970’ler öncesinde Avrupa’da Marksizm etkili olurken, ABD’de kaynak hareketliliği ve politik süreç kuramına zemin hazırlayan kolektif davranış yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Crossley, 2002: 10). Tarrow’a göre toplumsal hareketler, protestolar, isyanlar, ayaklanmalar, grev dalgaları ve devrimler “mücadeleci kolektif davranış” temelinde ortaya çıkmış ve kolektif davranış kısa ya da sürekli, kurumsallaşmış ya da yıkıcı, monoton veya dramatik olmuştur (Tarrow, 2011: 7). Kolektif davranış ile toplumsal hareketler arasında anlamlı bir ilişki ise Blumer tarafından geliştirilmiştir. Sembolik etkileşimden yararlanan Blumer’e göre kolektif eylemler eşitsizlik ve mahrumiyet yüzünden oluşan kızgınlığın eyleme dönüşmesi için grup kimliği ve grup ilişkileri ekseninde kışkırtılması gerekmiş, kışkırtmanın artarak grup bilincinin, ortak bir ideolojinin ve taktiklerin gelişmesi sonucunda toplumsal hareketler kalıcı hale gelmiştir (Uysal, 2016: 25-26). Nitekim toplumsal hareketlerin kalıcı hale gelmesinde mevcut yaşam biçiminden duyulan memnuniyetsizlik ile yeni bir yaşam düzeni inşa etmek isteği yer almış ve hareketler geliştikçe gelenek, değer ve kültür gibi öğelerle etkileşime girerek toplumsal bir niteliğe bürünmüştür (Blumer, 1995: 60). Smelser ise “yapısal gerilimi” kolektif eylem için gerekli bir koşul sayarak değişime yönelik her çabayı gerilimin bir sonucu şeklinde ele almıştır (Jasper, 2002: 53). Smelser kolektif davranışları panik, çılgınlık, saldırganlık patlaması, norm odaklı hareketler ve değer

odaklı hareketler şeklinde sınıflamıştır. Smelser paniği, çılgınlığını ve saldırganlık patlamasını içeren “kolektif patlama” ile normları ve değerleri değiştirme amacıyla kolektif bir girişimi içeren “kolektif hareket” arasında bir ayrıma işaret etmiştir (Smelser, 1962: 3). Kolektif hareket biçimlerinden norm odaklı hareketler normları yeniden oluşturmayı, değiştirmeyi veya korumayı hedeflerken, değer odaklı hareketler ise değerleri, inançları ve kabullerini değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Kolektif hareketlere ilişkin bu analizler Kitle Toplumu Kuramı’nı şekillendirmiştir.

Kitle Toplumu Kuramı’nda geleneksel aile yapısının çözülmesinin, sosyal ilişkilerin kopmasının, dinin etkisinin azalmasının, iş hayatının rutinleşmesinin, yabancılaşmanın ortaya çıkmasının ve kimlik bunalımının etkisiyle kitlesel bir toplum ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu kitlesel toplumda kişinin istekleri ile yaşanan ortam arasındaki uyumsuzluk, birey ile devlet arasındaki yapıların yetersizliği ve cemaat bağlarının çözülmesi kişileri provokasyona daha açık bir hale getirmiş ve radikal oluşumlara itmiştir. W. Kornhauser’a göre soyutlanmış kişiler aidiyet ve önem kazanmanın bir yolu olan toplumsal hareketlere başvurmuşlardır (Aslan, 2016: 126). Dolayısıyla bu kurama göre yapısal bir kriz veya gerginlik modernleşme sürecinin getirdiği siyasal, ekonomik ve kültürel durumdan kaynaklanarak bireysellik ile yabancılaşmanın etkisiyle birey ve toplum arasındaki bağların çözülmesi sonucunda irrasyonel tepki ortaya çıkmıştır.

Kitle Toplumu Kuramı’na göre Ted Gurr ve James Davies’in öncülüğünde ortaya çıkan Görelî Mahrumiyet Kuramı’nda gerginliğin yapısal düzeyinden çok bireysel-psikolojik düzeyine odaklanılmakta, duygunun etkisi vurgulanılmakta, insanların mutlak ile somut bir mahrumiyet yerine beklentilerinin veya başkalarına göre daha kötü durumda olduklarına inanmalarının sonucunda kolektif eylemin ortaya çıktığı açıklanmaktadır. Burada mahrumiyetin göreceli bir şekilde tespit edilmesiyle sosyal hareketlerin algılama ve yorumlama yönüne dikkat çekilmektedir (Uysal, 2016: 37). Teoriye göre hem kötü hem de iyi yaşam şartlarına sahip gruplarda kolektif eylem ortaya çıkmakla birlikte göreceli mahrumiyetin çok olması kişilerin kolektif şiddete başvurmaları ihtimalini artırmaktadır. Görelî Mahrumiyet Kuramı’nın kötüleşme tezine göre kötüleşen koşulların etkisiyle kişilerin sahip oldukları kızgınlığın ve öfkenin kolektif davranışa yol açtığı, iyileşme tezinde ise kişilerin durumlarının düzelmesiyle isyan etme durumlarının arttığı savunulmaktadır. James Davies bu iki tezi “J eğimi” ile birleştirmeye çalışarak teoride uzun süre iyi bir düzeyde devam eden şartların birden

tersine dönmesi ve kötüleşmesi sonucunda isyan çıkacağını belirtmektedir (Uysal, 2016: 39). Rasyonel Tercih Kuramı ise kolektif davranışı “rasyonel eylem” temelinde ele alması, toplumsal hareketler yaklaşımında önemli bir kırılmanın yaşanmasını beraberinde getirmektedir.

Rasyonel Tercih Kuramı’nda protestocuların hataları ve yanlış kararları nedeniyle irrasyonel şeklindeki nitelendirilmesine karşı çıkılmakta, eylemin rasyonelliğini merkeze alınarak kolektif davranış yerine “kolektif eylem” kavramı vurgulanmakta ve rasyonellik kavramıyla eylemin amaçları ve getirileri arasında bir hesaplama anlayışının bulunması nedeniyle eylem nesnel bir veri şeklinde ele alınmaktadır. Kuramın öncülerinden Olson “insanların farklı toplumsal bağlamlara göre değişmeyen kesin ve ölçülebilir şekillerde rasyonel olduklarına inanmakta ve bireylerin kolektif bir harekete katılmadan önce bunun getireceği kişisel muhtemel kâr ve maliyeti hesaplamaya çalıştığını” düşünmektedir (Jasper, 2002: 56). Olson’a göre birey kendilerini avantajlı gördükleri takdirde bir sosyal hareket oluşturmayı kabul etmektedir (Lelandais, 2009: 67). Toplumsal hareketler hayatın normal bir parçası şeklinde ele alınmakta, hareketlere katılanların kâr-zarar ile maliyet-kâr hesabı yaptıkları vurgulanmakta ve bu yaklaşım toplumsal hareketleri bir olgu olarak ele almanın temelini oluşturmaktadır. Fransa’da öğrenci hareketi ile Amerika’da Sivil Haklar Hareketi’nin etkisiyle Rasyonel Seçim Kuramı’nın kalabalık kuramına getirdiği önemli eleştiriler 1970’lerde Amerika’da geliştirilen Kaynak Mobilizasyonu Kuramı ile devam etmektedir.

1.3.1.Kaynak Mobilizasyonu Kuramı

Yapısal gerilimin, ideolojinin ve eylemlerin nedenlerinin belirgin bir şekilde kendine yer bulduğu kuramlardan farklı bir şekilde Kaynak Mobilizasyonu Kuramı hareketlerin “nasıl” ortaya çıktığına odaklanmakta ve kaynaklara vurgu yapmaktadır. Kurama göre siyasal sistem dışındaki bir aktör sisteme dâhil olmak ve sistemde yerini korumak amacıyla rasyonel bir şekilde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynakları harekete geçirilerek ortaya çıkan fırsatları kullanmaktadır. Kaynak bilgi birikimi, zaman, sosyal ağlar, teknoloji ve üye sayısı gibi unsurları içinde barındırmakla birlikte kaynak kavramında maddi fayda ve para öne çıkmaktadır. Jasper ise ahlaki desteğin, ruh hallerinin ve kamuoyunun bile birer kaynak şeklinde değerlendirildiğini, protestocunun kendi yararları için kullanacağı her şeyin kaynak şeklinde etiklendiğini, bu şekilde kavramın farklı fenomenleri kapsayacak şekilde aşırı bir anlam

genişlemesiyle bazı problemleri ortaya çıkaracağını ve kaynak kavramının bütün toplumsal dünyayı kaynak görmesi noktasında bir totolojiye dönüşme tehlikesini içinde barındırdığını düşünmektedir (Jasper, 2002: 68).

Cohen Kaynak Mobilizasyonu Paradigması'nın anahtar kelimelerinin örgütlenme ile rasyonalite olduğunu ve paradigmanın ortaya koyduğu en önemli hususun toplumsal hareketi klasik çerçevede ele alınan kaba iletişim mekanizmaların ötesinde gelişmiş örgütsel formlara ve iletişim biçimlere verdiği önem olduğunu düşünmektedir (Cohen, 1999: 113). Kuramın öncülerinden McCarthy ve Zald ise bireylerin ve sosyal grupların zararlarını azaltıp kazançlarını artırma amacıyla eylem gerçekleştirdiklerini savunmakta ve toplumsal hareket örgütlerine odaklanmaktadır. Bir toplumsal hareketin ortaya çıkması için başta para olmak üzere belirli kaynakların seferber edilmesi gerekmektedir. Bu seferberlik ise kaynak toplayan, personel oluşturan ve fikirleri potansiyel alıcılara ulaştıran yani birer iktisadi teşekküller gibi davranan toplumsal hareket örgütleri tarafından gerçekleştirilmekte ve birbirleri ile ilişkili veya rekabet halinde olan birçok örgütün var olması hasebiyle Toplumsal Hareket Endüstrisi ortaya çıkmaktadır (Çetinkaya, 2008: 24). Bu noktada Tilly'nin toplumsal hareketler ile toplumsal hareket örgütlerinin farklı olduğu vurgusu önem kazanmaktadır. Toplumsal hareketler etkileşimli kampanyalar iken, toplumsal hareket örgütlerinin bazen düzenlediği kampanyalar çeşitli örgütleri, değişen koalisyonları ve isimsiz resmi olmayan şebekeleri içermektedir (Tilly, 2008: 85).

Kaynak Mobilizasyonu Kuramı bazı noktalara eleştirilere maruz kalmıştır. Kuramın öncülerinden McCarthy ve Zald 1960 ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin resmi örgütlenme eksikliklerini göz ardı etmeleri, profesyonel toplumsal hareket örgütlerine odaklanmaları ve duyguyu arka plana atmaları nedeniyle eleştirilmiştir (Tarrow, 2011: 24-25). Ayrıca kuram para kaynağı gibi ekonomik sermayeyi öne çıkarması, toplumsal hareket örgütlerini ekonomik temelde değerlendirmesi ve hareketlerin "siyasi fırsatların yapısı"nı ve kültür boyutunu göz ardı etmesi gerekçesiyle eleştirilmiştir. Jasper mobilizasyonun kaynak dağılımı ile birlikte stratejileri ve kültürel anlamları içeren çok yönlü bir süreç olduğunu ve hareketlerde para dışında duygu, düşünce ve mesajlar gibi kültürel pratiklerin de birer kaynak olarak hareketlerde kullanıldığını belirtmiştir.

Parasal kaynaklar kullanıldıkları zaman azalırken kültürel pratikler kullanıldıkça gelişmektedir. Kültürel anlamlar duygu ile düşünceleri harekete geçiren, simgeleri

yeniden üreten ve topluluk önünde konuşma ile bir şarkı ya da sloganın toplumun geniş bir kesimi tarafında ilgiyle karşılanması gibi para cinsinden kazançlardan farklı kazançlar gösteren çeşitli pratikleri içinde barındırmaktadır (Jasper, 2002: 69-70). Bu çerçeveden uzak bir şekilde mobilizasyon kuramcıları maksatlı ve formel örgüt portresi çizmekte, örgüt çıkarları ile bireysel çıkarları kültürel bir şekilde kurgulamamakta, bu çıkarları genellikle nesnel bir düzlemde tanımlanmakta ve insanları eylem yapmaya yönelten güdülerin araçsal olduğunu varsaymaktadırlar. Ayrıca Jasper'a göre kuramcılar nesnel kişisel çıkarın yeterli bir motivasyon kaynağı olduğunu düşünerek biyografik faktörlerden uzak durmakta ve toplumsal hareketlerdeki kültürü kişiler arası ağlardan oluşan toplumsal yapı biçimine indirgemektedirler.

Kaynak Mobilizasyonu Kuramı toplumsal hareketlerin kültürle birlikte siyasi boyutunu açıklamada yetersiz kalmış ve bu boyut Politik Süreçler Kuramı ile tamamlanmıştır. Kaynak Mobilizasyonu Kuramı toplumsal hareketlerin profesyonel örgütler ve toplumsal hareketler sektörü tarafından oluşturulduğu savına karşılık, Politik Süreçler Kuramı örgütsel olmayan çeşitli aktörlerin oynadıkları önemli rollerinin siyasi sistemin ortaya koyduğu fırsatları değerlendirme düzeyine göre değişebileceği savını ortaya koymuştur (Lelandis, 2009: 73).

1.3.2.Politik Süreç Kuramı

Politik süreç kuramcıları maddi kaynakların önemini kabul etmekle birlikte siyaseti, devleti ve stratejiyi vurgulamakta, “siyasi fırsat yapıları”nın kolektif eylemin gelişimi ve sonuçları üzerindeki önemli etkisini analiz etmekte ve her bir kuramcı siyasal fırsat yapılarının farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Politik süreç kuramcılarından Tarrow toplumsal hareketlerin üç temel bileşenini açıklamaktadır: İsyan bilinci, örgütsel güç ve politik fırsat (Güven, 2015: 29). İsyan bilinci çerçevesinde bireylerin ortak çıkarları güçlü liderlik ve yeterli kaynağa sahip olma durumunda örgütsel güce dönüşmekte ve bu gücün siyasal sistemde ortaya çıkan kırılmaları kullanması sonucunda toplumsal hareketler toplumsal bir dönüşümü gerçekleştirmektedirler. Bu paradigmanda katılımcıların protestoyu ortaya çıkarması noktasında siyasal fırsatlar ve toplumsal hareketlerin politik sistemle kurdukları ilişki önem kazanmaktadır.

Tarrow'a göre siyasal fırsat kişilerin başarı ya da başarısızlık beklentilerini etkileyerek kişileri kolektif eyleme teşvik eden siyasal çevrenin formel ya da kalıcı

olması gerekmemele birlikte tutarlı boyutlarıdır (Tarrow, 2011: 163). Tarrow'a göre hemen hemen her değişkenin siyasi fırsat yapısının bir parçası şeklinde değerlendirilmesi kavramda bir anlam genişlemesi riskini beraberinde getirmesinden dolayı kavram bazı önemli unsurlar çerçevesinde analiz edilmesi gerekmektedir (Tarrow, 2011: 163-164). Bu önemli unsurlar ise siyasi erişim kanallarının genişlemesi, siyasi gruplaşmalarda yaşanan değişim, elitler arasında yaşanan bölünmeler ve etkili destek gruplarının varlığıdır. McAdam ise protestonun ortaya çıkışındaki üç nedensel faktöre dikkat çekmektedir: Siyasi çevredeki fırsatların, özellikle devletin protestoya gösterdiği tepkinin değişmesi; rahatsızlık duyan cemaatteki mevcut örgütlenme seviyesi ve siyasi fırsatlara bağlı olan bilişsel özgürleşme seviyesi şeklinde adlandırılan topluluğun sahip olduğu başarı şansı hakkındaki değerlendirmesidir (Jasper, 2002: 72-73). Bu yaklaşımda toplumsal hareketlerde katılımcılar ile devlet arasındaki etkileşim ve bu etkileşim sonucunda değişimi gerçekleştirmede veya değişime direnmede siyasal katılım öne çıkmaktadır. Tilly ise toplumsal hareketlerin siyasi fırsat yapılarında politik girişimcilere vurgu yapmaktadır.

Tilly'e göre toplumsal hareketlerin doğuşundan beri kampanyalarda, toplumsal hareket girişimlerinde ve MBSB gösterilerinde ortaya çıkan politik girişimciler 20. ve 21. yüzyılda politik örgütçüler, komisyoncular ve kısmen özerk sivil örgütler toplumsal hareketlerin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Tilly, 2008: 32). Tilly toplumsal hareketleri politik bir olgu düzleminde incelemiş ve hareketlerin siyasal düzenle kurdukları ilişki ile hareketlerin kamusal politikalarda oluşturduğu değişimine odaklanmıştır. Tilly'e göre hedef alınan otoritelere karşı ortak hak talebi kampanyanın, çeşitli politik eylem türleri toplumsal hareket repertuarının ve makul olma, birlik, sayı ile bağlılık ilkelerinden oluşan MBSB gösterilerinin yenilikçi bir sentezi sonucunda toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır (Tilly, 2008: 17). Bu ekseninde politik bir ortamda her bir unsur politik etkileşimler çerçevesinde ve evrimleşen bir düzlemde bir birleşimi meydana getirerek toplumsal hareketleri oluşturmuştur. Sıradan insanların kamu politikasına katılımının bir aracı olan toplumsal hareketler çeşitli birliklerin ve derneklerin politik faaliyetleri ile şekillenmiş ve hükümetle doğrudan müzakere ederek politik kampanyalar yoluyla toplu konuşma ve eylem gibi özel politik haklar kazanmışlardır. Tilly toplumsal hareketlerin kamu politikasının yeni bir aracı olduğunu belirtmiş ve hareketlerin kamu politikasının parlamenterleşmesi, çok adaylı seçimler ve halkın sorunlarının kamu politikasının merkezine taşınması gibi önemli politik değişim programlarını ortaya çıkardığını vurgulamıştır.

Politik Süreç Kuramı bazı noktalarda eleştirilere maruz kalmıştır. Kuram toplumsal hareketlerin siyasal boyutunu siyasal fırsat kavramı ekseninde detaylı bir şekilde açıklamakla birlikte kültür boyutunu göz ardı etmiştir. Jasper ise Kaynak Mobilizasyon Kuramı'na getirdiği benzer bir eleştiri paralelinde politik süreç kuramcılarının kolektif eylemi teşvik eden her şeyi “tanıdık” bir döngüsellikle siyasi fırsatlarla eşleştirdikleri, protestonun tüm boyutlarını siyasal fırsat yapısı içine aldıkları ve siyasal fırsat yapılarının anlamını aşırı genişleterek muğlak bir hale getirdikleri noktasında eleştirmiştir (Jasper, 2002: 74).

Jasper bir uçtaki toplumsal hareket kuramcılarının protestocuları irrasyonel şeklinde küçümsediğini, öteki uçtaki kuramcılarının ise protestoyu rasyonelliğin en aşırı biçiminde gördüklerini belirtmektedir. Bu iki yaklaşım arasında kalan mobilizasyon ile süreç kuramcılarının protestoyu anlamak için örgütsel, siyasal ve tarihsel bağlamdan yararlanmakla birlikte kültürel etkileşimi yeterli düzeyde analiz edememektedirler. Bu eleştiriyle birlikte Jasper kültürel bir yaklaşım geliştirerek protestonun temel boyutlarını özerk boyutlar olan kaynak, strateji, biyografi ve kültür; türetilmiş boyutlarını ise siyasal yapı, toplumsal ağ ve formel örgütlenme şeklinde sınıflamaktadır (Jasper, 2002: 87). Kaynakları maddi kapasiteler, teknolojiler ve para oluştururken, stratejiler bireylerin ve grupların öteki oyuncularla aralarındaki etkileşimde yaptıkları seçimleri içermektedir. Biyografi bireylerin bilinç veya bilinçdışı düzeyindeki zihinsel dünyalarını, kişisel üsluplarını, mizaca bağlı deneyimlerini anlatırken, kültür ise duygusal, ahlaki ve bilişsel ortak anlayışlar ile bunların cisimleşmesini kapsamaktadır.

1.3.3.Kültürel Yaklaşımlar

Toplumsal hareketlerin kültür boyutu Söylem Analizi Teorisi ve Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı tarafından incelenmiştir. Benford ve Snow'un öncülüğünde Amerika'da ortaya çıkan Söylem Analizi Teorisi yaklaşımında kültür sürekli yeniden yorumlanan ve kurgulanan dinamik bir olgu düzleminde ele alınmıştır. Bu minvalde toplumsal hareketlerin aktif ve dinamik bir biçimde kendi söylemlerini kültürel öğelerle şekillendirdiği vurgulanmıştır (Uysal, 2016: 156).

Benford ve Snow çerçeveleme süreçleri ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiye odaklanmış ve çerçevelerin olayları anlamlandırmaya yardımcı ve bireylerin harekete geçmesinde etkili olduğunu savunmuşlardır. Toplu eylem çerçeveleri bir toplumsal hareket örgütlerinin kampanyaları ile faaliyetlerine ilham vererek meşruluk

kazandıran eylem odaklı inanç ve anlam gruplarıdır (Benford ve Snow, 2000: 614). Toplumsal hareket aktörlerinin ise toplumsal sorunları çözmek amacıyla sorunu tanımlama düzleminde “teşhis çerçevesi”, çözüme yönelik eylem adımlarını kapsayan “çözüm çerçevesi” ve eylemi sürdürmeye yönelik “motive edici çerçeve” olmak üzere üç temel çerçeveleme görevleri vardır (Benford ve Snow, 2000: 615). Batı Avrupa’da ortaya çıkan Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı ise hareketlerin sosyo-kültürel boyutu öne çıkartmış ve hareketlerin değer, norm ile kimlik yapılarında bir değişim talep ettiğini ve bu taleplerin temelde yaşam tarzlarının ve kültürel tercihlerin tanınmasını içerdığını vurgulamıştır.

Yeni toplumsal hareketler kuramına en geniş çerçeveyi sunan Touraine toplumsal hareketler kuramlarında kolektif davranış vurgusu ile birlikte aktörlerin sapkın veya marjinal şeklinde yaftalandığını belirtmektedir (Touraine, 1999). Touraine’e göre ortaya çıkan “değişim”le birlikte toplumsal aktörler sivil toplumun siyasi kararları etkilemekte ve hâkimiyet ilişkilerini sorgulamaktadırlar. Bu sorgu kolektif davranış ile toplumsal sistem arasındaki ilişkiyi yeniden radikal bir şekilde kurarak mücadelelerden toplumsal hareketlere geçilmesini sağlamaktadır. Nitekim toplumsal hareket bir toplumsal duruma tepki yerine kültürel modellere yöneltilmiş çatışmacı bir harekettir. Dolayısıyla sanayi sonrası toplumsal yapıda şekillenen yeni toplumsal hareketlerin bu toplumun hangi dinamiklerinden beslendiği noktasında sanayi sonrası toplum kuramları önem kazanmaktadır.

1.4.Sanayi Sonrası Toplum Kuramları

Sanayi sonrası toplum paradigması aletli, makineli ve fabrikalı üretimin gerçekleştiği endüstri döneminin yerini bilgi teknolojisine dayalı bilgi toplumuna bıraktığını savunmakta ve bilgisayar teknolojisi ile gerçekleşen “değişim”e vurgu yapmaktadır. Bilgisayar teknolojisi ile birlikte imalat sektörü karşısında genişlemekte olan hizmet sektöründe eğitim sayesinde kazanılan çok işlevlilik ile birey belli bir yere bağlı kalma zorunluluğundan ve hiyerarşik düzenlemelerden kurtulmaktadır. Aynı zamanda yeni teknolojilerle birlikte emek gücünün niteliği değişerek emek yerine bilgi önem kazanmakta ve bilgi toplumsal güç ilişkilerini dönüştürmektedir. Sanayi sonrası toplum kuramcılarında Daniel Bell sanayi sonrası toplumda imalat sektörünün ve örgütlü emeğin öneminin azaldığını, beyaz yakalı işgücü ile hizmet sektörünün öne çıktığını ve eğitim, araştırma ile geliştirme faaliyetine daha fazla kaynak ayrıldığını belirtmektedir.

Bell batı toplumlarında maddi mal üretiminden hizmet üretimine geçişi anlatmak üzere “endüstri ötesi toplum”, “enformasyon toplumu” veya “bilgi toplumu” kavramlarını kullanmakta ve toplumu bazı temel bileşenler çerçevesinde analiz etmektedir (Belek, 1999: 154-157). Bu toplumda gelişme ile politikanın kaynağı olan teorik bilginin merkezi önemi bulunmakta, mesleki dağılımda profesyonel ile teknik sınıfların artışı söz konusu olmakta ve teknolojinin kontrolü yeni bir “entelektüel teknoloji”yi ortaya çıkarmaktadır. Araştırma-geliştirme faaliyetleri ile bilgi-ekonomi ilişkisi çerçevesinde toplumda bilim insanları, teknikerler, mühendisler, öğretmenler ve araştırmacılar öne çıkmakta, ülkelerin gelişmişlik düzeyinde bilimsel bilgi kapasiteleri önem kazanmakta, bilim ile eğitim politikaları gündemdeki yerini korumakta ve toplumsal yapılanma parametrelerinde bilgi ve beceri kendisini önemli ölçüde hissettirmektedir.

Bell, “Post-endüstriyel Toplumun Gelişi” adlı çalışmasında, modern toplumlara enerji katan ilkenin giderek eğitsel, bilimsel ve idari kurumlar içinde odaklanacağı görüşünü ileri sürmüştür (Swingewood, 1991: 371). Temel ekonomik kaynağın sanayi öncesi toplumda toprak, sanayi toplumunda makineler ve sanayi sonrası toplumda ise bilgi olmasından dolayı bu toplumda geleneksel firmanın ve girişimcinin yerini bilimciler, ekonomistler ile mühendisler alarak, yenilenmenin ve politika oluşturmanın kaynağı işletmelerden üniversitelere kaymıştır. Akademik yayınlar, konferanslar ve kitle iletişim araçları bilgi toplumunun stratejik kaynağı olmuş ve bu unsurlar toplumu dönüştürmüştür. Aynı zamanda beyaz yakalı işgücünün ve hizmet sektörünün öne çıkmasıyla birlikte eğitim ve araştırma gibi faaliyetlere ayrılan kaynakların artması sonucunda bilim ile teknolojiye önem veren yeni bir yönetici sınıf ortaya çıkmış ve egemen sınıf olan “teknokrasi” ile “bilgi sınıfı” yükselmiştir. Bu çerçevede sanayi toplumunda eşitsizliğin kaynağı olan mülkiyet yerini bu toplumda teorik bilginin üretilmesine ve kontrol edilmesine bırakmasından dolayı Bell’e göre sanayi toplumunun bir özelliği olan sosyal sınıf düşüncesi 1950’li yıllarla birlikte parçalanmaya başlamıştır. Peter Drucker da az vasıflı işçilerin üretim olanaklarına sahip olması nedeniyle işçilerin artık proletarya olmadığını belirtmiştir.

Drucker’a göre bilginin alete, süreçlere ve ürünlere uygulanması ile ortaya çıkan sanayi devrimi sınıf savaşımına ve komünizme yol açarken bilginin işe uygulanması sonucunda ortaya çıkan prodüktivite devriminde proleterlerin orta sınıf burjuvası olması sağlanarak sınıf savaşımının ve komünizmin üstesinden gelinmiştir. 1950’ler sonrasında

proleterlerin “emekçi” niteliği ile ortaya çıkması emeğin ve sermayenin ikinci planda kalmasını beraberinde getirmiş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bilginin bilgiye ve yönetime uygulanması sonucunda şekillenen yönetim devrimi ile de “profesyonel yöneticiler”in ortaya çıkışı ile bilgi üretimin tek faktörü haline gelmiştir. Drucker bilginin kaynaklardan biri olmaktan çıkarak tek kaynak haline gelmesini toplumu “kapitalist-ötesi yapan şey” olarak yorumlamıştır (Drucker, 1993: 69-70). Kapitalist-ötesi toplumda ortaya çıkan bilgiye dayalı kuruluşlar ise sorumluluk kavramının ile kendi değer sistemlerini güçlendiren ilişkilere yönelmiş ve bu durum sorumluluğa dayalı bir düzeni zorunlu kılmıştır (Drucker, 1993: 141). Her üyenin sorumluluk alarak çalışması yönetim bazında patron yerine herkesin birer katılımcı olmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca az vasıflı işçilerin üretim olanaklarına sahip olması nedeniyle de bu işçiler artık proletarya değildir. Drucker’a göre bilgi işlerini gören bilgi işçilerinin bir çıkar grubu oluşturulmaması nedeniyle çatışma bilgi işçileri ve hizmet işçileri olarak iki sınıf arasında gerçekleşecektir (Belek, 1999: 25).

Belek’e göre Drucker ve Toffler teknolojik gelişme ile emek gücünün belli bir yere bağımlılığını gerekli kılan koşulların ortadan kalktığını belirterek mutluluk tablosu çizmekle birlikte sundukları bu tezlerin bir geçerliliği bulunmamaktadır. Değişen tek şeyin “kapitalist sömürünün organizasyon biçimi” olmasından dolayı sanayi sonrası toplum modeli kapitalizmin temeli olan üretim araçlarının özel mülkiyetine ve artı değer sömürüsüne ilişkin herhangi bir değişim getirmemiş ve sadece emek ve teknoloji ile emek ve sermaye ilişkilerinde yeni organizasyon türlerini ortaya çıkarmaktadır (Belek, 1999: 259). Alvin Toffler da teknolojinin emeğin niteliğini değiştirdiğini vurgulamakta ve değişimi “elektronik ev” kavramsallaştırması ile açıklamaktadır.

Toffler’ın analizinde “Birinci Dalga” yenilenebilir enerji kaynaklarının bulunduğu, işbölümünün az geliştiği ve tarımla karakterize edilen bir döneme karşılık gelmektedir. “İkinci Dalga” endüstriyalizm aşaması ile birlikte hizmet sektörünün geliştiği, üretimin ve tüketimin belirli merkezlerde yoğunlaştığı, derin işbölümünün, standardizasyonun ve kitle üretiminin söz konusu olduğu ve bu unsurların etkisiyle yönetimin merkezileştiği, ulus devletin ve temsili demokrasinin ortaya çıktığı bir yapıya tekabül etmektedir. “Üçüncü Dalga”da ise temel sanayi elektronik ile bilgisayar olmakta, bilgi en yüksek kalitedeki gücün kaynağı şeklinde konumlanmakta ve siparişe göre üretim gerçekleştirilmektedir. Bu yapıda büyük şirket yapısından daha yeni örgütlenme biçimleri şekillenmekte ve ulus devletten yerel ile küresel operasyonlara

geçiş yaşanmaktadır (Belek, 1999). Toffler'ın tanımladığı her bir dalga kuramı farklı bir topluma tekabül etmektedir. “Birinci Dalga” sanayi öncesi tarımsal ve avcı toplumlar olarak tarım toplumuna, “İkinci Dalga” sanayi anlayışını aşan bir dizi toplumsal pratik ve düşünce biçimlerini oluşturan endüstri toplumuna, “Üçüncü Dalga” ise bilgi toplumuna karşılık gelmektedir.

“Üçüncü Dalga”da ulus-devlet ve bürokrasi ortadan kalkmakta, üretici ile tüketici arasındaki kopukluk giderilmekte ve yeni hayat tarzları kendisine yaşam alanı bulmaktadır. Yeni bir yaşam tarzı olarak merkezileşmenin, senkronizasyonun, standartlaşmanın ve fabrika düzeninin ötesinde “Üçüncü Dalga”da “elektronik ev”in yaygınlaşmasıyla birlikte bürokrasilerin devrildiği, ulus-devletlerinin rolünün azaldığı ve yenilenebilir enerji kaynakları ile yarı-özerk ekonomilerin ortaya çıktığı bir yapı sunulmaktadır. Bu yapının merkezinde ise içinde birçok teknolojik aletin bulunduğu ve “elektronik köşk” şeklinde tanımlanan bir ev bulunmaktadır. Toffler ev-merkezli tüketim ile birlikte ev-merkezli üretimin gelişmekte olduğunu vurgulamakta, kendi ürettiğini tüketen kişiye tekabül eden “prosumer” kavramını kullanmakta ve evin “toplumun merkezi” olabileceğini belirtmektedir (Kumar, 2013: 189-190).

Toffler'ın “elektronik ev”e dayalı analizi bazı noktalarda eleştirilmektedir. Kumar Toffler'ın kuramının yeni bir hayat tarzı sunduğunu belirtmekle birlikte “ev merkezli toplum” ve “eve elektronik iş verme” terimlerinin bir parça abartılmış betimlemeler olduğunu düşünmektedir (Kumar, 2013: 30). Frankel'a göre ise kendi mallarını ve hizmetlerini üreten ve tüketen “üreteketici”nin ortaya çıkması ile “elektronik ev”e dayalı ekonomi modelinin “piyasanın yok oluşu”na dayanan bir yapıyı sunduğunu belirtmektedir (Frankel, 1991). Toffler ile birlikte sanayi sonrası toplum kuramcıları bazı noktalarda eleştirilmektedir.

Sanayi sonrası toplum kuramcıları beyaz yakalı işçilerin sömürülmelerinin devam etmesi, sanayi sonrası toplumun temel ilkelerinde büyük bir değişimin yaşanmadığı ve sanayi sonrası toplumda ortaya çıkan dengeye nasıl ulaşılacağına detaylı bir şekilde analiz edilememesi noktasında eleştirilmektedir. Belek post-kapitalist paradigmanın Marksizmin teorik dayanaklarını hedef aldığını vurgulamakta, esas değişimin teknolojik bir gelişmede yaşandığını ve bu değişimin nedeninin üretimin temel yasası olan artı-değer oranını artırmak için gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Belek'e göre teknolojik gelişmeler işsizliği artırmakta ve entelektüel emek bilgisayar başında veri girme gibi standart işleri gerçekleştirenlerin yanında oldukça az bir oranda

kalmaktadır. Ayrıca işçi sömürülmeye devam etmekte ve işçinin sendikasızlık ile sosyal sigortasızlık durumu artmaktadır. İşçi sınıfı ortadan kalmayarak işçi yine sömürülmektedir. Nitekim mühendisler ve sağlık çalışanları gibi profesyonel meslek gruplarının üretim alanları hızla kapitalize edilmesine bağlı olarak bu gruplar önemli oranda proleterleştirilmiştir (Belek, 1999: 17). Neticede Belek'e göre post-kapitalist paradigmanda sınıf olgusunun toptan reddedilmesi ile işçi sınıfı ve burjuvazi biçimindeki endüstriyel büyük kutuplaşmanın etkisini yitirmekte olduğu tezine dayanarak kuramcıların Marksizmin teorik açıdan çöküşünü ilan etmeleri geçersizdir. Frankel'a göre ise tekellerin, rekabetçi sektörün ve üçüncü sektörün birbirleri ile nasıl uyum içinde olacaklarını ve şirketlerin daha eşitlikçi bir sanayi sonrası gelecek için birlikte nasıl yürüyeceklerini detaylı bir şekilde açıklamaması noktasında hoşgörülü, çoğulcu ve demokratik bir geleceği savunan sanayi sonrası toplum kuramları ütöpiktir.

Frankel sanayi sonrası kuramların somut eylemlere ve politikalara bağlanmadığı sürece bir geçerliliğinin olmayacağını savunarak kuramcılarını “sanayi sonrası ütopyacıları” şeklinde değerlendirmektedir. Frankel'a göre kuramcılar sanayi sonrası toplumun gereksinimleri noktasında nükleer enerji karşıtlığına soyunmakla birlikte karşıt tez olarak yenilenebilir enerji kaynaklarını koymak dışında enerji politikalarına ilişkin detaylı bir analiz sunmamaktadırlar. Ayrıca bu kuramcılar siyasi partilerin bozucu etkilerini aşmak istemekle birlikte siyasal partiye alternatif bir mekanizma ya da süreç önermemektedirler. Yani, onların yazılarında, yeni toplumsal ilişkilere, örgüt ve pratiklere olan gereksinim konusunda, ayrıca, var olan toplumların doğru işlemediği konusunda da çok şey bulabilirsiniz; ama buradan oraya nasıl geçileceği konusunda çok az şey bulabilirsiniz (Frankel, 1991: 248). Sanayi sonrası toplum kuramcılarında getirilen bu eleştiriler ile birlikte sanayi sonrası toplumun farklı bir aşamasına tekabül eden postmodern toplum kuramları önem kazanmaktadır.

Kumar sanayi sonrası toplum kuramlarını enformasyon toplumu fikri, post-fordizm kuramları ve postmodernlik kuramları çerçevesinde analiz etmekte ve bu üç kuramın birbirleriyle örtüştüğünü belirtmektedir. Kumar'a göre her üç kuramın temel ortak noktası enformasyon teknolojisi ve küreselleşme olmakla birlikte farklılaştıkları nokta mevcut gelişimin incelenmesi noktasında kullanılan çerçevelerdir. Bu eksende belli başlı teknolojik yenilik öbeklerinin merkezde yer aldığı enformasyon toplumu kuramı üretim güçlerini vurgularken, teknolojinin kullanımının toplumsal ilişkiler ile ilişkisinin önem kazandığı post-fordist kuram üretim ilişkilerini merkeze almaktadır.

Sanayi sonrası toplum kuramının üçüncü çizgisini oluşturan postmodern toplum kuramında ise ademi-merkezleşme, dağılma ve yaşanan yerin yeniden önem kazanması gibi unsurların güçlü bir şekilde bulunduğu bir yapı ele alınmaktadır. Postmodernizm “sanayi sonrası toplumun kültürü” olmakta ve enformasyon toplumu ile post-fordizm kuramlarının büyük bir kısmını içermektedir (Kumar, 2013: 138). Lyotard da toplumların post-endüstriyel, kültürlerin de postmodern olarak bilinen bir çağda olduğunu belirtmektedir (Lyotard, 2000: 16). Bu minvalde postmodern toplum kuramcıları sanayi sonrası toplum ile kültür arasındaki ilişkiye odaklanmakta, toplumların parçalanma, çoğulculuk ve bireycilik sergilediğini düşünmekte, kitlesel politik partilerin yerini alan yeni toplumsal hareketlerin etkilerini incelemekte, çok-kültürlü ve çok-ırklı toplumların oluşturulması ile birlikte farklılık politikasının desteklendiğini analiz etmekte ve yerel ile küreselin bağlantılandırılmasına önem vermektedirler.

1.4.1. Postmodern Toplum Kuramları

1968-1970’li yıllarla birlikte endüstri alanında ekonomik krizin belirleyici olması, kültürel alanda değerlerde bir dönüşümün gerçekleşmesi ve enformasyon üretiminin her alanda kullanımı postmodern çağa geçildiğine ilişkin yorumların yapılmasını beraberinde getirmiş ve toplumu tanımlamada “postmodern toplum” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram ile sanat ve gündelik yaşam arasındaki ayrımın silikleştiği, söylemsel kültür biçimlerinin yerini figürel kültür biçimlerine bıraktığı, çoğulcu derecede simülasyonların ve imajların yer aldığı, her şeyin geçici olması sonucunda hiçbir görüşün ayrıcalıklı bir konumda yer almadığı ve temsil durumunun olanaksızlaştığı vurgulanmıştır. Bu vurgu ile birlikte kavram bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bazıları kavramın ortaya çıkışının sanayi toplumundan sanayi sonrası toplumuna geçişle bir arada gerçekleştiğini, diğerleri ise kültürel kopuşun 1968’li yıllarda başladığını belirtmiştir. Postmodern kavramını duymadan bile önce de var olduğunu söyleyenlerin çıkmış olabileceği gibi bu kavramı bilimsel paradigmanın hâkimiyetiyle geçen uzun yılların oluşturduğu tepkiye bağlayanlar da olmuştur (Rosenau, 2004: 264). Bu noktada Rosenau postmodernizmin toplum üzerindeki etkisini bir kenara atmanın hatalı olacağını belirterek postmodernizmin sadece mevcut eğilimleri yoğunlaştırması noktasında dahi toplum bilimlerinin ufkunu genişletebileceğinden bahsetmiştir.

Kavramla ilgili bir diğ er tartış ma konusu düşünürlerin postmodern olup olmadığına ilişkin ortaya çı kmakta ve Baudrillard bu tartış manın merkezinde yer almaktadır. Munck'a göre Baudrillard kuş kulu postmodernisttir, olumsuz bir yaklaşı mla ayırış ma, kargaş a ve anlamsızlıkla beliren bir çağ ı görmekle birlikte bundan neredeyse memnuniyet duymaktadır (Munck, 2003: 185). Atiker'e göre Baudrillard'ın ortaya koyduğ u postmodern toplum modern endüstri toplumunun ötesinde bir tüketim toplumdur (Atiker, 1998: 66). Smart'a göre ise Baudrillard kendisini postmodernin içinde veya dışında konumlandırmasına ilişkin net bir tanımlama ortaya koymamakla birlikte 1980'li yıllardaki metinlerinde postmodern nosyonun mevcut olduğunu belirtmektedir (Smart, 2000). Neticede kavramın kendisi olduğu kadar düşünürlerin mevcut analizlerinin ne kadar postmodern olduğ una veya olmadığı na ilişkin ortaya çıkan başka bir tartış ma kavramın tartış malı boyutunu daha fazla geniş letmektedir.

Postmodern kavramı her bir düşünür tarafından farklı şekilde ele alınmıştır. Paz'a göre postmodern adlandırması moderniteyi onaylamanın ve modern olmayı beyan etmenin bir yoludur (Paz, 2000: 201). Kumar postmodernliğ in "post"unun çift anlamlı olduğunu, kavramın yeni bir duruma geç iş anlamını taşı dığ ı gibi aynı zamanda modernlikten kalanlar üzerine düşümsel bir eleştiri ve analiz durumunu da iç erdiğ ini belirtmektedir. Rosenau ise modern sonrası bir doktrin olan postmodernizm kendisini modern paradigmanın dış ında kurmayı, modernliğ i kendi ölçütleriyle yargı lamaktansa üzerinde düşünüp yapı bozumuna uğ ratmayı önermektedir (Rosenau, 2004: 21). Dolayısıyla kavram modern doktrinden kesin bir kopuş yerine modern paradigmayı eleştiren ve yapı bozumuna uğ ratan, modern doktrinadaki sorunsalı yerinden eden ve bu sorunsalı daha farklı bir kulvara oturtan bir çerçeve de anlam kazanmaktadır.

1970'ler ile birlikte postmodernizm dansı, tiyatroyu, resmi, filmi ve müziğ i kapsamış, 1980'ler ile birlikte sanat dalları ile birlikte insani bilimlerin ve toplum bilimlerinin postmodernizmle etkileş imi devam etmiştir. Bu etkileş im sonucunda hiçbir görüşün ayrıcalıklı olmadığı, her şeyin geçici olduğu, birilerini temsil etmenin olanaksızlığ ı ve geleceğ in belirsizliğ i anlayış ı toplumsal yapıda kendisini hissettirmiş ve postmodernistler "yazarın toplum bilimlerindeki otoritesine ve iktidarına "en iyi toplum düzeni" üretmediğ ini ileri sürerek meydan okumuş lardır" (Rosenau, 2004: 52). Yazar artık insanları aydınlatan ve hakikat sunan bir konumdan deneyimlerini paylaş an bir konuma geç miştir. Bu değ iş im toplum bilimlerinde ele alınan temel konuları değ iş tirmiş ve metin yazarın isteklerinden bağımsız olarak eleştirel biçimde ele alınmıştır. Gerçekte

olan bitenin asla tayin edici bir şekilde aktarılamayacağı ve metnin siyasi, toplumsal ve ekonomik tek bir anlamı olmaması nedeniyle metin her türlü nesnel bilgi ve anlam iddiasındaki bağlamından kopartılmış ve metnin tanımı genişletilmiştir. Böylece nedensel faili temsil etmeyen yazarın toplumsal sorumluluğu içeren görüşleri dışarıda bırakılmıştır. Nedenselliğin ortadan kalkması modern bakış açısına mesafeli yaklaşılmasına ve pozitivist toplum bilimlerinden şüphe duyulmasına yol açmıştır. Bu değişim kendisini toplum kuramlarında da göstermiştir.

1.4.1.1. George Ritzer

Ritzer'e göre Mcdonaldlaşmanın toplumsal manzaranın büyük kısmında etkili olmasının temel nedeni "verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve insan teknolojisinin yerine insansız teknolojinin geçirilmesiyle" bir denetim sunmasından kaynaklanmaktadır (Ritzer,1998: 179). Düşük maliyet ve yüksek kâr sağlayan Mcdonaldlaşma "akılcılığın akıldışılığı" nı üretmesinden dolayı Mcdonaldlaşmanın insanlıktan çıkarma gibi olumsuz bir özelliği söz konusudur. Weber'in akılcılaştırma paradigması çerçevesinde ele aldığı "demir kafes" kavramına gönderme yaparak "Mcdonaldlaşmanın demir kafesi" kavramını kullanan Ritzer Mcdonaldlaşmayı modern dünyada merkezi bir süreç şeklinde sunmakta, modernliğin eleştirisi ile birlikte modernliğin çözülmesini analiz etmekte ve bu analizin sanayi sonrası toplumları da kapsadığını belirtmektedir. Zira Mcdonaldlaşmanın giderek genişlemesi ve hizmet sektörünün gelişmesi ile birlikte alt konumdaki servis işleri devam etmektedir.

Ritzer sanayileşme sonrasında Mcdonaldlaşmayla birlikte var olduğunu belirtmekle birlikte kuramının Bell'in sanayi sonrası kuramı ile kısmen çeliştiğini açıklamaktadır. Ritzer akılcı unsurların yok olarak yerini yeni ve postmodern biçimlere bıraktığına inanmamaktadır. Ritzer'e göre Mcdonaldlaştırıcı dünya hem moderniteyi hem de postmoderniteyi göstermektedir (Ritzer,1998: 232). Nitekim kaliteli ürünler Mcdonaldlaştırılmakta, çalışanların ve yöneticilerin davranışları kurallarla sınırlandırılmakta, işe alımlarda yenilik devre dışı bırakılmakta, Mcdonaldlaştırılmış örgütlenmeler ortaya çıkmakta ve standartlaşmış çalışma durumu ile ürünler sanayi sonrası toplumda da kendisini göstermektedir. Ritzer bürokratikleşme, montaj bandı ve bilimsel yöntem üzerine kurulan Mcdonaldlaşmanın toplumda giderek daha fazla kişiye egemen olması sonucunda bu durumdan kaçmanın olanaksızlığına vurgu yapmakla birlikte kişileri Mcdonaldlaşmanın tehlikelerine karşı uyarmakta, bireylerin Mcdonaldlaşmaya karşı direnebileceklerini açıklamakta ve bireylerin bu direnme ile

birlikte “daha makul, daha insani bir dünya yaratacaklarını” umduğunu belirtmektedir (Ritzer, 1998: 291).

1.4.1.2. Zygmunt Bauman

Bauman kendisini endüstri sonrası söyleme karşıt bir şekilde konumlandırmamakla birlikte postmodernist söylemin batı toplumunun kendi kendisine atfettiği niteliklerin bugün geçerli olmadığını ve belki de dün de geçerli olmamış olduğunu ima ettiğini belirtmektedir (Bauman, 2012: 143). Endüstri sonrası söylem kendisini “modern” olarak konumlandıran bir toplumun sosyo-ekonomik niteliklerine odaklanarak toplumun kendisini eleştirebilmesine ilişkin bir tartışma ortamı sunmazken, postmodernist söylem batı toplumlarının modernitenin inandırıcılığını sorgulanmasına ve bilinç ekseninde bir tartışma ortamının açılmasına yol açmaktadır.

Bauman modernite ve postmodernite kavramlarını “sanayi toplumu” ile “sanayi sonrası toplum” veya “kapitalist toplum” ile “kapitalist ötesi toplum” gibi bir düzlemde kullanmadığını belirtir. Bauman’a göre modernite ile postmodernite kavramları “entelektüel rol”ün yerine getirildiği birbirinden tamamıyla farklı iki bağlamı ve bunlara yanıt olan iki ayrı stratejiyi gösterir (Bauman, 2012: 9). Entelektüellerin hüküm verme yetkisi topluluğun entelektüel olmayan kesimine göre hakikate daha kolay erişmelerinden kaynaklanmasından dolayı modern stratejide “yasa koyuculuk” söz konusudur. Postmodern görüş ise her biri görece özerk pratikler tarafından üretilmiş sınırsız sayıda düzen modelini benimser, bu model her biri onu geçerli kılan pratikler çerçevesinde anlam kazanır ve kendi gelenekleri içinde değerlendirilir. Bu nedenle postmodern stratejide yorumcu rol önem kazanmasından dolayı yorumcular “gözlemleri”ni değil okumalarını, “bulguları”ni değil “yorumları”ni sunarlar (Rosenau, 2004: 26). Yorumcu rol gelenek içindeki ifade biçimlerini bir başka geleneğe dayanan bilgi sistemlerince anlaşılabilir şekilde tercüme eder, evrensel hakikat iddiasında bulunmaz ve en iyi toplumsal düzeni seçmek adına iletişim süreci içinde anlamın çarpıtılmasını önleyerek bağımsız katılımcılar arasında iletişimi kolaylaştırma amacını taşır. Bu dönüşüm entelektüelleri evrensel bir projeye sahip yasa koyucular konumundan uzaklaştırarak, insanlığın kültür arşivinde yer alan çok katlı hayat alanları ve dil oyunları ile oynayan, bunları genişletilmiş, popüler bir “geçici” izlerkitleye aktaran bir tercüman role soyunmaya mecbur bırakır (Featherstone, 2013: 115).

Bauman'a göre modernite projesinin uygulanmasında yanlış bir yola girilmesinden ve projede önerilen stratejilerin tamamıyla sınanmamasından dolayı modernitenin geçersiz olduğuna ilişkin hükümler dışarıda kalmaktadır. Modernite projesi perspektifinden bakıldığında postmodern durum, modern entelektüellerin görevlerinin hala yerine getirilmeyi beklediği ve gereksiz olmadığı sürece, niteliksel olarak yeni bir şey getirmemektedir (Bauman, 2012: 228-229). Bu perspektifte modernite çağının sona ermeyerek sadece tamamlanabildiği ve modernite potansiyelinin hala kullanılmadığı bir ortamda modernitenin vaaadinin söylemsel düzlemde kurtarılmasında görev entelektüellere düşmektedir.

1.4.1.3. Jean F. Lyotard

Lyotard kuramında incelikle meta söylemleri net bir şekilde eleştirir. Lyotard modern terimini Tinin diyalektiği, anlamın yorum bilimi, rasyonel ya da çalışan öznenin özgürleşimi ya da zenginliğin yaratımı gibi temel anlatılara açık başvurularda bulunan bir meta söyleme gönderme yaparak meşrulaştıran herhangi bir bilim için kullandığını belirtir (Lyotard, 2000: 11-12). Meta-söylem, insan tarihinin bütünü hakkında, modern bilim ve modern siyasal süreçlerin “pragmatikleri”nin, yani bu pratikleri yöneten, bu pratikler içinde neyin yetkili bir hamle düzleminde görüleceğini belirleyen norm ile kuralların kendilerinin meşru olduklarını garantilemek anlamına gelen bir öykü anlatır (Fraser ve Nicholson, 2000: 429). Bu öyküler “Aydınlanma'nın, bilginin bilimsel, bütünsel, ilerici, evrensel, rasyonel ve nesnel olduğunu görüşünü sorgular ve zenginliklerin yaratılması (Adam Smith), hayatın evrimi (Darwin) ve tabii, kaçınılmaz olarak insanlığın işçi sınıfı aracılığıyla kurtuluşu (Karl Marx) gibi mutlak ya da evrensel doğrulara dayanan” bütün öyküleri kapsar (Munck, 2003: 185). Lyotard'a göre bu öyküler kendilerini geleneksel anlatıdan üstün bir düzlemde konumlandırmakla birlikte postmodern durum ile birlikte büyük anlatıya olan güvenirlilik kaybolur.

Postmodern durum ile birlikte şekillenen post-endüstriyel toplumda meta-anlatılar karşısında kuşkuculuk ortaya çıkmakta, totalleştirici toplumsal teoriler ile düşünceler anlamını yitirmekte ve devrimci siyaseti sürdürmek imkânsız hale gelmektedir. Lyotard'a göre postmodern durumda anlatının çöküşü İkinci Dünya Savaşı'ndan beri teknolojiler ile tekniklerin tomurcuklanmasının eylemin amaçlarından araçlarına bir vurgu değişikliği yapan eksen ve 1930-1960 döneminde Keynesçiliğin koruması altındaki gerileyişinden sonra ileri liberal kapitalizmin kaynak değiştirmesi düzleminde anlam kazanmaktadır (Lyotard, 2000: 85). Bu yenilenmede mallar ve

hizmetler bireylerin tüketimine sunulmakta, komünist seçenek dışarıda bırakılmakta ve bilimsel bilgi krizi teknoloji ilerlemesi ile kapitalizmin yayılmasının sonucunda gerçekleşmektedir. Bu noktada Lyotard'ın temel hipotezi toplumların post-endüstriyel, kültürlerin de postmodern olarak bilinen bir çağda bilginin konumunun değişmesine ilişkindir (Lyotard, 2000: 16).

Lyotard'a göre postmodern toplum bilgisayar, enformasyon, bilimsel bilgi, ileri teknoloji, yani bilim ve teknolojideki yeni ilerlemelerden kaynaklanan hızlı değişme toplumdur (Kellner, 2000: 380). Toplumdaki bilimdeki ve teknolojideki yeni ilerlemeler "toplumun bilgisayarlaştırılması"ni beraberinde getirmekte ve bu değişim belirli kamusal güçler ile sivil kurumlar üzerinde etkili olmaktadır. Egemen sınıf ise geleneksel siyasal sınıf yerine şirket liderleri ve yüksek-düzey idareciler ile birlikte mesleki, sendika, siyasal ve dini örgüt başlarından oluşan karar verici bir sınıftan meydana gelmektedir. Aynı zamanda post-endüstriyel toplumda dil yeni bir önem kazanmakta, bu nedenle Lyotard bilginin karşısına metodolojik dil oyunlarını koymaktadır. Lyotard dil oyunlarına ilişkin üç gözlemini belirtmektedir: Kurallar anlaşmanın nesnesidir, kural yoksa oyun da yoktur ve her ifade oyundaki bir harekettir. Oynama ve agonistik (cedel) alanına düşen konuşma edimleri anlamında konuşmak, dövüşmektir (Lyotard, 2000: 32). Bu nedenle toplumsal bağı biçimlendiren dil oyunlarında taraflar sadece gönderici ve alıcı olmak yerine her hareketin tepkisel karşı hareket oluşturmasından dolayı toplumsal iletişim teorisi aynı zamanda bir oyunlar teorisidir. Kısacası Lyotard'ın postmodern durum tasarımı çatışma toplumunu yansıtmakta ve çatışmalar dil oyunları aracılığıyla sürdürülmektedir (Atiker, 1998: 118). Dildeki çatışmanın kaçınılmaz doğasında ise farklılıkların dillendirilmesi ve azınlıklar ile muhalif görüşlerin dile dâhil edilmesi çerçevesinde çokkatlılık, farklılık ve ötekilik vurgulanmakta, "tüm seslerin konuşmasına ve toplumsal tartışmacı bilgi bölgesine girmesine izin verilen temel ilke olarak onaylanmaktadır" (Best ve Kellner, 2011: 219-220).

Lyotard'ın kuramı bazı noktalarda eleştirilmektedir. Temel eleştiri Marksizmin ve üst anlatıların belirgin bir şekilde eleştirildiği kuramda kuramın bu unsurların ne kadar dışında kalabildiğine ilişkindir. Munck Lyotard'ın aktif bir biçimde katıldığı 1968 olayları ile birlikte 1974'te Marksizmden bir kopuş yaşadığını ve "anlatı-ötesine inanmama"yı tercih etmekle birlikte postmodern kültürün incili haline gelen "Postmodern Durum" kitabında postmarksizm geleneği içinde kaldığını belirtmektedir. Munck'a göre

Lyotard “hala Marx’ın gölgesi altında yaşayan ve Marx’ı ağır bir dille eleştirmesine, hatta yadsınmasına karşın, onun tarihini reddetmeyen tek siyasi düşünür değildir” (Munck, 2003: 35). Kellner ise Lyotard’ın büyük anlatılara karşı çıkmakla birlikte bir büyük anlatı olmadan genel bir postmodernizm teorisi ortaya koymanın zorluğuna işaret etmekte ve postmodern kavramın bir ana anlatı ile totalleştirici bir perspektifi önelediğini belirtmektedir. Kellner Lyotard’ın teorisinde post-endüstriyel toplum teorisi, postmodern toplum teorisi ile postmodern bilgi teorisinin yer almadığını ve postmodernizm tanımında moderniteyle ilişkilendirilen yenilik arayışı ile hayatın sürekli dönüştürülmesini içeren bir dinamizmi taşıdığını belirtmektedir. Kellner Lyotard’ın dil oyunları çerçevesinde koyduğu teoriyi eleştirerek oyun oynamanın araştırma yapmak, teorik modeller kurmak ile bir toplum teorisi inşa etmekten daha kolay olmakla birlikte yeterli olmadığını ve ihtiyaç olunan şeyin teorik modeller, daha sistematik bir toplumsal teori ve eleştiri olduğunu açıklamaktadır. Kellner’a göre Lyotard meta-teoriye, felsefeye ve bilginin eleştirisine odaklanmakla birlikte Lyotard’ın teorisinde tarihselleşme veya dönemselleştirme kriterleri yer almadığı gibi modern toplumdan postmodern topluma geçişte bu iki toplum arasında yaşanan kırılmaya ya da kopuşa ilişkin bir açıklama yer almamaktadır. Özetle Lyotard postmodern toplum için yeni bir teorik örnek çerçeve yerine bunun olanaksız olduğunu ve büyük anlatının inşasına varan bir toplum teorisi geliştirme projesinden vazgeçilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Kellner, 2000: 387).

1.4.1.4. Jean Baudrillard

Baudrillard sanayi toplumunun simgesinin makine iken sanayi sonrası toplumun simgesinin gadget olduğunu düşünmektedir. Gadgetin kesin bir tanımı olmamakla birlikte “tüketim toplumunda nesnenin hakikatidir ve bu nedenle her şey gadget haline gelebilir ve potansiyel olarak her şey gadget’tir” (Baudrillard, 2015: 138-139). Tüketim toplumunda gündelik hayatta nesnelere, malların, ilişkilerin, hizmetlerin ve gündelik alışkanlıkların birer gadget haline dönüştüğü bir ortamda aşkınlık ve ereksellik dışlanarak tüketim kavramı toplumun merkezinde yer almaktadır.

Tüketimin “hakikati bir haz işlevi değil, ama bir üretim işlevi olmasıdır; tıpkı maddi üretim gibi bireysel değil, ama doğrudan doğruya ve tümüyle toplumsal bir işlevi” bulunmaktadır (Baudrillard, 2015: 91). Baudrillard’a göre tüketim sistemi ihtiyaç ve haz yerine gösterge ile kodlar esasında mallar sözcüklerden farklı bir şekilde üretilmekte ve toplumsallaşma tarzı olan tüketim toplumsal değerler sistemini

oluşturmaktadır. Nitekim tüketim toplumu hem bir mal üretimi toplumu hem de hızlandırılmış bir ilişki üretimi toplumdur (Baudrillard, 2015: 223). Bu toplumda üretim olumlu ve kutsal olarak düşünülmemekte, talepler bir amaç yerine tüketim olgusunu yönetenler tarafından şekillendirilmekte, üretim yerine “tüketimin kahramanları” ortaya çıkmakta ve “yüce savurganlık” ile “sistemik savurganlık” vurgusunun yerleştiği yeni bir toplumsal hiyerarşi oluşmaktadır. Bu hiyerarşide özel bir dil üretilerek farklı şeylere gönderme yapan bir anlamlandırma alanı oluşmakta ve tüketici “sağladığı özel fayda bağlamında bir nesneye değil, bütünsel anlamı bağlamında bir nesnelere kümesine” yönelmektedir (Baudrillard, 2015: 18). Toplumunun niteliksel boyutu olan “yeniden çevrim” vurgusu ile de moda, rejim, tatil, güzellik bakımları, doğal park ve yeşil alanlar gibi unsurlar bu çevrim mantığı içinde tüketiciye sunulmaktadır. Bu mantığın oluşturulmasında ise kitle iletişim araçlarının etkisi bulunmaktadır.

Kitle iletişim araçları gerçeklik duygusunu tehdit eden bir imaj ile enformasyon aşırılığı üretmekte ve sonsuz sayıda simülasyon imajlar ile göstergeleri birbiri üstüne yığılmaktadır. Oluşan istikrarsızlık ve estetikleştirilmiş bir gerçeklik sanrısı “hiper-gerçeklik”i ortaya çıkarmakta ve somut gerçeklik yok olmaktadır (Featherstone, 2013). Ortaya çıkan bu hiper-gerçeklik durumunda hayali olanı gerçekten, göstergesi (sign) göndergesinden (referent) ve doğruyu yanlıştan ayırmak imkânsız hale gelmektedir (Kumar, 2013: 150). Hiper-gerçekliğin ilerleme kaydetmesiyle simülasyonlar bizzat gerçeklik oluşturmaya başlamakta, simülasyon modeller gerçek kurumlardan daha gerçek hale gelmekte ve gerçeklik ayırımı yapmanın giderek zorlaşması ile birlikte simülasyonlar bizzat gerçekliğin ölçütü olmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 150). Simülasyon dünyasında toplumsalın içinde kaybolduğu kitle ise “havasız alınmış bireysel taneciklerin, toplumsal artıkların ve kitle iletişim araçlarına ait içtepilerin bir araya” getirilişiyle ortaya çıkmaktadır (Baudrillard, 1991: 9). Üstlerine gelen ışık enerjisini ve ışık dalgalarını yakalayarak eğen, büken ve yok eden bir “kara delik” olan kitlenin geçmişte ve gelecekte yazacakları tarihleri olmaması nedeniyle gücünün kaynağı sessizliktir.

Sessiz çoğunluk temsil edilemeyecek bir durumda olması nedeniyle bu çoğunluğun ne düşündüğüne ilişkin testler yapılmakta ve bu testler gönderenin yerini alması nedeniyle kitle gönderen olmaktan çıkmaktadır. Böyle bir yapıda kitle seyirci haline gelmekte ve modern toplumlarda olduğu gibi iyi-kötü çatışmasının yaşanabileceği ayna ya da cam yerine “vitrin” önem kazanmaktadır. Vitrin bireyin

kendi üstüne düşünmediği, ama sayısız nesne/göstergeyi seyretmesinde, toplumsal statünün gösterenlerinin düzeninde soğurulduğu tüketimin düzenli yeridir (Baudrillard, 2015: 252). Baudrillard tüketim toplumunu “infilak edip içe göçme” kavramı ile tanımlamaktadır. Bu kavram ile “medya mesajlarının yayılması ve semiurgy toplumsal alanı tika basa doldurduğu; anlam ve mesajlar nötrleştirilmiş bir enformasyon, eğlence, reklam ve politika akışı içerisinde birbirini donuklaştırdığı” bir yapı tanımlanmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 150-151). Best ve Kellner’a göre politika ile eğlence, sermaye ile emek ve yüksek kültür ile aşağı kültür arasındaki bir dizi göçüklerin infilak edip içe göçtüğü bu yapıda Baudrillard bir bütün olarak toplumun infilak edip içe göçtüğünü iddia etmektedir.

1.4.1.5.Mike Featherstone

Featherstone postmodernizmden yana veya postmodernizmin karşısında olma durumundan uzaklaşarak postmodern kültürel tecrübelerin üretimi ile dolaşımına odaklanması gerektiğini belirtir. Bu odaklanmayla postmodernizmin kültürel alanı biçimlendiren, kötürümleştiren ve ayırt edici sanatsal ile entelektüel hayat düzenlerini ortaya çıkaran süreçleri vurgular (Featherstone, 2013: 248-249). Böylece postmodernizmin nasıl bir imkân dâhilinde şekillendiği ve postmodernizme yönelik ilginin gündelik boyutu sosyolojik açıdan daha anlaşılabilir hale gelir.

Featherstone’a göre entelektüel ve sanatsal teoriler postmodern kültüre şekil verebilmekte ve kültürel boyuttaki değişimler ise bir çağı kapatacak düzeyde “postmodernlik”e doğru eğilimleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu eğilimler gruplar arasındaki ilişkiler dinamiğinin bir sonucu olmasından dolayı simgesel malların “üreticileri/yayıncıları” ile “taşıyıcıları/izlerkitleleri” noktasında süreçlerin analiz edilmesi önem kazanmaktadır. Ayrıca özgül olarak da sanatçılar, entelektüeller, akademisyenler ve kültür araçları arasındaki değişen ilişkiler ve bu ilişkilerin işadamlarını, politikacıları ve yöneticileri içeren daha geniş bir kümeyle aralarındaki değişken bağlantıları şekillenmektedir (Featherstone, 2013: 77). Postmodern malları ve pratikleri kabul etmeye hazır bir izlerkitlenin bulunuşunu kavrayabilmek için toplum içerisinde simge üretimi uzmanlarının daha da sivrilmesine yol açan süreçlerin incelenmesi gerekmektedir. Sanatçılar, roman yazarları, entelektüeller, akademik yorumcular ve simge üretimi uzmanları tarafından postmodern kavram kullanılarak genişletilmesinden dolayı postmodernizmin birkaç özelliğini öne çıkarmaktadır.

Postmodernizmin ayırt edici özelliklerinden birincisi yüksek sanat ile kitlesel popüler sanat arasında artık geçerli bir ayrımın yapılamayacağı, ikincisi sanat olarak bedene odaklanması ve bedensel estetiğin gelişmesi, üçüncüsü ise din, felsefe, hümanizm ve Marksizm gibi tüm üst anlatılara karşı temelcilik karşıtı bir eleştirinin ortaya çıkmasıdır. Bu özelliklerden dördüncüsü üslup çeşitliliğini ve üslup heterojenliği kültürünü içinde barındıran postmodern, gündelik kültür ile gerçeklik duygusunun yitirilmesine yol açan imajlar ile simülasyonlar dünyasını şekillendirir. Son özellik ise postmodernizm algının ve gündelik hayatın estetikleştirilmesini pekiştirmesidir (Featherstone, 2013: 214-215). Bu ekseninde postmodernizm ile birlikte üst anlatıların eleştirilmesi sonucunda yerel farklılıklara duyarlı felsefe, toplum ve kültür teorileri ortaya çıkar, sanat ve gündelik yaşam arasındaki ayrım silikleşir, söylemsel kültür biçimleri yerini figürel kültür biçimlerine bırakır ve çoğulcu derecede simülasyonlar ve imajlar yer alır.

1.4.1.6. Pauline M. Rosenau

Şüpheli postmodernistler modern bilimin savunma mekanizmalarını keskinleştirerek modern bilimi daha sıkı bir öncelikler sıralaması yapmaya zorlayabilirken, olumlayıcı postmodernistler kendini gerçekleştirme, hoşgörü ve teknolojinin insanileştirilmesi konusunda toplum bilimi üzerinde etkili olabilirler. Bu etki bilimin değerler ve ürünler konusunda beklentilerin azaltılmasına, bilimin yarar ve zarar denkleminde çıktılarına dikkatlerin çoğaltılmasına, niteliksel olanın daha fazla kabul ve itibar görebilmesine katkı sağlayabilir (Rosenau, 2004: 264). Bu katkı ile birlikte şüphelilerin modern epistemolojiyi ve metodolojiyi bir kenara atma istekleri, olumlayıcıların da onları gözden geçirerek inancı, duyguyu ve kişisel tatmini koymaları postmodern toplum bilimi imkânının tartışılmasına neden olur. Rosenau'ya göre modern bilime ilişkin felsefi ve düşünsel geleneği sorgulamak yerine özellikle şüpheli postmodernistlerin modern bilimi tamamen reddederek bir kenara atmaları postmodernizmin toplum bilimleri çerçevesinde ele alınmasını zorlaştırır. Olumlayıcı postmodernistler ise “öndeyide bulunma amaçlı ve politika-eğilimli değil, geniş kapsamlı ve betimleyici olacak bir postmodern toplum kurma peşindedirler” (Rosenau, 2004: 245). Dolayısıyla modern anlamda zamanın ve mekânın olmadığı, nedenselliğin imkânsızlaştığı ve gerçekliğin bulanık bir hal aldığı bir durumda toplum bilimlerini gerçekleştirmek çıkmaz bir sokağa girmek ile eşdeğer bir durumdur.

Postmodern okuma tarzı ise toplum bilimlerinde farklı yöntemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirir.

Rosenau'ya göre her şeyin “metin” düzleminde tanımlanması, okura metni tanımlama ve anlama konusunda bir güç verilmesi ve okurun yorumlama gücünün genişletilmesi sonucunda ortaya çıkan postmodern okuma tarzı toplumsal analize yeni bir boyut kazandırmaktadır. Postmodern toplum bilimi çözümler üzerinde duran yöntemleri değil, paradoksları çoğaltan ve her biri sonsuz sayıda yanıtı izin veren sorulardan oluşan ve gittikçe daha karmaşıklaşan repertuarlar oluşturan yöntemleri benimsemektedir (Rosenau, 2004: 172). Bu çerçevede sosyoloji “anlama ve bir konuya nesnellik getirme çabası değildir artık; daha çok, tabii eğer bir şey sayılabilirse, yeni, canlı bir anlatı türü” şeklinde konumlanmaktadır (Rosenau, 2004: 69). Bu durum postmodernizmin uygulama boyutunda insan bilimleri ile toplum bilimlerine getirdiği sonuçlar ekseninde ortaya çıkan bir analiz farklılığı ihtiyacını gerekli kılmaktadır.

Postmodernizmin insan bilimlerine, edebiyata ve güzel sanatlara uygulanması bir probleme neden olmamakla birlikte toplum bilimlerine uygulanması temel bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. İnsan bilimlerinde öznellik ve spekülasyon oyuncu ve ilginç şeyler olabilir, ama toplum bilimlerinin daha analitik ve sağlam olması, ulaştığı sonuçları akılla ve şu ya da bu türden kanıtlarla temellendirmesi gerekmektedir (Rosenau, 2004: 242). Bu ekseninde insan bilimlerine ilişkin metinde yazarın sorumluluğu almaması ciddi sonuçlara yol açmazken toplum bilimlerine ilişkin metinde yazarın sorumluluğu almaması yaşam koşulları ve çevre üzerinde ciddi etkiler doğurabilmesinden dolayı yazar yazdıklarının sorumluluğunu kabul etmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme ile birlikte Rosenau postmodernizmin toplum bilimlerindeki geleceğine ilişkin bir senaryo ortaya koymaktadır.

Postmodern toplum biliminin herhangi bir biçiminin yakın gelecekte tartışmasız kabul görmesi mümkün olmamasından ve modern yaklaşımın toplum bilimlerinde baskın bir yaklaşım sergileyerek postmodernin tamamen ortadan kalkacağına pek muhtemel görülmemesinden dolayı postmodernizmin toplum bilimlerindeki geleceğine ilişkin üç senaryo şekillenmektedir (Rosenau, 2004: 259-264). Bu senaryolardan ilk ikisi her disiplin uzlaşmak yerine dikkatini kendi alanına çevirmesine ilişkindir. Biri doğa bilimleri temelinde toplumsal olguların nedenini ararken, diğeri insan bilimleri temelinde ve eleştiri ekseninde dil ile anlamın eleştirisine odaklanacaktır. Üçüncü senaryoda ise akıl ve bilim ile duygu ve sezginin birleşmesi sonucunda

postmodernizmin toplum bilimleri ile bütünleşmesi yer almaktadır. Tüm bu değerlendirmelerle birlikte postmodern toplum kuramlarını da içine alan sanayi sonrası toplum modeli ile yeni toplumsal hareketler arasındaki etkileşim önem kazanmaktadır.

1.5.Sanayi Sonrası Toplum ve Yeni Toplumsal Hareketler

Sanayi sonrası toplum kuramına göre yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte çalışma süresinin kısalması ve çalışmanın entelektüel boyut kazanması işçinin devrimci rolünü değiştirmiştir. Emek gücünün yerini bilgiye bırakması ile birlikte sınıf ilişkileri tarafların birbirini tanıdığı daha uyumlu bir sürece bırakmış ve enformasyon yeni bir hayat tarzını ortaya çıkarmıştır. Bell sanayi toplumunda sınıf gücünün mülkiyete dayanırken bilgi toplumunda bilgi ve beceriye dayandığını, teknik becerinin imalat sektörünün ve örgütlü emeğin önemini azalttığını ve beyaz yakalı işgücünün önem kazandığını belirtmiştir. Drucker da prodüktivite devrimi ile birlikte proletaryanın orta sınıf burjuvası olması sağlandığını ve proleterlerin emekçi niteliği ile ortaya çıkmasının sermaye ile emeğin ikinci plana düşmesini beraberinde getirdiğini açıklamıştır. Toffler ise “elektronik ev” tanımı ile ev ve iş yaşamında ortaya çıkan değişime vurgu yapmıştır.

Enformasyon toplumu kuramcıları yeni bir toplumla birlikte yeni bir sınıfı tanımlamışlardır. Bell beyaz yakalı işgücünün ve hizmet sektörünün öne çıktığını belirtmiş, Drucker toplumdaki yeni emek gücünü “bilgi işçisi” şeklinde tanımlamış, Toffler ise elle imalatın yerini zihinle imalatın yer alması ile ortaya çıkan yeni emek gücünün oluşturduğu toplumsal grubu “cogniterya” olarak ele almıştır. Toffler’a göre cogniterya örgüte ya da kuruluşa değil mesleğe ve göreve sadıktır. Bu yapıda patrona bağlılık yerine bilgiye ve işe bağlılık esastır, esnek çalışma koşulları vardır ve mekâna bağlılığın azalmasıyla birlikte ev aynı zamanda bir iş ortamı haline gelmiştir. Cogniteryanın işe, zamana, mekâna, örgütlere ve kurumlara olan bağımlılığının azalması onu özerkleştirmekte ve istihdam biçimleri kökten değişmiştir (Belek, 1999: 80). Bu farklı tanımlarla birlikte değerlendirilen sınıf yeni orta sınıf olarak kavramsallaştırılmıştır.

Mülkiyet araçlarının kullanılması için gerekli bilgi ile beceriye sahip olması ve belirli ölçülerde sermaye biriktirmesi yeni orta sınıfı yönetici bir güç haline getirerek toplumsal hareketlerde aktif bir rol almaya itmiştir. Bu değişim ile birlikte işçi sınıfı yerini yeni orta sınıfa, işçi sınıfının sınıfsal savaşı da yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır (Belek, 1999: 140). Bu dönüşüm sonucunda merkez ülkelerdeki

işçi hareketleri hiçbir sistem karşıtı eyleme katılmamaya başlamışlardır. Ralf Dahrendof'a göre ise orta sınıfın ortaya çıkmasında sermayenin ayrışması ve emeğin parçalanması etkili olmuştur (Poloma, 1993).

19. yüzyıl sonlarından itibaren işçi sınıfının katmanlaşması kalifiye işçilerin tepede kalifiye olmayanların altta yer aldığı bir hiyerarşiyi oluşturmuş, 20. yüzyılın başında birçok hissedarın hiçbirinin tek başına kontrol edemediği büyük şirketlerin ortaya çıkışı sermayeyi ayrıştırmış, proletaryanın artık homojen bir grup olmaması emeği parçalamış ve çatışma kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşma ise Marksist bir devrimin gerçekleşmemesini beraberinde getirmiştir (Poloma, 1993: 118). Sendikalar aracılığıyla işçi-işveren ilişkileri düzenlenmiş, sınıf çatışmaları kurumsallaşmış ve bu kurumsallaşma sonucunda sermaye ile emek birbirini meşru bir güç olarak tanımaya başlamıştır. Dolayısıyla Marx gibi Dahrendof da çatışmayı toplumsal yapının değişimi ve gelişimi için işlevsel kılmakla birlikte Dahrendof çatışmanın bastırılmak yerine etkin bir kurumsallaşma ile düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Castells de ortaya çıkan değişimin işçi sınıfını dönüştürdüğünü açıklamıştır.

Castells'e göre emek performansı itibariyle bütünlüğünü yitirmiş, örgütlenmesi itibariyle parçalanmış, varoluşu itibariyle çeşitlilik gösterir hale gelmiş ve kolektif eylem itibariyle bölünmüştür (Castells, 2013b: 628). Emeğin kolektif kimliğini yitirdiği ve çalışmanın koşul, kapasite ve proje ekseninde bireyselleştiği bir düzlemde mülkiyet sahibinin, üreticinin, hizmetçinin ve yöneticinin kim olduğu ile dışarıya iş verme, sözleşmeli çalışma ve ekip çalışmasına dayalı bir üretim sistemi çerçevesinde ortaya çıkan ilişkiler giderek bulanıklaşmıştır. İşçilerin çeşitli kesimlere ayrılması emeğin bütünlüğünün yitirilmesi ile emeğin bireyselleşmesine neden olmuş, sermaye ile emek farklı uzamlarda ve zamanlarda var olma eğilimi göstermiştir. Neticede emekte ile sermayede yaşanan bu değişim işçi sınıfını dönüştürmüş ve bu dönüşüm sonucunda yeni toplumsal hareketlerde işçinin devrimci rolü merkeziliğini kaybetmiştir. Bu rolün merkeziliğini kaybetmesinde işçi sınıfından daha alt düzeyde tanımlanabilecek olan yoksulların, evsizlerin ve işsiz insanların toplumda görünürlük kazanması etkili olmuştur. İşçi sınıfı bu toplumsal kategoriler (işsizler, düzensiz çalışmak durumunda olanlar, yoksullar, marjinal sektörlerde çalışanlar) yanında zengin bir konumunda kalmıştır (Belek, 1999: 144). Zygmunt Bauman ise bu grubu "efendisiz insanlar" ve "yeni yoksullar" kavramı çerçevesinde açıklamıştır.

Bauman'a göre efendisiz insanlar herhangi bir yere ait değildir, çalışmadığı için bir efendileri yoktur ve toplumsal açıdan tehlikelidir. Yeni yoksullar ise tüketim kültüründe tüketmeyen bir konumda olmaları veya tükettikleri şeylerin pazar yapısının dışındaki nesnelere oluşması hasebiyle işçi sınıfından ayrılmaktadır. Yoksulların toplumsal olarak kabul edilen yeni tanımı bir insanın geçimini sağlamadaki yeteneksizliğinden kaynaklanan ahlaki ayıp üzerine odaklanmaktadır (Bauman, 2012: 54). Burada insani yücelten bir iş olgusu yerine işsiz olmanın getirdiği toplumsal denetimden kaçma ve "toplumsal açıdan görünmez" olma durumu öne çıkartılmaktadır. Bu nedenle yoksullar toplumda korku ile tehlike unsurunu barındıran, toplumsal düzeni parçalayan ve çalışan kişilerin emekleri üzerinden geçinen "köksüz" insanlar şeklinde değerlendirilmektedir. Efendisiz insanlar ile yeni yoksullar emekten bağımsız olarak ele alınmakta ve devrimci güç düzleminde değerlendirilmemektedir. Hardt ve Negri ise Bauman'dan farklı bir şekilde bu grupların toplumsal mücadelede ilk sütunu oluşturacaklarını düşünmektedirler.

Son derece zengin ve üretken olan yoksulların bir işe sahip olmadıklarında bile bitki ve hayvan türlerinden yararlanmaları küresel toplumsal üretimde onlara temel bir rol kazandırmaktadır (Hardt ve Negri, 2004: 148). Bilgilerinde ve yaratıcı güçlerinde müthiş potansiyeller barındıran yoksulların asi olmasının nedeni ise üretmelerine rağmen buldukları cemaatten dışlanmaları ve cemaate tâbi konuma itilmeleridir. Emeği en iyi temsil eden özne figürü olan yoksullar "çokluk"un siyasal bir proje çerçevesinde ortaya çıkmasında mücadelelerin inşa edileceği ilk sütunu oluşturmaktadırlar. Yoksullara ait bu bakış açısı göçmenler için de geçerlidir. Göçmenler de aşırı yoksulluk içinde, cepleri bomboş yola düştüklerinde bile bilgiler, diller, beceriler ve yaratıcı kapasitelerle doludur: Her göçmen beraberinde tüm bir dünyayı getirmektedir (Hardt ve Negri, 2004: 149). Yeni bir özne olan çokluk işçi, yoksul, göçmen, tarım işçileri ve maddi olmayan emek üreten işçiler olmak üzere tüm bu figürleri kapsamaktadır. Bu yaklaşımda proletaryanın tek söylemine odaklanmak yerine "kadınlar, siyahlar, çevreciler, göçmenler ve tüketiciler gibi çok çeşitli mülksüzlerin seslerinden kaynaklanan birçok farklı söylem"i içine alan bir perspektif ortaya çıkmaktadır (Ritzer, 2011: 183). Dolayısıyla toplumsal yapıda işçiler dışında farklı grupların görünürlük kazanması ve emeğin niteliğindeki değişim toplumsal hareketlerde işçilerin merkezi rolünün arka plana atılmasına yol açmıştır. Sınıf mücadelesinin toplumsal hareketlerde arka plana atılması durumu ise eleştirilere yol açmıştır.

Çoban'a göre ekonomik indirgemecilik olarak görülen sınıf mücadelesinin reddi aslında sistemi aşabilecek örgütlü bir muhalefetin reddi anlamına gelmektedir (B. Çoban, 2009: 23). Bu yaklaşımda sınıfsal gerçeklik tahrif edilmekte ve beyaz yakalıların proleterleşebileceği ile toplumsal anlamda proleterleşme görmezden gelinmektedir. Toplumsal anlamda proleterleşme ise proletaryanın artmakta olduğu gerçeğini gözler önüne sermekte ve üretken emekteki dönüşümün giderek arttığını ortaya koymaktadır. Çoban'a göre tüm dünyada proleterleşme yaşanmakta ve sömürü acımasız bir biçimde devam etmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerle birlikte sanayi sonrası toplum kuramı ile yeni toplumsal hareketler arasında anlamlı bir etkileşim yaşanmış ve kuram yeni toplumsal hareketler paradigmasına önemli bir alt yapı sağlamıştır. Sanayi sonrası toplum kuramcılarını âdemi-merkezileşmeyi, çalışma saatlerinin azaltılmasını, daha fazla topluluk hizmetini ve cinsiyet-ırk gibi ayrımların ortadan kalkmasını talep etmişlerdir. Ayrıca sanayi sonrası toplum kuramcılarını Üçüncü Dünya ülkelerindeki bireylerin geleceğine ilişkin somut siyasal ve iktisadi koşulları içeren bir proje çizmemekle birlikte nükleer silaha, ileri teknolojiye ve çevre sorunlarına ilişkin bir söylem geliştirmişlerdir. Kuramcılar hoşgörülü, çoğulcu ve demokratik bir geleceği savunmuş ve yeni toplumsal ilişkilere, örgütlere ve pratiklere olan ihtiyacı dile getirmişlerdir. Bu noktada kuramcılar ile yeni toplumsal hareketlerin talepleri kesişmiştir. Sanayi sonrası toplumun bir çizgisi olarak postmodern toplum kuramları ile de yeni toplumsal hareketler kültürel boyutta bir etkileşime girmiş ve postmodern kuramlar hareketlerin farklılık politikasını selamlamıştır.

1.5.1. Postmodern Toplum Kuramları ve Yeni Toplumsal Hareketler

Postmodern toplumda yerel bilgi ile yaşantı biçimlerinin görünürlük kazanması sonucunda toplumda sağ-sol, şimdi-geçmiş ve ilerleme-reaksiyon gibi ikilikler arasındaki ayırım bulanıklaşmaktadır. Bu bulanıklaşma durumu özne yaklaşımını etkilemekte ve toplumsal cinsiyet, ırk ile sınıf gibi katı ayrımlar yerini çoğulcu bir anlayışa bırakmaktadır. Çoğulculuk anlayışı farklı kişilerin ve farklı grupların birbirine indirgenemeyecek farklı dünyalarda var olmasını gerekli kılmaktadır (Kliever, 1977:1). Postmodern toplumda yerel farklılıklara duyarlı felsefe, toplum ile kültür teorileri ortaya çıkmakta, çok-kültürlü ile çok-ırklı yapılar oluşturulmakta ve farklılık politikaları desteklenmektedir. Aynı zamanda materyalist değerlerden postmateryalist değerlere geçiş ile birlikte çevrecilik, kadın hareketi ve nükleer enerji karşıtlığı gibi

postmateryalist konuların merkezileşmesi toplumsal sınıf temelinde ortaya çıkan siyasi kutuplaşmayı etkisiz hale gelmektedir (Inglehart ve Flanagan, 1987: 1296-1297). Bu durum ise postmodern kuram ile yeni toplumsal hareketler arasında anlamlı bir etkileşim yaşanmasını beraberinde getirmekte, yeni toplumsal hareketler postmodern eserlerde güçlü bir şekilde kendisi gösteren farklılık politikasını gütmekte ve çoğul ile çok katlı kimlikleri vurgulamaktadırlar. Bu çerçevede postmodern söylem ile yeni toplumsal hareketler arasındaki ilişki yerel ile küreselin bağlantılandırılması, modern söylemin eleştirisi, özgüllüğün ifade edilmesi ile farklılıkların değerli kılınması ve öznenin sorgulanması noktasında önem kazanmaktadır.

Postmodern dünyada artan küreselleşme yerel olanla çok derin bir şekilde etkileşime girmektedir. John Voll'un da işaret ettiği gibi küresel ve yerel birbirinin zıttı yerine tek bir “(glocal)” gerçeklerin parçaları haline gelmektedir (Stowasser, 2006: 314-315). Çabuklu ise postmodern tüketim toplumunda farklılık, çok renklilik ile çoğulculuk unsurlarının muhalefet biçimlerini etkilediğini, parçalı, mikro ile çoğulculuğa dayalı bir siyaset izlendiğini ve postmodern temalar ile küresel muhalefet konuları arasında bir benzerliğin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu ekseninde postmodern çoğulculuk tüketim ile ürünlerin farklılaşmasını ve piyasanın derinleşmesini sağlarken, küresel muhalefet çoğulcuğu ise “çok sayıda ve farklı direniş birimlerinin tüketim toplumunun kategorilerinin dışında oluştuğu dayanışma ağı”na tekabül etmektedir (Çabuklu, 2002: 275). Nitekim küresel muhalefet etnik topluluklar arasındaki geçişkenliğe, melezliğe, etkileşimler ile direnişsel ögelere odaklanmakta ve gelenek içindeki isyankâr ögeleri yeni direniş biçimlerinin bir parçası haline getirmektedir. Küresel iktidarın genişlemesine karşılık olarak küresel bir muhalefet ortaya çıkmakta ve küresel sermayenin ortak çözümsüzlükler ile sorunlar oluşturduğu yerler arasında küresel bir dayanışma ağı şekillenmektedir.

Postmodern söylemin modern söyleme getirdiği eleştiri düzlemi yeni toplumsal hareketlere önemli bir argüman sunmuştur. Postmodernizm terimi yeni toplumsal hareketlerin moderniteye getirdikleri radikal eleştiri ekseninde ortaya çıkmış ve 1970'ler boyunca ekoloji ve çevre sorunlarının tekil sorunlara yönelik bir politika olmaktan çıkarak modernite ve modernleşmenin daha geniş bir eleştirisine dönüşerek derinleşmiştir (Huyssen, 2000). Aynı zamanda postmodern söylemin konuların özgüllüğünün ifade edilmesi ve farklılıkların değerli kılınması vurgusu özellikle kadın hareketlerinde kendisine önemli bir ölçüde yer bulmuştur. Kadın hareketleri toplumsal

cinsiyetin ve özneliğin inşa edilmiş niteliğine dikkat çeken postmodern vurguyu kullanmış, farklılık ile çoğulluğa odaklanan postmodern söylem kadınların özgül ihtiyaçlarının ve çıkarlarının ifade edilmesine yardımcı olmuştur. Postmodern söylemin konumların özgüllüğünün ifade edilmesi ve farklılıkların değerli kılınması vurgusu sadece kadınları değil azınlık kültürleri, yerel topluluklar, göçmenler, yoksullar gibi toplumun “dışarıda bırakılan” farklı katmanlarında önemli bir karşılık bulmuştur. Tüm bu gelişmeler öznenin konumunun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü bu özne tâbi kılma ile boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznellik tarzlarını inşa etmeye girişebilen bir öznedir (Küçük, 2000: 50). Postmodern toplumsal hareketler kavramını kullanan Rosenau’ya göre ise toplumsal hareketler modern faille ve otoriteyle hesaplaşma noktasında postmodern özneye geri dönme çağrısında bulunmuş ve yeni bir bilme ile var olma anlayışı sunmuştur. Rosenau bu değerlendirmesine olumlayıcı postmodernistler tanımlamasında açık bir şekilde yer vermiştir.

Rosenau öncelikle modern toplumsal hareketler ile postmodern toplumsal hareketler arasında bazı ayırım noktalarını ortaya koymuştur (Rosenau, 2004: 212-213). Modern toplumsal hareketlerde kendini davaya adanmış kişiler, türdeş üyeler, hiyerarşik örgüt yapısı, karizmatik lider ve uzun vadeli strateji vardır. Bu hareketlerin programları pragmatik ile araçsaldır, hareket üyelerine maddi avantaj sağlar ve hareketlerde hislendirilen şey yoksulluktur. Postmodern toplumsal hareketlerde ise üyeler ayrışmıştır ve hareketlerde sınıf, tutarlı örgüt yapıları, istikrarlı lider ile uzun dönem strateji yoktur. Hareketler merkezlessiz, yerel, düzensiz, parçalı ve programlı olmakla birlikte yönlendirici değildir. Aynı zamanda hareketler kültür ile duygu üzerinde etki oluşturabilmeyi hedefler ve hareketlerde hislendiren şey acı ile endişedir. Bu değerlendirmeden sonra Rosenau şüpheli postmodernistler ile olumlayıcı postmodernistler arasında bir ayrıma gitmiştir.

Şüpheliler postmodernistler ve olumlayıcı postmodernistler çevre kirliliğinden şikâyet etmekle birlikte olumlayıcılar şüphelilerden farklı olarak çevre projeleri önermektedirler. Olumlayıcı postmodernistler siyasal bir proje ekseninde gündelik hayatı değiştirmeyi hedeflemektedirler. Aynı zamanda olumlayıcı postmodernistler kitleleri dışarıda bırakması nedeniyle temsili demokrasiyi eleştirmekte ve yeni toplumsal hareketin getirdiği direnişin gerçekleşmesi noktasında bir öznenin şart olabileceğine işaret etmektedirler. Yeni toplumsal hareketleri destekleyen olumlayıcılar gerçek demokrasinin canlandırılması ve sahici özyönetimin kurulması çağrısında

bulunmakta; bunlar yeni postmodern toplumsal hareketler ve bu hareketlerin dolaylı ya da dolaysız olarak siyasi nitelikte olan postmodern yenilenme projeleri için fırsatlar sağlamaktadır (Rosenau, 2004: 210). Olumluyıcılar için bir tehlikenin varlığı onların siyasi katılım düzeylerini yükseltmeye ve yeni eylem biçimleri bulmaya itmektir. Postmodernizm ile yeni toplumsal hareketler arasındaki bir diğer etkileşim Marksizm zemininde ortaya çıkmakta ve Derrida'nın yaklaşımı postmarksist yaklaşıma önemli veriler sunmaktadır.

1.5.1.1.PostMarksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler

Avrupa komünizme gelecekte gelmemesi umulan bir hayalet olarak bakmış ve komünizme karşı kutsal bir ittifak kurmuştur (Marx ve Engels, 1998: 43). Bu ittifaka karşılık Derrida Marx olmazsa geleceğin de olmayacağını ve birden fazla Marx'ın ruhunun olduğunu belirtmiştir (Derrida, 2001: 34). Derrida hiyerarşileri yapı bozumuna uğratan bir yaklaşımla zor kullanılarak sürdürülebilen komünist topluma kuşkuyla bakmış ve dışlayan ile varsayılmayana odaklanmıştır. Böylece Derrida Marksizmin ruhlarını kovmak yerine Marksizmin ruhlarını eleştirmiş, Marksizmin ruhlarının geri gelmesi için bir uğraş vermiş ve dünyadaki bütün insanların Marksizmin mirasçıları olduğunu savunmuştur.

Derrida proletarya diktatörlüğünün ötesinde ve belirli bir sınıf üyeliğinin olmadığı bir "ittifak dostluğu" olarak "yeni enternasyonal"i önermektedir. Bu yeni enternasyonal partinin veya işçi sınıfının uluslararası örgütü yerine bir tür karşı-fesat birliğine tekabül etmektedir (Derrida, 2001: 136). Bu kavramsallaştırma dışarıda bırakılanları ve adlandırılmamış olanları içermesi ve enternasyonalde belirli bir sınıf üyeliğinin olmaması postmarksist yaklaşıma önemli bir altyapı sunmaktadır (Rosenau, 2004: 176). Bu altyapı ile birlikte Derrida'nın "insanın nasıl özgürleşeceği ya da daha adil bir toplumsal bölüşümün nasıl sağlanacağı konusunda herhangi bir betimleyici tartışmaya girmemesi" enternasyonalin nasıl hayat bulaşacağına ilişkin eleştirileri beraberinde getirmektedir (Selçuk, 2012: 89). Bu eleştiri ile birlikte postmodern teoriler ile yeni toplumsal hareketler arasında önemli bir etkileşim yaşanmaktadır.

1968 hareketinde bilginin bir iktidar ile tahakküm aracı olarak üretilmesi eleştirilmiş ve proletarya ile Marksizme elveda denilerek politik mücadelenin sahici aracı olarak mikro politikalar ekseninde postmodern teorisyenler feminizime, ekoloji gruplarına ve gey ile lezbiyenler gibi politik oluşumlara yönelmişlerdir. Proletarya

yerine merkezleştirilmiş politik ittifaklar öneren yeni toplumsal hareketler postmodern merkezleştirme ile farklılık ilkelerini öncelemiş ve toplumsal ile kültürel bağıntılarının politikleştirilmesi açısından yeni patikalar açmıştır. Yeni toplumsal hareketler emeğin sömürülmesine indirgenemeyecek daha demokratik politik mücadelenin ve katılım biçimlerinin oluşturulmasına çağrıda bulunarak, işçi hareketinin önceliğine yaslanan geleneksel Marksist politika anlayışlarına karşı güçlü bir itiraz koymuştur (Best ve Kellner, 2011: 42). 1968 eski solun ölümüne ve postmarksizm olarak adlandırılabilir bir yenisinin doğuşuna tekabül etmiş, eski Marksist-Leninist dogmaları mezara gömmüş ve büyük çeşitlilik gösteren bir anti-kapitalist hareket olarak yeni toplumsal hareketleri ortaya çıkarmıştır (Munck, 2003: 32-33).

Yeni toplumsal hareketler ve Marksizm arasındaki ilişki Marksizmin doğrusal evrimciliği ile her şeyin çözüme kavuşacağı inancını sorgulama noktasında ortaya çıkmıştır. Bu sorgu ibrenin yeni post-yapısalcı alanlar ile yeni dönüşüm politikaları ekseninde yeni toplumsal hareketlere kaymasını beraberinde getirmiştir. Modernitenin ilerici paradigmasının bir anlamda çıkmaza girmesinden dolayı postmodern Marksizm “modernizmin toptanlaştırıcı cenderesinden kurtulmuş bir Marksizm” anlayışını ortaya koymuştur (Munck, 2003: 192). Bu açılım ile birlikte sol proletaryanın görevini devredeceği yeni özneyi postmodern toplum yapısında aramış ve neo-marksistler ile postmarksistler postmodernizme yönelmişlerdir (Rosenau, 2004).

Neo-marksistler Marksist terminolojiyi koruyarak sınıf analizinden kolay vazgeçmemiş, Marksizmi yeniden harekete geçirmek için postmodernizmi ele almış, üst anlatıyı günümüz şartlarına uyarlamaya çalışmış, Marksizmin üstün birleşik bir teori sunduğunu iddia etmiş ve postmodern dünyaya uygun düşen yollarla Marksizmi yeniden olumlayarak formüle etmeye çalışmışlardır. Postmarksistler ise modernlikten ve Ortodoks Marksizmden duydukları rahatsızlığı ifade etmek için postmodernizmi benimsemiş, Marksist terminoloji ile analiz kategorilerinden vazgeçmiş, işçi sınıfına özel bir rol vermemiş ve Marksist perspektiflerini postmodernizme uyacak şekilde genişletmişlerdir. Postmarksist düşünürlerin yeni toplumsal hareketler analizinde Hardt ve Negri'nin çokluk projesi ile Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi projesi öne çıkmıştır. Hardt ve Negri postmodern düşüncenin modern egemenliğin bütün hiyerarşiler ile modern öznesinin sorgulanmasına yol açtığını belirtmiş ve postmodern düşüncenin “bir çoğulluk ve çokluk düşüncesi geliştirme kapasitesi” ortaya koyduğunu belirtmişlerdir (Hardt ve Negri, 2003: 162). Laclau ve Mouffe da projelerinin

postmarksist olduğunu belirtmiş ve demokratik devrimin derinleştirilmesinde yeni bir aşama olarak “radikal ve çoğulcu demokrasi” projesinin “demokratik eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin daha geniş çapta bir toplumsal ilişkiler bütününe yayılması” olarak tasarlandığını açıklamışlardır (Laclau ve Mouffe, 2015: 19). Fredric Jameson da postyapısalcı ve postmodern teorilerin desteğiyle çağa uygun bir Marksist teori oluşturmak istemiştir.

Jameson’ın “geç kapitalizmin kültürel mantığı” çerçevesinde geç ya da çok uluslu kapitalizme karşılık gelen ve kapitalizmin gelişiminde belli bir evrenin tarihsel bir betimlenişi olarak postmodernizm yeni bir toplumsal düzen söylemini içinde barındırmaktadır. Bu yeni düzende zaman ile uzam kavramları belirsizleşmekte, burjuva kültürüyle öne çıkan birey dışlanarak özne parçalanmakta, “sınırlar ve ayrımlar silinmekte, yüksek kültür ve kitle kültürü arasındaki eski ayrımın ayakları altındaki toprak kaymaktadır” (Stauth ve Turner: 2000: 416). Bu durum postmodernizmin iki temel görünümü olarak gerçekliğin imajlara dönüşümünü ve bir dizi şimdi haline gelen zamanın şizofrenik bölük pörçüklüğünü ortaya çıkarmaktadır (Featherstone, 2013: 87). Bu iki temel görünümü içinde barındıran postmodern toplumda duygu ile heyecan azalmakta, tarihsellik yitirilmekte ve yeni bir teknoloji ortaya çıkmaktadır (Ritzer, 2011: 491). Kültür ise toplumun merkezine yerleşmekte ve geç kapitalist aşamada kültürün kendisi toplumsal, ekonomik, politik ve psikolojik gerçekliğin birincil belirleyicisi haline gelmektedir (Kumar, 2013: 141).

Kültürün sosyal alanda hızlı bir şekilde genişlemesi birçok alanın kültürleşmesini beraberinde getirmektedir. Bu kültürleşme durumu ile birlikte postmodern dünyanın dağınık, kaotik ve temsil edilemez doğası toplumsal teoriye, sanata ve radikal siyasete yeni meydan okumalar sunmaktadır. Jameson feministlerin, siyahların, homoseksüellerin ve öbür ezilen grupların tecrübelerinin eleştirel bir kapitalizm teorisi yönünde önemli perspektifler ya da konular sunduğunu savunmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 231-232). Nitekim bu grupların ezilişi bir ittifaklar politikasını ortaya çıkarmakta ve bu yapı yeni toplumsal hareketlerle bir etkileşime girmektedir. Bu noktada Best ve Kellner Jameson’ın teorisine bir eleştiri getirerek bu ittifakın tam olarak nasıl üretilebileceğinin ve yeni toplumsal hareketlere bağlantı mahiyetinin özgülleştirilmemiş bir halde kaldığını belirtmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

“TALEPKÂR BİR HAREKET” OLARAK YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Tilly toplumsal hareketleri “hak talebi” çerçevesinde analiz etmektedir. Tilly’e göre toplumsal hareketler “hak talebi kampanyaları”, “hak talebi girişimleri” ve “hak arama tarzı” olmak üzere üç bireşimden oluşmaktadır. Bu bireşimden ilki “hak talebi kampanyaları” bir talepçiler grubundan, bazı talep nesnelere ve bir çeşit halktan oluşmaktadır. Bireşimden ikincisi “hak talebi girişimleri” çeşitli politik eylem türlerinin yer aldığı toplumsal hareket repertuarını kapsarken, son bireşim olan MBSB ilkeleri ise “hak arama tarzı”nı oluşturmaktadır. Toplumsal hareketler ortak hak talebi olarak kampanyanın, toplumsal hareket repertuarının ve makul olma, birlik, sayı ile bağlılık ilkelerinden oluşan MBSB gösterilerinin yenilikçi bir sentezinde ortaya çıkmaktadır (Tilly, 2008: 17). Talepler politik değişim programlarını ortaya çıkarmakta, talepte bulunanlar etkin eylemde bulunma gücüne sahip bir kimliği oluşturmada ve katılımcılar taleplerinin ifade edilmesinde otoriteye karşı politik bir duruş sergilemektedirler. Dolayısıyla toplumsal hareketler bireysel taleplerin toplumsal talebe dönüşmesi ekseninde anlam kazanmaktadır.

Spontane, kısa süreli ve düzensiz bir örgütlenmesi olan bireysel taleplerin toplumsal taleplere dönüşerek “ortak hak talepleri”ni kapsamaları ve yeni bir toplumsal ilişkiler ağı oluşturması sonucunda toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Taleplerin örgütlenmesi ise temsil edilemeyen, organize olamayan ve dağınık bir şekilde bulunan taleplerin daha güçlü bir şekilde ifade edilmesinin yolunu açarak toplumsal talepleri kurumsallaştırmıştır. Böylece toplumsal hareketler toplumsal taleplerin belirli bir ana gündemle birleşmesi, organize olması, süreklilik kazanması, normatif bir içeriğe sahip olması ve kurumsallaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu minvalde toplumsal hareketler başlıca dışsal otoriteler karşısında özerklik talebi, eşitlik ile adalet talebi, kendi inançları ile hayatını düzenleme talebi, yönetime katılma talebi, yurttaşlık hakları talebi ve azınlıkların meşru yer talebi toplumsal yaşama, çalışma hayatına, yönetime ve katılıma odaklanmışlardır.

Sanayi toplumunda toplumsal hareketler sosyal adaletsizliğe karşı bir duruş sergileyerek değişim ile eşitlik talebi ekseninde yükselmişlerdir. Arrighi ve diğerlerine göre sistem karşıtı hareketler olarak ulusal kurtuluş hareketleri ve sınıf mücadeleleri kapitalist dünya ekonomisini merkeze alarak “eşitlik talebi” üzerinden devlet iktidarı

için mücadelede etmişlerdir. Ulusal kurtuluş hareketi ulusun tüm üyelerinin vatandaşlık düzleminde eşit bir statüde tanınması talebi ve devletlerarası bir düzlemde eşitlik talebi ile ortaya çıkmışlardır (Arrighi vd.,1995: 57). Sınıf mücadeleleri ise kapitalist düzen tarafından oluşturulan sınıfsal eşitsizliklerin aşılması temelinde siyasal ve sosyal haklar açısından eşit bir yaklaşım talep etmişlerdir. Özellikle işçi hareketlerinin eşitlik talebinde yükselmelerinde sosyal, siyasal ile ekonomik haktan mahrum bırakılarak dışlanmaları ve ekonomik büyümenin nimetlerinden yararlanamama durumu etkili olmuştur. Bu sebeple işçiler daha iyi yaşam ve çalışma koşulları, sosyal reform, siyasi süreçlerde söz hakkı ve eşit politik haklar talebiyle haklarını aramaya çalışmışlardır.

İşçi hareketleri ekonomik ve siyasal taleplerini doğrudan devlet otoritesine yöneltmiş ve devrim ile sistemin doğrudan değişmesini amaçlamışlardır. Zamanla işçi hareketlerinin talepleri sermaye tarafından kabul edilebilir örgütler ile protesto formlarına dönüştürülmesi, sendikaların ortaya çıkması ve toplu sözleşmelerin imzalanması sonucunda hareketlerin radikal tutumu değişmiştir. Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş ile birlikte ise ortak hak talepleri çeşitlenmiş, bireyselleşmiş, farklılaşmış, sosyo-ekonomik olmayan bir nitelik kazanmış, daha sofistike bir biçime bürünmüştür. Toplumsal hareketlerde yaşanan bu değişim hareketlerin Marksist bir düzlemde açıklanmasını zorlaştırmıştır. Kıta Avrupası'ndaki politik felsefe ve sosyal kuram geleneğine dayanan yeni toplumsal hareketler teorisi büyük ölçüde klasik Marksizm'in kolektif davranışı açıklama konusundaki yetersizliklerine bir karşılık olarak geliştirilmiştir (Buechler, 1995: 441). 1960'lı yıllarla birlikte işçi hareketlerinin yerini alan öğrenci hareketleri toplumsal hareketler sosyolojisinde bir kırılma meydana getirerek Marksist teorinin etkisinin zayıflamasına yol açmıştır.

1968 yılında yeni toplumsal hareketlerde öğrenciler hareketlerde önemli bir aktördür. Avrupa'da yeni toplumsal hareketlerde kendilerini önemli ölçüde hissettiren öğrenci grupları taleplerini işçi hareketlerinin talepleriyle birleştirmiş, toplumların bireyi tahakküm altına almaya çalışan yapılara karşı eleştirilerini yöneltmiş ve özgürlük temelinde tüketim toplumun baskılayıcı durumunu sorgulamışlardır. Öğrenciler Sovyet sosyalizmini ve klasik Marksist anlayışı sorgulayan bir zeminde yeni sol gelenek ile etkileşim içine girmiş, Sovyet sosyalizmi ile birlikte kapitalizme karşı çıkmış, bürokrasi sorunu odaklanmış ve bireyin özgürleşmesi problemi ekseninde doğrudan demokrasi ile özyönetim gibi kültürel taleplerini siyasal platformlara taşımışlardır. Habermas ise

öğrencilerin bu politik yönünü analiz ederek öğrencilerin toplumda dönüştürücü bir güç olabileceklerini belirtmiştir.

Habermas öğrenci protestolarına katılanların “işçi sınıfını, siyahları ya da az gelişmiş ülkeleri temsil etmeyen, ama onlar için ve onların adına hareket etmek isteyen bir burjuva gençliği ve beyaz orta sınıf çocukları” olarak ayrıcalıklı bir grup olduğunu ve ekonomik olarak avantajlı toplumsal tabakalardan geldiklerini belirtmiştir (Habermas, 1992: 33). Burjuva toplumunun ilkelerine karşı ilk burjuva ayaklanması olarak öğrenci protestoları bir önceki kuşaklar boyunca olduğu gibi ebeveyn otoritesine karşı bir protesto olmamıştır. Kendinden önceki kuşaklardan daha fazla psikolojik anlayışla, daha hoşgörülü bir tutumla, daha liberal bir eğitimle ve daha az külfetli ekonomik şartla yetişen bu kuşak emek piyasasının disipliner zorlayıcılığına psikolojik olarak daha maruz kalmış ve statü ile başarı uğruna hayatın tüm alanlarının bürokratikleşmesinin egemen olduğu bir toplumda bireysel gelişimin bedeline duyarlılık göstermiştir.

Habermas sosyologların gelişmiş endüstriyel toplumlarda öğrencilerin politik bir rol oynayabileceği ihtimalini hesaba katmadıklarını ve burjuva kökenli öğrenci ayaklanmaları olarak protestoların toplumsal ödüllerin daha geniş dağılımını talep eden mücadeleler yerine ödül kategorisinin kendisine yöneltilen protestolar olduğunu düşünmektedir. Eski sınıf karşıtlığı ile yeni türden eşitsizlikler yerine kökenleri kurutulan kamusal alanın yeniden politize edilmesine yönelik olarak yeni çatışma alanları belirli üniversite, kolej ve yüksekokul öğrenci grupları arasında yükselmektedir.

Habermas öğrencilerin bir sınıf oluşturmadığını, devrimci bir mücadeleye öncülük etmediğini ve milletlerarası öngörülebilir felaketleri önleme ile yerel olarak bir ölçüde özgürleşimi mümkün kılmada gençlerin protesto potansiyelinin uzun vadeli bir dönüşüm sürecinin itici bir gücü olabileceğini belirtmektedir. Burjuva kökenli öğrenci protestosu daha önceki kuşakların otorite çatışması örüntüsünden uzaklaşmakta ve liberal eğitim ilkelerine göre yetiştirilen gençlerin toplumsallaşmaları “burjuva ahlak gelenekleri ve bunların küçük burjuva türevlerinin işlevlerini kaybettiği ve dolaysız ekonomik zorlamalardan serbest kalan altkültürlerde” kazanılmış gözükmektedir (Habermas, 1992: 145). Öğrencilerin klasik çatışma örüntüsünden uzak bir şekilde toplumsal dönüşümü sağlamada itici bir güç olarak hareketlerde yerlerini alması toplumsal hareketler sosyolojisinde Marksist yaklaşımın etkisini zayıflatmaktadır.

Toplumsal hareketlerde Marksist yaklaşımın etkisinin zayıflaması yeni toplumsal hareketlerin ne kadar sistem karşıtı oldukları tartışmasının yaşanmasına yol açmıştır. Arrighi ve diğerleri “sistem”i bir dizi sistem karşıtı hareketin ortaya çıkmasına neden olan kapitalizmin dünya sistemi olarak tanımlayarak, sistem karşıtı hareketler başlığı altında 19. yüzyıl boyunca toplumsal hareket ve ulusal hareket olmak üzere iki çeşit sistem karşıtı hareket ortaya çıktığını belirtmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tarihsel dönemde sistem karşıtı hareketler başarılı olmakla birlikte 1960’lı yıllarda “yeni bir tür sistem karşıtı” hareketin yükselmesiyle birlikte hareketlerde geçmişten kopuş süreci başlamıştır. Hareketlerin yeniliğini ise “bürokratik yapıların sınırların ve tehlikelerini, kendi temalarından biri olarak” ele almasıdır (Arrighi vd.,1995: 41). Bu değerlendirme ile birlikte bazı düşünürler yeni toplumsal hareketlerin yeterince sistem karşıtı olmadığını açıklamışlardır.

Yeni toplumsal hareketlerin sistem karşıtı olmadığını düşünenler başlıca hareketlerin iktidara karşı bir tehlike oluşturmadığını, muhalif niteliklerini yitirdiğini, sistemin işleyişinde birer garantör olduğunu, ele alınan konuların kapitalist sistemin işleyişini engellemediğini ve sistemin kendisini dönüştürmesi ile tüketimi artırmada etkili bir araç olduğunu vurgulamaktadırlar. Kalouche ve Mielants 1968 devriminin birden bire moda olduğunu ve “medya ve entegre pazarlama stratejileri markalarını ve ürünlerini cinsel devrimin, hippie hareketinin, feminist hareketin, barış hareketinin ve benzerlerinin hayat tecrübeleri ile doğrudan ilişkili olarak tasarlamaya” başladığını belirtmektedirler (Kalouche ve Mielants, 2008: 247). Martin ise hareketlerin kapitalizme dünya çapında radikal bir biçimde karşı çıkmakla birlikte aynı zamanda bu karşı çıkışların istikrarlı, post-liberal ve kapitalist bir dünya ekonomisine yol açma ihtimalini bulundurduğunu açıklamaktadır (Martin, 2008).

Yeni toplumsal hareketler ile ilgili bir diğer tartışma konusu hareketlerin ne kadar yeni olduğuna ilişkindir. Bazı düşünürler yeni toplumsal hareketlerin radikal bir biçimde klasik toplumsal hareketlerden koptuğunu belirtmekte, diğer düşünürler ise klasik toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketler arasında net bir ayrımın olmadığını ve hareketlerin çoğu zaman birbirlerinin içine girdiğini savunmaktadırlar. Johnston ve diğerlerine göre yeni toplumsal hareketlerin temel nitelikleri geçmişteki bağları ile etkileşim içine girmekte ve eski hareketlerle bir süreksizlik yaşamaktadırlar (Johnston vd., 1999: 138). Günümüz hareketlerinin tümü yeni olarak nitelendirilememekte ve yeni toplumsal hareketlerin genel nitelikleri de tüm yeni

toplumsal hareketler için geçerli olamamaktadır. Cohen da hareketlerin yeni bir tarihsel dönem olarak post-endüstriyel toplum çerçevesinde açıklanmasının mümkün olmadığını ve “devlete karşı toplum” temasının kendi içinde bir yenilik taşımadığını belirtmektedir (Cohen, 1999: 111). Tecim’e göre ise yeni toplumsal hareketler sanayi dünyası döneminin içerisinde yer almakla birlikte onu aşan boyutu aktörlerin sanayileşmenin etkisini görmeyen yanında bilgi teknolojileriyle ve sosyal ağlarla donatılmış bilgi çağında yaşıyor olmalarına ilişkindir (Tecim, 2015: 15). Klasik toplumsal hareketler yeni toplumsal hareketler kadar çağdaş oluşumlar olmakla birlikte yeni toplumsal hareketler “yeni bir devir başlamış ve bir evrim varmış gibi” ele alınmaktadır. Bu açıklamalar ile birlikte yeni toplumsal hareketlerin belirli bir yeniliği içinde barındırdığını savunan düşünürler bulunmaktadır.

Melucci büyüğü olmayan peygamberler olarak çağdaş hareketleri farklı düzeyde yeniden okumamız gerektiğini belirtmekte ve sanayi toplumunun bir mirası olan trajik karakterli klasik hareketleri ise büyüğü bozulmuş hareketler olarak değerlendirmektedir. Klasik hareketler büyük ideallere ya da dramatik kadere yönelmişler, kahramanlar ya da hainler olarak tarih sahnesinde yer almışlar ve altmışlı yıllarla birlikte hareketler ve sahneyi işgal eden karakterler yok olmuşlardır (Melucci 1999: 101). Büyük liderleri olmayan, örgütlerinin büyük ölçüde etkisiz olduğu ve büyük ideallerin yerini düş kırıklığı alan yeni toplumsal hareketlerin ne yaptıkları yerine ne oldukları ile öne çıkmakta ve sistemi sorgulamaktadırlar. Touraine’e göre ise kimlik prensibi, karşıtlık prensibi ve bütünlük prensibi yeni toplumsal hareketleri klasik toplumsal hareketlerden ayırmaktadır (Sustam, 2009: 114). Aktörlerin bilinç zemininde verdiği savaş ve çatışma kimlik prensibini, muhalif olarak kimliği tanımlama karşıtlık prensibini, savaşılan ya da muhalif olunan bir düşüncenin aktörler tarafından örgütlenme haline sokulması ise bütünlük prensibini oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni toplumsal hareketler devlet iktidarını ele geçirmek yerine kimliklerin inşasına yönelerek kültürel alan üzerinde mücadeleye girişmekte ve sivil toplum alanını dönüştürmeyi hedeflemektedirler.

Jasper endüstrileşme öncesi ve endüstrileşme sırasındaki protesto biçimlerine ek olarak toplumun siyasi, ekonomik ve eğitim düzenine uyum sağlamış bireylerin yer aldığı ve “yurttaşlık sonrası” olarak isimlendirdiği bir toplumsal hareket türünün ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu hareketler 19. yüzyılda yoksulluğa ya da ahlaksızlığa karşı kampanyalar şeklini almış, daha sonraki yıllarda çevrenin korunması, hayvan hakları, barış, silahsızlanma, alternatif sağlık ile yaşam tarzı gibi endüstrileşme sonrası ya da

post-materyal amaçlar taşımaya başlamış ve protestocular özellikle toplumun kültürel duyarlılığını değiştirmek istemişlerdir (Jasper, 2002: 32). Jasper yurttaşlık hareketleri ile yurttaşlık sonrası hareketler arasında keskin ayrımların olmadığını vurgulamakla birlikte birisinin yasal haklar için mücadele ederken diğerinin kültürel değişimi gerçekleştirmeyi ve kültürel duyarlılığı geliştirmeyi istediği belirtmektedir.

İşçi hareketleri ve yurttaşlık hareketlerine göre endüstri sonrası hareketler devlet iktidarını ele geçirme ile devlet politikasında değişiklik yapmak yerine toplumun öteki kesimlerinin pratiklerini ve inançlarını değiştirmeyi amaçlayarak sivil itaatsizliği ahlaki bir eylem örneği olarak ele almaktadırlar. Tipik öğrenci hareketi olan yeni siyasi mücadeleler endüstri-sonrası toplumu karakterize etmektedir: Bunlar ekonomi pastasından alınacak paylar uğruna değil de kültürel anlamlar, boş zaman etkinliklerinin niteliği, özerklik ve demokrasi uğruna verilen mücadelelerdir (Jasper, 2002: 120). Dolayısıyla emek-sermaye çelişkisi ekseninde açıklanamamaları, kimlik/tanınma talebi temelinde yükselmeleri, âdem-i merkezîyetçi olmaları, bürokratikleşme ile düzenleme gibi konularda toplumsal bir muhalefeti oluşturmaları ve esnek bir örgütlenme yapısı ile şiddet yerine uzlaşmacı bir tavrı bünyesinde barındırması yeni toplumsal hareketleri klasik toplumsal hareketlerden önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. Steven M. Buechler ise farklı teorisyenlerin farklı modeller ekseninde yeni toplumsal hareketleri analiz etmesinden dolayı “yeni toplumsal hareket teorisi” yerine “yeni toplumsal hareket teorileri” kavramının daha doğru bir kavram olduğunu düşünmektedir.

Buechler’a göre yeni toplumsal hareket teorilerinde Castells (İspanya), Touraine (Fransa), Melucci (İtalya) ve Habermas (Almanya) olmak üzere kendi entelektüel geleneklerini temsil eden dört önemli yaklaşım ve düşünür söz konusudur. Bu ayrım noktası ile birlikte Buechler yeni toplumsal hareket teorisini “kültürel” ve “politik” versiyonlar olarak iki biçime ayırmaktadır. Politik versiyon toplumsal bütünlüğü ileri kapitalizm ile ilişkilendirmekte, yeni toplumsal hareketlerle ileri kapitalizm arasında güçlü bir bağ kurmakta ve sosyal aktivizmdeki ırk ile cinsiyet gibi özellikleri kabul etmekle birlikte toplumsal hareketlerin toplumsal tabanını sınıfsal olarak ele almaktadır. Daha makro yönelimli ve daha çok devlet odaklı olan politik versiyonun tersine günlük yaşam ile sivil toplum ve devlet arasında özgür alanlar oluşturmaya odaklanan kültürel versiyon ise geçmişteki ve şimdiki toplumsal hareket biçimleri arasında politik versiyondan daha radikal bir kopma olduğu varsayarak postmarksist bir duruş benimsemektedir. (Buechler, 1995: 458). Bu versiyon iktidarla direnmenin

merkezsizleşmiş doğası ile kimliği vurgulamakta ve toplumsal bütünlüğü kültürel koşullarla ilişkilendirmektedir.

1960'lı yıllar ile birlikte daha çok kültürel alana yönelik olarak kimliğin rahatça ifade edilebilmesi ekseninde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler Fransa merkezde olmak üzere birçok ülkede özellikle işçi hakları ile öğrenci hakları çerçevesinde ortaya çıkmış ve öğrenci ayaklanmaları ile başlayan gelişmeler siyasi, ekonomik ve kültürel otoritenin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum mevcut değerlerin dönüşümünü etkilemiş, bireysellik ile özerklik bir değer olmuş ve daha sonraki yıllarda farklı temalar ekseninde yeni toplumsal hareketlerdeki değişim devam etmiştir.

2.1.Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Nitelikleri

Klasik toplumsal hareketler kapitalizmin oluşturduğu çelişkilerin ve eşitsizliklerin aşılmasını noktasında anti-kapitalist temelde yükselirken, yeni toplumsal hareketler kapitalizmi eleştirmekle birlikte Marksist ideolojiyi karşısına almakta, Marksist ideolojiyi aşmaya çalışmakta ve temelde modernleşme süreçlerini eleştirmektedirler. Klasik toplumsal hareketlerden farklı olarak yeni toplumsal hareketler “yalnızca onları dizginlemeye ve ezmeye çalışan çeşitli bürokratik güçlere (devletler, üniversiteler, partiler) değil, aynı zamanda onları yeni bürokratik örgütlerin oluşumuna ve eskilerinin güçlendirilmesine yöneltmeye çalışan tüm çabalara” karşı çıkmaktadırlar (Arrighi vd.,1995: 41). Hareketler temelde mevcut küresel düzeni, devletin işleyişini, kamu politikalarını, bürokratik yapıları, yaşamın yozlaşmasını ve genel olarak sistem tarafından dayatılan ilişkiler ile kimlikleri eleştirmektedirler. Bu eleştiri ile birlikte hareketlerin “devlet kontrolüne ve teknokratik toplum modeline karşı siyasal aktivite alanını genişletmek, mevcut ve yeni kamusal alanları genişletmek” talebi hareketleri ofansif mücadeleye itmektedir (Cohen, 1999: 128-129). Hareketler kimlik ve özerklik temelinde defansif bir geri çekilme eğilimi içerirken, toplumsal kurumların demokratikleştirilmesi ve kontrolü için ofansif mücadele eğilimi göstermektedirler.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemciler grup olarak hareket eden ve gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyo-ekonomik gruplar olarak sınıflandırılırken, yeni toplumsal hareketlerde aktörler grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş sosyo-ekonomik gruplar olarak sınıflandırılmaktadır. Klasik toplumsal hareketlerdeki sağ, sol, liberal ve muhafazakâr gibi siyasal bir sınıflama yerini yeni

toplumsal hareketlerde toplumsal tabanı farklı sınıfların oluşturduğu bir yapıya bırakmaktadır. Aktörler “ne oturmuş siyasal kodlara (sağ-sol, liberal-muhafazakâr vs.) ne de sosyoekonomik kodlara (işçi sınıfı-orta sınıf, fakir-zengin, kırsal-kentsel nüfus vs.)” dayanmamaktadır (Offe, 1999: 66). Offe aktörleri hizmet veya kamu sektöründe çalışan yeni orta sınıf, eski orta sınıf ve iş piyasası dışında kalan işsizler, öğrenciler, ev hanımları ile emekliler olmak üzere üç kategoride sınıflandırmaktadır.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemciler belirli bir parti ile özdeşleşirken, yeni toplumsal hareketlerde aktörler belirli bir siyasi oluşumun şemsiyesi altına girmeyi reddetmektedirler. Aktörler sisteme karşı bir duruş sergilemekte ve mevcut siyasi yapıya meydan okumaktadırlar. İktidar ilişkilerindeki tahakkümün kırılması amacını taşıyan bu meydan okuma durumu aktörleri mevcut iktidarla karşı karşıya getirebilmekte ve hareketlerin demokrasi eksenindeki talepleri hareketlerin “temel anlamda çok siyasi” olmalarına neden olabilmektedir (Castells, 2013a: 197). Fakat belirli bir siyasi partiyle özdeşleşmek istemeyen aktörler “otonomilerini koruyan ve farklılıkları ifade edebilecekleri siyasal örgütlenme biçiminin olmadığı durumlarda birleşmeksizin ayrı ayrı durmayı” tercih etmektedirler (Hardt ve Negri, 2004: 102).

Klasik toplumsal hareketlerde eylemler bir program ya da stratejiyle başlarken komuta merkezinin yokluğu ile yeni toplumsal hareketlerde eylemler genellikle anlık olarak duygunun eyleme dönüşmesiyle başlamakta ve bu nedenle hareketlerin “duygusal” bir boyutu bulunmaktadır. Jasper protesto hareketlerinde kızgınlık, öfke, gurur, hayal kırıklığı, keyif ve korku duygularının olduğunu, fikir, ideoloji ile kimlik boyutunda bireyleri duyguların motive ettiğini ve duyguların hiçbir şekilde eylemi irrasyonel kılmayacağını belirtmektedir (Jasper, 2002: 202). Siyasi eyleme yönelecek kadar büyük bir öfke duygusu “ahlaki şok”u beraberinde getirerek hareketleri başlatmakta ve kıvılcımın ateşlenmesiyle birlikte hareketler bir kurumdan diğer kuruma, bir şehirden diğer bir şehire veya bir ülkeden diğer ülkeye sıçrayabilmektedir. Bu eksende yeni toplumsal hareketler kendiliğinden ortaya çıkmakta, belirli bir programa dayanmamakta ve anlık olan protestoların zamanla şekillenmesi hareketlerin süreç odaklı olmasını beraberinde getirmektedir. Bu süreç odaklılık hareketlerin yok olmasına da yol açabilmektedir. Çünkü hareketlerde dile getirilen hoşnutsuzluk durumu giderilmese de protestolar belirli bir zaman diliminden sonra son bulabilmektedir.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemciler tek bir sınıf veya kimlik etrafında bir araya gelmekte ve bu durum yeknesak ile sınırları belirlenmiş bir eylem yumağını

beraberinde getirmektedir. Yeni toplumsal hareketlerde ise aktörlerin farklı meslek ile uzmanlık alanına sahip olması hareketlerin taleplerine, eylemlerine ve politikalarına yansımaktadır. Jasper endüstri-sonrası hareketleri eğitilmiş, zengin ve kâr amaçlı sektör dışındakilerden oluşan yeni orta sınıf ile ilişkilendirmenin yanlışlığını vurgulamakta ve bu kesimlerin basit bir şekilde hizmet sektöründen veya belirli özelliklere sahip sınıf kesitleri olmadığını açıklamaktadır. Öğretmen, hemşire bahçıvan, peyzaj mimarı ve marangoz gibi meslekler insan ilişkilerini öncelemekte, insanlara yardımcı öne çıkartmakta, kişisel özerkliği önemsemekte ve bir şeyleri şekillendirme ya da yetiştirme becerisini içermektedir. Aktörlerin sahip olduğu farklı uzmanlık durumu hareketlere yansımakta ve hareket içinde her bir aktör sahip olduğu uzmanlık alanı ekseninde eğitim, seminer ve bilgilendirme faaliyeti gibi farklı aktiviteler düzenlemektedirler.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemciler genellikle rutin eylem kalıplarını yerine getirmekte ve bu kalıplara kendi kültürel ile sanatsal birikimlerinden fazla bir şey katmamaktadırlar. Yeni toplumsal hareketlerde ise aktörler sahip olduğu kültürel ve sanatsal birikimlerini eylemlere yansıtılmaktadırlar. Protestolarda kitap okuma, bir müzik aleti çalma veya tiyatro oyunu gibi özgün bir eylem gerçekleştirilmektedir. Bir örnek olarak Güney Kore’de demokrasi, bağımsızlık ve birleşme amacıyla ortaya çıkan “Minjung Hareketi”nde özellikle yerli kültür ile çiftçilerin yaşam tarzını yeniden eski haline getirmek amacıyla öğrenciler kırsalda ve fabrikalarda gerçekleştirilen eylemlere aktif bir şekilde yer almışlardır. Bu harekette polisten kaçan radikal öğrencilerin yer aldığı bir tiyatro kurulmuş ve bu öğrenciler tiyatrolarda Minjung sanatını canlandırmak için sahneye çıkarak kırsal yaşama müdahil olmuşlardır (Hwang, 2008: 358).

Klasik toplumsal hareketlerle kıyaslandığında yeni toplumsal hareketlerde özellikle dans etme ve şarkı söyleme ritüeli öne çıkmaktadır. Bu ritüeller dini ritüeller gibi ritüelleri taklit etmekte veya yeniden oluşturmaya çalışmakta, bu durum sivil haklar hareketinde oldukça yararlı olmaktadır (Jasper, 2002: 308-309). Bu ritüeller gruplar arasındaki dayanışmayı artırmakta, grubu anlaşmazlık ile gerilimden kurtarmakta, katılımcıların kimlikleri ile inançlarını pekiştirmekte ve grubun dikkatini belirli bir noktaya odaklanmasını sağlayarak grubun birliğini sağlamlaştırmaktadır. Özellikle şarkı söylemek hareketin kendisini daha iyi bir şekilde ifade etmesini beraberinde getirmekte ve şarkı harekete geniş bir kitleye ulaşma imkânı sunmaktadır. Bir örnek olarak İzlanda’nın Mutfak Devrimi’nde şarkıcı Hordur Torfason İzlanda Parlamentosu önünde “banksterler” ve onlara hizmet eden siyasetçilere duyduğu öfkenin şarkısını söylemiş ve

şarkının internette yayılması sonucunda binlerce kişi meydana gelmiştir (Castells, 2013a: 44).

Yeni toplumsal hareketlerde durma, sessizlik, zincirleme, fener alayı ve bir inancın ibadetini yerine getirme gibi eylemler genellikle şiddet dışı pratiklerle sergilenmektedir. Jasper'a göre toplumsal hareketlerde sergilenen bu taktikler kişinin hayatında duygusal ve ahlaki açıdan dikkat çekici önemli rutinleri temsil etmektedir. Taktikleri açıklama noktasında kültür, biyografi ile protesto sanatının incelenmesi gerekmekte ve taktik beğenilerinin çoğu kültürel duyarlılık gibi ahlak, duygu ile bilişi birleştirmektedir (Jasper, 2002). Tilly ise yeni toplumsal hareketlerde taktik, tema ve aktör başlığının yeni bir hareket repertuvarına yol açtığını reddederek, bazı yeniliklere rağmen çağdaş kolektif aktörlerin rutin toplanma, gösteri ve grev gibi araçları kullanmaya devam ettiğini düşünmektedir (Cohen, 1999: 119). Tilly'in belirttiği gibi yeni toplumsal hareketler yürüyüş ve toplanma gibi rutin eylem kalıplarını kullansa da her yeni hareketin kendisine özgü bir eylem pratiği oluşturması hareketlerde bu klasik kalıpların arka planda kalmasını beraberinde getirmektedir.

Klasik toplumsal hareketlerde belirli bir meydan farklı türde her eylemin bir merkezi olarak kullanılırken yeni toplumsal hareketlerde eylemin yeri rahatsızlığın muhatabı olan otoriteye göre değişmektedir. Eylemlerin mekânı ilgili otoritenin/muhatabın merkezi, çalışma ofisi veya proje sahası olabilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin internet dışında toplumsal hayatta kendisini görünür kılma adına mekânlarda gerçekleştirdiği bu eylemler aynı zamanda hareketlere bazı pratiklerini gerçekleştirme imkânı sağlamaktadır. Bu pratikler cemaatin oluşturulmasına, anlamların pekiştirilmesine ve temsil haklarının geri kazanılmasına yöneliktir (Castells, 2013a: 24-25). Eylemlerde cemaat birlikteliği oluşturularak sağlanan beraberlik kişiyi hareketin bir parçası haline getirmekte ve mekân hareketlere bir aidiyet ile motivasyon kazandırmaktadır. Halk tarafından eleştirilen ve sorgulanan bir kurumun hareketlerde hedefe konulması hareketlerin kendisini daha iyi ve hızlı bir şekilde ifade etmesini beraberinde getirdiği gibi aynı zamanda hareketlerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Ahlaki açıdan ait olduğumuz cemaatimizle özdeşleşmiş olan mekânlar, kolektif kimliğimizi güçlendirmekte, tehdit edildiğinde ise siyasi öfkeyi bile teşvik edebilmektedir (Jasper, 2002: 153). Bazı eylemler ise mekânın işgal edilmesi olarak gerçekleştirilmektedir. Occupy Wall Street hareketinde sosyal medyada yapılan "Wall

Street’i İşgal Et’’ çağrısı ile Occupy grupları kurulmuş ve işgal hareketi birçok kasabaya yayılmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin kendisine özgü bir zaman anlayışı bulunmaktadır. Eylemlerin ne zaman sonlanacağına veya işgal edilen mekânın ne zaman terk edileceğine ilişkin zamanın sınırları net bir şekilde ortaya koyulmamaktadır. Daha dar bir çerçevede zaman olgusu hareketlerin ortaya çıkışını veya hareketlere katılımı etkileyebilmektedir. Belirli olayların yıl dönümlerinde protestoların belirli bir düzeye ulaşması durumunda farklı yeni toplumsal hareketler ortaya çıkabilmekte ve akşam veya hafta sonunda gerçekleştirilen eylemler diğer zaman dilimlerinde gerçekleştirilen eylemlere göre mesai durumu göz önüne alındığında hareketlere daha yoğun bir katılım olabilmektedir.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemlere ilişkin oluşturulan strateji ile taktikler belirli grupların yönetiminde tartışılmakta ve genellikle kahvehaneler, sendika binaları ve parti binaları eylemlerin merkezi olmaktadır. Kadınların, çocukların veya o bölgede ikamet etmeyen bireylerin bu merkezlere ulaşmasında bazı problemler yaşanmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde ise eylemin stratejisi, taktik politikası ve kamuoyuna yansımaları gibi başlıklar bloglar ile sosyal medyada tartışılmaktadır. Dolayısıyla klasik toplumsal hareketlere göre daha geniş bir katılımı ve ortak bir mutabakatla eylemin stratejisi ile mekânının belirlenmesi, hareketlere daha geniş bir katılımı beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda hareketlerin kim olduklarına, ne istediklerine ve hedeflerinin ne olduğuna ilişkin soruların geniş bir kitle tarafından sorgulanması hareketleri özdüşünümsel yapmaktadır (Castells, 2013a:195-196). Ayrıca klasik toplumsal hareketlerden farklı olarak eylem devam ederken anlık paylaşımlar eylemlerin stratejileri, taktikleri ile eyleme katılım durumunu etkileyebilmektedir. Polisin eylemcilere uyguladığı şiddet durumu eylemler devam ederken ilgili platformlardan paylaşılması eylemlere katılımı artırabilmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerde hava durumu önemli bir faktördür. Zira mevsimsel koşullar hareketlere katılımı etkilemektedir. Güzel bir hava katılımı artırarak, “bir mekânın ya da o mekânda gerçekleşen bir olayın özel niteliğini” teyit etmektedir (Jasper, 2002: 300). Açık bir hava duyguları pekiştirmekte, katılımı artırmakta ve ortak faaliyetlerin bir arada yapıldığı bir karnaval havasını oluşturmaktadır. Aktörler klasik toplumsal hareketlerde sık rastlanılmayan bir durum olarak kamp kurmakta, bu kamplar özellikle gençleri farklı deneyimler yaşama konusunda heyecanlandırabilmekte ve

eyleme bir süreklilik kazandırabilmektedir. Aynı zamanda aktörler açık bir havada bir müzik aleti çalma, dans etme ile şarkı söyleme gibi farklı etkinlikler düzenleyebilmektedirler. Yeni toplumsal hareketlerde ortaya çıkan bu renklilik ve çeşitlilik hareketlerin “karnaval” olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir.

Karnaval durumu bazı düşünürler tarafından farklılığı, zenginliği ve eleştirel bir duruşu içinde taşımasından dolayı olumlu olarak değerlendirilmektedir. Castells’e göre sokak kutlamaları yönetimdeki bürokrasilerin uzaklığının yerine yaratıcılığın neşesini, ve kamusal alanın paylaşımını geçiren alternatif bir hayat ile anlam projesinin bir ifadesidir (Castells, 2013c: 204). Çoban’a göre ise toplumsal hareketlerin karnavaleks yapılanması geleceğin toplumsal anlamda yeniden kurgulanmasının söz konusu olması nedeniyle her karnaval aynı zamanda iktidarı ele geçirmenin bir provasıdır (B. Çoban, 2009: 11). Yeni bir dünya kurma yolundaki isyan karnavalı ortaya çıkarmakta, iktidar oyun ile parçalanmakta ve karnavalda yönetilen-yöneten durumu tersine çevrilmektedir. Karnaval basit bir eğlence yerine iktidarın uyarılması eylemleri olmakta ve karnavalda iktidarın geri alınmasının olanaklı olduğunu anımsatılmaktadır. Hard ve Negri de karnavalın “çok sesli dilinin kendi başına müthiş bir yapıcı güç” olduğunu ve bu dil sayesinde bireylerin kendilerini özgürce ifade ederek ortak anlatı yapıları oluşturduklarını düşünmektedirler (Hardt ve Negri, 2004: 229). Ortaya çıkan atmosferle örgütlenme protestoları karnavaleks bir yapıya bürünmekte ve katılımcı çok sesli bir anlatı oluşturarak protestoları zenginleştirmektedir. Karnaval durumuna yönelik bu olumlu değerlendirmelerle birlikte Seattle’da DTÖ zirvesi sırasında protestoların davullu ve zurnalı karnaval havasında olması eylemlerin “küresel palyaçoluk” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Çımrın, 2009: 168).

Klasik toplumsal hareketlerde belirli bir kadro liderliğinde, merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenme eğilimi ortaya çıkmakta, bu örgütlenmede partiler ile sendikalar gibi oluşumlar önemli bir rol oynamaktadırlar. Yeni toplumsal hareketlerde ise örgütlenme yatay, geçici ve esnek bir yapıda ortaya çıkmakta, âdem-i merkezîyetçi ile dağınık olma eğilimi göstermekte ve sosyal ağlar örgütlenmede kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal medya hareketlerin küresel boyuta taşınmasını, geniş kitlelere ulaşmasını ve kamuoyundan daha fazla destek toplanmasını sağlamaktadır. Sosyal medya ile söylemler daha serbest ve hızlı bir şekilde dolaşım sağlamakta, muhalif ideolojiler kendilerini daha rahat ifade edebilmekte, herkese açık bir kamuoyu oluşturulmakta ve siyasal katılım alanı genişletilmektedir. Bu mecraayı diğer iletişim

kanallarından ayıran özellik ise taleplerin iletilmesinde daha az maliyetli olmasında, daha hızlı olmasında ve eylemlerin ulusal ile uluslararası kamuoyu tarafından daha fazla desteklenmesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim sosyal medya kısa bir süre içerisinde ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel ve siyasal bir güç olarak birey ile kitleleri etkileyebilmekte ve onları çeşitli konularda harekete geçirebilmektedir (Özensel, 2015: 70). Bu noktada sosyal medya ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşim önem kazanmaktadır.

Sosyal medyanın toplumsal olaylarda yerel boyutta ve uluslararası boyutta olmak üzere iki farklı işlevi bulunmaktadır (Gökçe, 2012). Sosyal medya yerel boyutta normal koşullarda bir bağı ile ilişkisi olmayan bireyleri birbirine bağlayarak örgütlenmeyi gerçekleştirirken, uluslararası boyutta ise dışarıda veya sürgünde bulunan muhalefeti harekete geçirerek uluslararası kamuoyu oluşum sürecini hızlandırmakta ve uluslararası desteği sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda sosyal medya dışlanan veya hakları gözetilmeyen gruplar için “alternatif bir kamuoyu” olmaktadır. Çünkü yeni medya, bir yandan şimdiye kadar sistemden dışlanan, konuşmasına imkân verilmeyen ve dinlenmeyen kişilere katılım imkânı sunmakta; diğer yandan toplumdaki azınlıkları mevcut sisteme/rejime başkaldırmaya ve ayaklanmaya teşvik ederek temel itici güç, yani motor olma işlevini görebilmektedir (Gökçe, 2012: 46). Dolayısıyla sosyal medya sistemin dışına itilen farklı etnik, dini ve ideolojik düzeye sahip bireyleri buluşturarak seslerini ortak bir dille duyurma imkânı sunmaktadır.

Sosyal medya ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşim düşünürler tarafından farklı boyutlarda analiz edilmektedir. Tilly iletişim araçlarının toplumsal hareketler üzerinde değişimini kampanya, repertuar ve MBSB gösterileri unsurları çerçevesinde analiz etmektedir (Tilly, 2008: 170-171). İletişim araçlarının etkisiyle toplumsal hareketlerde gerçekleştirilen kampanyaların sıklığında bir artış yaşanmakta ve repertuarda katılımcıların fiziksel varlığını gerektiren program, kimlik ve duruş savlarının ifadesinde bir azalma yaşanması durumunda iletişim araçları sayesinde sanal etkinlikler ortaya çıkmaktadır. MBSB gösterilerinde ise katılımcıların yerelleşmiş MBSB kodları ile uluslararası tanınma kodları arasında artan bir çatallanmayı ortaya çıkarmaktadır. Gökçe ise sosyal medyanın toplumsal hareketler ile ilişkisinde iyimserci yaklaşım ve gerçekçi yaklaşım olmak üzere iki farklı görüş olduğunu açıklamaktadır (Gökçe, 2012: 42-43). Gerçekçi yaklaşım sosyal medyanın rolüne hak ettiği kadar fazla

değer verildiğini gündeme getirerek yeni medyanın rolünün eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gerekliliğine değinmektedir. İyimserci yaklaşım ise sosyal medyanın söylemlerin serbest ve hızlı dolaşımını sağladığı, herkese açık ve eşit bir kamuoyu oluşturduğu ve siyasi süreci saydamlaştırdığı gerekçesiyle demokratik sistemin iyileşmesine katkı yaptığını vurgulamaktadır. Bu vurgu ile birlikte hareketlerde sosyal medyanın rolü bazı noktalarda eleştirilmektedir.

Sosyal medya ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşimde sosyal medyanın baskıcı rejimlerin yıkılmasını gerçekleştiren başat bir faktör olarak ele alınması konusu eleştirilerin odağında yer almaktadır. Ayrıca eleştiriler sanal ortamın gerçek kamusal alanın yerini tutamayacağı, geleneksel medyanın hareketlerin ayakta kalması ile sürdürülmesinde önemli rolünün devam ettiği ve sosyal medyanın otoriter rejimler tarafından hareketlerin kontrol altına alınması için kullanılan önemli bir mecra olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. En önemli eleştiri ise ağların hareketlere zarar veren gruplardan kendilerini ayrıştırmaları sağlayacak resmi bir araca sahip olmadığına ve bu nedenle ağların temsil etme ile hesap verebilme sorunlarını içinde barındırmasına ilişkindir (Brecher vd., 2002: 122-124). Neticede sosyal medyanın devrimi gerçekleştiren yegâne bir araç ya da olgu yerine devrim içerisinde kitlelerin hareketlerinin düzenlenmesini ve birbirleriyle kolay ve efektif iletişimde bulunmalarını kolaylaştırıcı bir araç olduğu şeklindeki yaklaşım önem kazanmaktadır (Özensel, 2015: 83).

Klasik toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketler arasında ele alınan bu temel ayrım noktalarıyla birlikte bu ayrımlar zaman zaman değişebilmektedir. Çünkü toplumsal bir hareket yeni toplumsal hareketlerin niteliklerini kullanabildiği gibi bazı yeni toplumsal hareketler de oturma, grev ve yürüyüş gibi klasik toplumsal hareketin eylem kalıplarını devam ettirebilmektedirler. Bu çalışmanın odağında ise yeni toplumsal hareketler ile klasik toplumsal hareketlerin temelde talepler ekseninde ayrıştığı ve yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr” bir hareket olması yer almaktadır.

2.2. “Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Talep Bileşenleri

Yeni toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olmasında sanayi sonrası toplumun getirdiği iletişim ile ulaşım imkânları, maddi kaynaklar ve yeni teknolojiler etkili olmuştur. Bu etkide kendisine sunulan modelden tatmin olmayan ve kendi istediği yaşam ile yönetim modelleriyle hayatını devam ettirmek isteyen bireyler önemli bir rol

oynamıştır. Yeni teknolojilerin emeğin niteliğini değiştirmesi, esnek çalışma saatlerini getirmesi ve mekâna bağlılığı azaltması sonucunda birey kendi yaşamına daha fazla zaman ayırarak yaşamını sorgulamaya başlamıştır. Aynı zamanda sanayi toplumunda aletli, makineli ve fabrikalı üretimin yerini bilgi teknolojilerine bıraktığı sanayi sonrası toplumda emek gücünün niteliğinin değişmesi sınıf ilişkilerini dönüştürmüştür. “Bilgi işçileri”nin ortaya çıkması, hizmet sektörünün genişlemesi ve entelektüel kapasitenin farklılaşmasıyla birlikte bireylerin eğitim sayesinde işgücünde farklı yönetim ve beceriler ekseninde konumlanmaları toplumda yeni bir üretim ile tüketim ilişkilerinin şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bilgi ve becerilerin emekte önemli bir rol oynaması bireylere belirli bir güç kazandırmış, bu güç bireylere iş ile yaşama ilişkin konularda “talepkâr” bir duruşla yeni ve farklı taleplerde bulunmalarının yolunu açmıştır.

Yeni bir hayat tarzının ve yeni ideolojilerin ortaya çıktığı, ulus-devletlerin rolünün azaldığı, yarı-özerk ekonomik yapıların kendisine yer bulduğu ve işgücü niteliğinin teknolojiler ekseninde radikal bir biçimde değiştiği yapıda bireyler emek-sermaye ikilisi ile ekonomik temelden uzaklaşan taleplerini ifade etmeye başlamışlardır. Touraine’in deyimiyile bireyler “tecimsel talep”ten “tecimsel olmayan talebe” yönelmişlerdir. Bu çerçevede çalışma saatlerinin azaltılması, cinsiyet, ırk ile etnisite gibi ayrımların ortadan kalkması, âdemi-merkezileşme, daha fazla topluluk hizmeti ile hoşgörölü, çoğulcu ve demokratik bir gelecek talep edilmiştir. Bireyler kadına yönelik şiddet, öğrenci hakları ve çevrenin korunması gibi gündelik yaşamın bireysel boyutlarına odaklanmışlardır (Calhoun, 1993:398). Modernite içindeki yapıların aşınması sonucu mevcut yapının bu taleplere cevap verememesi ise taleplerin postmodern teorilere yönelmesiyle sonuçlanmıştır.

Postmodern teoriler yeni toplumsal hareketlere yeni ve farklı talepler oluşturmasında önemli bir altyapı sunmuştur. Postmodern toplumda yerel bilgi ve yaşantı biçimlerinin önem kazanması sonucunda cinsiyet, ırk ile sınıf gibi katı ayrımlar yerine farklılık, çok katlılık ve çoğulculuk önem kazanmıştır. Postmodern teoriler yeni toplumsal hareketlerin çok-kültürlü ve çok-ırklı toplumların oluşturulmasına, farklılık politikalarının desteklenmesine ve çok katlı kimliklerinin kendisini ifade etmesine bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca hareketlerde sistemin rasyonalitesinin ve adaletinin sorgulanması ile hareketlerin temalarında materyalist değerlerden postmateryalist değerlere doğru bir değişim yaşanmasında postmodern teoriler etkili olmuştur. Bu

etkiyle birlikte yeni toplumsal hareketlerin talepleri yeni bir dünya görüşünü, yeni bir yaşam biçimini, yeni bir iletişim biçimini, yeni bir yönetim modelini ve yeni bir politika anlayışını içermiştir. Bu durum klasik toplumsal hareketlerin eşitlik ile adalet temelinde ele aldığı sosyal demokrasi anlayışı yerine farklılıkların tanınmasını temel alan, demokratik yönetimi gerekli kılan ve kendi hayatlarını ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmak isteyen aktörlerin yer aldığı bir demokrasi anlayışına yol açmıştır. Bu demokrasi anlayışı hayatın her alanına yayılarak mevcut yaşam ile yönetim modellerinden tatmin olmama durumunu tetiklemiştir.

Yurttaşlık hareketlerinin çoğu mevcut yaşama biçimlerine dâhil olmayı isterken, yurttaşlık-sonrası hareketler mevcut yaşama biçimlerinden tatmin olamamanın bir sonucudur (Jasper, 2002: 114). Tatmin olmama durumu yeni toplumsal hareketleri var olandan veya sunulandan “daha fazlasını” istemeye itmekte ve hareketler talepkâr bir düzleme yerleşmektedirler. Mevcut yaşam şartlarından tatmin olmayan bireyler emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanmayan kimlik, etnisite, azınlık, çevre, barış ile enerji konularını gündemine almakta, yaşam koşulları ile kalitesinin iyileştirilmesine odaklanmakta ve yaşama ilişkin her alanda daha fazlasının talep edilmesi sonucunda hareketler “talepkâr” bir hareket olarak ortaya çıkmaktadırlar. Yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr” duruşu ise kendisini hareketlerin temel talep bileşenleri olarak taleplerin aktörlerinde, niteliğinde, muhatabında ve ifade ediliş tarzında ortaya koymaktadır.

Klasik toplumsal hareketlerin talepleri belirli sınıfı, grubu ya da kesimi kapsarken yeni toplumsal hareketlerdeki talepler tabandan yükselmiş ve temsil edilemeyen grupların talepleri ile ifade edilemeyen talepler daha geniş bir düzlemde kendisine yer bulmuştur. Sanayi sonrası toplumda daha önce hak talebinde bulunmayan kadınlar, öğrenciler, yoksullar, azınlıklar ile göçmenler gibi gruplar hak talebinde bulunmaya başlamış ve bu gruplar muhalefet çatısı altında birleşmişlerdir. Aktörler yüksek eğitim seviyesine, ideoloji ile fikirler konusunda belirli bir bilince ve yüksek öz-farkındalık düzeyine sahip olmakla birlikte ekonomik açıdan güçlü ve toplumun en avantajlı üyeleri olmaları aktörlerin yaşam konusunda daha talepkâr bir durumda olmalarında etkili olmuştur. İnsan ilişkilerini önceleyen, insanlara yardımcı öne çıkartan, kişisel özerkliği önemseyen ve bir şeyleri şekillendirme ya da yetiştirme becerisini içeren aktörlerin meslekleri taleplerin niteliğini değiştirmiştir. Klasik toplumsal hareketlerde birlik esasında ortaya çıkan belirleyici tek bir talep yeni toplumsal

hareketlerle birlikte farklı ve çoğulcu talepler denkleminde taleplerin niteliğini değiştirmiştir.

Yeni toplumsal hareketlerle birlikte klasik toplumsal hareketlerdeki ekonomik ile politik bir temelde yükselen makro ve bölgesel olan taleplerden, kültürel ile toplumsal bir temelde yükselen mikro ve yerel taleplere doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu ekseninde sistem karşıtı talepten muhalif talebe, devrimci talepten müzakere edilebilir talebe, negatif talepten pozitif talebe, majör değişim talebinden minör değişim talebine, tümel talepten tikel talebe, soyut talepten somut talebe, materyal talepten postmateryal talebe, eşitlik talebinden farklılık talebine ve temel/zorunlu olan talepten temel/zorunlu olmayan talebe geçilmiştir. Ayrıca bu ikili talepler birbirlerinin içine geçerek birbirleriyle bir etkileşime girmişlerdir. Taleplerdeki bu nitelik değişimi ile birlikte hareketler daha “talepkâr” bir duruş kazanmıştır. Dolayısıyla mevcut talepler spesifik bir hâl almış, daha sofistike bir biçime bürünmüş ve ayrıcalıklı talepler ortaya çıkmıştır.

Klasik toplumsal hareketlerde eylemci iş ve aş derdinde iken yeni toplumsal hareketlerde iş ile aş olan aktör yaşamı sorgulamakta ve hayatı ilgilendiren her alanda sunulan hizmetin daha fazlasını talep etmektedir. Aktörler mevcut hizmetlerin daha fazlasını, sıradan sunulan hizmetlerin farklılaştırılmasını ve siyasi partilerin gündeminde olmayan konuların tartışılmasını talep etmektedirler. Aktörler talepkâr bir düzlemde daha güvenli su, daha güvenli gıda, daha fazla yeşil alan, daha temiz hava ve daha az gürültü kirliliği gibi hizmetleri talep etmekte ve bu talepler ayrıcalıklı talepleri ortaya çıkarmaktadır. Bu ayrıcalıklı taleplerin ortaya çıkması yeni toplumsal hareketler açısından önemli bir dönemeci ifade etmektedir. Çünkü ayrıcalıklı talepler yeni toplumsal hareketlerin taleplerde ısrarlı olduğunun altını çizmekte, “talepkâr”lık durumunu vurgulamakta ve bu durum yeni alanların açılmasıyla hareketlere farklı bir boyut kazanmaktadır. Zira “Başka Dünya” kavramında ayrıcalıklı talepler yaşam alanı bulmaktadır.

Başka Dünya’da klasik toplumsal hareketlerdeki eşitlik anlayışının merkezde olduğu sosyal demokrasi anlayışı yerine farklılığı merkeze alan, demokratik yönetimi gerekli kılan ve katılım alanını genişleten bir demokrasi anlayışı yer almıştır. Bu demokrasi anlayışı vatandaşlık yaklaşımına yansımış ve bireyler “farklılaştırılmış vatandaşlık” anlayışı ekseninde özel hak ile muafiyet talep etmişlerdir. Ayrıca bireyler bu dünyada yenilenebilir enerji politikalarının oluşturulması çerçevesinde daha yeşil bir çevreye, daha az gürültü kirliliğine ve daha güvenli su politikalarına odaklanmışlardır.

Başka Dünya kavramı hareketlerin “talepkâr” boyutunu farklı bir çığaya taşımış ve yeni yaşama ile yönetim modelleri bu kavramda kendisine yer bulmuştur. Baudrillard ise bu ayrıcalıklı taleplerin tüketim toplumunun yeni kıtlıkları olarak türetildiği belirtmektedir.

Baudrillard tüketim toplumunda zaman, mekân, temiz hava ve yeşillik gibi olguların sadece ayrıcalıkların erişebildiği lüks mallar haline getirildiğini belirtmektedir. Nitekim doğayı “temsil edecek” birkaç ağacın yeniden yetiştirileceği “Yeşil Kent” adlı bütünü kurmak adına tüm orman ortadan kaldırılmaktadır (Baudrillard, 2015: 104). Bu minvalde yeşil alanların korunması ve çevre düzenlenmesi tüketim toplumundaki “yeniden çevrim” mantığı ekseninde ölüme mahkûm edilmiş bir doğanın yeniden çevrimine tekabül etmektedir. Yeni toplumsal hareketler ise bolluk toplumunun demokratik afişi olarak öne çıkarılmakta ve hareketlerin talepleri “ayırt edici göstergeler ve sınıf (ya da kast) ayrıcalıkları düzeyine geçiş”e tekabül etmektedir (Baudrillard, 2015: 64). Bu noktada Baudrillard temiz hava hakkının yitirilmesine gönderme yaparak, bu yitirilmenin havanın metaya geçişini ve eşitlikçilikçi toplumsal yeniden dağılımını simgelediğini vurgulamaktadır. Baudrillard’ın bu eleştirisi ile birlikte başka bir eleştiri ayrıcalıklı talepler ile aktörlerin sorumluluğu ilişkisinde ortaya çıkmaktadır.

Ayrıcalıklı talepler aktörlerin yaşam tarzı ile muhakeme edildiğinde kendi içinde bir çelişkiyi barındırmaktadır. Daha temiz hava talebinde bulunan aktörler aynı zamanda havayı kirleten unsurlara yaşamlarında yer vermekte ve bu sorunu oluşturan yapının bir parçası olmaktadır. Fakat aktörler bu durumu gündemlerine almayarak problemi direkt kendileri dışındaki başka otoritelere yöneltmektedirler. İlgili muhataptan beklenen sorumluluk ile fedakârlık konusunda aktörlerin kendi sorumluluklarını gündemlerine almamaları taleplerdeki samimiyetin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Klasik toplumsal hareketlerde taleplerin muhatabı sınırları çizilen bir otorite ve çoğunlukla devlettir. Yeni toplumsal hareketlerde ise ana muhatap devlet olmakla birlikte hareketler ırkçılık, cinsellik ve etnik ayrımcılık gibi konulara karşı farklı iktidar yapılarına yönelmişlerdir. Bu durum hareketlerin alanını değiştirmiş ve taleplerini genişletmiştir. Klasik toplumsal hareketlerde eylemcilerin temel talebi devrimi gerçekleştirerek başka bir toplumsal oluşumda yaşamak iken, yeni toplumsal hareketler birden fazla otoritenin olduğu mevcut yapıda kendi taleplerinin dikkate alınarak hayata geçtiği bir yaşam politikasına odaklanmışlardır. Bu aktörler ilgili otoritelerden hâkim güçleri ile kaynakların dağıtımında bir değişimi, kimlik/tanınma/görünürlük taleplerinin

yaşam bulduğu bir modeli ve demokratik bir yönetim anlayışını istemişlerdir. Talepler önceden sadece tek bir iktidara yöneltilirken yeni toplumsal hareketlerle birlikte farklı hakimiyet yapılarından farklı talepler istenmiş ve bu durum talepleri çeşitlendirmiştir. Taleplerin muhatabının farklılık kazanarak taleplerin çeşitlenmesi hareketlere “talepkâr” bir boyut kazandırmıştır.

Klasik toplumsal hareketlerle kıyaslandığında yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr” boyutu taleplerin ifade ediliş tarzına yansımıştır. Önceden belirlenen, evrensel nitelikli, ütopyik bir geleceği kurgulayan ve biz ifadesi yer alan sloganlar yerine daha kişisel, eylem anında ortaya çıkan ve bir itirazı barındıran sloganlar eylemlerde kendisine yer bulmuştur. Bu sloganlarda küfür içermeyen ve otoriteye karşı yeni bir mizah yaklaşımını içinde barındıran yeni bir dil kullanılmıştır. Aynı zamanda hareketlerde grafiti olarak adlandırılan sosyal içerikli iletiyle mesajların yer aldığı görsel uygulamalara yer verilmiştir. Hareketlerde özellikle haklı bir mücadeleye gönderme yapan “direniş” kelimesi merkeze oturmuş ve “adalet” çerçevesi genellikle her harekette kendisine farklı düzeyde bir anlam oluşturmuştur. Taleplerin gerçekleşmesi için kaynakların eşit dağılımı adaleti öncelemiş ve taleplerdeki ısrarlılık ile “talepkâr” vurgusu hareketlerin direnişi merkeze almasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca taleplerin ifade edilmesinde durma, sessizlik, el ele tutuşma, kitap okuma, fener alayı, kenetlenme ile halay çekme gibi şiddet dışı eylemlere yer verilmiş ve eylemlerde taleplerin dile getirilmesinde şarkı söyleme ile dans etme öne çıkmıştır. Dolayısıyla hareketler “talepkâr” bir düzlemde taleplerinin kamuoyunda geniş bir eksende yankı bulması için sloganlarında ironiyi yoğun bir şekilde kullanmış ve şiddet içermeyen stratejilerle hâkimiyet yapılarına direnmişlerdir.

2.3.“Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Talepleri

Yeni toplumsal hareketler “talepkâr” bir duruşla başlıca değer, norm, siyaset ve kültür boyutunda bir değişim talep etmişlerdir. Bu taleplerin gerçekleştiği alan kent olması nedeniyle hareketlerde öncelikle “kent hakkı talebi” önem kazanmıştır. Talepler öncelikle kent yaşamına ilişkin ortaya çıkmış, kent merkezlerinde kendilerini görünür kılmış, kamusal alanların işgali ile ifade edilmiş ve kent yaşamında söz sahibi olmayı içermiştir. Bu sebeple yeni toplumsal hareketler “Kentsel Toplumsal Hareketler” olarak değerlendirilmiştir. Kentsel toplumsal hareketlerin çıkış noktası ise kent yaşamının dinamikleriyle yakından ilişkili olmuştur. Kültürel ile sivil alanda mücadele etme anlayışı kent yaşamının dinamikleri bağlamında önem kazanmış ve kentleşme

olgusuyla birlikte kentlerde yeni yaşam tarzları kuran insanlar farklı eşitlik ve paylaşım taleplerinin peşine düşmeye başlamışlardır (Çımrın, 2010: 56-57). Bu minvalde yeni toplumsal hareketlerin talepleri öncelikle kent hakkı talebi çerçevesinde anlam kazanmış ve bu talep Marksist bir ekseninde kentsel mekân çalışmalarını yürüten Henri Lefebvre, David Harvey ve Castells'in çalışmalarıyla öne çıkmıştır.

Lefebvre geleneksel kentin krizinin geleneksel medeniyetin dünya çapındaki krizine eşlik ettiği bir ortamda yeni kentin içerisinde yeni bir kentsel yaşam oluşturmak için entelektüel yaklaşımların ve araçların acilen değişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Tarihsel olarak oluşturulmuş kent fiilen yaşanmayarak algılanmamakta ve kentler sadece gösteriler ve pitoresk konusunda doyumsuz turistler ile estetizmin kültürel tüketim nesnesinden ibaret bir hale gelmektedir (Lefebvre, 2011: 141). Bu noktada kurulu düzene karşı gelme ve kenti tekrar bir sanat eserine dönüştürme ekseninde toplumdaki yerleşik stratejiler ile ideolojilerin bozularak reformcu kentsel yenileme stratejisinin devrimci bir hale gelmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda kent hakkı basit bir ziyaret hakkı ya da geleneksel kente geri dönüş yerine dönüştürülmüş ve yenilenmiş bir kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilmektedir (Lefebvre, 2011: 151). Bu ekseninde kent hakkı “talepkâr” bir düzlemde geleneksel bir kent hakkı talebi yerine kentin kullanım değerinin öne çıkartılmasına, kendisine yabancılaşmış bir kentsel yaşamdan kaçışa ve eski kentin yeniden inşası yerine yeni temeller üzerinde yeni bir kentin farklı bir ölçek ile farklı şartlar altında yeni bir toplum içinde oluşturulmasına gönderme yapmaktadır. Harvey ise yeni bir toplum oluşturma noktasında kişinin ihtiyaçlarının bütüncül bir şekilde karşılandığı bir kent hakkı anlayışını önelemektedir.

Harvey'a göre kentleşme süreciyle birlikte geniş kitleler her türlü haktan yoksun kalmakta ve kenti yeniden biçimlendirmeyi amaçlayan kentsel toplumsal hareketler artı-üretim ve onun kullanım noktasında daha fazla demokratik denetim talep etmesi gerekmektedir. Kentsel süreç önemli bir artık kullanım kanalı olmasından dolayı bu kullanımın kentsel yayılması üzerinde demokratik bir yönetim oluşturmak kent hakkını oluşturmaktadır (Harvey, 2008: 37). Demokratik bir düzlemde anlam kazanan kent hakkı “talepkâr” bir boyutta bireysel özgürlükle birlikte kişinin tüm ihtiyaçlarına cevap verebilen bir kenti inşa etme durumunda şekillenmektedir. Böylece kent hakkı kentsel kaynaklara erişme noktasında bireysel özgürlükten çok daha fazla bir şey olarak kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır (Harvey, 2008: 23). Castells ise bu değişimi

kentsel toplumsal hareketlerle ilişkilendirmekte ve hareketlerin kolektif tüketim biçimlerine, kültürel kimliğe ve öz-yönetime odaklandığını ifade etmektedir.

Kentsel sorunların giderek merkezileşmesinin etkisiyle kentsel sosyal yaşam üzerinde devlet ile diğer siyasi güçler arasındaki diyalektik bir rekabet ve her yapının kendi çıkarları ekseninde kent yaşamını yeniden biçimlendirme durumu kentsel toplumsal hareketlerin yükselişini beraberinde getirmektedir. Castells kapitalist dinamiklerin kentsel alanın dönüşümü üzerine etkisine ve bu süreçte kentsel toplumsal hareketlerin rolüne odaklanmaktadır (Buechler, 1995:443). Castells'e göre kentsel protesto hareketleri üç ana talep etrafında şekillenmektedir. Hareketlerde ifade edilen bazı talepler devlet tarafından sağlanan kolektif tüketim biçimlerine odaklanırlarken, diğer talepler kültürel kimliğin önemine ve bu kimlikle bağlantılı alanlara odaklanmaktadır. En son cephede yer alan talepler ise özerk karar almayı ve öz-yönetimi vurgulayan daha âdemi-merkeziyetçi hükümet biçimlerini talep eden vatandaşların politik mobilizasyonunu ifade etmektedir. Üç önemli talebi içinde barındıran kentsel protesto hareketleri "talepkâr" bir duruşla kent yaşamını şekillendirmede önemli bir aktör olarak konumlanmak istemektedirler. Kent hakkı talebi ile birlikte hareketlerin "talepkâr" duruşu değer, norm, siyaset ve kültür boyutunda talepleriyle katmerleşmektedir.

Yeni toplumsal hareketler değerler boyutunda önemli bir değişim talep etmişlerdir. Klasik toplumsal hareketler Fransız Devrimi'nin yaymış olduğu "eşitlik, özgürlük, adalet ve kardeşlik" ilkelerinin etkisiyle özgürlük, tüketim güvenliği ile maddi ilerleme ekseninde taleplerini ifade etmişlerdir. Yeni toplumsal hareketler ise kişisel özerklik ile kimliğe odaklanmış ve değerlerin hayata geçiriliş tarzını eleştirmiştir (Offe, 1999: 76). Hareketler temel olarak değerlerin geçerliliğini sorgulamış ve değerlerin sadece imtiyazlı grup için değil toplumdaki diğer gruplar için geçerli olmasını talep etmişlerdir. Aktörler demokrasi ve adalet gibi değerleri yeniden tanımlayarak değerleri dönüştürmek istemişlerdir. Sadece oy verme kapsamında ele alınan demokrasi değeri yaşamı ilgilendiren birçok konuda daha fazla söz sahibi olma ile daha fazla katılım hakkı çerçevesinde kavramın tekabül ettiği alan genişletilmek istenmiş ve hareketler "talepkâr" bir duruş sergilemişlerdir. Nitekim değerlere ilişkin alanı genişletmek talebi ile birlikte daha önce hayatın merkezinde olmayan değerler yeni toplumsal hareketlerle birlikte hareketlerin ana gündem maddesini oluşturmuştur. Özellikle mevcut yapıdaki yoksulluk, yolsuzluk ile kaynakların adil bir şekilde dağıtılması eleştirisi

bireysel/toplumsal onur talebinin bir değer olarak hareketlerin merkezinde yer almasını beraberinde getirmiştir.

Yeni toplumsal hareketler normlar boyutunda önemli bir değişim talep etmektedirler. Hareketlerin normlar boyutundaki değişim taleplerinde “tüm toplumu ilgilendirecek şekilde toplumsal hareketin anlamını yeniden tanımlamaları” yatmaktadır (Melucci, 1999: 93). Hareketler hâkim kodlarla modelleri sorgulamakta, sistem üzerinde kontrolü artırmak istemekte ve sembolik ile kültürel menfaatler için savaşılmaktadırlar. Melucci’ye göre hareketlerin dünyayı farklı adlandırma talepleri hâkim kodları altüst etmesinden dolayı bu durum sistem için bir tehdit oluşturmaktadır. Sistemin mantığını sorgulayan katılımcıların ortaya koyduğu talepler daha önce dile getirilmeyen bazı problemlerin ifade edilmesine imkân sağlamakta, böylece hareketler sistemdeki diğer talepler ile şikâyetlerin ortaya koyulmasında etkili olmakta ve hareketler “belirli bir politika formu değil de büyük ölçekli bir toplumsal dönüşüm”e yol açmaktadırlar (Tilly, 2008: 58). Belirli bir talebi odak noktası haline getirmek yerine toplumsal dönüşümü elde etme noktasında hareketler “talepkâr” bir duruş sergilemektedirler.

Yeni toplumsal hareketler siyaset boyutunda bir değişim talep etmektedirler. Hareketler yaşamı ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmak için eşit katılım talebi ile birlikte etkili katılım hakkını, siyasal bir aktör olarak tanınmayı ve sisteme “dâhil” olmayı talep etmektedirler. Yeni bir siyaset mantığı ortaya koyan hareketler siyasi çözümlere küresel boyutta bir çözüm geliştirmek ve siyasi kurumlar üzerinde bir baskı oluşturmak istemektedirler. Hareketlerin siyaset açısından en olumlu etkisi ise siyasi partilerin hareketlerin bazı taleplerini sahiplenmesi noktasında gerçekleşmekte ve büyük bir krizin yaşanmaması durumunda ise hareketlerin politika üzerinde genellikle sınırlı bir etkisi bulunmaktadır (Castells, 2013a: 203-204). Dirlik ise hareketlerin bu yeni siyaset aracı olma durumunu sistemin yol açtığı temsil durumu ekseninde analiz etmektedir.

Dirlik’e göre çağdaş toplumsal hareketler siyasi esneklik çağına uygun olarak kendi kendinin bilincinde bir ideolojik ve örgütsel esneklik oluşturmakta, bu esneklik siyasi bir mantığın dile getirilmesine imkân vermekte ve hareketler siyasi bir boşluğun doldurulmasını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda katılımcıların “sistem içinde giderek sesi duyulmayan, talepleri ve görüşleri geleneksel partiler ve sivil organizasyonlar tarafından dikkate alınmayan veya görüşleri ve ifadeleri kamusal alanda hâkim

olmayan kişiler” olmaları taleplerinde daha çok ısrarcı olmalarını beraberinde getirmektedir (Güven, 2015: 34). Yeni toplumsal hareketler batıda oluşan yeni sistemin yol açtığı siyasal temsil sorununun bir sonucu olmakta ve bu boşluğu kullanarak hareketler “kurumsal olmayan” bir siyaset alanı inşa etmektedirler. Siyasal ve ekonomik olanaklardan yeterince yararlanmayan kesimler, siyasal dengeyi toplumsal hareketler aracılığıyla sağlamaya, temsil sorunu telafi etmeye ve toplumsal dengeye erişmeye çalışmaktadırlar (Güven, 2015: 36). Bu dengeye erişme durumu hareketlerin bir güç mücadelesi içine girmesine neden olmakta ve hareketler devlet, şirketler, örgütler ve kurumlar üzerinde daha fazla demokratik bir kontrol gerçekleştirmek istemektedirler. Bu demokratik kontrol talebi ise akabinde bir dizi talebi peşinden getirmesi nedeniyle hareketler “talepkâr” düzlemde yer almaktadırlar. Hareketler siyasi faaliyetleri gündelik hayatın pratiklerine yönelmeyi, siyasi bir aktör olarak tanınmayı, kendi hayatlarını ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmayı ve daha fazla siyasi katılım hakkını talep etmektedirler.

Yeni toplumsal hareketler içsel bir değişime vurgu yaparak kültür boyutunda bir değişim talep etmektedir. Hareketler dil ile alışkanlıkların yenilenmesini, kültürel değişimi gerçekleştirmeyi ve kültürel duyarlılığı geliştirmeyi hedeflemektedirler. Hâkim kültürel kodları sorgulayan hareketlerin kültürel alanda daha fazla söz sahibi olmak adına mücadele etmesi ve kültürel alanın dönüştürülmesi hareketlere “talepkâr” bir duruş kazandırmaktadır. Hareketlerin kültürel boyuttaki değişim talepleri ise katılımcıların alışkanlıklarını değiştirmekte ve katılımcılara yeni pratikler kazandırmaktadır. Parasal kaynaklar kullanıldıkları zaman azalırken, kültürel pratikler kullanıldıkça gelişmekte ve yayılmaktadır (Jasper, 2002: 69). Katılımcılar açısından kazanç topluluk önünde rahat konuşma alışkanlığı ile başka kişilerde uyandırılan duygular ve düşünceler birer kazanç olabilmektedir. Hareketlerin kültürel alanda en önemli değişim talebi ise kimlik talebidir. Kimlik talebi demokrasi talebiyle birlikte “talepkâr” yeni toplumsal hareketlerin başat taleplerini oluşturmaktadır.

2.3.1. “Talepkâr” Yeni Toplumsal Hareketlerin Kimlik Talebi

Johnston ve diğerlerine göre mahrumiyet teorilerinde şikâyetler ve hareketler arasındaki ilişki dolaylı olarak dile getirilmiş, geleneksel toplumsal hareket teorilerinde şikâyetler ve kimlikler arasındaki bağa önem verilmiş, 1960’larda ise ekonomik ve sınıf temeli olmayan hareketlerde yeni şikâyetler ortaya çıkmıştır. Tüm hareketlerin hayati şikâyetleri ise gündelik yaşamı direkt etkileyen bireysel ve kolektif kimlik sorunlarıyla

ilgili olmuştur. İnsanların aç ve işsiz olması durumunda kolektif kimlik hareketin odağında yer almazken, şikâyetlerin niteliğinin değişmesiyle birlikte hareketler kimlik kavramıyla bir etkileşim yaşamış ve toplumsal cinsiyet hareketleri ile cinsel kimlik hareketleri için kolektif şikâyetler grup bağlamında bir kimlik arayışını gündeme getirmiştir (Johnston vd., 1999: 153-154). Bu noktada feminist ve gey hareketleri kimlik işlevleri ile bilinirken, ekolojik gruplarda kimlik arayışı bilinçsiz olmakla birlikte grup oluşumunun asli bir sebebi olarak gerçekleşmiştir. Ozon tabakasının delinmesi ile nükleer tehditler gibi temel şikâyetler ise gündelik hayattan uzak olmakla birlikte toplumsal kurgusu ve grup bağlamındaki etkileşimler sonucunda şikâyetler aciliyet kazanmış ve hareketin birlikteliği için güçlü bir kimlik boyutu önem kazanmıştır. Hareketlerin bu kimlik boyutu farklı kavramlar ekseninde tanımlanmıştır.

Johnston ve diğerleri toplumsal hareketlere katılım için merkezi olarak bireysel kimlik, kolektif kimlik ve kamusal kimlik olmak üzere üç kimliği incelemiştir (Johnston vd., 1999: 141-154). Bireysel kimlik biyolojik miras ile toplumsal hayat arasındaki etkileşim aracıyla kurgulanmaktadır. Bireysel kimlik özünde bir insanın kim olduğunu ekseninde toplumsal bir süreci içine almakla birlikte harekete taşınmakta, süreç içinde değişmekte ve bu nedenle toplumsal etkileşim aracılığıyla kurulmaktadır. Bireysel kimlik her bir katılımcının toplumsal harekete getirdiği değişmeyen şeylerle birlikte hareket içinde şekillenen daha esnek yönlerini kapsamaktadır. Kolektif kimlik ise bireyin sabit değer yargıları ile anlam şemaları olmakla birlikte grup içi etkileşimle ortaya çıkan ve grupta şekillenen bir yapıya sahiptir.

Kolektif kimlik üyelik, sınırlar ile grup aktiviteleri üzerinde uzlaşmış tanıma gönderme yapmakta ve farklı unsurların uyumlu hale getirilmesi sürecinin sonucunda üyeler “müzakere ve durumun tanımı üzerindeki çatışma süreciyle kolektif “biz”i kurgulamaktadırlar” (Johnston vd., 1999: 145). Bu kolektif kurgucu tanımda dikkat edilmesi gereken nokta bireysel kimlik ile kolektif kimlik arasındaki etkileşimdeki sürekliliktir. Kolektif kimliği aktörlerin üstünde ve ötesinde duran bir şey olmak değerlendirmek kolektif kimliğe bireysel katkıların göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Bireysel ve kolektif kimlik kimliğin merkezi iki boyutu olmakla birlikte her iki kimlik kamusal kimlik tarafından şekillendirilmektedir. Kamusal kimlik kamunun toplumsal hareket aktörlerinin kendileri hakkında düşünme yolları üzerindeki etkilerini içermekte ve bu kimlikte özellikle medya ile devletin rolü önem

kazanmaktadır. Johnston ve diğeri toplumsal hareketlerde kamusal kimliğin rolünü analiz ederken, Jasper hareket kimliğini incelemektedir.

Jasper genetik bir miras yerine bir ürün olarak bütün kimlik türlerinin belli ahlaki yükümlülükleri taşıdığını belirtmektedir. Hareketin hem iç hem de dış ögesi olarak kişisel kimlik, kolektif kimlik ile hareket kimlik tanımlanmaktadır (Jasper, 2002: 142-149). Kişisel kimlik bireyin kim olduğu duygusunu, kendi özelliklerini, faaliyetlerini, ilgilerini ve ortak rahatsızlık duydukları topluluklarla kurdukları özdeşimleri birleştirmektedir. Kolektif kimlik bir grubun sınıf, din, ırk, etnisite ve cinsel kimlik gibi kendi ayırt edici özellikler ile grubun sınırları ve çıkarları konusundaki algılarından oluşmaktadır. Hareket kimliği ise kolektif kimlikten farklı olarak hayvan hakları ya da nükleer enerji gibi bütün insanlığın, gelecek nesillerin ve doğa kanunlarının adına konuşmaktadır. Neticede kişisel kimlik biyografi düzeyinde var olmakta, kolektif kimlik genel kültürün bir parçası olmakta ve hareket kimliği genel kültür ile hareket içi kültür arasındaki etkileşimden doğmaktadır.

Hareket kimliği bireyin gruba kurduğu bir özdeşim yerine belirli hedef ile stratejiler ekseninde bireylerin tutarlı bir birlikteliğidir. Hareket kimliği taktik kimliği ve eylemci kimlik olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Taktik kimliği kendi içinde belli bir taktiğin özdeşim kurulmasıyla, eylemci kimliği ise genel bir eylemci alt-kültürüyle özdeşim kurulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Jasper'ın tabiriyle yurttaşlık hareketlerinde kolektif kimlik güçlü olmayı sürdürürken, endüstrileşme sonrası hareketlerde örgüt kimliklerine göre taktik kimliği ile eylemci kimliği daha güçlüdür. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler kadın hareketi ya da eşcinsel haklar hareketleri gibi kısmi istisnalar dışında kolektif kimlik yerine genellikle hareket kimliğiyle şekillenmektedirler (Jasper, 2002: 144). Jasper yeni toplumsal hareketleri hareket kimliği düzleminde açıklarken, Castells hareketleri direniş kimliği ekseninde değerlendirmektedir.

Toplumun egemen kurumları tarafından aktörler karşısında egemenliklerini genişletmek ve akılcılaştırmak için inşa edilen kimlik meşrulaştırıcı kimliği, hâkim olanın karşısında değersiz olarak görülen aktörler tarafından geliştirilen kimlik direniş kimliğini oluşturmaktadır. Aktörlerin toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayarak toplumundaki konumunun yeniden tanımlandığı kimlik ise proje kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Meşrulaştırıcı kimlik meşruiyetin temel kaynağı olan ulus-devletin etkisi yitirmesi ve sivil toplumun hızla çözülmesi nedeniyle bir krize girerken, ağ toplumunda

başlıca toplumsal değişimin kaynağını oluşturan ve “toplumsal dönüşümün kolektif ajanları” olarak yeni özneler farklı türlerde proje kimliği etrafında yeni bir anlam inşa etmektedirler (Castells, 2013c: 93). Bu toplumda dünyayı değiştirmeyi amaçlayan proje kimliği komünal direnişten doğarak zaman ile uzam içinde kendini koruyan ve başkalarını çerçeveleyen asal bir kimliktir. Castells’e göre yeni bir toplum oluşturma potansiyeline sahip proje kimliği direniş kimliğinden doğarak geniş çaplı bir demokrasi hareketini başlatacaktır. Her bir düşünür yeni toplumsal hareketlerde yer alan kimlikleri farklı tanımlar ekseninde analiz etmektedir. Bu durumun temel nedeni ise sanayi sonrası toplumda ortaya çıkan farklı kimlik türleridir.

Sanayi toplumundaki toplumsal hareketlerde işçi kimliği öne çıkarken sanayi sonrası toplum ile birlikte bireyler tek bir kimlik üzerinden tanımlanmaya karşı çıkmışlardır. Kimliğe ilişkin yeni alanlar ortaya çıkarak kültürel kimlik, etnik kimlik, dini kimlik ile cinsiyete dayalı kimlik gibi yeni kimlikler önem kazanmış ve bu kimliklerin tanınması talebi hareketlerin “talepkâr” bir duruş kazanmasında etkili olmuştur. Aktörler sadece kimliklerinin tanınmasını kabul etmemiş, tanınan kimlik çerçevesinde farklı haklar talep etmişlerdir. Bu haklar ilk zamanlarda toplumdaki hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanmak iken, daha sonra din, ırk, etnisite ve cinsel gibi konularda farklılıkların kendisini ifade edebileceği, toplumsal yaşamda yer alabileceği ve sosyal ile hukuksal alanların oluşturulacağı bir yaşam ve yönetim modeli önem kazanmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin kimlik politikaları ekseninde ortaya çıkan talepleri özellikle “ikinci dalga feminizm”de kendisini görünür kılmıştır (Çayır, 1999: 29). Birinci dalga feminizm hareketinde kadınlar erkek standartlarında tanımlanan kamusal alana girme noktasında kadının erkek niteliklerine bürünebilmesine gönderme yapması nedeniyle erkek kimliği kutsanarak kadın kimliği inkâr edilmiştir. 70’li yıllarla birlikte kürtaj, doğum kontrolü ve şiddet gibi konularla birlikte farklılık ile ötekilik hakkının talep edilmesi ikinci dalga feminizm hareketinin yükselişini beraberinde getirmiştir. Kürtaj meselesiyle gündeme gelen talepler, kadın hareketinin eşitlik temelinde katılımı vurgulayan geleneksel politikaları aşmış, geleneksel cinsiyet kimliklerini sorgulamakta ve kimliğin yeniden kurgulanmasına kadar uzanmıştır (Çayır, 1999: 31). Aynı zamanda kadın hareketi kendi varoluşsal sınırlarının dışına çıkarak ve sistemdeki diğer eşitsizlik alanlarını sorgulayarak kültürel ile siyasal alanda önemli değişimleri talep etmiştir. Kadın hareketleriyle birlikte yeni toplumsal hareketlerin kimlik taleplerinin

yükselmesinde modernite içinde yapıların aşınması, sınırlanan öznenin kriz durumuna gösterdiği tepki ve mevcut vatandaşlık tanımının hareketlerin taleplerini karşılayamayacak nitelikte olması etkili olmuştur.

2.3.1.1.Yeni Toplumsal Hareketlerin Kimlik Talebinde Yükselmesini Etkileyen Unsurlar

Yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi temelinde yükselmelerinde modernite içinde yapıların aşınması ve yeni taleplerin bu yapı içinde karşılanamaması etkili olmaktadır. Bu yapıda ulus-devletin etkisini yitirmesi, siyasal sistemin yapısal krizleri ve sivil toplumun hızla çözülmesi sonucunda anti-modern bir eksenle kimlik yeniden kurgulanmaktadır. Kimliğin yeniden kurgulanması ise sanayi sonrası toplumda çatışmaların ekonomik alandan kültürel alana kayması sonucunda kültürel bir düzlemde gerçekleşmektedir. Kültür endüstrilerinin toplumda yeni bir kültürü, yeni toplumsal ilişkileri ve yeni bir insan yönetimi mekanizmalarını ortaya çıkarmasından dolayı aktörler kişisel ile kültürel bir savunma gerçekleştirerek kültürel alanın yeniden kurulmasını talep etmektedirler. Bu talep üretim ilişkilerinden ve kültürel alandan doğmakta, yaşam dünyasında biçimlenmekte ve yeni bir kimlik inşasına uzanarak özgürlük, bağımsızlık, farklılık ile özerklik unsurlarını içine almaktadır. Dolayısıyla hareketlerin kimlik talebi “talepkâr” bir duruşla sosyal, siyasal ile kültürel alanda farklılıkların tanınmasını, farklılıkların kültürel pratiklerle kendisini ifade edebilmesini ve çoğulcu kimlikler temelinde ortaya çıkan yaşam tarzını öncelemektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi temelinde yükselmelerinde hareketleri düzenlenen ve sınırlanan öznenin kriz durumuna gösterdiği tepki etkili olmuştur. Nitekim özne sanayi toplumundan farklı bir yapıda farklı denetim ve gözetim unsurları ile şekillenen yeni bir yapıda kimlik mücadelesini vermiştir. Bu yeni yapıda kimlik mücadelesi öğrenciler, kadınlar, ekolojistler ile eşcinseller gibi unsurlar yanında göçmenler, evsizler ve toplumsal yaşamın dışında kalan veya bırakılan diğer unsurları kapsamamasından dolayı kimlik talebi tüm bu unsurların itirazları düzleminde yeniden şekillenmiştir. Modern toplumda birey hâkim yapılar tarafından eylemleri sınırlandırılmış, kimliği biçimlendirilmek istenmiş ve tek bir kimlik tanımına girmesi konusunda bir dizi yaptırımla karşılaşmıştır. Birey ise dışarıda bırakılma unsurlarının birer farklılık olarak kabul edildiği bir kimlik kabulü ile kendi yaşam alanları üzerinde daha fazla söz sahibi olmayı isteyerek bu sınırlandırılmış ve düzenlenmiş duruma karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış kimlik talebi ile birlikte farklı bir dizi talebi akabinde

getirmesinden dolayı hareketlere “talepkâr” bir duruş kazandırmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi temelinde yükselmelerinde etkili olan bir diğer faktör ise mevcut vatandaşlık tanımının hareketlerin ihtiyaçlarına cevap veremez nitelikte olmasıdır.

Literatürde vatandaşlığın ulusal kimlik veya milliyet temelinde tanımlanan vatandaşlık, evraklar temelinde tanımlanan vatandaşlık, görev ile sorumluluk temelinde tanımlanan vatandaşlık ve haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık olmak üzere dört farklı tanımı bulunmaktadır (Kadıoğlu, 2012: 21). Diğer üç klasik vatandaşlık tanımından ayrılan haklar temelinde ele alınan vatandaşlık yaklaşımında Marshall’ın kuramı öne çıkmakta ve bu kurama göre “herkesin toplumun eşit ve özgür bir üyesi olarak muamele görmesini sağlama meselesi” olarak vatandaşlığın sivil, siyasi ile sosyal olmak üzere üç temel bileşeni bulunmaktadır (Kymlicka ve Norman, 2012: 187). Bu bileşenlerden ilki 18. yüzyılın ürünü olan adalet, özgürlük, düşünce ile inanç özgürlüğü sivil hakları; ikincisi 19. yüzyılın ürünü olan seçme ile seçilme hakkı siyasi hakları ve üçüncüsü 20. yüzyılın ürünü olan sosyal güvenlik, eğitim ile kamusal hizmet alan hakkı gibi haklar sosyal hakları kapsamaktadır (Esendemir, 2008). Bu minvalde vatandaşlık hak ve sorumluluk ile tanımlanan bir statü olmakla birlikte aynı zamanda siyasal bir topluluğa üyeliğin ifadesi ve bir kimlik olarak şekillenmektedir (Kymlicka ve Norman, 2012: 207). Vatandaşlığın bu yeni tanımı ise yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi ile bir etkileşime girmektedir.

Yeni toplumsal hareketler katılım olgusu çerçevesinde vatandaşlığın sosyal haklar boyutunu öne çıkarmakta ve eşit temelde bir vatandaşlık yerine farklılıklara göre düzenlenmiş yeni bir vatandaşlık tanımını talep etmektedirler. Hareketler “talepkâr” bir duruşla toplumsal alanda özel hak ile muafiyet, siyasal süreçlerde özel temsil ve daha fazla kendini yönetme gücü talep etmektedirler. Bu talep sadece yaşam ile yönetim modelleriyle kendisini sınırlamamakta ve ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ile cinsellik farklılıklarıyla birlikte farklı emek biçimleri ile farklı dünya görüşlerinin kamusal alanda daha fazla yer bulmasına kadar uzanmaktadır. Bu değişimin yaşanmasında ise çokkültürlülük politikaları etkili olmaktadır.

Küresel hareketlenmeye neden olan göç olgusu ile birlikte göçmenleri de kapsayan yeni bir vatandaşlık anlayışı kapsamında çokkültürlülük politikaları ortaya çıkmıştır. Nitekim çokkültürlülük kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesinin ve siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus

topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerinin bir projesi olarak tasarlanmıştır (Doytcheva, 2013: 12). Bu kapsamda yerli halk, toprak azınlıkları, göç nedeniyle oluşmuş topluluklar, feministler ve eşcinseller gibi grupların kamusal alanda sembol, kıyafet ile gelenek unsurlarıyla görünümünün sağlanması önem kazanmıştır. Irk, etnisite ve kültür çerçevesinde bir çeşitlilik kazanan toplumlarda çokkültürlülük “bir takım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi programı” ifade etmektedir (Doytcheva, 2013: 12). Bu siyasi programda yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi ise çokkültürlü vatandaşlık ile farklılaştırılmış vatandaşlık tanımı ekseninde şekillenmiştir.

Çokkültürlü vatandaşlık farklılıkların olduğu bir toplumda üyelerin etkinliklerini tehlikelerden uzak, keyfilik ve adaletsizlik söz konusu olmadan sürdürebilmelerini ya da böyle meşru bir alanın var olmasını kapsamıştır (Bağlı ve Özensel, 2013: 159). Çokkültürlü vatandaşlık anlayışında bireyler sosyal, kültürel ve siyasal alanda daha eşit katılım haklarını talep etmiş ve toplumun “gerçek” bir üyesi olma talebinde bulunmuşlardır. Bu değişim zamanla ortak kültürden dışlanmış bireylerin bazı taleplerini dile getirmesine imkan sağlayarak “farklılaştırılmış vatandaşlık” kavramının gündeme gelmesine yol açmıştır. Siyahlar, etnik azınlıklar, dinsel azınlıklar, geyleyler ve lezbiyenler gibi birçok grup ortak vatandaşlık haklarına sahip olmakla birlikte “ortak kültür”den dışlanmış hissetmeleri, bu grupların farklılıkların kabul edilerek belirli hakları içine alan bir vatandaşlık tanımını zorunlu kılmıştır. “Farklılaştırılmış vatandaşlık” siyasal süreçlerde özel temsilin ve daha fazla kendini yönetme gücünün yolunu açmıştır.

Tüm bu vatandaşlık tanımı taleplerinde aktörler küresel etnikçilik, ayrımcılık ile ırkçılığa karşı çıkmakta ve düşünce ile inanç özgürlüğünü savunmaktadır. Aktörler vatandaşlığın farklılıkları dikkate alarak yeniden tanımlanmasını istemekte ve sadece bir ülkenin vatandaşı değil aynı zamanda dünya vatandaşı gibi oluşumlar başlığı altında vatandaşlığa ilişkin yeni ve farklı haklar talep etmektedirler. Dolayısıyla hareketler “talepkâr” bir duruşla salt bir vatandaşlık tanımından uzaklaşarak ve “çokkültürlü vatandaşlık” ile “farklılaştırılmış vatandaşlık” anlayışını talep ederek bu konuların kamuoyunda gündeme alınmasını sağlamaktadırlar.

Yeni toplumsal hareketlerin kimlik talebi ekseninde yükselmelerinde etkili olan bu unsurlarla birlikte hareketlerin kimliğin yeniden inşası talebi programlanmış toplumda anlam kazanmaktadır.

2.3.2. Programlanmış Toplumda Yeni Toplumsal Hareketlerin Temel Talebi: Özgürleşme ve Özerklik

Touraine öznenin çözümlenmesine ve sistemle edimcinin birbirinden tamamen koptuğuna ilişkin söyleminden dolayı postmodern kavramına temkinli yaklaşmaktadır. Touraine modernlikten postmodernliğe geçmediğimizi, postmodern bir durumun içinde yer almadığımızı ve sadece sanayi sonrası toplum olarak programlanmış toplum içinde varlığımızı sürdürdüğümüzü açıklamaktadır. Programlanmış toplum “bir toplumdan başka bir topluma geçişi” yaşadığımız anlamına gelmektedir (Touraine, 2014: 319). Programlanmış toplumun sanayi sonrası teriminden daha isabetli bir terim olduğunu düşünen Touraine bu toplumda şeylerin idaresinden insanların yönetimine geçildiğini belirtmektedir.

Touraine’e göre sanayi toplumunda üretim araçlarının mülkiyetine dayalı bir çatışma yaşanmakta, demir-çelik, tekstil, kimya, elektronik sektörü ile maddi endüstriler yer almakta ve geleneksel toplumsal denetim biçimleri bulunmaktadır. Programlanmış toplumda ise kültürel üretimler konusunda karşı karşıya geliş yaşanmakta, bilişim, bilgi, tıbbi bakım, eğitim, sağlık ile medya önem kazanmakta, kültür endüstrileri toplumda yeni bir kültür ile toplumsal ilişkileri ortaya çıkarmakta ve yeni insan yönetimi mekanizmaları şekillenmektedir. Araştırma ve geliştirme, enformasyonun yayılması ve genişlemesi, bio-medikal bilim ve kitle iletişim araçları yeni bir toplum tipi olan endüstri sonrası toplumunun dört temel bileşenidir (Touraine, 1985: 781). Bu toplumda temel mücadele ise teknik yerine üretimin, tasarımın ve bilgi ile dillerin toplumsal kullanımına yönelik olarak gerçekleşmekte, bu toplumu en iyi “özne fikrine geri dönüş” tanımlamaktadır (Touraine, 2014: 317).

Touraine modernliği eleştirmek yerine modernliğin üzerinde düşünerek yeni bir modernlik anlayışı ortaya koymakta ve bu anlayış modernliği sadece akılcılıkla özdeş tutmamaktadır. Modernleşme akılcılaştırma ile öznellemeyi birbirinden ayırmakta, özgürleştirme hareketlerini kısıtlamakta ve kültürü araçsal ile teknik eylemin içine hapsederek bir baskı aracına dönüştürmektedir. Touraine’in bakış açısında ise modernliğin birbiriyle karşılıklı konumlanan iki çehresi bulunmakta ve bunların arasındaki diyalog modernliği oluşturmaktadır (Touraine, 2014: 263). Bu iki çehrenin akılcılık ve özneleşme olduğunu belirten Touraine modernliğin ancak bu iki çehrenin etkileşimi ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Halbuki genellikle bilimi yüceltmek

adına özne fikrinden vazgeçilmekte ve akılı özgür kılmak için duygu ile imgelemin susturulduğunu açıklamaktadır.

Akıl olmadığında özne kendi kimlik saplantısına takılır kalır, özne olmadığı takdirde de akıl bir güçlülük aracına dönüşür (Touraine, 2014: 20). Aklın diktatörlüğü ile öznenin totaliter sapmalarının birbiriyle savaştığı veya birbirini görmezden geldiği bir durumda ikisinin birlikte yaşayabilmesi mümkün olmamasından dolayı yeni modernlik anlayışı önem kazanır. Touraine'e göre akılcılaştırma ile öznelleşmenin birbirinin alanını işgal etmeden birleşebildiği noktada yeni toplumsal edimci yeni bir modernlik anlayışının işaretidir. Modernliğin yeniden inşasında modernliğin tümüyle akılcılığa dayanmadığı ve akılcılaştırma ile öznelleşirmenin birbirini tamamladığı kabulü önem taşır. Nitekim birbirinin düşmanı veya yabancıları olarak ele alınabilen özne ile akıl toplumsal hareketler çerçevesinde birleşebilir ve kültürel bir savunma gerçekleştirerek iktidara karşı kolektif eylem gösterebilir. Özne akılcılaştırma ile öznelleştirme arasındaki dengeyi sağlayarak toplumsal hareketlerle özgürleşmeyi gerçekleştirir.

Özne modernliğin parçalanmış öğeleri olan yaşam, ulus, tüketim ile işletmenin birisiyle özdeşleştirilmesine karşı direnmesinden, bu parçaları birbirine bağlamasından ve kültürel alanı yeniden kurmasından dolayı toplumun merkezinde kültürel hareketler yer almaktadır. Bir tüketiciye, bir insan kaynağına ya da bir hedef kitleye indirgenen birey sisteme egemen olan mantığa, şeylerin dünyasına ve kendi gereksinimlerinin tecimsel birer talep olarak nesneleştirilmesine kendisini özne olarak kanıtlama yoluyla karşı çıkmaktadır (Touraine, 2014: 319). Böylece yeni toplumsal hareketler bireylerin toplumsal-siyasal stratejileri yerine kimlik ekseninde yükselmektedirler.

Touraine'e göre toplumsal hareketler toplumu bir pazar anlayışı içinde ele alan liberal düşünceden ve merkezi bir gücü ya da kurulu düzeni devam ettirme noktasında bir dizi mekanik anlayıştan farklı olarak toplumsal yaşamın genel bir temsiliyetini oluşturmaktadır (Touraine, 1995: 372). Bu çerçevede eski ikili karşıtlıklar olarak kral-ulus, kent soylu sınıfı-halk ve kapitalistler-çalışanlar yerini araçsallık ve kimlik evrenini yöneten erklere karşı savaşım veren Özne'ye bırakmakta, ekonomik veya siyasal çatışma yerine özne savaşımı önem kazanmakta ve toplumsal hareketler bir "ahlak hareketi"dir (Touraine, 2000b: 72). Toplumsal hareketlerle ortaya çıkan yeni savaşımın birlik yerine çeşitlilik ve katılım yerine özgürlük uğruna verilmekte, bu çatışmalar ekonomik alandan kültürel alana kaymaktadır. Bu sivil toplum alanında aktörler kimlik

mücadelesini bu alanda gerçekleştirmektedirler. Sınıf yerine kimliği önceleyen ve çatışmacı bir hareket olan yeni toplumsal hareketler kültürel modellerin kontrolü ile sivil toplumu dönüştürmeyi hedefleyerek toplumsal hayatın yeniden inşasına odaklanmaktadır.

Bu değerlendirmelerle birlikte Touraine'in kuramı bazı noktalarda eleştirilere maruz kalmıştır. Jasper'a göre Touraine protesto hareketlerinin ne yapması gerektiğine ilişkin evrimci bir güvenle "tarihsel değişimin izleyeceği yönün kontrolü üzerinde teknokratlarla savaşmak" olduğunu açıklamakta, toplumsal hareketleri başka seçimler yaptığı gerekçesiyle eleştirmekte ve aktörleri uygun tarihi rollerine ikna etmede zorluk yaşadığını belirtmektedir (Jasper, 2002: 122). Laclau ve Mouffe Touraine'i işçi sınıfının sanayi toplumunda oynadığı rolü Programlı Toplum'da toplumsal hareketlere yüklediği belirterek, Touraine'i "belirli bir toplumda radikal bir değişime neden olabilecek toplumsal gücün tekliği fikrini" sorgulamaması noktasında eleştirmektedirler (Laclau ve Mouffe, 2015: 260). Sustam ise yeni toplumsal hareketlerin küresel ekonomik değişimle birlikte küresel etnikçilik, ayrımcılık, ırkçılık ile savaş politikalarına karşı biçimlendiğini düşünmekte ve Touraine'i toplumsal hareketlerin gövdesi olarak kimlik mübadeleleri, toplumsal formlar, sınıf bilinci ve sosyal ile sendikal örgütlenme tarzı olarak ele aldığı için eleştirmektedir (Sustam, 2009). Kurumsallaşmış kapitalizmin kimlik bunalımı yerini yersiz yurtsuz sermayeye, alternatif toplumsal hareketlere ve küreselleşmiş çoklu eylem biçimlerine bırakmakta, bu eylem biçimleri ise kriz toplumunda özlükçülük kimliği problematiği olarak kamusal alan ile bio-politik iktidarın yeni yüzü olan gösteri toplumunda gerçekleşmektedir.

Cohen'a göre Touraine yeni aktörler tarafından oluşturulan yeni iletişimsel süreçlere yer vermekle birlikte Habermas kadar bu süreçlerin özgünlüğünü ortaya koyamamıştır. Touraine aynı zamanda stratejik etkileşimi sosyal hareket ile sivil toplum kavramından dışlamış ve alt düzeylerdeki çatışmalarla değişimin diyakronik eksenine yerleştirme hatasına düşmüştür. Bu noktada Touraine sivil toplumun somut bir analizini geliştirememiş, sivil toplum kavramını berraklaştıramamış ve sivil toplum kavramını bazen kamusal alana bazen de toplumsal hareket aktivitelerinin zeminine eşitlemiştir (Cohen, 1999: 126). Atiker de Touraine'in kuramında sivil toplumun oluşması noktasında şartların belirlenmesi veya tartışarak bir uzlaşmaya varılması yerine sivil toplumun kendiliğinden ortaya çıktığı noktasını eleştirmiştir. Bu eleştiriyle birlikte Atiker Touraine'in kavramsallaştırdığı özneyi merkeze alarak kuramı değerlendirmiştir.

Touraine toplumsal hareketler ile özgürlüğü birbiriyle özdeşleştirmektedir. Halbuki toplumsal hareketlerin amacı özgürlük yerine bir grubun ortak maddi çıkarlarının stratejik bir biçimde savunulmasıdır. Direnişin gerçekleştirilmesi noktasında bir öznenin önceden oluşması gerekirken, Touraine'in çalışmasında toplumsal hareketler öznenin bir sonucu olmak yerine nedeni olarak yer almaktadır. Baskı altında kalan öznenin özgürlük istemi ile belirli bir güce ulaşması sorgulanması gereken bir durumdur. Ayrıca öznenin toplumun ortak çıkarı doğrultusunda eyleme geçmesi sorunludur. Çünkü özne çözüm ürettiği gibi çözümsüzlüğün bir parçası olma durumunu içinde barındırmaktadır. Bu eksende öznenin yaratıcılık oluşturarak ve çevresini etkileyerek toplumsal bir devinimi başlatması ile özgürlük duygusal ilişkiler ekseninde ele alınmaktadır. Duyguya dayanan bir gücün usa dayalı bir güçle nasıl baş edebileceği sorunu Touraine tarafından irdelenmemektedir (Atiker, 1998: 139). Bu durum ise bireylerin tartışma ve uzlaşma yolu ile oluşturamadıkları eylemlerin kamuoyunda haklılaştırma gücüne sahip olmaması, hareketlerin etkisiz kalması ve özel çıkarların bir aracı haline gelmesi olasılığını büyütmektedir.

Bu eleştirilerle birlikte Touraine'in yaklaşımında aktör toplumsal hareketler aracılığıyla toplumsal dönüşümü gerçekleştiren gerçek bir özne olarak ele alınmaktadır. Programlanmış Toplum'da ortaya çıkan yeni bir kültür üretimi ve toplumsal ilişkiler bireyi şekillendirmek istemektedir. Birey bu şekillendirmeye kişisel ile kültürel bir savunma gerçekleştirerek cevap vermekte ve iktidara karşı kolektif bir eylem yürütmektedir. Değişimin gerçekleşmesi noktasında ise aktör kimlik sorununun farkında olarak toplumsal hareketlerle bir dönüşümü başlatması gerekmektedir. Bu dönüşümün gerçekleştirilmesi aktörün özerklik talebiyle kimliğini yeniden inşa etmesine ve kültürel alanın yeniden kurulması talebine bağlıdır. Bu talepler ise üretime, tasarıma ve bilgi ile dillerin toplumsal kullanımına yönelik bir mücadeleyi öncelemektedir. Bu mücadelenin başarılı olması ise siyasal yaşam ile toplumsal yaşamda çokluğun kabul edilmesiyle ilişkilidir (Touraine, 2000b: 72). Touraine'in yaklaşımında öznenin belirlenmiş sınırlar dışına çıkarak bir mücadeleyi gerçekleştirmesi ve kimliğin yeniden inşa edilmesi noktasında özgürleşme talebi ile özerklik talebini yeni toplumsal hareketlere taşıması, yeni toplumsal hareketlere "talepkâr" bir nitelik kazandırmaktadır.

2.4. "Talepkâr" Yeni Toplumsal Hareketlerin Demokrasi Talebi

Sanayi toplumunda modernlikle birlikte iktidarın kaynağı Tanrı veya karizmatik olgular yerine halk olarak belirlenmiştir. Bu dönemde şekillenen bir kavram olan

demokrasi ise gelenek ve soy ilişkisi dışında “ulus” haline gelen halkın meşruiyetiyle gerçekleşeceği temeline dayanmıştır. Sanayi sonrası toplumda ise bolluk ile birlikte şekillenen demokrasi olgusu önem kazanmış ve bu toplumda bolluğun demokrasiyi getirdiğine ilişkin bir söylem ortaya çıkmıştır.

Masuda bolluk toplumu olarak enformasyon toplumunda otomasyon sisteminin getirdiği özellikler neticesinde bireylerin gönüllü topluluklar oluşturduğunu ve katılımcı demokrasinin ortaya çıktığını açıklamaktadır (Kumar, 2013: 28). Laclau ve Mouffe tüketim toplumundaki egemen söylemlerin nüfusun büyük çoğunluğunun gittikçe daha fazla eşya edinme fırsatı sağladıkları ölçüde bu durumun toplumsal gelişme ve demokrasinin ilerlemesi olarak sunulduğunu belirtmektedirler (Laclau ve Mouffe, 2015: 251). Kumar’a göre enformasyonu tüm topluma yaymasından, daha uyanık ve eğitilmiş bir kamu yaratmasından ötürü enformasyon toplumu aynı zamanda demokrasiyi de zenginleştirmektedir (Kumar, 2013: 25). Baudrillard ise iktidar tarafından ayrımcılıkların düzelticisi olarak bolluğun demokrasiyle bağdaştırıldığını düşünmekte ve sanayi sonrası toplumda büyüme ile bolluğun demokrasiyi getirdiği söylemini eleştirmektedir.

Enformasyon toplumunda bolluğun demokrasiyle bağdaştırılması mutluluk kavramı üzerinden gerçekleşmekte ve mutluluk modern toplumlarda doğal bir eğilimden ziyade inşa edilmektedir. Eşitlikçi söylemin devrimlerden bu yana üstlendiği politik ve sosyolojik güç, tüketim toplumunda eşitlik talebi olarak mutluluğa devredilmektedir. Mutluluğun ölçülebilir olması noktasında ise nesne, gösterge ile konforun öne çıktığı bir refah durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece değişim değeri önünde eşit olmayan insanların ihtiyaç, tatmin ve kullanım değeri önünde eşit olduğu bir toplumsal yaklaşım geliştirilmektedir. Bu yaklaşımda refah ve ihtiyaç birbirini tamamlayıcı bir düzlemde ele alınmakta, mal yoğunluğunun artması çerçevesinde çelişkilerin aşıldığı yaklaşımını içeren ideolojik bir işleve başvurulmakta ve tüm toplumsal ayrımlardan arındırılmış bir denge durumu öne çıkartılmaktadır. Bu denge durumunda demokrasi ilkesi gerçek bir eşitlikten, kapasite, sorumluluk, toplumsal fırsat, (sözcüğün tam anlamıyla) mutluluk eşitliğinden nesne önündeki ve toplumsal başarı ile mutluluğun bariz diğer göstergeleri önündeki bir eşitliğe dönüşmektedir (Baudrillard, 2015: 52). Büyüme işlevsel olarak eşitsizliği üretmesine rağmen iktidar tarafından ayrımcılıkların düzelticisi olarak demokrasiyle bağdaştırılmakta ve büyüme eşitsizlikler, ayrıcalıklar ile dengesizlikleri yeniden üretmektedir. Baudrillard ile aynı çerçevede

Hardt ve Negri de demokrasinin mevcut durumunu eleştirmekte ve demokrasinin bir krize girdiğini vurgulamaktadırlar.

Hardt ve Negri küreselleşme düzleminde demokrasi krizini yeterli bir şekilde ele almayan argümanları detaylı bir şekilde incelemektedirler. Bu argümanlar sosyal demokrat argüman, muhafazakâr argüman, ABD içi ile dışındaki geleneksel muhafazakâr argüman ve liberal kozmopolit argümandır (Hardt ve Negri, 2004: 248-254). Sosyal demokrat argüman küreselleşmeyi ekonomik zeminde tanımlayarak demokrasinin yararı için ulus-devletlerin kendilerini küreselleşmenin güçlerinden sakınmalarına vurgu yaparken, liberal kozmopolit argüman küreselleşmenin daha fazla ekonomik büyüme getirmekle birlikte ulus-devlet hâkimiyetinden kısmi özgürlük oluşturarak daha büyük bir demokrasi potansiyelini içinde taşıdığını düşünmektedir. Geleneksel değerleri sahiplenen muhafazakâr argüman küreselleşmeyi geleneksel ile muhafazakâr değerleri tehdit etmesi ekseninde ele alarak kuralsız kapitalizmin ve ABD hegemonyasının mutlak olarak demokrasiyi getireceği fikrini eleştirirken, ABD içi ile dışındaki muhafazakâr argüman ise küreselleşme tehdidine karşı geleneksel değerlerin, toplumsal kurumların ve ulusal çıkarların korunması gerektiğini düşünmektedir.

Hardt ve Negri'ye göre bu argümanlar demokrasi krizini yeterli bir düzeyde ele almamakta ve demokrasiyi sürekli ertelemektedirler. Küresel sistemin ekonomik ile siyasal boyutlarına karşı olan protestolar demokrasi krizinin güçlü belirtisi olmakta ve bu protestolar tüm şartların ötesinde demokrasiyi eski anlamına taşıma imkânı sunmaktadırlar. Demokrasiyi analiz eden argümanların yetersiz kalması ve mevcut protestoların demokrasiye vurgu yapması hasebiyle demokrasi kavramının yeniden icat edilmesi ve küresel çağa uygun yeni kurumsal biçimler oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada toplumsal hareketler ile demokrasi arasındaki ilişki önem kazanmaktadır.

Tilly 20. yüzyılın sonunda toplumsal hareketlerin demokratikleşen ülkelerde kamu politikasının önemli araçları haline geldiğini belirtmektedir. Demokrasinin gerçekleşmesiyle birlikte demokratik olan veya demokratik olmayan tüm toplumsal hareketler demokrasinin peşinden gelmektedir. Eylemciler ile devlet arasında toplumsal hareketlerle kurulan yeni toplumsal bağ demokratikleşmenin önemli bir yanını oluşturmaktadır (Tilly, 2008: 219-220). Jasper katılımcıların sezgilerini irdelemeye ve eylemlerini sorgulamaya yöneltebilmesi noktasında protestonun “birbirleriyle yarış halinde olan ahlaki konumlar arasındaki diyaloga, ayrıca her birinin tam anlamıyla işlenmesine dayanan demokrasinin kilit bir bileşeni” olduğunu düşünmektedir (Jasper,

2002: 514). Touraine ise post-endüstriyel toplumda toplumsal hayatın gittikçe daha fazla alanının teknokratik kontrol projelerine ve alternatif demokratikleşme projelerine açık bir hale gelmesinden dolayı toplumsal kurumların demokratikleştirilmesi ile bu kurumların kontrolü için ofansif mücadeleye vurgu yapmaktadır. Nitekim bu mücadele devlet kontrolü ile teknokratik toplum modeline karşı siyasal aktivite alanını ve kamusal alanı genişletmeyi talep eden mücadelelerdir (Cohen, 1999: 126-129).

Touraine modernleşmenin akılcılaştırma ile özneliştirmeyi birbirinden ayırmasının ve özgürleştirme hareketlerini kısıtlamasının demokrasi ile aşılacağı düşünülmektedir. İnsan haklarının ve grup kimliklerinin güvence altına alındığı bir siyasal sistem olarak demokrasi kurumlar aracılığıyla toplumsal hareketler için uygun ortamı sağlaması sonucunda otoriteye boyun eğmeyen ve özgürlük arayışı içinde olan özne “demokratik bir kişilik” olarak açık bir toplumda var olmaktadır. Demokratik kişilik özneliştirmeye, açık toplum ise akılcılaştırmaya tekabül etmektedir. Demokratikleşmenin kendisini gerçekleştirebilmesi için akılcılaştırma ile özneliştirmenin birbirleriyle bağdaştırılması gerekmektedir (Atiker, 1998: 147).

Touraine’in perspektifinde toplumsal hareketler ile demokrasi birbirleri ile sıkı bir etkileşimde olan ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Temel yönelimleri gereği demokratik olan toplumsal hareketler bireyleri “farklılıkları gözeterek birlikte yaşamaya” çağırırlar (Touraine, 2000b: 330). Bu minvalde toplumsal hareketler yalnızca demokratik toplumlarda oluşmakta ve toplumsal sınıf çatışması kavramına göre demokrasi ile temel insan hakları savunusuna daha çok bağlanmakta ve adalet, özgürlük ile insana saygı ilkelerini temel alan bir toplumun kurulmasını talep etmektedirler. Touraine’in toplumsal hareketlerdeki bu demokrasi vurgusuna eş bir şekilde Castells de yeni toplumsal hareketlerin yeni bir demokrasi biçimi çağrısında bulunduğunu belirtmektedir.

Castells’e göre yeni toplumsal hareketler demokratik ilkelerin yeniden üzerinde düşünülmesi çağrısıyla gerçek demokrasinin ne olduğuna ilişkin zihinsel bir dönüşümü gerçekleştirmek istemektedirler. Toplumsal hareketler süregiden demokratik farsa itiraz eden ya da diktatörlüğe karşı çıkan ve halk iradesinin demokratik temsilinin yeni biçimlerini arayan demokratik hareketlerdir (Castells, 2013a: 302). Güveni yeniden inşa etmek isteyen hareketler kadınlara, azınlıklara ve sömürgeleştirilmiş haklara tam yurttaşlığın verilmesi gibi haklar konusunda mücadele ederek etkili bir demokratik yönetim talep etmektedirler. Çünkü etkili demokratik bir yönetim bütün taleplerin ve

projelerin gerçekleştirilmesi için temel bir zemindir. Yeni toplumsal hareketlerde ifade edilen tüm taleplerin gerçekleşme alanı demokrasi olması hasebiyle demokrasi hareketlerin taleplerinde üst bir çitayı oluşturmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerde demokrasi olgusu çerçevesinde dile getirilen başlıca talepler daha fazla eşitlik, adalet, özgürlük, söz hakkı ve etkili katılım hakkıdır. Ayrıca bu olgu ekseninde toplumdaki farklı seslerin dikkate alınması, hiçbir kimliğin ayrıcalıklı olmaması, sivil toplum alanının özerkliği ile genişletilmesi, demokratik eşitlik ile özgürlük mücadelelerinin daha geniş bir çapta toplumsal ilişkiler bütününe yayılması ve yaşam alanlarının özgürleşmesi talep edilmektedir. Bir üst çita olan demokrasi olgusunda ifade edilen tüm bu talepler hareketleri “talepkâr” bir düzleme taşımaktadır. Ayrıca yeni toplumsal hareketlerin demokrasi olgusundaki “talepkâr” duruşunun nedeni demokrasi ile kalkınma arasındaki önemli etkileşimde ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi olgusu çerçevesinde bireyler yaşama ilişkin her alanda daha fazla söz sahibi olabilmekte ve farklı grupların taleplerini daha kolay bir şekilde ifade edebilmelerinin sonucunda bu talepler daha kolay hayata geçebilmektedir. Bu durum ise toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirebilmesi noktasında talepler ile kalkınma arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Çünkü kendisini farklı kesimlerin taleplerini ifade edebilmeleri sonucunda ortaya çıkan toplumsal bütünleşme kalkınmaya işlevsel bir nitelik kazandırabilmektedir. Bu işlevsellik kalkınmanın sürdürülebilir kılınması noktasında birey-toplum ilişkisi, demokrasi olgusu ve sivil toplum alanının genişletilmesi ekseninde yeni toplumsal hareketler önemli bir rolü yerine getirmektedirler. Hareketlerin sivil toplum alanını genişletme, siyasal kurumları demokratikleştirme ve kendisini ilgilendiren konularda söz sahibi olma talebi demokratik toplumun sınırları içinde bir mücadeleyi gerektirmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin demokrasi talebi bir proje olarak Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı’nda biçim kazanmaktadır. İletişimsel Eylem Kuramı’nda yeni bir demokrasi anlayışı çerçevesinde yeni toplumsal hareketler aracılığıyla bireylerin özgürce konuştuğu bir sivil toplum alanı, yaşam alanlarının özgürleşmesi ve yaşantı dünyası alanlarının etkin kılınması talep edilmektedir.

2.4.1.İletişimsel Eylem Kuramı: Yaşantı Dünyası Alanlarının Etkin Kılınması ve Yaşam Alanlarının Özgürleşmesi Talebi

Habermas modernliğin baskıcı ile yıkıcı boyutunu eleştirmekle birlikte modernliği değerli kılarak ve modernliğin güçlü yönlerini vurgulayarak modernliğin gerçekleştirilmemiş vaatlerini açıklığa kavuşturmak istemiştir. Modernlik projesi kısmen yaşam alanının bilimsel-teknolojik rasyonellik tarafından sömürgeleştirilmesi ve bir uzmanlar kültürünün tahakkümüyle sonuçlanmış olsa da, Habermas'a göre bu proje toplumsal rasyonellik, adalet ve ahlakın artırılması konusunda henüz gerçekleştirilmemiş bir potansiyele sahiptir (Best ve Kellner, 2011: 285). Sistemin çıkarlarına öncelik veren işlevci usun gelişmesi modernliğe imkân sağlamakla birlikte modern toplumun özgürlük sorununa çözüm sağlayamamış, modern toplumda sivil toplum ekonomisiyle bağımlı tutulmuş ve iletişimin güç aracılığıyla özel çıkarlar doğrultusunda çarpıtılmasının sonucunda demokratikleşme sorunu ortaya çıkmıştır. Modernliğin özel yaşamda ve kamuoyunda ortaya çıkardığı bu problemlere bir çözüm olarak Habermas “İletişimsel Eylem Kuramı”nı geliştirmiştir.

Habermas kuramında başarı yönelimli olarak araçsal eylem ile stratejik eylem arasında bir ayırım yapmakta ve anlaşma yönelimli olarak iletişimsel eylemi diğer eylem biçimlerinden ayırmaktadır. Bu çerçevede başarıya yönelmiş bir eylemi teknik eylem kurallarına uyulması görünümü altında inceliyor ve bir müdahalenin etki derecesini durumlar ve olaylar bağlamı içinde değerlendiriyorsak, bu eylem araçsal olmakta; başarıya yönelmiş bir eylemi rasyonel seçme kurallarına uyulması görünümü altında inceliyor ve etki derecesini rasyonel bir rakibin kararları üzerinde değerlendiriyorsak, bu eylem stratejik olmaktadır (Habermas, 2001: 305). Dolayısıyla araçsal eylem toplumsal etkileşimlerle ortaya çıkarken, stratejik eylem toplumsal eylemlerle ilişkili olmakta ve stratejik eylemin iletişimsel eylem gibi toplumsal bir niteliği bulunmaktadır.

Araçsal eylem verili bir amaca yönelik en iyi aracı rasyonel olarak hesaplayan tek bir eyleyi kapsarken, stratejik eylem bir amacın peşine düşme noktasında amaca yönelik rasyonel eylemi koordine eden iki veya daha fazla bireyi kapsamaktadır (Ritzer, 2011: 151). Bir hedefin elde edilmesi amacına yönelik olarak her iki eylem biçimi öz-çıkarcı ve hesaba dayalı düşünmeyi içermekte, iletişimsel eylem ise sosyo-kültürel yaşamın temelidir. Nitekim iletişimsel eylem aktörlerin eylem planlarının benmerkezci ego hesapları yerine anlaşma edimleri üzerinden koordine edildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır (Habermas, 2001: 305). İletişimsel eylemde sözleri kavranabilir olan

konuşmacı güvenilir bilgileri gerçeğe sadık kalarak sunmakta ve konuşmacı sözlerini normatif temelde kalarak haklı bir çerçevede ortaya koymaktadır. İletişimsel eylemin bu kabulleri ise onu yaşam dünyası ile ilişkili bir hale getirmektedir. Bu noktada Habermas'ın kuramında “dizge” ve “yaşam evreni” kavramlarına tekabül eden sistem ile yaşam dünyası kavramı önem kazanmaktadır.

Habermas'a göre toplum aynı anda hem sistem ve hem de yaşam dünyası olarak kavranması gerekmektedir. Habermas farklı toplumsal yapılardaki sistem ve yaşam dünyası arasındaki farklılaşmayı analiz etmiştir. Kabile toplumlarında sistem ile yaşam dünyası arasında düşük bir farklılaşma yaşanırken, geleneksel toplumdaki modern toplumlara geçişle birlikte bu farklılaşma artmakta ve modern toplumlarda sistem mekanizmaları normlardan bağımsız yapılar biçiminde yoğunlaşmaya ve nesneleşmeye başlamaktadır (Habermas, 2001: 587). Modern dünyada sistemin yaşam dünyasına bu müdahalesi, yaşam dünyasını kontrol altına alma çabası ve yaşam dünyasını sömürgeleştirilmesi yaşam dünyasının kolonileşmesine neden olmaktadır. Sistem ve yaşam dünyası arasında ortaya çıkan bu gerilim aynı zamanda iletişim temelinde bu iki alanın bütünleşmesine bir fırsat sağlamaktadır.

Habermas kuramında sistem ile yaşam dünyasının birbirleriyle yeterli bir biçimde nasıl bir bağlantı kurabileceğine odaklanmaktadır. Bu noktada öncelikle iki kavram arasında önemli bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Çünkü araçsal akıl sistem üzerinde etkili iken, yaşam dünyası iletişimin temelini oluşturduğu kültür, kişilik, anlam ve sembollerin yer aldığı bir alandır (Swingewood: 1998: 341). Yaşam dünyasındaki bu iletişim vurgusu onu iletişimsel eylem ile önemli bir etkileşim kurmaya itmektedir. Habermas da kuramını bu ayrım noktası üzerine geliştirmektedir. Habermas modernliği “tamamlanmamış bir proje” olarak görerek, projenin tamamlanışını “sistem ve yaşam dünyasının birinin diğerini yıkıma uğratmadan ve kendilerini tümüyle ifade etmelerine olanak sağlayan rasyonel bir toplum”un ortaya çıkışıyla ele almaktadır (Ritzer, 2011: 432). Rasyonel bir toplumun oluşmasında ise araçsal ussallık durumuna karşılık iletişimsel ussallığın geliştirilmesi gerekmektedir.

İletişimsel ussallık ortak çıkarların belirlenip hakça kararların alınmasına, akılcı uzlaşmaya ve karşılıklı anlamaya yönelik bir etkinliktir (Atiker, 1998: 11). Özne merkezli usun tersine diyalog ile akılcı gerekçelere dayanan ve uzlaşmaya yönelik iletişimi gerektiren iletişimsel ussallıkta, birbirlerini tartışmada eşit kabul eden ve dayanışma ile özgür iletişim içinde bulunan özerk bireyler söz konusudur. Modern

toplumun iletişim aracılığıyla sorunlarının çözülmesi ve araçsal ussallığın özel yaşam ile kamuoyu üzerindeki olumsuz etkisinin yok edilmesi noktasında ise iletişimsel usun geliştirilmesi için “çarpıtılmamış iletişim”in kurulması gereklidir. Modern toplumların bir iç çelişkisi olarak çarpıtılmış iletişimde iletişim sistem çıkarları haline gelir ve güç odakları tarafından bireyler farkına varmadan çarpıtılır. Bu ekseninde özel çıkarlar toplumun genel çıkarıymış gibi gösterilerek yanlış bir bilinç oluşturulur ve alınan siyasi kararlar sözde haklılaştırılır. Çarpıtılmamış iletişimde ise kararlar rasyonel bir temelde alınır ve tartışılarak uzlaşmaya varılır.

Çarpıtılmamış iletişimde bilimsel tartışma ilkesi temelinde ve iletişimsel tartışma yeteneğine sahip bireyler “ortak çıkar” kavramı ekseninde toplumsal sorunların çözümü için bir araya gelmektedirler. Bu durum konsensüs imkânı sunmasından dolayı çarpıtılmamış iletişim aslında sivil toplum oluşum sürecine tekabül etmektedir. İletişimsel olarak ulaşılmış bir anlaşmanın rasyonel bir temeli vardır; böyle bir anlaşma hiçbir yönden, ne araçsal olarak, eylem durumuna doğrudan müdahale yoluyla; ne de stratejik olarak bir rakibin kararların başarıya yönelik hesaplarla etkileme yoluyla zorla dayatılmamakta, anlaşma ortak kanılara dayanmaktadır (Habermas, 2001: 306). Bu ortak kanıyla farklı grupların kendi alanlarıyla söz sahibi olduğu bir sivil toplum alanı ortaya çıkmaktadır. Bu alan kişisel alan (özellikle aile), birlikler/dernekler (associations) alanı, toplumsal hareketler ve kamusal iletişim biçimlerinden meydana gelen bir toplumsal etkileşim alanıdır (Coşkun, 2007: 49). Farklı alanların bu etkileşimi ise sivil toplumu demokrasi kavramına yaklaştırmaktadır.

Habermas’a göre baskıdan arındırılmış ve sınırlandırılmamış iletişimin varoluş koşulları gibi tüm sivil toplum gruplarının savundukları fikirlerin haklılığını geçerli nedenler ve kanıtlar ileri sürerek kamuoyuna onaylatmaları demokrasinin gereğidir (Atiker, 1998: 165). Böylece kamuoyu parlamenter sistem tarafından çözülmesi gereken sorunların dile getirildiği ve sorunsallaştırıldığı bir yerdir. İletişimsel eylem alanı ortak sorunları olan kişilerin iletişim aracılığıyla aralarında dayanışma oluşturmaları noktasında kamuoyu demokrasinin vazgeçilmez bir ögesidir. Habermas’ın iletişime verdiği bu devrimci güç ise kendisini toplumsal hareketler ile net bir şekilde ortaya koyar. Kültürel bir alanda yeni bir direnişi ifade eden yeni toplumsal hareketler yaşam alanlarının özgürleşmesine yönelik talepleri içinde barındırır.

Habermas yaşam kalitesi, eşitlik, kendini gerçekleştirme, katılım ile insan hakları gibi alanlarda yaşanan problemlerin etkisiyle yeni çatışmaların ekonomik

dağılım problemleri yerine kültürel yeniden üretim, sosyal entegrasyon ve sosyalizasyon gibi alanlarda ortaya çıktığını ve yaşam biçiminin düzenlenmesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Habermas, 1981:33). Yaşam dünyası ile sistem arasındaki “sınırlar”da ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler ise demokrasinin gerçekleştirilmesi noktasında yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi ile sisteme karşı bir direniş göstermekte ve yaşam dünyası ile sistemin en üst düzeyde rasyonelleştiği bir birleşme umudunu temsil etmektedirler (Calhoun, 1993: 390; Ritzer, 2011: 432; Habermas, 1981). Habermas’a göre sistemin kolonileştirici etkilerine karşı toplumsal direniş imkânı her zaman bulunmakta ve yeni toplumsal hareketlerin eleştirel potansiyeli modernite projesinden tamamen vazgeçmeden sürdürülebilmektedir. Yeni bir politika olarak yeni toplumsal hareketler “şimdiye kadar sistemden kaynaklanan saldırılara dayanamayan yaşantı dünyası alanlarını etkin kılma talebiyle” örtüşmektedir (Layder, 2006: 263). Habermas’ın kuramında yeni toplumsal hareketler yaşantı dünyası alanlarının etkin kılınması ile yaşam alanlarının özgürleşmesini talep etmekte ve bu durum hareketleri “talepkâr” bir düzleme taşımaktadır. Bu “talepkâr” düzlemindeki vurgu ise demokrasi olgusu ekseninde ortaya koyulmaktadır.

Habermas’ın projesinde yeni bir demokrasi anlayışı ortaya koyulmaktadır. Bu anlayışta ortak çıkarlar iletişim zemininde tartışılmakta ve hakça kararlar akılcı uzlaşma ile karşılıklı anlaşma temelinde alınmaktadır. Dolayısıyla toplumsal etkileşim alanı olarak bireylerin özgürce konuştuğu bir sivil toplum alanı talep edilmektedir. Bu sivil toplum alanının oluşmasına aracılık eden yeni toplumsal hareketler ise yaşam alanlarının özgürleşmesini ve yaşantı dünyası alanlarının etkin kılınmasını talep etmektedir. Hareketler sisteme karşı direnmekte, sistem ile yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesine karşı bir direniş göstermekte ve özel yaşamın teknokratlar tarafından kolonileştirilmekten korunmasını sağlamaktadırlar.

Habermas’ın kuramı bazı noktalarda eleştirilere maruz kalmıştır. Jasper’a göre Habermas evrimci bir güvenle protesto hareketlerinin evrensel iletişime ulaşmaya çalışması ve özel yaşamı teknokratlar tarafından kolonileştirmekten koruması gerektiğini belirterek, toplumsal hareketleri başka seçimler yaptığı gerekçesiyle eleştirmektedir (Jasper, 2002: 122). Hardt ve Negri’ye göre ortaya koyulan etik kurtuluş sermayenin araçsallığı ile kitle iletişim araçlarından yalıtılması sonucunda gerçekleşmesi nedeniyle kuram ütopyik ve gerçekleştirilemezdir (Hardt ve Negri, 2004: 277). Coşkun ise yaşam alanının kolonileşmesine karşı mücadele edecek olanların özel

bir sınıf yerine “herkes”i kapsaması ve bu yapının nasıl bir motivasyon ile neden harekete geçeceğine ilişkin soruların cevapsız kalması noktasında Habermas’ı eleştirmektedir (Coşkun, 2007: 57).

Bu eleştirilerle birlikte Habermas’ın ortaya koyduğu uzlaşmacı demokrasi anlayışı yerine Laclau ve Mouffe çatışmacı demokrasiyi gündeme getirmekte ve kuramlarının Habermas’ın kuramıyla bazı benzerlikler taşıdığını belirtmektedirler. Bir araya getirici demokrasi modelini eleştiren her iki kuram güdükleştirilmiş bir demokratik siyaset anlayışının kamuoyunda tartışmalar yoluyla oluşturulan gerçeği temsil etmediğini, demokratik toplumda barınan farklı seslerin dikkate alınması gerektiğini ve demokratik mücadele alanının genişletilmesini savunmaktadırlar (Laclau ve Mouffe, 2015: 21). Radikal Demokrasi Projesi’nin Habermas’ın kuramından ayrıldığı nokta ise merkezi kavram olarak “antagonizma” kavramı ekseninde her türlü uzlaşmanın reddedilerek, çatışma ve bölünme olmaksızın çoğulcu bir demokratik siyasetin olamayacağını belirtmesinde ortaya çıkmaktadır.

Radikal Demokrasi Projesi “modernitenin yerine getirilmemiş” projesini içermekle birlikte Habermas’ın kuramından farklı olarak projede Aydınlanma’nın epistemolojik perspektifinin oynayacağı bir rol bulunmamaktadır. Bu perspektife göre Aydınlanma nosyonunun demokrasinin ortaya çıkmasında önemli bir rolü bulunmakla birlikte artık yeni siyaset biçimlerini anlamada bu nosyon bir engel oluşturmaktadır. Çünkü demokratik projenin radikal demokrasinin terimleriyle yeniden formüle edilmesi “farklılaşmış bir insan doğası anlayışına yaslanan Aydınlanmanın soyut evrenselciliğinden vazgeçmeyi” gerektirmektedir (Mouffe, 2000: 303). Proje modernitenin demokratik projesini izlemekle birlikte onu derinleştirmeyi hedeflemektedir. Habermas, Laclau ve Mouffe modernliğin özgürleşimci boyutlar taşıdığına inanmakla birlikte Habermas modern politika ile postmodern teorinin uyumsuz olduğunu düşündüğü noktada Laclau ve Mouffe farklı bir bakış açısı geliştirmektedirler. Laclau ve Mouffe modernliğin ve Aydınlanma’nın olumlu boyutlarının ancak modern politik değerlerin daha önceki özcü ve temelci karakterini terk eden postmodern bir mantık aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini savunmaktadırlar (Best ve Kellner, 2011: 241).

2.4.2.Radikal Demokrasi Projesi: Radikal ve Çoğulcu Demokrasi Talebi

Laclau ve Mouffe Marksizmden koştuklarını, postmarksist bir zeminde antagonizmaların ortadan kalktığı saydam bir toplumda komünizm anlayışını sürdürmenin olanaksız olduğunu ve evrensel bir sınıf olarak işçi sınıfı anlayışını reddettiklerini açıklamaktadırlar. Böylece evrensel sınıfın ontolojik olarak tek ayrıcalıklı konumuna dayanan her türlü epistemolojik imtiyazdan vazgeçilmekte ve demokrasi olgusu merkeze alınmaktadır.

Postmarksist olan Radikal Demokrasi Projesi iktidarın ortadan kaldırılması yerine demokratik değerlerle bağdaşır iktidar biçimlerinin nasıl oluşturabileceğine odaklanmaktadır. Projede demokratik devrimin derinleştirilmesinde demokratik eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin daha geniş çapta bir toplumsal ilişkiler bütününe yayılması amaçlanmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2015: 19). Nitekim modern çoğulcu demokrasinin özgüllüğü egemenlik ve şiddetin olmayışında değil, egemenlik ile şiddete sınır getirerek bu unsurlarla mücadele edilmesini sağlayan bir dizi kurumun oluşturulması gerekliliğinde ortaya çıkmaktadır (Mouffe, 1999: 351-352). Bu noktada proje “demokrasinin demokratikleştirilmesi”nden ayrılmaktadır. Çünkü projede iktidar ilişkilerinde köklü bir dönüşüm hedeflenmekte ve nihai olarak hedeflenen siyasalın yeniden merkeze alınarak siyasal sınırların ortadan kalkması yerine yeni siyasal sınırların oluşturulması zorunlu kılınmaktadır. Bu çerçevede proje hegemonya mücadelelerinin niteliğine odaklanmaktadır.

Hegemonik yeniden düzenleme zemininin sosyalist politik pratiğinin demokratik anlamda genişlemesi ile derinleşmesi için bir potansiyel taşıdığını belirten Laclau ve Mouffe, hegemonya olmadıkça sosyalist pratiğin yalnızca işçi sınıfının talepleri ve çıkarları üzerine odaklanabileceğini açıklamaktadırlar. İşçi sınıfı zorunlu bir sınıf karakterinden uzaklaşarak demokratik bir kitle pratiği düzleminde kendi ötesine uzanan antagonizmaya ve talepler çokluğuna eklenmesi gerekmektedir. Bu noktada Gramsci sınıf ittifakları çerçevesinde fikirler ile değerlerin birçok kesim tarafından paylaşılmasının hegemonya kavramını entelektüel ve ahlaki bir düzleme doğru geliştirdiğini belirtmektedir. Gramsci’ye göre toplumun devrim aracılığıyla ele geçirilmesi yeterli olmamakta ve toplumun geri kalanı üzerinde kültürel liderliğin ele geçirilmesi önem kazanmaktadır. Hegemonya hâkim bir sınıfın uyguladığı kültürel bir liderlik olmakta ve sınıfsal mücadelenin bir parçası olan kültür ekonomik temelden uzaklaşmaktadır (Ritzer, 2011: 141-142).

Gramsci mücadelenin yeni bir sınıf çekirdeği çerçevesinde bir başkasının kurulması gerektiğine vurgu yapar. Bu vurguda çeşitli toplumsal ögeler eklemleyici pratikler yoluyla kazanılmış ilişkisel bir kimliğe sahip olmakla birlikte her hegemonik formasyonda tek birleştirici ilke olan temel sınıfa gönderme yapar. Laclau ve Mouffe ise Gramsci'nin hegemonik öznelerin temel sınıflar düzleminde kuruldukları konusundaki ısrarından ve her toplumsal formasyonun kendisini tek hegemonik merkez çevresinde yapılandığı savından uzaklaştıklarını belirtirler. Çünkü hegemonya kavramı farklı söylemlerle mücadelelerin merkezlesmesi ile özerkliğine, bunların kendilerini geliştirebilecekleri bir alanlar çoğulluğunun kurulmasına ve antagonizmaların çoğalmasının savunulmasına gönderme yapar (Laclau ve Mouffe, 2015: 292). Bu düzlemde sınıf yerine “karmaşık kolektif iradeler”i oluşturan politik özneler toplumsal çoğulluk ve birbirine indirgenemezlik durumu çerçevesinde farklı tikelliklerin birbirlerine eklemlediği bir zeminde mücadelelerini yürütürler. Böylece yeni toplumsal hareketler toplumsal çatışmaların gittikçe daha çok sayıda ilişkiye hızla dağılmasını eklemlemede yeni bir rol ile tanımlanır.

Laclau ve Mouffe yeni toplumsal hareketlere ilişkin iki egemen düşüncenin teorik konumlarıyla bağdaşmadığını belirtmektedirler. İlk düşüncede işçi sınıfı ya da marjinal, çevresel veya sistemle bütünleşmiş bir işçi sınıfı merkeze alınmakta, ikinci yaklaşımda ise bu hareketlerin ilerici oldukları a priori olarak kabul edilmektedir. İlk yaklaşımda emek noktasında bir araya getirilmiş kolektif irade sosyalist bir politik pratiği bağlayan zincirleri koparmak için ayrıcalıklı noktaları içinde barındırmazken, ikinci yaklaşımda hareketlerin politik anlamı baştan verili olarak ele alınmakta ve bu anlamın diğer mücadelelerle hegemonik eklemleşimine bağlı olduğu dışlanmaktadır. Bu noktada eklemleme “eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak ögeler arasında kimlikleri değiştirecek bir ilişki kuran her türlü pratik”e gönderme yapmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2015: 169). Bu eklemleme mantığı içinde yeni toplumsal hareketler ortak paydası sınıf mücadeleleri şeklinde düşünülen işçi mücadelelerinden yeni direniş, antagonizma ve kimlik biçimleri oluşturmasıyla ayrılmaktadır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin demokrasi mücadelesinde işçi sınıfının yerine halk geçmekte ve halk-devlet çelişkisi ekonomik yerine siyasal bir mücadele alanında gerçekleşmektedir (Coşkun, 2007: 131). Hareketler aynı zamanda yeni tâbiyet biçimlerinin sorgulanmasına yol açmaktadırlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni hegemonik formasyonda kapitalist üretim ilişkilerinin bütün toplumsal ilişkilere yayılması daha fazla insanın emeğinin metaya dönüşmesine neden olmuştur. Birey kapitalist ilişkilerden uzak bir şekilde sadece emeği ekseninde değil kültür, sağlık, eğitim, boş zaman ve ölüm gibi toplumsal ilişkilere sermayeye bağımlı olmaya başlamıştır. Toplumsal hizmetlerle birlikte iş politikaları gibi toplumsal yeniden üretim düzeylerine gittikçe daha çok genişleyen bu müdahale devletin pratiklerinde büyüyen bir bürokratikleşmeyi beraberinde getirmiş, toplumsal ilişkilerin politikleşmesi ise sayısız yeni antagonizmaya temel oluşturmuştur. Devlet iktidarının bürokratik biçimlerine karşı sayısız mücadelenin ortaya çıkmasında daha önce özel alanın bir parçası olarak düşünülen toplumsal ilişkilere birçok düzenleme biçiminin sokulması ve kamu alanlarının oluşturulmasında demokratikleşme yerine yeni tâbiyet biçimlerinin empoze edilmesi etkili olmuştur. Toplumsal çatışma alanlarının genişlemesi ise yeni politik özneleri ortaya çıkarmış ve mücadeleler kolektif bir biçim yerine bireycilik yoluyla gerçekleşmiştir. Bu noktada Radikal Demokrasi Projesi yeni sola alternatif bir model sunmuştur. Kuramda solun görevi liberal-demokratik ideolojiyi reddetmek yerine onu radikal ile çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek ve genişletmektir (Laclau ve Mouffe, 2015: 270).

Çok sayıda demokratik mücadelenin eklemelenmesi demokratik değerlerin bir hegemonyasını oluşturarak çeşitlilik, çoğulluk ile çatışma ekseninde demokrasinin derinleştirilmesi sağlanacaktır. Böylece anti-ırkçılık, ant-cinsiyetçilik ve anti-kapitalist mücadele kimlikleri yeni “ortakduyu” ve demokratik eşdeğerlilik ilkesi çerçevesinde eklemenecektir. Hiçbir kimliğin yerleşik olmadığı ve farklı özne konumlarının eklememesinde belli bir açıklık ile muğlaklığın bulunduğu bu durumda yeni ortakduyu sayesinde özneler kendi bireysel çıkarları peşinde koşmadığı gibi kendi konumlarını sınıfa indirgeyen ideolojinin içine hapsedilemeyecektir. Farklı öznelerin ortak mücadelesi ise iktidara karşı yapılan mücadeleleri gerçek anlamda demokratikleştirecektir. Çokkatlı politik kimliklerin doğaları gereği özerk olduklarının doğrulanması ve bir ittifak halinde birbirlerine bağlanması ölçüsünde çoğulculuk “radikal” hale gelecektir. Hiçbir grubun diğerinin karşısında imtiyazlı kılınmayarak her birinin demokratik devrimi toplumun tüm boyutlarına yaygınlaştırması ölçüsünde de çoğulculuk “demokratik” olacaktır (Best ve Kellner, 2011: 239).

Projede her bir mücadele diğerine tâbi olmak yerine her biri tek ve bölünmez mücadelenin eşdeğer simgeleri durumuna gelir. Bu zincir ise iktidara karşı gerçekleştirilen mücadeleleri gerçekten demokratik hale getirilir ve haklar bireysel düzey yerine diğer grupların eşitlik haklarına saygı bağlamında talep edilir. Bu noktada eşitlik talebinin özgürlük talebiyle dengelenmesi gerekir. Nitekim çeşitlilik, çoğulluk ile çatışma ekseninde demokrasinin derinleştirilmesi için haklar bireyci bir çerçeve yerine demokratik haklar ekseninde ele alınmalıdır. Çünkü ayrıcalıklı konumların son bulması, hiçbir kimliğin yerleşik olmaması, farklı seslerin dikkate alınması, farklı özne konumlarının çatışma ekseninde kendisine yer bulması ekseninde demokratik alanın genişletilmesi önemlidir.

Projede cinsiyet, ırkçılık ile cinsel ayrımcılığa karşı mücadeleler ve çevre mücadeleleri işçi mücadeleleriyle eklenerek çeşitli demokratik mücadeleler arasında bir eşdeğerlik zinciri oluşturulmak istenir. Bir grubun mücadelesinin diğerleri pahasına yürütülmesi gerekmekte; tüm demokratik mücadelelerin eşdeğer mücadeleler şeklinde görülmesi yeterlidir (Ritzer, 2011: 182-183). Zira işçilerin çıkarlarının savunusunun kadınların, göçmenlerin ya da tüketicilerin zararına yapılmaması için bu farklı mücadeleler arasında bir eşdeğerlik kurulması gerekir (Laclau ve Mouffe, 2015: 280). Çünkü tüm mücadele aktörlerinin kimlikleri üzerinde bir değişiklik yaparak kendilerini radikal demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak görmelerinin sağlanması gerekir.

Radikal demokrasi projesinde bir öge olarak üretim araçlarının toplumsallaştırılması sadece işçilere değil bütün öznelerin gerçek katılımını içermesinden dolayı proje devrimci sosyalizm anlayışını reddetmekte ve demokrasi ile sosyalizm arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Proje sola büyük özgürleştirici mücadelelere seslenen ama aynı zamanda psikoanalizin ve felsefenin yeni teorik katkılarını hesaba katan bir imgelem sunarken, Marksist sosyalizm ile sosyal demokrasinin ikiz tuzaklarına düşmekten kaçınan bir sosyalist projenin yeniden formüle edilmesini önermektedir (Mouffe, 2000: 299). Bu formülleştirme ise hem modern hem postmodern ilkeleri içinde barındırmaktadır. Çünkü proje modernliğin özgürleşimci boyutlarına odaklanılarak demokrasi derinleştirilmek istenilmekte ve farklılık, çokkathlık ile hiyerarşik olmayan eklemlenme mantığı kullanılarak postmodern yaklaşım benimsenmektedir.

Best ve Kellner radikal demokrasi projesini söylem teorisini kullanma tarzları ve demokrasiye, sosyalizme ve ittifak politikasına ilişkin varsayımları noktasında eleştirmişlerdir. Projede eklemleyici pratiklerin öbürlerinden daha merkezi bir konumda olup olmayacakları veya cinsel özgürleşim mücadelesinin en az işçilerin mücadelesi kadar önem taşıyıp taşımadığı konusu tartışılmamaktadır. Proje politik ittifakın nasıl başarılabileceğine ve hangi sorunlar etrafında birleşip hangi biçimlere bürünebileceğine ilişkin çok az analitik ipucu sağlamaktadır. Asıl sorun projenin her şeyin söyleme indirgemesinden ziyade “söylemsel olmayı söylemle yüklemesi ve pratikler ile kurumlar karşısında söylemi imtiyazlı kılması” noktasında ortaya çıkmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 245). Toplumun söylem biçiminde yorumlanması söylem dışı boyutlar olan devlet, ekonomi ile politik yapılar ekseninde politik ekonomi analizini ve direniş güçlerinin analizini zorlaştırmaktadır. Bu minvalde projede yeni toplumsal hareketlere ilişkin somut bir analiz ortaya koyulamamakta ve hareketlerin ortaya çıkış koşullarına ilişkin tarihsel bir bağlam gösterilmekle birlikte hareketlerin amaçları, taktikler ile mücadele biçimleri hakkında oldukça az bir açıklama yer almaktadır.

Bu eleştiriyle birlikte Radikal Demokrasi Projesi’nde toplumsal hayatın metalaşmasına, bürokratikleşmesine ve homojenleştirilmesine karşı direniş gösteren yeni toplumsal hareketler özerklik, farklılık ile çoğulculuk temelinde kimlik ve kültürel taleplerini ortaya koymaktadır. Bu düzlemde farklı toplumsal talepler eşdeğerlilikler zinciri içinde bir araya gelmekte, demokratik eşdeğerlilik ilkesi çerçevesinde ifade edilmekte ve birleşen talepler daha güçlü bir biçimde iktidarla mücadele etmektedir. Dolayısıyla projede farklı mücadelelerin kendilerini ortaya koyabilecekleri bir alanlar çoğulluğunun kurulması ile bu mücadelelerin daha geniş çapta bir toplumsal ilişkiler bütününe yayılması talebinin gerçekleşme noktasında radikal ve çoğulcu demokrasi talebi yeni toplumsal hareketleri “talepkâr” bir düzleme yaklaştırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL TOPLUMSAL HAREKETLER

1990'lı yıllarla birlikte postyapısalcılık ile postmodernizmden sonra temel tartışma kavramı olan küreselleşme farklı bakış açıları ekseninde tanımlanmıştır. Kavram genel olarak toplumların birbirlerine benzeme sürecine ve farklılıkların kendilerini ifade edebilmesine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla kavram toplumsal ilişkiler ve toplumlar arasındaki etkileşim düzleminde anlam kazanmaktadır.

Friedman küreselleşmeyi “birinci küreselleşme”, “ikinci küreselleşme” ve “üçüncü küreselleşme” şeklinde sınıflandırmıştır. Kolomb ile başlayan birinci küreselleşme 1800 yıllarda sona ererken, ikinci küreselleşme 21. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. İletişim ihtiyaçları dâhilinde gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte 2000 yılında başlayan üçüncü küreselleşme ise ulaşımı, parayı ve dolaşımı kolaylaştırarak hızlandırmıştır (Akyel, 2012: 314). İletişim ve ulaşım alanında ortaya çıkan bu değişim modern çağın sınırları ile egemenlik bölgelerini belirsizleştirerek bireylerle birlikte devletlerin, kurumların, hükümetlerin ve hükümet dışı örgütlerin farklılıklarını koruyarak birbirleriyle bir ağ ile bağlandıkları kültürel ve ekonomik bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimi Kalouche ve Mielants birkaç başlık altında özetlemektedirler (Kalouche ve Mielants, 2008: 250). Bilgi ile iletişim alanlarının teknolojilerine ve uygulamalarına dönük yeni bir sermaye yoğunlaşmış, serbest Pazar teriminin anlamı yeni bir ideoloji oluşturacak şekilde yeniden tanımlanmış ve yeni hâkim ideolojiler olan post-fordizm ile post-keynesizm dünya nüfusunun temel ihtiyaçları yerine ekonominin ihtiyaçlarına öncelik vermişlerdir. Bu dönemde etnik savaşlar ile din savaşları tüm dünyaya yayılmış, çeşitli çok uluslu şirketler ulaştıkları gücü ulus-devletlerin politikalarında kullanmaya başlamış ve terörizmin yeni bir biçimi olan “uluslararası terörizm” ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan değişim toplumsal hareketlere yansımış ve kimlik hareketleri, yoksul halk hareketleri, yerlilerin özneleşme hareketleri, etnik hareketler, dinsel hareketler ve radikal çevreci hareketler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkide özellikle ulaşım, iletişim ve teknoloji unsurları etkili olmuştur. Farklılıklarını koruyarak ağlar vasıtasıyla bir araya gelen

aktörler küresel bir “Ağ Toplumu”nu oluşturarak dünya çapında ortak eylemler gerçekleştirmişler.

3.1.Ağ Toplumu ve Toplumsal Hareketler

Merkezi olmayan, hiyerarşi içermeyen ve yatay ilişkileri olan “Ağ Toplumu” 1970’li yıllarda enformasyon teknolojisi devriminin, kapitalizmin ekonomik krize girmesinin ve kültürel toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasıyla şekillenmeye başlamıştır. Bu toplumda bireyler daimi bir bağlantılı olma haline dayanmış ve sanal ağ ile zamanı ve mekânı aşarak toplumun kurallarını kendileri oluşturmuşlardır (Castells, 2013a: 200). Castells’e göre insani deneyimde niteliksel bir değişimi temsil eden “Ağ Toplumu” toplumsal eylemi doğa ile kültür arasındaki ilişki kalıplarının değişimi düzleminde ele alan eski sosyolojiye göre yeni bir çağda olduğumuzu haber vermiştir. Dolayısıyla toplumsal etkileşim ile toplumsal örgütlenmenin tümüyle kültürel bir biçimine adım atıldığı bu yeni dönemde enformasyon toplumsal örgütlenmenin kilit bir bileşeni olmuş ve ağlar arasındaki mesaj ile imge akışı toplumsal yapının temel niteliğini oluşturmuştur.

Ağ birbirleriyle bağlantılı bir düğümler dizisidir (Castells, 2013b: 622). Düğümü tanımlayan ise bahsedilen somut ağıdır. Küresel finansal akışlar ağında düğümler menkul kıymetler piyasası iken, Avrupa Birliği’ni yöneten siyasal ağıda düğümler ülkelerin bakanlar konseyleri ile Avrupa Komisyonu üyeleridir. Yeni medyanın küresel ağında düğümleri televizyon sistemleri, eğlence stüdyoları, bilgisayar grafiği ortamları, haber ekipleri ile sinyaller üreten, gönderen ve alan seyyar aygıtlar oluşturur. Bu ağlardaki etkileşimle ortaya çıkan Ağ Toplumu kapitalist olmakla birlikte onu diğer toplumsal yapılardan ayıran ilk kez tüm gezegen çapında toplumsal ilişkileri biçimlendirmesinde ortaya çıkar.

Ağ Toplumu’nda iletişim ağları iktidar oluşturmada belirleyici kaynak olmakta ve iktidar çok boyutlu bir yapıya bürünmektedir. Kendi aralarında ağlar oluşturan iktidar ağları, küresel finans ağları ve küresel multimedya ağları birbirleriyle tamamen kaynaşmak yerine “belli projeler etrafında bir seferberlik ağlar oluşturarak ortaklık ile rekabet stratejileriyle haşır neşir” olmaktadır (Castells, 2013a: 22). Bu ağların ortak çıkarı ise kendi çıkarlarına ve değerlerine cevap veren siyasi bir sistemin oluşturulmasıdır.

Ağ Toplumu'nda iktidar “programlama yetisine sahip” hükümet, parlamento, finans, medya ve bilim gibi organların tekelinde iken, medya “makas değiştiriciler” olan medya patronları, medya şirketleri ve siyaset ile finansal elitlerin elindedir. Ağların programlanmasıyla ve makasların değiştirilmesiyle iktidarın gerçekleştirildiği bir ortamda iktidar ilişkilerini değiştirmek amacıyla toplumsal değişim aktörleri mevcut ağları tanımlayarak iktidarlara savaşmaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal hareketler özgül toplumdaki çelişkiler ile çatışmalardan doğmakta, insanların çok boyutlu deneyimlerinden kaynaklanan isyanları ve projeleri ifade etmektedirler (Castells, 2013a: 197). Bu noktada ağ ile toplumsal hareketler arasındaki etkileşim önem kazanmaktadır.

Toplumsal hareketlerin merkezsiz yapıda olması ve hareketlerde lider, komuta ile kontrol merkezine gerek duyulmaması bireylerin ağlar sayesinde iletişime geçmelerini beraberinde getirmektedir. Ağlar çerçevesinde hareket oluşmakta ve ortak değerlerle bu ağlar kendi içinde yenilenmektedir. Ağlar oluşturma ise yüz yüze, elektronik olarak, web siteleriyle ve coğrafi mekânlarla gerçekleşmektedir (Castells, 2013c: 202). Birbirleriyle ağlar oluşturan bireyler deneyimlerini paylaşarak projeler oluşturmakta ve yeni programlar sayesinde iktidarla savaşabilme yetisini kazanmaktadırlar. Bu çerçevede toplumda yeni değerler ile hedeflerin üreticisi olan toplumsal hareketler özerk iletişim kanalları oluşturarak iktidarla savaşa girmektedirler.

İnternetin ve kablosuz ağların dijital iletişim platformu kullanılması “kitlesel öziletişim”i ortaya çıkarmaktadır. Kitlesel olması iletişimin kişinin yakın veya uzak çevresiyle sonsuz bağlantıya geçebilmesini sağlamaktadır. Kişinin mesajların gönderimine kendi karar vermesi, iletiyi göndereceği kişiyi kendi seçmesi ve ileti konusunu kendisi belirlemesi ise öziletişimi içermektedir. Bu minvalde kitlesel öziletişimin yatay iletişim ağlarına dayanması bu ağların hükümet tarafından denetlenmesini zorlaştırmakta ve bu durum bireye toplumsal kurumlar karşısında özerklik inşa etme ile eylemlerin koordinasyonu sağlama imkânı sunmaktadır.

Ağlar ile toplumsal hareketler arasındaki ilişki tamamen sanal bir ilişki olmamakta ve hareketler internetin dışında kendilerini görünür kılmalarını sağlayacak yeni bir kamusal alana ihtiyaç duyulmaktadır. Hareketler genellikle internette kurulan sosyal ağlarla başlamakla birlikte kamusal meydanların sürekli işgali, ısrarlı sokak gösterileri ve kent uzamı işgali ile hareket haline gelmektedirler (Castells, 2013a: 192). Bu çerçevede ağlar ile ortaya çıkan küresel toplumsal hareketler çeşitli ülkelerde eylemlerle kendilerini görünür kılmaktadırlar.

Castells temel birimi ağ olan küresel hareketlerin bağlamdan bağlama bir değişiklik gösterdiğini, zamanda bir birlikteliğinin bulunmadığını ve küresel bir karakteri bünyesinde taşıdığını belirtmektedir. Küresel hareketler ortak bir amaç etrafında bütünleşmekle birlikte hareketin her bileşeninin “kendine ait bir değerler dizgesi ve gündemi bulunmakta, büyük bir bölümünün küreselleşme sürecinin kurumsal reforma tabi tutulması için seferberlik göstermekte, bazı kesimler ise tümden kapitalizme” karşı çıkmaktadırlar (Castells, 2013c: 199). Bu düzlemde Castells küresel hareketleri Zapatistalar, Amerikan Milisleri, Aum Shinrinkyo, El-Kaide ve küresel toplumsal hareket düzleminde ele almaktadır. Castells küresel toplumsal hareketleri kimlik, karşıt ve hedef ekseninde incelemekte ve bu hareketlerin ortak noktalarının karşı çıktıkları yeni küresel düzen olduğunu belirtmektedir (Castells, 2013c: 211).

Zapatistalar hareketinde bastırılmış ve dışlanmış Kızılderililer/Meksikalılar hareketin kimliğini, küresel kapitalizm (NAFTA) ve yasadışı PRI hükümeti hareketin karşıtını ve onur ile demokrasi ise hareketin hedefini oluşturmaktadır. Amerikan Milisleri hareketinde Amerikan yurttaşları hareketin kimliği, yeni dünya düzeni ve ABD federal hükümeti hareketin karşıtını ve yurttaşların ile yerel cemaatlerin özgürlüğü ise hareketin hedefini oluşturmaktadır. Aum Shinrinkyo hareketinde inananların ermiş bedenlerinden oluşan manevi cemaat hareketin kimliğini, birleşik dünya hükümeti ve Japon polisi hareketlerin hareketin karşıtını ve kıyametten sağ kurtulmak ise hareketin hedefini oluşturmaktadır. El-Kaide hareketinde gerçek Müslümanlar hareketin kimliğini, Hristiyanlar ile Musevilerin küresel iktidarı hareketin karşıtını ve insanlığın ümmet olarak toplumların şeriatla yönetilmesi ise hareketin hedefini oluşturmaktadır. Küresel toplumsal harekette ise çoğul kimlikler hareketin kimliğini, küresel şirket kapitalizmi hareketin karşıtını ve küresel demokrasi ise hareketin hedefini oluşturmaktadır. İlk dört hareket daha çok tepkisel ve savunmacı iken küresel toplumsal hareket çoğul kimlikli bir direniş hareketinden küresel demokrasiyi hedefleyen bir siyasi proje etrafında örgütlenmiş bir harekete dönüşmektedir.

3.2.Küresel Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı

1980'lerden sonra ortaya çıkmakla birlikte 1990'lı yıllarla birlikte daha görünür hale gelen küresel toplumsal hareketler “merkezi bir yapıya dayalı olmayan, küresel, tekil öznellikler temelinde ağ örgütlenmesine dayalı, esnek, hiyerarşik olmayan birbirlerinden tamamen farklı hatta zıt olan, farklı amaç ve temalardan yola çıkan” çeşitli toplumsal hareketlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (Çımrın, 2009: 168).

Küresel toplumsal hareketlerde sınıfsal, etnik, kültürel veya ideolojik farklılıklara sahip gruplar yer almış ve gruplar temelde neoliberal dünya düzenine muhalif olarak neoliberal ekonomi politikalarına karşı eylem gerçekleştirmişlerdir.

Küresel toplumsal hareketler küresel norm ile değerleri savunmuş, bu norm ve değerlere karşı bir bilinç oluşturmayı hedeflemiş, diğer ülkelerdeki kendine benzer hareketlerle iletişim kurarak organik bağlar oluşturmuş ve zaman ile mekân algısı dışında küresel bir alanda var olmuşlardır. 1992 yılında Rio de Janeiro'da Brezilya Dünya Forumu, 1993 yılında Hindistan'da WTO'un görüşmelerine karşı eylemler, 1994'te Zapatistaların Chiapas bölgesinde NAFTA'nın uygulamalarına karşı ayaklanmaları, 1997'de Lyon'daki G-7'ye karşı gerçekleştirilen organizasyon ve 1998'de kapitalizmin dünyasallaşmasına karşı otonomist tarzda tepki olarak GPA (Halkların dünyasal aksiyonu) adlı organizasyonun kurulması düzleminde küresel toplumsal hareketler çeşitli biçimlerde ortaya çıkmışlardır. Hareketler barış, ırk, çevre, yoksulluk ve yolsuzluk gibi küresel tema niteliğinde konulara dikkat çekmiş ve parti veya öncü niteliği bulunan yapı dışında örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir.

Küresel toplumsal hareketler Aralık 1999'da Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü zirvesi sırasındaki protesto eylemleri ile kamuoyunda daha geniş bir şekilde kendilerini ifade etmişlerdir. Seattle internet üzerinden örgütlenmenin gerçekleştiği, ulus-ötesi eylemlerin ve örgütlenmenin kendisini açık bir şekilde gösterdiği, çeşitli grupların birlikte hareket ettiği ve dünya politikalarını yöneten elitlere karşı dünya çapında bir meydan okuma hareketi düzleminde gerçekleşmiştir. Hareket küreselleşmenin siyasi bir karar olduğunu ve demokrasinin tabandan yükselmesi gerektiğini vurgulamıştır. Graeber ise Seattle hareketinin demokrasinin yeniden icadına ilişkin bir hareket olduğunu belirtmiştir. Seattle hareketinde yukarıdan aşağıya (özellikle devlet, şirket ya da partiler benzeri) yapılar yerine, yatay ağlar (merkezsizleşmiş, hiyerarşik olmayan, oybirliğine bağlı demokrasiye dayanan ağlar) kullanılmıştır (Graeber, 2002: 112).

Küresel toplumsal hareketlerin eylem planı ile politika oluşturmasında dünya sosyal forumlarıyla gerçekleşmiş ve Ocak 2001'de Brezilya'da dünya sosyal forumu kurulmuştur. Bu forumlar 2001'de Cenova, 2003'te Porta Alegre-Brezilya, 2004'te Bombay-Hindistan ile 2007'de Afrika-Naoribi'de devam etmiştir. 2008'de ise herhangi bir bölgede ya da merkezde toplantı gerçekleştirilmesi yerine tüm dünyada küresel eylem günü düzenlenmiştir. Bu forumlarda çeşitli bölgelerden gelen katılımcılar tarafından sosyal, siyasal ile ekonomik sorunlar tartışılmış, sorunların somut çözümüne

ilişkin alternatif stratejiler ortaya koyulmuş, yeni örgütlenme modelleri tartışılarak ortak bir eylem alanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Toplantılarda küresel kamuoyunda hareketlerin daha fazla bilinç oluşturması ve destek alması için yeni deneyimler paylaşılmıştır.

3.2.1.Küresel Toplumsal Hareketlerin Kavramsallaştırılması

İşçi sınıfı hareketleri ile köylü sınıfı hareketleri klasik toplumsal hareketleri oluşturmuş, çevrecilik, barış, etnisite, anti-nükleer ve cinsel kimlik gibi temalardan oluşan hareketler yeni toplumsal hareketleri meydana getirmiştir. 1990 yıllarla birlikte ortaya çıkan hareketler ise küresel toplumsal hareketleri oluşturmuştur. Küresel toplumsal hareketler literatürde “küreselleşme karşıtı hareketler”, “alternatif küreselleşme hareketleri”, “aşağıdan küreselleşme hareketleri”, “küresel adalet hareketleri” ve “küresel direniş hareketleri” gibi farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Medya tarafından hareketlere küreselleşme karşıtı hareketler denilmesine hareketin aktörleri tarafından karşı çıkılmış ve aktörler küreselleşme yerine küreselleşmenin belirli bir biçimine karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Aktörler küresel toplumsal hareketlere küresel adalet ya da kapitalizm karşıtı küreselleşme hareketi ya da korporatizm karşıtı küreselleşme hareketi gibi isimler önermişlerdir (Castells, 2013c: 189).

Klein birçok kişinin küreselleşmenin neyi çağrıştırdığını bilmemesinden dolayı küresel toplumsal hareketlerde küreselleşme karşıtlığı ifadesinin kullanılmasını faydalı bulmamaktadır. Klein küresel toplumsal hareketleri birçok hareketi içinde barındıran bir düzlemde “koalisyonlar koalisyonu” şeklinde tanımlamaktadır. Hareketler hayatın her alanının özelleştirilmesine ve her değerın metaya dönüştürülmesini gerçekleştiren kuvvetlere karşı çıkmaktadırlar. Bu minvalde hareketler “müşterek olanın radikal bir şekilde yeniden ele geçirilmesi” olan ortak bir ruhu paylaşmaktadırlar (Klein, 2001: 81-82).

Yeni toplumsal hareketlerin ne kadar yeni olduğuna veya olmadığına ilişkin tartışma benzer bir şekilde küresel toplumsal hareketlerde ortaya çıkmış ve küresel toplumsal hareketlerin ne kadar yeni olduğuna veya yeni olmadığına yönelik bazı yorumlar yapılmıştır. Martin radikal anti-kapitalist eylem olan DTÖ karşıtı, yapısal reform karşıtı ve küresel toplumsal gibi protestoların tarihinin çok yeni olmadığını belirtmiştir (Martin, 2008: 13) Ağartan ve diğerleri denizcilerin, tüccarların ve diaspora topluluklarının Karayipler'deki, Amerika'daki, Avrupa'daki, Balkanlar'daki, Asya'daki

ve Ortadoğu'daki birçok hareketin desteklenmesi ve başarılı olması noktasında merkezi unsurlar olduğunu ve yeni olarak adlandırılan olgunun geçmişte var olduğunu açıklamışlardır (Ağartan vd. , 2008: 84). Tarrow ulusötesi aktivizm olgusunun 20. yüzyıldan önce var olmakla birlikte hızlı kişisel iletişim becerilerinin gelişmesi, ucuz uluslararası hava seyahati imkânı ve yerel aktivizmde uzmanlaşma gibi unsurlardan dolayı kavram daha bilinir hale geldiğini belirtmiştir (Tarrow, 2008: 115). Tilly ise toplumsal hareketleri uluslararası bir nitelik kazanmaya doğru evrildiğini belirtmektedir.

Tilly toplumsal hareketleri talep sahipleri ile talep nesnelere denkleminde incelemektedir. Talep sahiplerinin tepki verdiği, tanıdığı veya ortadan kaldırmak istediği Dünya Ticaret Örgütü talep nesnesi iken bu örgüte karşı kampanya yürütenler talep sahipleridir. Talep sahipleri ile talep nesnelere zamanla yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası yelpazeye dağılmıştır. 21. yüzyılda ise talepçilerin ve talep nesnelere uluslararası bir nitelik kazanmasının sonucunda toplumsal hareketler uluslararası bir nitelik kazanmaya doğru evrilmiştir.

Toplumsal hareketlerin uluslararası niteliğinin ortaya çıkmasında taleplerin uluslararası düzeyde koordine edilmesine yardımcı olan İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uzmanlaşmış araçların çoğalması ve bölgelerde benzer talepte bulunanların yan bağlantılarının artması etkili olmuştur. Ayrıca uluslararası nitelikte ortaya çıkan toplumsal hareketler ekonomik meselelerde uzman olan örgütlere dayanmış ve bu hareketler insan hakları, çevre ve uluslararası toplumsal hareket talepçilerinin öne çıkan diğer meselelerine odaklı örgütlerle sıkı bir şekilde iş birliği yapmışlardır (Tilly, 2008: 186). Bu açıklama ile birlikte Tilly birçok toplumsal hareket tarzında hak talebinin devlet sınırları içinde yürütülmesinden ve taleplerin çoğunun doğrudan aynı devlete yöneltilmesinden dolayı toplumsal hareketlerin dünya genelinde ciddi bir ölçüde uluslararası nitelik kazanmasında belirli bir zamanın varlığına işaret etmiştir.

Bu değerlendirmelerle birlikte küresel toplumsal hareketlerin yeni olduğunu savunanlar tema ile örgütlenme tarzında farklılık gösteren çeşitli toplumsal hareketin ortak bir amaç etrafında bir araya geldiğini, kitlesel dayanışma durumunu, çoğul kimlik varlığını, ağ yapısının hareketlerde önemli bir bileşen olduğunu ve karşı çıkılan ortak noktanın yeni küresel düzen olduğunu belirtmektedirler. Nitekim küresel toplumsal hareketler kuzeydeki çoğu gözlemci tarafından yeni dalga hareketleri olarak değerlendirilmekte ve hareketlerin yeni bir çağa işaret ettiğine vurgu yapılmaktadır

(Martin, 2008: 5). Bu ekseninde küresel toplumsal hareketler farklı boyutları ekseninde ele alınmaktadır.

Kalouche ve Mielants küresel toplumsal hareketleri toplumsal hareketlerin serüveni açısından yeni bir oluşum şeklinde değerlendirmişlerdir. Kalouche ve Mielants tarafından iki grupta incelenen toplumsal hareketlerin ilk kısımda 1968-1989 yıllarını kapsayan sistem karşıtı hareketler ve ikinci kısımda 1989'dan sonra ortaya çıkan sistem karşıtı hareketler yer almıştır (Kalouche ve Mielants, 2008: 221-279). İlk grup sistem karşıtı hareketler öğrenci hareketleriyle başlamış ve 1980'lerde özgürlük ile insan hakları mücadeleleriyle devam etmiştir. 1990'ların başında göçmenler, azınlıklar ile yoksulların insanca ve eşit muamele görmesi noktasında ortaya çıkan kitlesel dayanışma hareketleri ise merkez bölgelere yayılmaya başlayarak yeni bir hareketler topluluğunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim farklılıkların kaybedilmeden çoğulcu kimliklerin bir araya gelerek ortak temada kitlesel buluşması, kimliklerin internete dayalı ağlar oluşturması ve ulus-devletlerin yetkileri ile sorumluluklarını aşan çevre, göç ve enerji gibi ortak sorunların ülkeler arasında ortak politikaları gerekli kılması küresel toplumsal hareketleri 1968'deki yeni toplumsal hareketlerden önemli ölçüde farklılaştırmıştır. Bu ekseninde küresel toplumsal hareketler farklı tanımlar çerçevesinde analiz edilmiştir.

Khagram ve diğerleri farklı türde iletişim ile mobilizasyon yapısına sahip "uluslararası yandaş (advocacy) ağları", "uluslararası koalisyonları" ve "uluslararası toplumsal hareketleri" uluslararası kolektif eylemin önemli biçimleri şeklinde sınıflamaktadırlar (Khagram vd., 2002). En informel devlet dışı aktör yapılanması olan uluslararası yandaş (advocacy) ağlar bilgi akışını sağlamaktadır. Uluslararası ağlara kıyasla stratejilerin hayata geçmesi noktasında daha resmi bir iletişim kanalı gerektiren uluslararası koalisyonlarda stratejiler paylaşarak ve taktikler oluşturarak farklı ülkelerde birbirleriyle bir bağ oluşturan aktörler bulunmaktadır. Uluslararası ağlar ile uluslararası koalisyonlardan Uluslararası toplumsal hareketler, mobilizasyon yapısı ve uluslararası kolektif kimlik düzleminde daha etkili uluslararası kolektif eylem biçimi olmasıyla ayrılmaktadırlar. Bir iletişim ağının gelişmesinin akabinde kampanyaların oluşmasıyla uluslararası koalisyon şekillenmekte ve ağ ile koalisyon aşamasından sonra toplumsal hareketler uluslararası politikada küresel normları ve uygulamaları dönüştüren yeni bir güç olmaktadır. Nitekim uluslararası toplumsal hareketler toplumsal değişimi herkese açık bir biçimde gerçekleştirmek talebiyle birden fazla ülkede eşgüdümlü ve sürekli bir toplumsal seferberlik yapma kapasitesine sahip ülke sınırları boyunca birbirlerine

bağlantılı şekilde ortak amaçlar ile dayanışmalara sahip aktörler grubunun faaliyetleriyle şekillenmektedirler (Khagram vd., 2002:8).

Brecher ve diğerleri küresel toplumsal hareketlerin “aşağıdan küreselleşme”yi gerçekleştirmesi nedeniyle hareketleri “aşağıdan küreselleşme hareketleri” olarak kavramsallaştırmışlardır. Yukarıdan küreselleşme dünya halklarının refahını sağlama sözünü yerine getirememiş ve bunun yerine dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük yoksulluk, sefalet ile çevresel yıkımı yaratmıştır (Brecher vd., 2002: 165). Ekonomistler, şirket yöneticileri ve en zengin ulus liderleri tarafından gerçekleştirilen yukarıdan küreselleşmeye karşı düzlemde aşağıdan küreselleşme toplumsal hareketlerin gücünü kullanmaktadır.

Yukarıdan küreselleşmenin fakirleşmeyi ve eşitsizlikleri artırması, demokrasinin kapsamını daraltması ve çevresel yıkıma neden olması taban hareketindeki bireyleri direniş çerçevesinde bir araya getiren aşağıdan küreselleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Nitekim aşağıdan küreselleşme talebi piyasa liberalizasyonu sürecinin yönetişimi bağlamında katılımcının bir iç demokrasi modeli arayışı ve ulusötesi hareket alanına sahip küresel bir hareket için daha fazla merkezi bir rol öngörmüştür (Della Porta ve Diani 2006:243). Bu düzlemde hareketler küreselleşmenin oluşturduğu veya şiddetlendirdiği sorunları çözme amacıyla küreselleşmenin yoksulluk, çevre, insan hakları ve demokrasi üzerindeki etkisini tersine çevirmekle ilgilenmişlerdir. Hareketler normların ihlal edildiği durumlarda iktidardan normların uyulmasını talep etmiş, iktidarın normlara uymadığı durumda ise “hallet ya da yok olacak” sloganıyla verilen onayın temellerini tehdit etmişlerdir (Brecher vd., 2002: 148).

Aşağıdan küreselleşme hareketlerine ilişkin hazırlanan program taslağında yedi temel prensip bulunmaktadır. Bu prensiplerde toplumsal ile insan hakları koşullarının iyileştirilmesi, kurumların demokratikleştirilmesi, kararların karardan etkilenenlerle birlikte alınması, küresel zenginlik ile gücün eşit hale getirilmesi, küresel ekonominin çevresel sürdürülebilirliğe dönüşmesi, insan ile çevresel ihtiyaçların karşılanarak refah oluşturulması ve küresel ekonomik patlamaya karşı korunma yer almaktadır (Brecher vd., 2002: 98-99). Küresel ekonomi için alternatif bir vizyon sunan bu programda özellikle küresel ekonominin dönüştürülmesi hedeflenmekte ve “yeryüzündeki yaşama karşı gelişen tehditleri hedef alabilen toplumsal pratikler geliştirmek” vurgulanmaktadır (Brecher vd., 2002: 166).

Keck ve Sikkink dünya çapında çeşitli aktivist grupların internet aracılığıyla çok kısa bir sürede sanal ortamda bir araya gelerek küresel bir muhalefeti ortaya çıkardıklarını belirtmekte ve bu muhalefeti “transational advocacy network” şeklinde tanımlamaktadırlar (Lelandais, 2009: 81). Bu yandaş ağlar (advocacy network) ise insan hakları, çevre, kadınlar ve bebek sağlığı gibi konulardaki tartışmalara değerli katkı sunmaktadırlar (Keck ve Sikkink, 1998:9). Crossley de küresel toplumsal hareketleri anti-korporatist olarak nitelendirmekte ve anti-korporatizmin toplumsal hareketler tarihinin yeni bir bölümünü oluşturduğunu belirtmektedir. Bu minvalde anti-korporatist hareketler sistemin dinamikleriyle ve genişlemesiyle ortaya çıkan potansiyele ve bireyin yaşamına verilen zarara karşı gelmek için iletişimsel rasyonaliteyi kullanarak dengeyi sağlamaya çalışan bir dizi toplumsal hareketin en sonucusudur (Crossley 2003: 303).

3.3.Küresel Toplumsal Hareketlerin Talep Bileşenleri

Yeni toplumsal hareketler ile küresel toplumsal hareketlerin talep bileşenlerindeki temel farklılık küresel toplumsal hareketlerin talep bileşenlerinin küresel bir nitelik kazanmasında ortaya çıkmaktadır. Nitekim çoğulcu kimliğe sahip olan aktörler taleplerini küresel temada birleştirmekte ve ağ yapısı içinde örgütlenmektedirler. Taleplerin temel muhatabı ise uluslararası örgütler, uluslararası finans kuruluşları ve uluslararası şirketler olmaktadır.

Çoğulcu kimliklere sahip olan aktörler neoliberal küreselleşme politikalarını sorgulamakta ve alternatif modeller üzerine düşünmektedirler. Aktörler küresel temalar etrafında taleplerini birleştirmekte, uluslararası düzeyde koordine olarak taleplerini küresel eylemlerle ifade etmekte ve taleplerinin gerçekleştirilmesi noktasında ortak politikalar oluşturmaktadırlar. Taleplerini dile getiren aktörler yerel kaynakları kullanmakla birlikte iletişim becerileri ekseninde diğer bölgelerdeki aktörlerle bir bağ kurmakta ve eylemlere küresel bir boyut kazanmaktadırlar.

Tarrow küresel toplumsal hareketlere katılan katılımcıları “ulusötesi aktivistler” şeklinde tanımlanmakta ve katılımcıların “köklü kozmopolitler” olduğunu vurgulamaktadır. Köklü kozmopolitler içinde hemen hemen her türden sosyal aktivisti barındıran, geniş insanlar ve gruplar katmanıdır (Tarrow, 2008: 141). Bu aktivistler teknolojik değişim, ekonomik entegrasyon ile kültürel iletişim unsurları çerçevesinde şekillenmekte, yerelden yetişmekte ve yerel kaynakları kullanmaktadırlar. Aktörlerin köklü olmalarının nedeni ise mekânsal kökenlerinden fiziksel ile bilişsel olarak dışarı

çıkmakla birlikte ait oldukları yerle ve bu yerlerin sağladıkları kaynak, deneyim ve sosyal ağlar gibi unsurlarla ilişkili olmayı sürdürmelerinde yatmaktadır.

Küresel toplumsal hareketler bağlantılara açık ülkelerde gerçekleşmekte ve hükümetlerini ciddiye alan bireyleri birbirine bağlamaktadır (Tilly, 2008: 171). İletişim imkânına sahip bireyler hareketlerde kendilerine daha fazla yer bulmakla birlikte hükümetle müzakere konusunda problem yaşayan ve iletişim imkânı kısıtlanan bireyler hareketlerin dışında kalmaktadır. Aynı zamanda vize zorunluluğu olmayan ve dolaşım imkânı daha fazla olan batılı aktörler daha kolay bir şekilde bir araya gelerek çeşitli küresel eylemler düzenleyebilmekte ve bu durum küresel toplumsal hareketleri eşitsizlikleri üreten bir yapıya doğru kaymasını beraberinde getirmektedir. Farklı bölgelerde veya aynı bölgede kent/kırsal ayrımında iletişim araçlarına ulaşamayan kişiler hareketlerden dışlanmaktadır. Ayrıca gelir ve eğitim durumu ile birlikte maliyet ve beceri unsurlarının etkisiyle aynı sınıf içinde değerlendirilen bireyler için iletişim teknolojilerine ulaşma ve bu teknolojileri kullanma durumu farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla küresel toplumsal hareketlerde ulaşım imkânlarına sahip, iletişim teknolojilerini kullanabilen ve yabancı bir dile hâkim aktörler önem kazanmakta ve aktörlerin belirli zaman, gelir ile sosyal duruma (medeni durum, çocuk sahibi olma, düzenli bir mesai ve örgün eğitim faktörleri gibi) sahip olması dikkat çekmektedir.

Küresel toplumsal hareketlerde göç, iklim değişikliği, enerji ve çevre gibi ulus-devletlerin yetkilerini ve sorumluluklarını aşan küresel temalar ortak politikaları gerekli kılmakta ve bu durum uluslararası örgütlenmenin gerçekleştirilmesi noktasında itici bir gücü ortaya çıkarmaktadır. Küresel toplumsal hareketlerdeki failler artık yalnızca “bir” harekete dâhil olmak yerine sosyal bilinçlerinin gerektirdiği sayıda angajmanın altına girmekte ve çok sayıda amaç, sayısız hedef ile neredeyse sonsuz sayıda stratejiye yönelmektedirler (Kalouche ve Mielants, 2008: 281). Farklı çıkarları bulunan aktörlerin kendi tekilliklerini koruyarak mücadele alanlarını küresel alana kaydırmaları hareketlerin ağ örgütlenme modeline sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Brecher ve diğerlerine göre hareketler yeni bir örgütlenme modeli olarak ağ yapısı çerçevesinde ortaya çıkmakta, ağlar kampanyaların örgütlendiği başlıca araç haline gelmekte ve eylemler “ağdan sokağa” uzanmaktadır. Ağlar statükodan kuşku duyan insanların bir araya gelmesini kolaylaştırmakta, farklı düzeyde çeşitli grupların birbirine bağlanmasında esnek bir yapı sunmakta ve lider hâkimiyeti ile geleneksel örgütlenmeye karşı direnç oluşturmaktadır (Brecher vd., 2002: 121-122).

Aktörlerin taleplerini uluslararası düzeyde koordine etmelerine yardımcı olan uzmanlaşmış aracılar çoğalmıştır (Tilly, 2008: 183). İnsan hakları örgütleri insan hakları ihlali söz konusu olduğunda büyük devletlere ve uluslararası otoritelere çağrı yapmakla birlikte hareket katılımcılarına izin ile bağlantılar konusunda uzman desteği sağlamaktadır. Hardt ve Negri ise uzman yardımlarının masum yardımlar olmadığını ve içinde farklı amaçları barındırdığını düşünmektedirler. Dünya Bankası'nda ve BM'de gerçekten yoksulluk ile küresel apartheid bölünmeleri azaltmak için uğraşan uzmanlar olmakla birlikte bu uzmanların hükümetlerle çalışmak ve parayı hükümetler kanalıyla aktarmak zorunda olmaları gibi önlerinde büyük bir engel bulunmaktadır (Hardt ve Negri, 2004: 191). Dolayısıyla devletlerin bütün yozlaşmışlığı, siyasal bölünmeleri ve ekonomik, ırksal ile cinsel hiyerarşileri zorunlu olarak yardım projelerinin bir parçası haline gelmekte ve bunun bir sonucu projelerin gerçek amaçları çarpıtılmakta ya da ortadan kaldırılmaktadır.

Küreselleşmenin neoliberal biçimini hedef alan ve küreselleşmeyi ortaya çıkartan kapitalist sistemin karşısında duran küresel toplumsal hareketlerin temel muhatabı uluslararası örgütler, uluslararası finans kuruluşları ve uluslararası şirketlerdir. Küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet etkinliğini sürdürmekle birlikte düzen kurucusu ile düzenin yöneticisi olan hükümet dışı ve ulusüstü örgütlerden oluşan yeni aktörler yeni bir hâkimiyet yapısını oluşturmaktadırlar. Hardt ve Negri'ye göre IMF, Dünya Bankası ve diğer ulusüstü kurumlar “meşruluğunun nihai kaynağı bunların politik tasarımlarının asıl amacı, yani en temel düzeyde, küresel kapitalist piyasaya uygun bir liberal düzeni yerleştirme projesi”dir (Hardt ve Negri, 2004: 191-192).

Hardt ve Negri'ye göre küresel düzeninin yeniden üretimini sağlayan ve yarı-küresel bir hükümet ya da küresel bir yarı-hükümet yapısında olan kurumlar kapitalistlerin karlarını garantilemek amacıyla kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemekte, ulus devletlerin anlaşmazlıklarında bir uzlaşma oluşturmaya çalışmakta ve yeni bir küresel otoritenin inşasına katkı sağlamaktadırlar. Sorunun çözümü noktasında kurumların ortadan kaldırılmasının küresel hiyerarşileri azaltmayacağından ve hâkim devletler ile şirketlere yönelik düzenlemelerin azaltılmasının felaket anlamına geleceğinden dolayı her türlü reform çabasını engelleyecek sistemsel sınırlamalar önemli hale gelmektedir.

Küresel toplumsal hareketlerde müzik, slogan, sembol ve kıyafet gibi unsurlar hareketlerin bir birliktelik oluşturmasında daha önemli olmaktadır. Uluslararası arenada

birbirleri ile yüz yüze görüşmeleri kısıtlı olan bireylerin ortak simgeleri kullanmaları hareketlere olan aidiyetin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu simgeler dünya çapında ortak bir kimliğin oluşturulmasına ve biz duygusunun geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Biz durumu ortak bir amaç etrafında birleşmeyi hedeflemesinden dolayı yeni sosyal biçimleri ortaya çıkarmakta ve sosyal ile kültürel hoşgörü deneyimlerini olanaklı kılmaktadır (Dirlik, 2008: 76). Neticede biz durumu ideolojik hizipçilik yerine hareketleri ideolojik açıdan daha kapsayıcı bir boyuta taşımaktadır.

3.4.Küresel Toplumsal Hareketlerin Temel Talepleri

Küresel toplumsal hareketlerde farklı amaç ile temadan oluşan farklı gruplar bulunmaktadır. Hareketler içinde küreselleşme karşıtları, alternatif küreselleşme taraftarları ve taleplerini ulusal ile küresel müdahalelerle ilişkilendirmeyen hareketler yer almaktadır (Yenal ve Kırılı, 2005: 12). Küresel sermaye karşısında ulus-devletlerin görece egemenliğinin artırılması düzleminde ulusal hükümetlere baskı yapılmasını savunan küreselleşme karşıtlarında sendikalar, meslek örgütlenmeleri ve ulusal siyasal partiler yer almaktadır. Neoliberalizm ile kapitalizme karşı çıkan ve alttan gelen alternatif küreselleşmeyi savunanlar kategorisinde uluslararası STK'lar, bazı anarşizan örgütlenmeler, internet üzerinden örgütlenen bağımsız dayanışma ağları, sendikalar ve partiler yer almaktadır. Son grup ise bir baraja karşı çıkanlar, semt hareketleri ile topraksız köylü direnişleri gibi oluşumları içine alan ve belirli bir sorun etrafında bir araya gelenleri kapsamaktadır. Bu farklı oluşumların bir araya geldikleri hareketler göz önüne alındığında hareketlerin talepleri daha sofistike bir biçime bürünmekle birlikte yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr” duruşu küresel toplumsal hareketlerle devam etmektedir.

Küresel toplumsal hareketler çoğulcu kimliklerin ve çoğulcu taleplerin ittifakına tekabül etmektedir. Küresel toplumsal hareketlerin temel talepleri “küresel” bir düzeyde ortaya çıkmakta ve hareketlerdeki farklı talepler bir birliktelik oluşturmaktadır. Aktörler yeniden dağıtım, özgürlük, adalet ve demokrasi gibi unsurlarda “herkes için eşitlik” talep etmekte ve farklı talepleri bulunan aktörler stratejik ortaklık kurarak bir “talep birlikteliği”ni şekillendirmektedirler. Talep birlikteliğinin oluşmasında “umudun küreselleşmesi” etkili olmakta ve umutlar bir araya gelerek talepler daha güçlü ve farklı şekilde ifade edilmektedir (Klein, 2001: 81).

Küresel toplumsal hareketlerde farklı kimliklerin çoğulcu talepleri yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr” duruşunu katmerleştirmektedir. Hareketler küreselleşmenin getirdiği ya da şiddetlendirdiği sorunların çözülmesini denkleminde küresel zenginlik ile gücün eşit hale getirilmesi, az gelişmiş ülkelerin dış borçlarının silinmesini, küresel ekonominin çevresel sürdürülebilirliğe dönüşmesini ve göçmenler, azınlıklar ile yoksulların eşit muamele görmesini talep etmektedirler. Bu talepler genellikle hiyerarşik olmayan bir yapılanma içinde ve şiddet dışı unsurlarla ifade edilmektedir. Küresel toplumsal hareketler daha özelde nükleer silahlara karşı araştırma faaliyetlerinin yasaklanmasını, iklim değişikliğine karşı ciddi önlemlerin alınmasını, çevre kirliliği ile çevre sorunlarına karşı yasal önlemlerin artırılmasını, doğal alanların koruma statüsüne kavuşturularak korunmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklar anlayışını talep etmektedirler. Taleplerin dikkat çeken noktası ise taleplerin küresel bir biçimde bütün insanlığı kuşatması ve taleplerde ifade edilen sorunların bumerang etkisidir.

Küresel toplumsal hareketlerde taleplerin hedefi farklılıkların kaybedilmeden çoğul kimliklerin tanınması, küresel demokrasinin gerçekleştirilmesi ve küresel yurttaşlık anlayışının kabul edilmesidir. Bu taleplerin birleşerek hayat bulduğu “Başka Dünya” talebi ise küresel toplumsal hareketlerde başat bir talep şeklinde ortaya çıkmaktadır.

3.4.1. Küresel Toplumsal Hareketlerin “Başka Dünya” Talebi

Başka Dünya kavramı Yeni Dünya kavramına karşıt bir düzlemde kendisini konumlandırmıştır. Yeni Dünya kavramının çıkış noktası batı dünyası tarafından Amerika'nın kâşifi sayılan Kolomb'un Amerika kıtasını Yeni Dünya isminde adlandırmasıdır (Şükrü, 1931). Batı toplumu tarafından “keşif” sayılan bu gelişmeyle birlikte Güney Amerika Eski Dünya, Kuzey Amerika ise Yeni Dünya olarak adlandırılmıştır. Bu minvalde Başka Dünya kavramı toplumsal hareketler sosyolojisi perspektifi dışında veya tam merkezinde batı toplumlarında ideolojik bir işlevi yerine getirmektedir.

Yeni bir dünya olarak adlandırılan modern dünya teknik, bilim ve bilgi açısından bir “ilerleme”ye tekabül ederken, bu ilerleme düsturu ile birlikte ortaya çıkan sömürünün, eşitsizliklerin, savaşların ve katliamların olduğu “Karanlık Dünya” yok sayılmaktadır. Karanlık Dünya'nın barbar, cahil ve vahşi şeklinde yaftalanan yerlileri

“aydınlatılmakta”, bu yerlilerin yaşadığı bölgelere “demokrasi” getirilerek ilkellikleri törpülenmekte, vahşilik durumları kontrol altına alınmakta ve böylece Başka Dünya bu yerlilerin barbarlıkları ile vahşiliklerinden kaynaklanan tehlikelerinden kurtarılmaktadır. Kendisinden olmayan “başka” ile “öteki”nin bulunduğu ve 11 Eylül ile birlikte çoğunlukla Müslümanların olduğu bu dünya batı tarafından gerçekleştirilen operasyonların merkezinde yer almaktadır.

Başka Dünya kavramı aynı zamanda sanayi toplumunda alet, makine ve fabrika unsurlarıyla şekillenen toplumsal yapıyı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu yapıda bilimsel devrim, Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimiyle birlikte akıl ön plana çıkmış, bilimsel pratikler gündelik hayata yayılmış, rasyonel devlet ile demokrasi anlayışı siyasal alanda kendisini hissettirmiş ve seküler bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bilimsel buluşlar, gündelik hayatı kolaylaşan pratik çözümler ve iletişim ile teknolojinin getirdiği avantajlarla birlikte toplumsal yapıda bunalım, kaos, anlamsızlık ve huzursuzluk hâkim olmuştur.

Modern dünyada maddecilik ön plana çıkmış ve inancın kaybolmasıyla birlikte toplumda kaos, çözülme ile parçalanma başlamıştır (Guenon, 2012). Bu dünyada kutsal bilgiler hor görülmüş, insani etkinlikler dünyevi alana hapsedilerek ilerleme sayılmış ve insan kutsalı ya inkâr etmiş ya da dışlamıştır. Kutsalın dışlanmasıyla birlikte insan kitleleri kendi değerlerinden kopartılarak canavarlara dönüşmüş ve dünya çürümeye başlamıştır. Modern dünyada ortaya çıkan bu kaos durumundan kurtulma çabası ve yeni bir dünya inşa etme düzleminde ise Başka Dünya kavramı şekillenmiştir.

Modern dünya tarafından çerçevesi belirlenen Yeni Dünya kavramı postmodern süreçle birlikte “başkalık” vurgusu ekseninde yerini Başka Dünya kavramına bırakmaktadır. Başka Dünya’da Yeni Dünya tarafından çizilen sınırlar kabul edilmemekte, tek bir doğru anlayışı anlamını yitirmekte ve meta anlatılar önemini kaybetmektedir (Dede, 2015: 43). Kavram dijital teknolojiyle birlikte Yeni Dünya’dan farklılaşmakta ve bu yapıda postmodernite tarafından vurgulanan çoğulculuk olgusu önem kazanmaktadır. Nitekim çoğulculuk bir uzlaşma gerektirmeyen karşılaştırılabilir ve rekabet içindeki konumların bir arada var olmasını öncelemektedir (Kliever, 1977:1). Bu ekseninde bu dünyada tek bir kimlik, ırk, etnisite ve kültür yerine merkezin kaybolduğu, sınırların önemini yitirdiği ve farklılık ile özgürlüğün önem kazandığı çoğulcu bir dünya anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Herhangi bir dünyadan farklı olarak Başka Dünya hayal kırıklığı ile mevcut dünyadan kaçışı simgelemekte ve daha yaşanılabilir bir dünyaya vurgu yapmaktadır. Bu dünya farklı renkleri, dilleri, kimlikleri, dinleri ve görüşleri bünyesinde barındırmakta ve yeni yaşama ile yönetim modellerinin yaşam bulduğu bir dünyayı ifade etmektedir. Küresel toplumsal hareketlerin “Başka Dünya” talebi ise taleplerin gerçekleştirileceği bir yapının mümkün olduğuna gönderme yapmakta ve hareketler daha iyi bir toplumu, daha iyi bir ülkeyi ve daha iyi bir dünyayı talep etmektedirler. Bu çerçevede hareketler küresel demokrasi hedefiyle ırk, cinsiyet ve etnisite gibi ayrımların ötesinde başka bir yapının mümkün olduğunu ifade ederek küresel eşitlik, özgürlük ile adalet üzerine kurulu yeni bir toplum inşa etmek istemektedirler. Bu inşa durumu “Dünya Satılık Değildir” sloganı düzleminde müşterek olanı radikal bir şekilde yeniden ele geçirmeyi ve müşterek olanın çevresine bir sınır çekmeyi önelemektedir (Klein, 2001: 81-82). Bu çerçevede bu dünyayı değiştirmenin zor olması ve yeni bir dünya oluşturmanın daha kolay olması yaklaşımıyla iyi yaşama ulaşma noktasında içinde birçok dünyanın olduğu yeni bir dünya inşa edilmek istenmektedir (Dinerstein ve Deneulin, 2012).

Kavram yaşanan dünyayı anlamlandırma ekseninde yeni veya başka bir yapının nasıl olacağına ilişkin mevcut yaklaşımların, politikaların ve stratejilerin sorgulanmasına yol açmaktadır. Başka Dünya kavramı yeni iletişim ile ilişki ağı çerçevesinde ve yaşanan dünyayı dönüştürme amacıyla farklı bir yaşam biçimine, farklı bir dünya görüşüne, farklı bir mantığa, farklı bir yönetim ve birlikte yaşama modeline tekabül etmektedir. Ayrıca kavram küresel ile yerel güçleri birleştirmekte ve hareketlere bir aidiyet kazandırmaktadır. Dinerstein ve Deneulin ise umut hareketleri yaklaşımıyla başka bir dünyanın gerçekten mümkün olduğu ifade etmektedirler.

Dinerstein ve Deneulin Zapatista hareketini ve “Basit Yaşam” inisiyatifini içine alacak şekilde toplumsal hareketleri “umut hareketleri” olarak kavramsallaştırmakta ve kalkınmaya alternatif bir bakış açısı sağlayacak şekilde toplumsal hareketler ile kalkınma arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadırlar. Nitekim umut kavramı alternatif bir kalkınma bakış açısıyla Dünya Sosyal Formunun mottosu olan “Başka Bir Dünya Mümkün”ü hayata geçirmekte, yeni bir dünyayı inşa etme fırsatı sunmakta ve kavramın içinde barındırdığı direniş daha iyi bir yaşam talebi çerçevesinde bireyleri harekete geçirmektedir.

Umut hareketleri bir şeyi başka bir biçimde yapmak yerine başka var olma durumunu talep etmektedirler. Bu talep henüz gerçekleşmemiş olan bir gerçekliğe

gönderme yapmakta ve iyi yaşamının ne anlama geldiğini ifade eden yenilikçi nitelikteki kişisel ile kolektif pratikleri kapsamaktadır. Zira toplumsal hareketler devlete talepler sunmayı ve toplumsal düzenleme alanına ilişkin “yoksulluk politikası”nı öncelerken, umut hareketleri öfkeyi umutla birleştiren ve talebin ötesine geçen “onur politikası” (Holloway, 2010: 60) ile ilgilenmektedirler (Dinerstein ve Deneulin, 2012: 16). Büyüme ekseninde gerçekleştirilen kalkınma modeli onurlu bir yaşam fırsatı sunmamasından dolayı umut hareketleri henüz gerçekleştirilmemiş olanı gerçekleştirme noktasında onurlu bir yaşam talebini temel bir değer olarak hareketlerin merkezine yerleştirmektedir. Bu düzlemde umut hareketleri bireylerin onurlu bir biçimde yaşayabilecekleri bir ortamın oluşturulmasını amaçlamakta ve daha fazla imkânların yer aldığı yeni yaşam biçimlerini otonom bir duruşla araştırmaktadırlar.

Küresel toplumsal hareketlerin Başka Dünya talebi “Başka Bir Dünya Mümkün” sloganıyla anlam kazanmakta ve bu slogan farklı hareketleri tek bir çita altında birleştirmektedir. Birbirinden kopuk ve bir anlamı olmayan sloganlar bazı katılımcıları hareketlerin dışına itebilmekte ve hareketlerin amaçlarını birbirlerinden uzaklaşabilmektedir. “Başka Bir Dünya Mümkün” sloganı ise hareketlere bir anlam kazandırmakta, yaşanılan dünyayı anlamlandırmada yeni yaklaşımları ortaya çıkarmakta, hareketleri tek bir slogan ekseninde birleştirmekte ve hareketlere aidiyet ile birliktelik sağlamaktadır. Slogan her bir harekete farklı bir çerçeve sunmakta ve hareketlerde talep edilen dünyaların çoğalması ile başkalaşmasına hizmet etmektedir. Aynı zamanda slogan parçalanmış bir dünyayı bir başlık altında toplama ve dünyayı yeniden oluşturma amacına hizmet etmektedir.

“Başka Bir Dünya Mümkün” sloganı bilhassa sosyal formların gündemlerinde kendisine yer bulmuştur. Katılım odaklı sosyal forumlar sorunların müzakere edilmesi, sorunlara ilişkin bir stratejinin ortaya koyulması ve uzman kişilerin önderliğinde hareketlerin taleplerine ilişkin bir yol haritasının oluşturulması amacıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim Avrupalı hareketlerin birliğini kurmaya çalışan Avrupa Sosyal Forumu Avrupa’yı yeniden kurmak amacı ekseninde “Başka Bir Avrupa” hedefiyle “Başka Bir Dünya İçin Başka Bir Avrupa Perspektifi” ortaya koymuştur. Bu minvalde forumların gelenekselleşen ‘Başka Bir Dünya Mümkün’ sloganını yeni koşullara uyarlayan Avrupa Sosyal Forumu 2010 yılında forumun ana sloganını ‘Başka bir Avrupa gerekli’ şeklinde belirlemiştir (Yıldırım, 2012: 203-204).

Küresel toplumsal hareketlerin Başka Dünya talebi bazı noktalarda eleştirilmiştir. Jasper toplumsal hareketlerin dünyayı değiştiren veya yeni bir dünya inşa eden hareketler olduğunu düşünmemektedir. Fakat hareketler birçok pratik ve teknolojik yeni bilgiler ortaya çıkarmaktadır. Bu ekseninde çevreci hareket çevreye zarar vermeyen ürünlerin yeniden kullanılmasını teşvik etmekte, hayvan hakları hareketi ise deneylerde canlı hayvanların kullanımı yerine alternatif seçeneklerin yolunu açmaktadır. Bu pratik başarıyla birlikte hareketlerin başarısı ahlaki görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim protestonun kendisi iyi bir hayatın parçası haline gelmekte, katılımcılarına dünyanın nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini anlamasına yardım etmektedir (Jasper, 2002: 213).

Küresel toplumsal hareketlerin Başka Dünya talebi eleştirisinin odağında hareketlerin başka dünya talebinin hangi koşullarda, ne zaman ve ne şekilde gerçekleştirileceğine ilişkin somut bir modele sahip olmaması yer almaktadır. Bu durum hareketlerin ütopyik olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu eleştirilerle birlikte Başka Dünya talebi dünyayı anlama ile algılama tarzında bir perspektif sunması, mevcut yaşama ve yönetim modellerini sorgulaması, yaşam ile yönetime ilişkin alternatif bakış açıları ortaya koyması ve daha iyi bir dünyanın nasıl oluşabileceğine dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede Başka Dünya talebi Yeşil Politika anlayışında ve küresel toplumsal hareketlerde özne olan çokluğun talebinde kendisine yer bulmaktadır.

3.4.1.1. Başka Dünya’da Yeşil Politika

Başka bir dünya talebinin somut olarak politikalara yansınmasına ilişkin yeşil politika yaklaşımı öne çıkmaktadır. Jonathon Porritt’in yeşil politika yaklaşımı kapitalizm ile komünizmin ideoloji açmazında bir ideoloji sunmak yerine farklı bir dünya görüşü ekseninde yola çıkmaktadır. Kapitalizm sağlıklı ve insani ekonomiyi sağlayamamakta, komünizmde ise üretim araçlarının toplumsallaşması çok fazla bir şeyi değiştirmeyerek sürekli büyüme arayışı ile çevreyi kirleterek halkı yoksullaştırmaktadır. Sosyalizm ise ilerlemeci, radikal ve liberter hamlesi, materyalist endüstriyalizme tüm yüreğiyle bağlanması yüzünden mahvolmuştur; bugünün sorunları bu sorunları yaratan şeylerle düzeltilememektedir (Porritt, 1989: 212). Bu çerçevede yeşiller sağ, sol ve merkez ayrı şeritlerde aynı yöne doğru gittiklerinden dolayı sorun bu politikalarından birini seçmek yerine yönün kendisinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla daha iyi bir gelecek oluşturma, mevcut sağduyuyu geliştirerek ortak bir zeminde

buluşma ve daha yaşanılabilir bir dünya için yeni yaşam yollarını keşfetme noktasında yeşil politika önem kazanmaktadır.

Eski bilgeliğin yeniden keşfiyle kurulacak başka bir dünya yeşil politika ile gerçekleştirilebilecektir. Yeşil politika maddi tüketim ile arzuların dizginlenmesini, yeni değerlerin oluşturulmasını ve gezegenle yeni ilişkiler kurulması noktasında ekolojik bir bilgelik ile ahlak durumunu içermektedir (Porritt, 1989: 202-203). Endüstriyalizm politikasında saldırgan bireycilik ahlakı, kurumlaşmış şiddet, ekonomik gelişim, GSMH, yüksek gelir farklılıkları, talebin kısıktırılması, hiyerarşik yapılanma, uzmanlara bağımlılık, çevrecilik ve nükleer güç yer almaktadır. Yeşil politikada ise iş birliği temelinde eşitlikçi toplum, şiddet dışılık, kendini idame ettirebilme, yaşam kalitesi, düşük gelir farklılıkları, gönüllü basitlik, hiyerarşik olmayan yapılanma, aktif katılım ve yenilenebilir enerji kaynakları anlayışı bulunmaktadır.

Yeşil politikada kendini idame ettirebilen bir toplumu oluşturmak amacıyla farklılık ve bütünlük ekseninde ekonomik ile politik etkinliklerin çoğu köy ve bölge düzeyinde yöresel ölçülere indirilmektedir. Bu kapsamda yöresel meclislerin kurulması, yöresel sağlık bakım projelerini işleten ile alternatif sağlık bakımı yöntemlerini geliştiren Çevre Sağlık Büroları'nın oluşturulması, eğitim alanında okulların daha topluluk yönelimli hale getirilmesi, daha küçük sınıfların oluşturulması ve her yaşta insanlar için kursların açılması yer almaktadır. Aynı zamanda çevreye zarar vermeden istihdam için uygun teknolojinin kullanılması, ekolojik tavır kapsamında göçün en alt düzeyde tutulması, kürtaj hakkının tanınması ve tek çocuklu ailelerin desteklenmesi politikada dile getirilen diğer unsurlardır. Yeşil politika çevre problemlerinin evrenselliğinden dolayı sadece konuyla ilgili olan ve çok okuyan kesime değil her kesime ulaşarak çevre konusunun merkezi önemini anlatmayı hedeflemektedir. Bu ekseninde politika herkesin merkezi konuma doğru hareket etmesini öncelemektedir (Porritt, 1989: 217).

3.4.1.2. Çokluk ve Demokratik Bir Küresel Bir Toplum Talebi

Hardt ve Negri modernden postmodernizme ve emperyalizmden imparatorluğa geçişte içerisi ile dışarıyı arasındaki ayrımın giderek silikleştiği yeni toplumsal gerçeklikte üretim alanı ekseninde ortaya çıkan imparatorluk ile çokluk kavramlarını kavramsal ve pratik düzlemde yapılandırılmaktadırlar. Üretim alanı toplumsal eşitsizliklerin açıkça serildiği ve imparatorluk güçleri karşısında en etkili direnişler ile

alternatiflerin boy gösterdiği bir alan olarak “emperyal” bir egemenlik yapısına sahiptir (Hardt ve Negri, 2003: 23). Bu alanda halktan çokluğa, diyalektik muhalefetten melezlik idaresine, modern egemenliğin yerinden imparatorluğun yok yerine ve krizden çürümeye gibi bir dizi ayırım kendisini göstermektedir.

Hardt ve Negri emperyalizmin günümüz küresel düzenini yeterince açıklayamadığı gerekçesiyle imparatorluk kavramını yeni küresel düzen biçimi olarak kullanmaktadırlar. Bir “eğilim” olan küreselleşme yaşadığımız bir gerçekliğin adı olmamakta ve imparatorluk emperyalizm ile küreselleşmeden farklı olan yeni bir toplumsal gerçeklik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yeni yapıda egemenlik yeni bir biçim almakta ve tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ile ulus-üstü organ meydana gelmektedir. Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş sürecinde ise toplum biyo-politik üretimin sonucunda biyo-iktidar alanı şeklinde ele alınmaktadır.

Biyo-iktidar toplumsal hayatı her alanda izleyen ve düzenleyen yeni bir iktidar biçimidir. İktidarın her yerde ve hiçbir yerde olmadığı düzlemde iktidar ile sömürü merkezi olmaksızın her yerededir. Üretici emeğin giderek maddeliğini kaybettiği bir ortamda değer üretiminde kitlesel fabrika işçilerinin oynadığı merkezi rolü bugün daha fazla entelektüel, maddi olmayan ve iletişimsel emek gücü oynar. Bu minvalde emek ile devrimin öznesinin değişir, günümüzde işçi sınıfı sahneyi terk eder ve proletarya bir sınıf düzleminde yeni bir bileşimle sömürülen ile kapitalist tahakküme tabi olan herkesi içine alır. Bu durum toplumsal mücadelede yeni bir niteliği ortaya çıkartır ve mücadeleler küresel düzeyde emperyal kuruluşun geneline saldırarak hayatın tüm biçimleri üzerine yürütülür. İmparatorlukla arasında hiçbir dolayım olmayan çokluk ise bu mücadelede politik bir özne ekseninde konumlanır (Hardt ve Negri, 2003: 395).

Çokluk yeni bir endüstriyel işçi sınıfı değil yeni proletaryadır. İki kavram arasındaki temel ayırım proletaryanın emeği sermaye tarafından sömürülen herkesi kapsarken, endüstriyel işçi sınıfının proleter devrim tarihinde sadece kısmi bir uğrağı temsil etmesinde ortaya çıkar. Çokluğun eylemi imparatorluğun merkezi baskıcı faaliyetleri karşısına doğrudan ve yeterli bir bilinçle dikildiği zaman politik hale gelir (Hardt ve Negri, 2003: 400). Böylece politik bir özne olan çokluk 1917’den 1968’e kadar sayısız özgürlük mücadelesinden doğarak pekişir.

Günümüzdeki mücadeleler ağ mücadeleleri olmasından dolayı çokluk tek bir otorite altında birleşmek yerine ağ biçiminde örgütlenmektedir. Bir istihbarat merkezi

olmadan yeni mücadele düğümleri diğer mücadele düğümleriyle iletişim kurarak ortak ağın bir parçası olmaktadır. Bu eksende çokluk şefi olmayan orkestra yapısına sahiptir. Orkestra sürekli iletişim sayesinde kendi müziğini kendi belirlemekte ve herhangi bir orkestra şefinin merkezi bir otorite dayatması sonucunda orkestra dağılıp susmaktadır (Hardt ve Negri, 2004: 352-353). Çokluğun demokrasi mücadelesi ise demokrasi krizi düzleminde şekillenmektedir.

Demokrasinin bugünkü krizi demokrasi kurumlarının ve pratiklerinin yozlaşması ile küresel dünyada demokrasinin anlamının belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Temsil krizi ile demokrasi biçimleri yozlaşmakta, demokrasinin küresel krizi dünyadaki her hükümeti etkilemekte, iktidarın meşruluğu savaştan geçmekte ve küresel bir savaş durumu ortaya çıkmasından dolayı bütün demokratik mekanizmalar aşınıp askıya alınmaktadır. Nitekim küresel sistemin ekonomik ve siyasal boyutuna karşı yürütülen protestolar bu krizin en belirgin göstergeleridir. Bu durumla birlikte özgürlük ile demokrasi talebinin tüm dünyaya yayılması ve demokrasi ile savaş konusunun erken modern dönemlere benzememesinden dolayı demokrasi kavramının baştan icat edilmesi gerekmektedir.

Hardt ve Negri somut bir eylem planı önermek yerine yeni demokrasi projesinin yükseleceği kavramsal zeminleri görmeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Bu minvalde ortaya çıkan çokluk yeni demokratik kurumlar ve toplumsal yapılar oluşturma amacını taşıyan siyasal bir projedir. Modern toplumda aile, cemaat, halk ve ulus gibi doğal kimlikler söz konusu iken biçimlenmemiş, düzenlenmemiş ve suni yaşamın bir sonucu olan çokluk bedeninin organik birliğini reddeden sayısız tekil ete benzemektedir. Tek bir kimlikte eritemeyecek radikal farklılıklar ile tekilliklerden oluşan çokluğun eti canavarımsı bir gücü içinde barındırmakta ve bu güç çokluğa başka bir dünya inşa etme imkânı sunmaktadır.

Toplumsal üretime katılan tüm figürlerden oluşan çokluk demokrasiyi gerçekleştirebilecek yegâne toplumsal özne denkleminde harekete geçmekte ve kendi siyasal temelini demokraside aramaktadır. Çokluk geleneksel toplumsal bedenleri aşan bir biçimde üretim yapmakta ve bu üretim ortak paydayı şekillendirmektedir. Yeni küresel mücadeleler ise ortak paydanın küresel olarak harekete geçmesini sağlamakta, çokluğu örgütlemekte ve geleneksel toplumsal ile siyasal bedenleri tehdit eden alternatifleri ortaya çıkarmaktadır. Alternatif bir küresel toplum oluşturmak için çalışan çokluk farklılıklar ekseninde iletişim kurarak ortak paydayı bulmaktadır.

Emek iş birliği ve iletişim ağlarıyla ortak bilgiyi oluşturmakta ve her türlü emeğin kendisine yer bulduğu ortak paydanın genişlemesi demokrasiyi etkilemektedir. Ayrıca devrimci diktatörlük ve komutanın merkezi biçimlerinden iş birliğine dayalı ilişkilerle otoriteyi ortadan kaldıran ağ örgütlenmelerine geçişle birlikte oluşan siyasal örgütlenme demokrasiye katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla çokluk korku, adaletsizlik, yoksulluk ve boyunduruk getiren bir dünyada yaşama fikrini reddederek açık ve kapsayıcı demokratik bir küresel toplum talep etmektedir (Hardt ve Negri, 2004: 9). Bu düzlemde çokluk daha iyi ve demokratik başka bir dünyanın mümkün olduğu arzusuyla harekete geçerek bazı politik taleplerde bulunmaktadır.

İlk politik talep olan “küresel yurttaşlık” talebi ile çokluk göçlerin yasal olarak tanınmasını, göç hareketlerini kendisinin kontrol etmesini ve en nihayetinde kendi hareketini kontrol hakkı talep etmektedir. İkinci talep olan garanti edilmiş bir gelir olan “toplumsal ücret hakkı” talebi ile çokluk sermayenin üretimi için zorunlu olan bütün faaliyetlere eşit karşılık verilmesini talep etmektedir. “Yeniden sahiplenme hakkı” talebi ise üretim araçlarını yeniden sahiplenme hakkı düzleminde bilgi, enformasyon, iletişim ile duygulanımlara özgür erişim ve onlar üzerinde kontrol etmektedir. Çünkü bu unsurlar biyo-politik üretimin asli araçlarından bazılarıdır (Hardt ve Negri, 2003: 406-407). Dolayısıyla bu taleplerin birleştiği üst platform olan özgürlük talebi çerçevesinde çokluk demokratik küresel bir toplum talep etmektedir.

Yeni bir nesli, yeni bir insanlığı ve başka bir dünyayı kuracak çokluk küresel toplumsal hareketlerdeki özneye tekabül etmektedir. Projenin radikal olmakla birlikte ulaşılamaz bir ütopya olmadığını vurgulayan Hardt ve Negri projenin zamanı konusunda net bir zaman dilimi belirtmemektedir. Çünkü zaman çoktan ölmüş bir şimdiyle, çoktan yaşamaya başlamış bir gelecek arasında yarılmıştır (Hardt ve Negri, 2004: 371). Çımrın ise çokluğun örgütlenmesinin belirsiz olduğunu, çokluğun nasıl ortak bir paydayı oluşturarak harekete geçeceği konusunda ciddi boşlukların bulunduğunu ve bu sorulara Hardt ile Negri'nin açıklıkla cevap veremediklerini belirtmektedir (Çımrın, 2009: 165-166).

3.5.Küresel Toplumsal Hareketler ve “Ben Nesli”

Kuşak yaklaşımında aynı tarihlerde doğan ve ortak yaşam tarzı, kültür ile deneyimleri bulunan bireyler bir sınıflama ekseninde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım belirli tarihlerde doğan bireyleri bazı ortak noktalar ekseninde tanımlamaktadır.

Bireylerin dünya görüşü ekseninde yaşam ile çalışma konusundaki anlayışlarında bir çerçeve sunması hasebiyle yaklaşım bilhassa insan kaynakları alanında önemli bir karşılık bulmaktadır. Fakat kuşaklara ilişkin oturmuş kodların her bireyi kapsamaması ve kuşaklar arasında kategorilendirmede bir değişkenlik yaşanması yaklaşımın sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Literatürde kuşaklara ilişkin çeşitli araştırmalar yapılmakta ve kuşaklar çeşitli ölçeklerle sınıflandırılmaktadır. Kuşaklara ilişkin X, Y ve Z sınıflaması literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Dünyayı algılama biçiminde ayırışan 1927-1945 arasında doğan “Sessiz Kuşak”, 1946-1964 arasında doğan “Baby Boomer”, 1965-1979 arasında doğan “X Kuşağı”, 1980-1999 arasında doğan “Y Kuşağı” ve 2000’lerden sonra doğan ise “Z Kuşağı” şeklinde isimlendirilmektedir (Güçer, 2013: 53). 1980’lerden sonra doğan kuşak “İddialı Nesil, Milenyum Nesli, Online Kuşak ve Kablosuz Nesil” gibi farklı isimlerle kavramsallaştırılmakla birlikte Y Kuşağı ifadesi literatürde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Twenge ise Y kuşağı adının kalıcı olacağını düşünmeyerek bu kuşağı farklı bir kavramsallaşma düzleminde ele almaktadır.

Twenge Amerika’da 1970, 1980 ve 1990’larda doğan, bireyselliğe odaklanan, kendinden memnun olmanın her zaman en önemli olduğu ve ben, kendim ile benim kelimelerini çok sık bir şekilde kullanan nesli “Ben Nesli” olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu tanımlama 1.3 milyon genç hakkındaki bilgi veren on iki araştırmaya dayanmaktadır (Twenge, 2013). Bu bölümde Türkiye’de veriler bazında doyurucu bir çalışmanın henüz gerçekleştirilememiş olması hasebiyle Amerika’da yaşayan gençlerin tutumları üzerinden küresel toplumsal hareketler ile yeni nesil arasındaki ilişkiyi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konu Twenge tarafından Ben Nesli kavramsallaştırması ekseninde ele alınacak ve bu nesle ilişkin saptamalarla küresel toplumsal hareketler değerlendirilecektir.

Tüm kuşaklar arasında ciddi bir kırılma Ben Nesli ile X Kuşağı arasında gerçekleşmiş ve bu kırılmada teknoloji, internet ile sosyal medyanın önemli bir rolü olmuştur. X kuşağının teknolojiyi sonradan ve zorunlu bir şekilde kullanması ile yazılı basın içinde yetişmesinden dolayı sosyal medyayı genellikle kullanmamakta veya bir ihtiyaç halinde kullanmaktadır. Bu kuşak e-kitap yerine basılı kitabı tercih etmekte, internet bankacılığı ile mobil uygulamalara mesafeli yaklaşmakta, aile ile iş hayatında disipline önem vermekte ve bu kuşağın gelenekleri devam ettirme noktasında belirli bir

hassasiyeti bulunmaktadır. Ben Nesli ise sosyal medyayı hayat biçimi şeklinde algılamakta ve günlük yaşamda yoğun bir biçimde kullanmaktadır.

“7/24 Online Kuşak” olarak bilinen Ben Nesli radyo dinlemek, gazete okumak, sosyal faaliyetleri organize etmek, ders dinlemek-çalışmak, alışveriş yapmak ve arkadaşlarla görüşmek gibi faaliyetlerin birçoğunu online ortamda gerçekleştirmektedir. Bu nesil kişisel kariyerine ve zevklerine düşkün olarak otorite yerine yatay ile gevşek ilişkilerden hoşlanmakta ve kısa cümlelerle reklam spotları gibi düşünmektedir (Yanık, 2013: 95). Farklı siyasal, kültür ve sosyal bir perspektife sahip olan Ben Nesli’ne ulaşmak isteyen siyasetçiler, sanatçılar, akademisyenler, üniversiteler, şirketler, hükümetler ve dernekler online ortamdaki faaliyetlerini artırmakta ve gençlere özel sosyal medya politikalarını hayata geçirmektedirler.

Ben Nesli’ne daha iyi ve hızlı ulaşma noktasında şirketler reklam politikalarını değiştirmekte, kamuda ve özel sektörde mobil uygulamalar artmakta, kitap formatları güncellenerek e-kitap yaygınlaşmakta, şirketler daha esnek çalışma saatleri ile daha rahat kıyafet anlayışını hayata geçirmektedir. Bazı şirketler ise sosyal medyayı kısıtlayıcı uygulamalarla bu nesli kontrol altına almak istemektedir. Aynı zamanda sağlık alanında internet başında uzun zaman geçirme gibi faktörlerin etkili olduğu fiziksel ile psikolojik yeni hastalıklar tanımlanmakta ve trafikte sosyal medya kullanımı sebebiyle artan kazalara dikkat çekme noktasında kamu spotları oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bu nesil sosyal medyayı bir yaşam biçimi olarak algılanmasından ve gündelik hayatında etkin bir şekilde kullanmasından dolayı küresel toplumsal hareketlerde örgütlenmeyi internet üzerinden sağlayan ve sosyal medya ortamında iletişimi gerçekleştiren önemli bir aktördür.

Küresel toplumsal hareketlerde katılımcıların uluslararası arenada fiziksel olarak bir araya gelme durumunun kısıtlı olmasından ve iletişim aracı olan internetin yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı hareketlerde sanal etkinlikler önem kazanmaktadır. Ben Nesli eylemleri sosyal medya sayesinde çok hızlı bir şekilde duyurabilmekte ve çeşitli bloglar oluşturarak talep edilen konuya ilişkin kamuoyunun dikkatini çekebilmektedir. Bu nesil özellikle facebook, twitter ile youtube gibi kanalları aktif kullanmakta ve eylemlere ilişkin anlık paylaşımlarla hareketlere katılımı artırabilmektedir. Dolayısıyla bu nesil başka bir dünya kurma amacıyla dijital aktivist düzleminde sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

Ben Nesli'nin yaşama ilişkin talepkâr duruşu ile küresel toplumsal hareketlerin talepkâr niteliği aynı potada birleşmektedir. Öz saygı programları ile büyüyen Ben Nesli mutluluğuna odaklanmakta, kendisini eski nesle göre daha rahat ifade etmekte ve özgürlük ile bireyselliği doğal karşılamaktadır. Aynı zamanda “her şey mümkün, kendine inan ve hayallerinden asla vazgeçme” gibi inançla yetiştirilmeleri Ben Nesli'nin karakteristik özelliklerine yansımakta ve bu nesil daha talepkâr olmaktadır.

Ben Nesli'nin talepkâr olmasında bilhassa medyanın etkisi bulunmaktadır. Reklamlarda çocuklara süt içerek ya da peynir yiyerek spor yıldızı olabilecekleri söylenmektedir. Filmlerde ise “iyi olan kazanır, kendine inanarak her şeyi yapabilirsin, aşk hepimizi ele geçirir ve aslında hepimiz özümüzde aynıyız” mesajlarıyla batı kültürünün iyimser birey anlayışı vurgulanmakta, filmlerde imkânsız olan iş gerçekleşmekte ve başta ailenin onaylamadığı romantik aşk her zaman mutlu sonla bitmektedir (Twenge, 2013). Bu düzlemde medyanın etkisiyle lüks evde oturmak, son model araba kullanmak ve ünlü olmak gibi talepleri bulunan Ben Nesli toplumsal kurallar dışında yaşamak, istediği gibi giyinmek, arzu ettiği dış görünüş ile kimliğe sahip olmak, kendisini ilgilendiren konularda daha çok söz sahibi olmak ve daha iyi yaşam koşullarında yaşamak gibi birçok alanda taleplerini giderek artırmaktadır.

Ben Nesli içinde bulunduğu dünyadan tatmin olmamakta, yaşamı sorgulamakta, bu dünyanın beklentilerini karşılamadığını belirtmekte ve daha fazla özgürlüğün olduğu “Başka Bir Dünya”yı talep etmektedir. Ben Nesli Başka Dünya'yı talep ederken “çok fazla seçeneği olan bir dünya”ya vurgu yapmaktadır. Nitekim bu neslin içinde doğduğu dünya ekonomi, kültür, sanat ve eğitim alanlarıyla “çoktan seçmeli” bir dünyadır. Çoktan seçmeli yapı bu neslin tercihleri doğrultusunda kendisini sürekli güncellemektedir. Başkasının seçtiği şarkıyı dinlemek yerine kendi müzik listesini oluşturma imkânı veren MP3'ler yaygınlaşmakta, birkaç tane ana televizyon kanalını izlemek yerine kablolu yayın ile yüzlerce kanal tercihi ortaya çıkmakta ve 19.000 farklı kahve seçeneği sunan kafeler artmaktadır (Twenge, 2013: 142).

Çoktan seçmeli bir dünyada bir önceki nesle göre daha iyi maddi imkânlara, yüksek eğitim seviyesine, kültür ile sanat alanında belirli bir birikime, ideoloji ile fikirler konusunda bir bilince ve yüksek öz-farkındalık düzeyine sahip Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerin “talepkâr” bir hareket olmasında etkili olmaktadır. Bu nesil önce kendisini düşünmesi, kendi hayatı ile mutluluğuna odaklanması ve daha iyi

yaşam koşullarını talep etmesi küresel toplumsal hareketleri talepkâr düzleme yaklaştırmaktadır.

Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerde başlıca hayata ilişkin konularda kendi tercihlerini istediği gibi yaşamayı, kendi yaşamını ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmayı ve toplumsal kimliğin bir parçası olarak bedensel görünülük konusunda kendi tercihlerine önem verilmesini talep etmektedir. Bu talepler daha çok yaşam tarzı ile hayatın kişisel yönlerine odaklanmakta ve cinsel ile bedensel davranış ekseninde özgürlük ile bireyselliğe vurgu yapmaktadır. Hayatı her alanda hızlı yaşayan bu nesil taleplerinin hemen karşılık bulmasını istemekte ve taleplerinin hayata geçmesi konusunda ısrarcı bir tutum takınmaktadır.

3.5.1. Ben Nesli'nin Küresel Toplumsal Hareketlerdeki Rolü

Ben Nesli küresel toplumsal hareketlere farklı amaçlarla katılmaktadır. Bu nesil hayatına anlam katmak, takipçi sayısını artırmak, kendi nesli ile ortak bir faaliyette bulunarak gruptan dışlanmamak, merak ve ilgi duygularını tatmin etmek, teknokratların kararlarına tepkiyi dile getirmek, kişisel kimlik oluşturarak kolektif kimlik içinde yer almak, ünlü kişilerle tanışmak, gelecek hakkında söz sahibi olmak, başka bir dünya inşa etmeye katkı sağlamak ve yeni hayat tarzları üretmek amacıyla küresel toplumsal hareketlere katılmaktadır. Ben Nesli'nin otoriteye muhalif konumu, kurallara uymak yerine kuralları koyan tutumu, fikirlerini savunma konusunda cesaretli duruşu ve hayatı sorgulayıcı tavrı nedeniyle hareketlerde adaletin savunucusu olarak yer almaktadır. Bu nesil hayatında özgürlük ile eşitlik merkezi bir konuma yerleştirmekte, adalet ilkesini öncelemektedir. Nitekim bu nesil adalet konusunda rahatsızlığını dile getirmekten çekinmemekte ve ortamdaki adaletsizlik durumunun devam etmesi halinde projeyi, şirketi veya sistemi terk edebilmektedir (Acılıoğlu, 2017: 48).

Ben Nesli'nin yüksek eğitim düzeyine, kültüre ve sanatsal birikime sahip olması ise onu küresel toplumsal hareketlerde diğer aktörlerden farklılaştırmaktadır. Nitekim eylemlerde kitap okuma, bir müzik aleti çalma, dans etme ve sokak tiyatrosu gibi etkinlikler aktörlerin kültürel ile sanatsal alandaki birikime gönderme yapmaktadır. Bu neslin birikimi hareketlerde kullanılan sloganlara yansımakta, sloganlarda sanatsal, ironili ve eleştirel bir dil kullanılmaktadır.

Müzik taleplerin dile getirilmesinde hareketlerde yaygın bir şekilde kullanılmakta ve talepler şarkılar aracılığıyla ifade edilmektedir. Müzik ortak bir

duruşla umutları ifade etme imkanı sunmakta ve duyguları harekete geçirerek bir birliktelik durumu oluşturmaktadır. Müziğin sağladığı bu birliktelik durumu ile birlikte Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerde genellikle kendilerini daha iyi ifade ettikleri ve tarzlarını yansıttıkları müzikleri kullanmaktadırlar. Aynı zamanda sokak tiyatrosu bu nesil tarafından hareketlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Tiyatro ile toplumsal hareketleri birleştiren ortak nokta her ikisinde aktör rolünün önemli olması ve farklı bir dünyanın var olabileceğine vurgu yapmasıdır. Mevcut siyasi şartlarda söylenecek sözü olan veya mevcut politikaları eleştiren bu nesil seslerini tiyatro ile duyurmakta ve nasıl bir toplumda yaşamak istediklerini tiyatro ile ortaya koymaktadır.

Küresel toplumsal hareketlerde katılımcıların medeni durumu eylemlere katılımı etkileyebilmekte ve “bir aileye sahip olmamak kişinin siyasi protesto olaylarına katılmayı kolaylaştırabilmektedir” (Jasper, 2002: 296). Aile geçindirmeyi içeren konulara belirli zaman ayrılmaması ve ailevi bir sorumluluğun bulunmaması hareketlere katılımı ve hareketlerdeki duruşu etkileyebilmektedir. Nitekim geçindirmekle yükümlü bir aileye sahip olmamak katılımcıların daha rahat hareket edebilmesini sağladığı gibi, hareketlere katılmanın bedelini ödemek konusunda tek başına karar vermek evli bireye göre karar vermekten daha kolay olabilmektedir.

Ben Nesli önceki nesillerin hepsinden daha geç evlenmedir. Aynı zamanda Ben Nesli ünlü olmak, televizyona çıkmak ve ünlü kişilerle aynı karede bir araya gelmek gibi olgulara daha fazla önem vermektedir (Twenge, 2013: 123-126). Bu unsurların etkisiyle Ben Nesli diğer kuşaklara göre hareketlere daha fazla katılabilmekte ve daha radikal eylemlerde bulunabilmektedir. Ayrıca bu nesil dış görünüşüyle ve kıyafetleriyle hareketlerde diğer kuşaklardan önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Ben Nesli mutlu olmak uğruna estetik ameliyat yaptırmakta ve kendini ifade etmek amacıyla dövme ile piercing yaptırmaktadır. Nitekim dövme ile piercing moda akımı uğruna değil bireysel ifade ve kişisel iletişim aracı ekseninde bu nesil için bir anlam kazanmaktadır (Twenge, 2013: 136-137). Bu nesil için kıyafet seçimi de kendini ifade etmenin önemli bir aracı olmaktadır. Giydiği farklı kıyafetler ve dış görünüşüyle küresel toplumsal hareketlerde bu nesil “fark edilmeyi” amaçlamakta, bu durum onları diğer kuşaklardan ayırmakta ve bu durum Ben Nesli'nin sıra dışı, kaçık veya tuhaf olarak nitelendirilmesine yol açabilmektedir.

Jasper'a göre yurttaşlık hareketlerinde protestocular mevcut hayat tarzlarına dâhil edilmeyi isterken, endüstri-sonrası hareketler yeni hayat tarzları üretmeyi amaçlamasından dolayı et yemeyen, deri kullanmayı reddeden, saçlarını uzatan, göze batan kıyafetler giyen ve geleneksel kariyer ile ödülünden kaçan üyeler bir önceki nesle göre daha tuhaf gözükebilmektedirler. Fakat sivri bir kişiliğe sahip bu bireyler herkesten çok farklı olmamakla birlikte bireylerin farklı görüntüsü eylemlerin devam ettirilmesi noktasında yararlı olabilmektedir (Jasper, 2002). Nitekim hareketlerdeki sıra dışı katılımcılar medyada yer alabilmekte, bu kişiler hareketin sesinin daha fazla duyurulmasında etkili olabilmekte ve hareketlerde sıra dışı bir kişi hareketin sembolü haline gelebilmektedir. Ben Nesli'nin bedensel bu görünürlüğü hareketlerin temasıyla önemli ölçüde bir etkileşime girmektedir.

Küresel toplumsal hareketlerin hayatın kişisel yönlerine vurgusu Ben Nesli açısından önemli bir karşılık bulmaktadır. Hareketler ne yediğimize, ne içtiğimize, cinsel tercihlerimizi nasıl kullandığımıza, nasıl bir kariyer planladığımıza, kişisel problemlerle nasıl başa çıktığımıza, nelerden hoşlandığımıza odaklanmakta ve alternatif tıp, sigara karşıtlığı, kürtaj üzerine yoğunlaşan hareketler kadın hakları, sağlık hareketleri ve gey hakları gibi başlıklarla cinsel ve bedensel davranışı değiştirmeyi amaçlayan çabaları içermektedir (Johnston vd., 1999: 137). Bu minvalde öncelikle hareketlerin bedensel görünürlük ile cinsel davranış konusundaki talepleri Ben Nesli'nin talepleriyle örtüşmektedir.

Modern öncesi toplumlarda standartlaştırılan ve "ihmal" edilen bedensel görünürlük modern toplumlarda beden "cisimleşmesi" sonucunda beden önemli bir olgu haline gelmiştir. Yeme-içme davranışları, cinsel eğilim, sağlık-hastalık, genetik mühendisliği, yaşlılık ve kimlik gibi unsurlar düzleminde beden sosyolojik araştırmaların odak noktası olmuş ve beden kişinin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve sanatsal birikimlerini ifade eden bir gösterge haline gelmiştir.

Beden yürüyüş, oturuş tarzı, ses tonu, konuşma ve kıyafet gibi unsurlar ile beden sınıfsal beğenin maddeleşmesi sonucunda bir araç yerine başkalarına yönelik bir gösterge olmakta ve bireyin kültürel pratikleri ile tercihlerine gönderme yapmaktadır. Ayrıca hareketlerdeki ritüeller grubun inançlarının, düşüncelerinin ve duygularının bedenleşmiş hali olmakta, birçok beden bir araya gelerek "kolektif beden"i oluşturmakta ve beden coşkunun yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Tekin, 2015: 57). Dolayısıyla özellikle Ben Nesli taleplerini ifade ederken bedeni bir gösterge olarak

kullanmakta ve bedenini kişiye ait olmasından dolayı bedene ilişkin ortaya çıkan tasarruflarda kişinin tercihlerinin önemli olduğunu belirtmektedir. Bu noktada eylemlerde bu nesil “benim bedenim, benim hayatım ve benim kararım” düsturu önem kazanmakta ve bu düstur benim mahallem, benim ülkem ve en nihayetinde benim dünyama kadar genişleyen bir perspektifte kendisine anlam bulmaktadır.

Küresel toplumsal hareketlerin temalarından olan cinsel davranış Ben Nesli’nde önemli ölçüde karşılık bulmaktadır. Bir önceki nesil için soyutluk, değer, maneviyat, ahlak ve din gibi olgular önemli iken bu nesil toplumsal kuralları çok fazla önemsememekte ve ırk, din, cinsel yönelim, inanç ve duygu boyutunda “farklı olmanın iyi olduğu” düsturuyla toplumsal yaşamda daha rahat bir pozisyonda yer alabilmektedir. Bu minvalde küresel toplumsal hareketlerde bu nesil özellikle cinsel kimliklerin savunulmasının öncülüğünü yapmakta ve bu konuları hoşgörü kavramı ekseninde değerlendirmektedir.

Evlilik dışı cinsel birlikteliklere oldukça sık yer verilen dizi, müzik klipleri ve filmler ile yetişen bu nesilde evlenmeden cinsel birliktelik yaşayanların oranı oldukça fazla olmakta ve bu gençler bedenini kendisine ait olduğunu düşüncesiyle toplumu umursamadan istediği gibi yaşayabilmektedir. Bu nesil cinsel tercihlerini artık daha erken yaşta ifşa etmekte ve “her üç lise son sınıf öğrencisinden ikisi, kendi döneminden eşcinsel birini tanıdığını” belirtmektedir (Twenge, 2013: 289). Bu durumun etkisiyle geylere ve lezbiyenlere bu nesil cinsel eşitlik, diğer insanlarla ilgili farklılıklara açık olma ve hoşgörü kavramı çerçevesinde bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşımda eşcinsel olan televizyon yıldızlarının medyada yer bulmasının ve dizilerde eşcinsel karakterlerin yer almasının etkisi bulunmaktadır.

Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerde çatışmaya girmek, biber gazı yemek, polise taş atmak ve göz altına alınmak gibi radikal deneyimleri yaşamak için hareketlere katılabilmektedir. Bu neslin radikal eylemlere girişmesinde “yetiştirilme tarzında bir şeyi neden yapması konusunda sorgulanması”nın etkisi olabilmektedir (Twenge, 2013). Bu nesil toplumsal hareketlerde toplumsal ilişkileri, egemenlik ilişkilerini ve yönetim ile yaşama ilişkin konuları sorgulayarak toplumsal hareketlerin sorgulayıcı boyutu temsil etmektedir. Bu sorgulayıcı boyut hareketlere önemli bir perspektif ve vizyon sunmakla birlikte bu durum sistem karşıtlığı ekseninde radikal çatışmalara bir zemin hazırlayabilmektedir. Bu karşıtlık durumunda gençlerin işsiz olması, mezun olduğu alanda çalışamaması, istediği ücreti alamaması ve iş hiyerarşisinde liyakata önem

verilmemesinden dolayı yükselme fırsatının dışında kalması gibi konular etkili olmaktadır. Bu konularda sorun yaşayan Ben Nesli terör örgütü gruplarına yaklaşabilmekte ve şiddete yönelebilmektedir. Şiddet unsurunda ise Ben Nesli'nin benmerkezci olarak yetiştirilmesinin, daha tehlikeli bir toplumda şiddet ve terör olayları içinde büyümesinin ve aşırı rekabet ortamında okumaları ile çalışmalarının etkisi bulunmaktadır.

3.5.2. Ben Nesli'ne İlişkin Eleştiriler

Öz saygı eğitimleri ile yetişen çocuklar dünyayı kendilerinin etrafında döndüğü düşünmekte, egoları şişmekte ve bu durum narsisizme yol açmaktadır. Böylece çocuklar kendilerini diğer insanlardan üstün olduklarını düşünmekte ve her şeyi ihtiyaçlarını karşılayacak araç olarak görmektedir. Bu durum Ben Nesli'ni benmerkezci yapmakta ve istekleri gerçekleşmediği durumda bu nesil depresyonla karşı karşıya kalabilmektedir. Aynı zamanda şiddet içerikli televizyon, film, müzik ve video oyunları ile çok fazla şiddete maruz kalarak yetişen Ben Nesli istikrarlı ilişkiler ve güven duygusu gibi temel insani değerlerden yoksun daha tehlikeli toplumda terör olayları içinde yetişmeleri bu gençlerin depresyon ve hayal kırıklığı yaşamasına neden olabilmektedir. Ayrıca üniversiteyi iyi derecede bitirmenin ve lisansüstü eğitim almanın iyi bir iş için yeterli olmadığı aşırı rekabet ortamında iş bulamamak veya mezun olduğu alanda iş yapamamak bu nesli depresyona itebilmektedir. (Twenge, 2013). Bu durum Ben Nesli'nin hareketlerdeki duruşunu etkileyebilmekte ve bu nesil şiddete daha çok meyilli olabilmektedirler. Ayrıca bu nesil bir şeyler iyi gitmediği zaman sorumluluğu üzerine almaması bu nesli eylemsizliğe itebilmektedir.

Ben Nesli bir şeyler istediği gibi gitmediği zaman bahane bulabilmekte, “kurban zihniyeti” ile hayatta meydana gelen olaylardan dış etmenleri suçlayabilmektedir. Bu durum gençleri mazeretlerle dolu bir yaşama, karamsarlığa, çok fazla sinizme, yabancılaşmaya, umursamamazlığa ve en nihayetinde eylemsizliğe itebilmektedir (Twenge, 2013). Antrparantez, gençlerin bir hedefi olması durumunda toplumun bir şekilde onları hedeflerinden uzaklaştıracaklarını düşünmeleri birçoğunun bir hedefinin olmamasına neden olmakta ve onları eylemsizliğe itebilmektedir. Eylemsizlik durumu işin ve paranın çalışmadan şansla elde edildiğine duyulan inancın etkisiyle iyi bir şeyler olmayacaksa oy kullanmama durumu ve rekabet ortamında üniversite ile iş ortamına girmemeyle sonuçlanabilmektedir. Eylemsizlik durumunda etkili olan bir diğer unsur dış etkenlerin hayatı belirlemesine ilişkindir. “Dış etkenlerin yaşamımızı belirlediği

düşüncesi, yabancılaşma ve güçsüzlük artmaya devam ederse okulu bırakan, arkasına yaslanıp dünyanın gidişatına hiçbir şey yapmadan izleyen bir topluma dönüşebilme” durumu nedeniyle bu durum önemli bir sorunu beraberinde getirmektedir (Twenge, 2013: 219).

Sorumluluk almama ve tüm olayları dış etmenlere atma unsuru Ben Nesli üyelerini küresel toplumsal hareketlere mesafeli yaklaşmasında neden olabilmekte, toplumsal hareketlerden uzaklaştırabilmekte, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeden problemin kaynağı olarak otorite ile dış güçleri suçlamasına neden olabilmekte ve bu durum gençlerin mevcut konulara problemli bir yaklaşım geliştirmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Bu neslin talepte buldukları konu ile kendi yaşamlarında ilgili konuda ortaya koydukları tutum arasında bir çelişki ortaya çıkabilmektedir. İnşaat projeleri, alışveriş merkezleri veya enerji yatırımları ile doğal çevreye tahribat yapılmasını eleştiren bu nesil hareketlerde yıkıcı eylemler ile çevreye daha fazla zarar verebilmekte ve konut projesinin veya alışveriş merkezinin bitmesinin akabinde inşa edilen konutlarda ikamet edebilmekte veya alışveriş merkezini kullanabilmektedir. Bu nesil savundukları konuyla ilgili sorumluluk alma, eyleme geçme veya fedakârlık yapma konusunda mesafeli durabilmekte ve bu durum savundukları konuya ilişkin tavırlarının sorgulanmasına yol açabilmektedir. Ben Nesli ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkide ortaya çıkan bir diğer konu bu neslin hayata ilişkin görüşlerin oluşmasında belirli bir birikimi ve uğruna bedel ödenecek veya savunulacak bir dünya görüşüne sahip olmamasına ilişkindir.

Twenge %20'sinden azı gazete okuyan, %32'si her gün haberleri takip eden ve interneti genellikle özel amaçları için kullanan Ben Nesli'nin siyasete, protesto gösterilerine, oy kullanmaya ve milli politikaya ilişkin azalan bir ilginin olduğunu ve birçok gencin modern dünyanın sorunlarının hiçbir şekilde çözülemeyeceğini inandıklarını belirtmektedir. Bu nesil çevredeki olaylardan haberdar olmak öncelik listesinde olmadığı için protesto gösterisi yapmamakta ve siyasetçilerin yoksulluk ile savaşı sona erdireceklerine inanmamalarından dolayı oy kullanmanın işe yaramadığını düşünmektedir. Twenge başka bir dünya inşa etme noktasında Ben Nesli'ne şüpheyle yaklaşmakta ve gençlerin “okullarını bile değiştiremeyeceklerini düşünürken, onlardan ülkelerini ya da dünyayı değiştirmelerini beklemenin” anlamsız olacağını belirtmektedir (Twenge, 2013: 197). Ruskin ise bu neslin eleştirel düşünce yeteneklerinin zayıfladığını düşünmektedir.

Ruskin “İnternet Nesli”nin kitabı az okuduğunu, 140 karakterlik sığ düşüncelerle sosyal medyada okuyup yazmayı tercih ettiklerini ve bu durumun gençlerin eleştirel düşünce pratiklerini engellendiğini belirtmektedir. Sosyal medya ile birlikte gençlerin okumaya ayırdıkları zaman, okuma yetenekleri ve okul notları düşmektedir. Gençler dünyadan haberdar olmak yerine arkadaşlarının hayatlarıyla ilgili bilgi edinmek için sürekli online olmakta ve bu durum kültür ile demokrasiyi olumsuz etkilemektedir. Ruskin demokratik bir ülkenin sosyal ve politik problemlerinin çözümü için yeni fikirlere ve heyecanlı bir kültürün eleştirel düşünebilen gençlere ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Ruskin, 2012: 93). Bu düzlemde temel dayanağı dikkat eksikliği, bilgi açıkları ve sosyal medyaya bağımlı olan halk yerine kamu çıkarı adına iyi kararlar almak için bilgilenmiş ve düşünceli bir halk olması gerekmektedir.

Küresel toplumsal hareketlerde gençlerin eleştirel düşünce yeteneklerinin giderek azaldığı, siyaset ile protestolara olan ilgisinin kaybolduğu ve apolitik bir gençliğin ortaya çıktığına ilişkin bu eleştiriler giderek yükselmektedir. Bu eleştirilerin doğruluk payı bulunmakla birlikte farklı yetiştirilme tarzı ile eğitim programlarıyla büyüyen ve daha riskli bir toplumda şiddet ile terör olaylarına büyük ölçüde maruz kalan Ben Nesli dönüşüm sürecinde itici bir güç olarak yer alabilir. Nitekim Ben Nesli’nin karakteristik özelliklerinin şekillenmesinde içinde yaşanılan dünya koşulları ile ailelerin etkisinin bulunmasından dolayı bu neslin davranışlarını eleştirmek ve bu nesli kendinden önceki kuşakla kıyaslamak yerine bu neslin öne çıkan olumlu özellikleriyle karakteristik farklarının bilinci ekseninde aile, eğitim ve iş hayatında farklı bir davranış modelinin geliştirilmesi önemlidir.

Ben Nesli’ni şekillendiren çocukluk yıllarının diğer nesillerden farklı olması nedeniyle bu neslin davranışlarını farklı bir düzlemde yaftalamak yerine bu nesli anlamak için yeni iletişim modellerinin geliştirilmesi zaruridir. Zira bu nesil bencil bir yaklaşımın uzağında gönüllü aktivitelere katılmakta, toplumsal hareketlerde kendisi dışında sorunları bulunan kişilerin sorunlarını hareketlere taşımakta ve çevresel ile toplumsal sorunları çözmeye odaklanmaktadır. Bu neslin farklı olmasından kaynaklanan yeni bir iletişim ve ilişki ağı çerçevesinde taleplerinin anlaşılması, ifade edilen rahatsızlıklara ilişkin müzakere yolu açık tutularak problemlere ilişkin proje geliştirmeleri teşvik edilmesi ve potansiyellerinin kullanılmasına imkân sağlanması gerekmektedir. Çünkü bu nesil şiddete meyilli olmasından dolayı müzakere yolunun

kapalı tutulması sonucunda kolay bir biçimde hak arayışı için radikal eylemlere veya terör örgütü gruplarına yaklaşabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi toplumunda toplumsal hareketler sosyal adaletsizliğe karşı bir duruş sergileyerek değişim ve eşitlik talebi ekseninde yükselmişlerdir. Toplumsal hareketlerin başlıca talepleri eşitlik ve adalet talebi, kendi inançlarını ve hayatını düzenleme talebi, halkın yönetimi katılma talebi ile azınlıkların meşru yer talebiyle ortaya çıkmış ve bu talepler genel olarak toplumsal yaşama, yönetime ve katılıma odaklanmıştır. Sanayi sonrası toplumda ise “postmateryal talepler” olarak değerlendirilebilecek özerklik, özgürleşme, kimlik/tanınma/kabul görme, etkili katılım ve otoriteden hesap sorma talebi önem kazanmıştır. Bu talepler toplumsal hareketlerden farklı bir biçimde yeni bir dünya görüşüne, yeni bir yaşam biçimine, yeni bir iletişim biçimine, yeni bir yönetim anlayışına ve yeni bir politika anlayışına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler yeni toplumsal hareketler emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanmayan kimlik, etnisite, azınlık, çevre, barış ve enerji konularını gündemine almakta, mevcut yaşam şartlarından tatmin olmamakta, yaşam koşulları ile kalitesinin iyileştirilmesine odaklanmakta ve yaşama ilişkin her alanda daha fazlasını talep ederek “talepkâr” bir hareket olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu noktada yeni toplumsal hareketler taleplerin kilit bir taşıyıcısı olmakta, aktörlerin taleplerini birleştirmekte ve taleplerin örgütlenme noktasında aktörlere önemli bir platform sunmaktadırlar.

Çalışmanın içerisinde ifade edildiği gibi yeni toplumsal hareketlerin talepkâr bir hareket olmasında mevcut ile yetinmeyen, kendisine sunulan modeller ile çözümlerden tatmin olmayan ve kendi istediği yaşam ile yönetim modelleriyle hayatını devam ettirmek isteyen bireylerin etkisi bulunmaktadır. Bu etkide sanayi sonrası toplumun getirdiği maddi kaynakların, yeni teknolojilerin, iletişim ile ulaşım imkânlarının ve emeğin niteliğinin değişmesidir. Bilgi ile becerinin emekte önemli bir rol oynaması bireye belirli bir güç kazandırmış ve bu güç bireyi iş ile yaşama ilişkin konularda yeni ve farklı taleplerde bulunmasının yolunu açmıştır.

Çalışmada ortaya konulduğu gibi klasik toplumsal hareketlerden yeni toplumsal hareketlere geçiş ile birlikte taleplerin aktörlerinde, niteliğinde, muhatabında ve ifade ediliş tarzında önemli bir değişim yaşanmış, bu unsurlar hareketlerin “talepkâr” bir ekseninde yükselmesine neden olmuştur. Sanayi sonrası toplumda daha önce hak talebinde bulunmayan gruplar başlıca kimlik/tanınma/görünme taleplerini ifade etmiş ve demokratik bir yönetim anlayışı talep etmişlerdir. Aktörler yüksek eğitim seviyesine, ideoloji ve fikirler konusunda belirli bir bilince ve yüksek öz-farkındalık düzeyine sahip

olmakla birlikte ekonomik açıdan güçlü ve toplumun en avantajlı üyeleri olmaları aktörlerin yaşam konusunda daha talepkâr bir durumda olmalarını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda aktörlerin bu duruşunun etkisiyle daha temiz hava, daha kaliteli zaman, daha güvenli su, daha az gürültü kirliliği ve daha fazla yeşil alan gibi kentsel yaşamla ilişkili, gündelik yaşamın içinden üretilmiş ve ayrıcalıklı olarak değerlendirilebilecek talepler ortaya çıkmıştır.

Ayrıcalıklı talepler noktası yeni toplumsal hareketlerin klasik toplumsal hareketler ile kıyaslandığında önemli bir dönemeçi ifade etmiştir. Nitekim klasik toplumsal hareketlerde eylemci tabiri caizse iş ve aş derdinde iken yeni toplumsal hareketlerde işi ve aş olan aktör yaşamı ilgilendiren her alanda kaliteyi ve sunulan hizmetin daha fazlasını talep eden bir konuma ulaşmıştır. Bu minvalde aktörler sıradan sunulan hizmetlerin farklılaştırılmasını talep etmiş ve özellikle daha güvenli su, daha temiz hava ile daha az gürültü kirliliği gibi ayrıcalıklı taleplerini dile getirmişlerdir. Bu ayrıcalıklı talepler hareketlerin taleplerde ısrarlı olduğunun altını çizmekte ve bu “talepkâr”lık durumu yeni alanların açılmasıyla farklı bir boyut kazanmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerde taleplerin niteliği değişmiştir. Touraine’in deyimiyile “tecimsel talep”ten tecimsel olmayan talebe doğru bir değişim yaşanmış ve klasik toplumsal hareketlerdeki tek belirleyici talep yerini yeni, çeşitli, farklı ve çoğulcu taleplere bırakmıştır. Çalışma ifade edildiği gibi bu değişim sistem karşıtı talepten muhalif talebe, negatif talepten pozitif talebe, majör değişim talebinden minör değişim talebine, devrimci talepten müzakere edilebilir taleplere, soyut talepten somut talebe, tümel talepten tikel talebe, materyal talepten postmateryal talebe, eşitlik talebinden farklı olma talebine ve temel/zorunlu olan talepten temel/zorunlu olmayan talebe şeklinde gerçekleşmiştir. Bu ikili talepler zamanla birbirlerinin içine geçerek birbirleri ile bir etkileşime girmişlerdir. Bu durum hareketleri “talepkâr” bir düzleme yaklaştırmıştır.

Klasik toplumsal hareketlerde taleplerin muhatabı sınırları çizilen bir otorite ve çoğunlukla devlet iken yeni toplumsal hareketlerde ana muhatap devlet iktidarı olmakla ırkçılık, cinsellik ile etnik ayrımcılık gibi konulara karşı yürütülen mücadelelerin muhatabı olan farklı iktidar yapıları yer almıştır. Klasik toplumsal hareketlerde eylemcilerin talebi devrimi gerçekleştirerek başka bir siyasi ve toplumsal oluşumda yaşamak iken yeni toplumsal hareketler mevcut yapıda kendi taleplerinin dikkate alındığı ve hayata geçtiği bir yaşam politikasına odaklanmış ve taleplerinin yaşam

bulduğu “Başka Bir Dünya”yı oluşturmak istemişlerdir. Bu istek ise klasik toplumsal hareketlerdeki eşitlik anlayışının merkezde olduğu sosyal demokrasi anlayışı yerine farklılığı merkeze alan, demokratik yönetimi gerekli kılan ve katılım alanını genişleten bir demokrasi anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu demokrasi anlayışı vatandaşlık yaklaşımına yansımış, bireylere özel hak ile muafiyet getirilmesinin, siyasal süreçlerde özel temsilin ve yaşamı ilgilendiren konularda daha fazla yönetme gücü talep edilmiş ve bu durum hareketlere “talepkâr” bir duruş kazandırmıştır. Bu sürecin yaşanmasında ise değerler alanında yaşanan dönüşüm etkili olmuştur.

Klasik toplumsal hareketler Fransız Devrimi’nin yaymış olduğu “eşitlik, özgürlük, adalet ve kardeşlik” ilkelerinin etkisiyle özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme ekseninde taleplerini ifade ederken yeni toplumsal hareketler temel olarak değerlerin geçerliliğini sorgulamış ve değerlerin sadece imtiyazlı grup için değil toplumdaki diğer gruplar için de geçerli olmasını talep etmişlerdir. Klasik toplumsal hareketlerle kıyaslandığında yeni toplumsal hareketlerde taleplerin ifade edilme tarzında da farklı strateji ile taktikler ortaya çıkmış, eylemlerde özgün bir dil oluşturulmuş ve sosyal içerikli iletiler ile mesajların yer aldığı görsel uygulamalar kendisine geniş bir şekilde yer bulmuştur. Ayrıca taleplerin ifade edilmesinde durma, sessizlik, el ele tutuşma, kitap okuma, fener alayı, kenetlenme ve halay çekme gibi şiddet dışı adımlara yer verilmiş ve şarkı söyleme ya da dans etme pratikleri önem kazanmıştır. Hareketlerin taleplerin hayata geçmesi konusunda ısrarı değer, norm, siyaset ve kültürel boyutta değişim talep etmesiyle devam etmiştir.

Yeni toplumsal hareketler değerlerin hayata geçiriliş tarzını eleştirmekte, normlar boyutunda toplumdaki hâkim kodlar ile modelleri sorgulamakta, yaşamı ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmak istemekte ve daha fazla siyasi/etkili katılım talep etmektedirler. Yeni toplumsal hareketler içsel değişime vurgu yaparak kültür boyutunda bir değişim talep etmekte, dil ile alışkanlıkların yenilenmesini istemekte, kültürel değişimi gerçekleştirerek kültürel duyarlılığını değiştirmek istemekte ve kültürel boyutta kimlik talebi hareketlerde başat bir talebi oluşturmaktadır.

Sanayi toplumundaki toplumsal hareketlerde işçi kimliği öne çıkarken sanayi sonrası toplum ile birlikte bireyler tek bir kimlik üzerinden tanımlanmaya karşı çıkmışlardır. Kimliğe ilişkin yeni alanlar ortaya çıkarak kültürel kimlik, etnik kimlik, dini kimlik ile cinsiyete dayalı kimlik gibi yeni kimlikler önem kazanmış ve bu kimliklerin tanınması talebi hareketlerin “talepkâr” bir duruş kazanmasında etkili

olmuştur. Aktörler sadece kimliklerinin tanınmasını kabul etmemiş, tanınan kimlik çerçevesinde farklı haklar talep etmişlerdir. Bu haklar ilk zamanlarda toplumdaki hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanmak iken, daha sonra din, ırk, etnisite ve cinsel gibi konularda farklılıkların kendisini ifade edebileceği, toplumsal yaşamda yer alabileceği ve sosyal ile hukuksal alanların oluşturulacağı bir yaşam ve yönetim modeli önem kazanmıştır. İfade edilen tüm taleplerin gerçekleşme alanı demokrasi olması nedeniyle demokrasi ise taleplerde üst bir çıtayı oluşturmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerde demokrasi olgusu çerçevesinde dile getirilen başlıca talepler daha fazla eşitlik, adalet, özgürlük, söz hakkı ve etkili katılım hakkıdır. Ayrıca bu olgu ekseninde toplumdaki farklı seslerin dikkate alınması, hiçbir kimliğin ayrıcalıklı olmaması, sivil toplum alanının özerkliği ile genişletilmesi, demokratik eşitlik ile özgürlük mücadelelerinin daha geniş bir çapta toplumsal ilişkiler bütününe yayılması ve yaşam alanlarının özgürleşmesi talep edilmektedir. Bir üst çita olan demokrasi olgusunda ifade edilen tüm bu talepler hareketleri “talepkâr” bir düzleme taşımaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin demokrasi talebi bir proje olarak Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ile Laclau-Mouffe ve Radikal Demokrasi Projesi’nde biçim kazanmaktadır. İletişimsel Eylem Kuramı’nda yeni bir demokrasi anlayışı çerçevesinde yeni toplumsal hareketler aracılığıyla bireylerin özgürce konuştuğu bir sivil toplum alanı, yaşam alanlarının özgürleşmesi ve yaşantı dünyası alanlarının etkin kılınması talep edilmektedir. Radikal Demokrasi Projesi’nde ise çeşitlilik, çoğulluk ve çatışma ekseninde demokrasinin derinleştirilmesi için farklı özneler tarafından farklı mücadele biçimlerinin eklenmesi öngörülmekte ve bu eklemleme ile hiçbir kimliğin yerleşik olmaması, farklı özne konumlarının çatışma ekseninde kendisine yer bulması, farklı seslerin dikkate alınması, ayrıcalıklı konumların son bulması ve demokratik alanın genişletilmesi talep edilmektedir. Demokratik eşitlik ile özgürlük mücadelelerinin daha geniş çapta bir toplumsal ilişkiler bütününe yayılması talep edilen projede farklı toplumsal talepler eşdeğerlilikler zinciri içinde bir araya geldiği, bu talepler “demokratik eşdeğerlilik ilkesi” çerçevesinde ifade edildiği ve birleşen taleplerle daha güçlü bir biçimde iktidarla mücadele edileceği vurgulanmaktadır. 1990 yıllarla birlikte ortaya çıkan hareketler ise küresel toplumsal hareketleri oluşturmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin “talepkâr”lık durumu küresel toplumlar hareketlerle devam etmektedir. Küresel toplumsal hareketler küresel bir eşitlik ekseninde toplumsal koşullar ile insan haklarının iyileştirilmesini, küresel zenginlik ile gücün eşit hale

getirilmesini, az gelişmiş ülkelerin dış borçlarının silinmesini, küresel ekonominin çevresel sürdürülebilirliğe dönüşmesini, küreselleşmenin getirdiği ya da şiddetlendirdiği sorunların çözülmesini, göçmenler, azınlıklar ile yoksulların eşit muamele görmesini ve tüm dünyada barışı talep etmektedirler. Bu talepler genellikle hiyerarşik olmayan bir yapılanma içinde ve şiddet dışı unsurlarla ifade edilmektedir. Küresel toplumsal hareketler daha özelde ise nükleer silahlara karşı araştırma faaliyetlerinin yasaklanmasını, iklim değişikliğine karşı ciddi önlemlerin alınmasını, çevre kirliliği ile çevre sorunlarına karşı yasal önlemlerin artırılmasını, doğal alanların koruma statüsüne kavuşturularak korunmasını ve yenilenebilir enerji kaynakları anlayışını talep etmektedirler. Küresel toplumsal hareketlerde farklı hareketler yer almasından dolayı hareketlerin talep bileşenleri gruplar arasında farklılık göstermekte ve bu durum hareketlerin talep bileşenleri daha sofistike bir biçime bürünmektedir.

Çalışmada ortaya koyulduğu gibi toplumsal hareketlerdeki tek tip klasik talepler yeni toplumsal hareketler ile “türlü” taleplere, küresel toplumsal hareketlerle birlikte ise “başka türlü” taleplere ve “başka türlü” muhalefet birlikteliklerine yerini bırakmıştır. Ayrıca toplumsal hareketlerdeki belirli bir kesimin talepleri yerini yeni toplumsal hareketler ile birlikte başkalarının ve ötekilerin taleplerine bırakmış, küresel toplumsal hareketlerde ise işsizler, yoksullar, evsizler, azınlıklar, göçmenler ile farklı kimliğe sahip olanlar gibi “bütün ötekilerin talepleri” hareketlerde ifade edilmiştir. Aynı zamanda yeni toplumsal hareketlerde daha sınırlı, makul, müzakere edilebilir ve “mütevazı” talepler küresel toplumsal hareketler ile ve özellikle “Başka Dünya” talebi ile talepler daha sınırsız, makul olmayan, tartışmaya kapalı ve ütöpik olan taleplere doğru evrildiği söylenebilir. Bu ekseninde klasik toplumsal hareketlerin “ekmek” talebinin yeni toplumsal hareketler ile birlikte “pasta” talebine dönüştüğü ve küresel toplumsal hareketler ile birlikte ise mevcut pastanın içeriği, süslemesi, rengi ve sunuluş tarzı gibi konularda taleplerin arttığı, yoğunlaştığı, başkalaştığı ve çoğulculaştığı ifade edilebilir. Dolayısıyla artık bir pasta vardır ve asıl konu pastanın büyüklüğü, şekli, içeriği ve sunuluşudur.

Küresel toplumsal hareketlerin birbirlerinden farklı talepleri “Başka Dünya” talebi kavramında birleşmektedir. Yeni bir toplumsal sözleşme ve birlikte yaşama modeli talep eden hareketler farklı talepleri birleştiren bir kavram olan “Başka veya Yeni Dünya Mümkün” sloganını kullanmaktadırlar. Yaşanılan dünyaya “karşı” olma durumu katılımcıları “Başka Dünya”da buluşturmakta ve kavram farklı talepleri

birleştirmesi noktasında farklı dünyaların buluştuğu ve birçok dünyayı içinde barındıran “ortak ve tek bir dünya”ya gönderme yapmaktadır. “Başka Bir Dünya Mümkün” sloganının kendisine somut bir şekilde yer bulduğu sosyal forumlarda “Başka Bir Dünya”yı oluşturma ekseninde katılım olgusu temelinde mevcut sorunlar müzakere edilmekte, sorunlara ilişkin bir strateji ortaya koyulmakta ve uzman kişilerin önderliğinde hareketlerin taleplerine ilişkin bir yol haritası oluşturulmaktadır. Hardt ve Negri’nin demokratik küresel bir toplum talebi olan çokluk projesinde ise Başka Dünya kavramı kendisine geniş bir şekilde yer bulmaktadır. Bu projede küresel toplumsal hareketlerde yeni bir kurucu güç olan çokluk egemenliği, otoriteyi ve her türlü tiranlığı aşmış bir dünya olarak Başka Dünya kavramı ekseninde demokratik bir küresel toplumu ve daha demokratik başka bir dünyayı talep etmektedir. Ayrıca küresel toplumsal hareketlerin Başka Dünya talebinde Twenge tarafından kavramsallaştırılan “Ben Nesli” önemli bir aktördür.

Ben Nesli içinde bulunduğu dünyadan “tatmin” olmamakta, yaşamı sorgulamakta, bu dünyanın beklentilerini karşılamadığını belirtmekte ve daha fazla esneklik, özgürlük ile hakların olduğu “Başka Bir Dünya”yı talep etmektedir. Ben nesli Başka Dünya’yı talep ederken “çok fazla seçeneği olan bir dünya”ya vurgu yapmakta, bu durum ise bu neslin karakteristik özellikleri ile örtüşmektedir. Bu neslin içinde doğduğu dünya ekonomi, kültür, sanat ve eğitim alanı ile “çoktan seçmeli” bir dünyadır. Bu neslin tercihleri doğrultusunda ise birçok sektör kendisini güncellemektedir.

Ben Nesli yüksek eğitim seviyesi, kültür ile sanat alanında belirli bir birikimi, belirli bir gelir ile zamanı, ideoloji ile fikirler konusunda bir bilinç ile yüksek öz-farkındalık düzeyi olan ve sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerin “talepkâr bir hareket” olmasında etkili olmaktadır. Bir önceki nesle göre daha iyi maddi imkânlarla sahip, rahatına düşkün, belirli bir vakti ve birikimi olan ve iletişime önem veren Ben Nesli kendi hayatına ve mutluluğuna odaklanması, daha iyi yaşam, çalışma ile eğitim koşullarını talep etmesi ve iş ile yaşamdan beklentisinin yüksek olması bu nesli küresel toplumsal hareketlerde talepkâr bir duruma itmektedir.

Ben Nesli küresel toplumsal hareketlerde başlıca hayata ilişkin konularda kendi tercihlerini istediği gibi yaşamayı, kendi yaşamını ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmayı, çevre ile canlıları ilgilendiren konularda daha duyarlı politikalar üretilmesini, canlıların yaşamlarına daha fazla önem verilmesini ve toplumsal kimliğin

bir parçası olan bedensel görünürlük ile giyim konusunda kendi tercihlerine önem verilmesini talep etmektedirler. Bu talepler daha çok yaşam tarzı ile hayatın kişisel yönlerine odaklanmakta ve özgürlük ile bireyselliğe vurgu yapmaktadır. Tüm bu değerlendirmelerle birlikte ortaya çıkan önemli konu yeni toplumsal hareketlerin geleceğine ilişkindir.

Yeni toplumsal hareketlerin geleceği açısından taleplerin başarıya ulaşma kriterinin net olmadığına, talep kanallarının çoğalmasi ile hareketlerin azalacağına ve şiddetin taleplerin meşruiyet kazanmasında önemli bir engel oluşturabileceğine ilişkin ortaya çıkan varsayımlar önem kazanmaktadır. Bu çerçevede taleplerin toplumsal yapıyı dönüştürme durumu olmakla birlikte bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği veya bu gerçekleşmenin nasıl ölçüleceği konusunun muğlaklığını koruması hareketlerin başarılı veya başarısız durumunda kategorilendirilmesinde problemleri ortaya çıkmakta, hareketlerin dönüştürücü rolünün öne çıkartılmasını zorlaştırmakta ve hareketlerin “devrimci bir rolü” olduğuna ilişkin yapılan analizlerin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin somut başarısı taleplerin siyasi mecralarda karşılık bulması, taleplerin politik bir programa dönüştürülmesi ve hayata geçirilmesi olarak görülebilir. Taleplerin gündeme alınması ise taleplerin siyasallaşması konusu ile ilişkili olmasından dolayı en büyük problem hareketlerin siyasi platformların şemsiyesi altına girmeden taleplerinin nasıl karşılık bulmasına ilişkindir. Hareketlerin siyasi bir ideoloji oluşturmamaları hareketlere özerklik sağlamakla birlikte aynı zamanda bu durum hareketlerin süreklilik taşımasında ve taleplerin hayat bulmasında önemli bir risk faktörü olabilmektedir. Çünkü hareketlerin taleplerini politik program olmadan nasıl hayata geçirileceği sorusu talepler konusunun merkezinde yer almakta ve bu sorunun cevabının muğlak kalması ise hareketlerin muhalefet stratejisinin önemli bir aktörü olmakla birlikte sadece muhalefet düzeyinde kalmasını beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca taleplerin ifade edilmesinde siyasi partiler ve hareketler arasında ortaya çıkan etkileşim bazı problemleri beraberinde getirebilmektedir. Partilerin gündeminde yer almayan talepler siyasi mecraları zorlayabilmekte, taleplerin sahiplenilmesi veya taleplerin dışlanması noktasında iktidar ile muhalefet arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına neden olabilmekte ve taleplerin bir siyasi parti tarafından üstlenilmesi ise talepleri siyasallaştırabilmektedir. Ayrıca hareketler ile iktidar arasında farklı düzeylerde ortaya çıkan etkileşim hareketlerin gidişatını etkileyebilmektedir.

İktidar somut adımlar atarak taleplerin hayata geçirilmesi sağlayabilmekte, taleplerin ifade edilmesi noktasında farklı iletişim kanalları oluşturabilmekte, talepleri şiddet yoluyla bastırabilmekte veya talepleri farklı yöntemlerle sistem içine kanalize ederek talepleri yönetebilmektedir. Hareketlerin taleplerini ifade edebileceği iletişim kanallarının çoğalmasında durumu ise hareketler açısından olumlu bir özellik olarak görünmekle birlikte demokrasinin “dijitalleşmesi” veya yeni toplumsal hareketlerin “dijital eylemler”e yönelmesi hareketlerin hem işlevini hem de alanını önemli ölçüde azaltacağı sorunu gündeme getirebilmektedir. Bu minvalde dijital platformların yeni bir talep ifade etme tarzının önem kazanması hareketlerin eylemlerini sanal eylemlere yönelmesini beraberinde getirebilecek ve hareketler en asli unsurlarının yok olması tehlikesi ile karşılaşabileceklerdir. Ayrıca bu durum hareketleri sabote etmek isteyen veya terör eylemlerine dönüştürmek isteyen gruplardan hareketlerin kendilerini ayrıştırmaları problemini beraberinde getirebilecektir. Taleplerin akamete uğramasına neden olabilecek bir diğer başlık ise taleplerin niteliğine ilişkindir.

Hareketlerin taleplerine getirilen temel eleştiriler taleplerin gerçekçi olmaması, taleplerin aşırı bulunması ve istenilen taleplere karşı bir taahhütün verilememesidir. Öncelikle gelişmişlik düzeyi farklı olan ülkelerde veya aynı ülkedeki farklı bölgelerde hareketlerin talepleri önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Demokrasinin olduğu veya olmadığı ülkelerde veya aynı bölgede farklı sosyo-ekonomik temele sahip bireyler arasında hangi talebin daha öncelik teşkil ettiğine ilişkin tartışma hareketlerde ciddi parçalanmalara yol açabilmekte ve zıt talepler ortak bir platformda birleşmemektedir. Ayrıca hareketlerin taleplerinin kısa vadeli olması veya taleplerinin kısmi karşılanması hareketlerin son bulmasına neden olmakta ve bu durum hareketlerin kurumsallaşmasının önünde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Taleplerin ayrışması ile bölünmesi sonucunda taleplerin toplumsal taban ile toplumsal yaşamdan uzaklaşarak taleplerin seçkinleşmesi, aynı hareket içinde farklı talepleri bulanan kesimlerin hareketlerden dışlanmalarına kadar uzanacak bir şekilde taleplerin sekterleşmesi ve taleplerin gündelik hayatta karşılanamaz boyuta ulaşması sonucunda taleplerin ütopyeleşmesi sorunu beraberinde getirebilmektedir. Bu noktada küresel toplumsal hareketlerde hareketlerin taleplerinde yaşanan bağlamsal çeşitlilik hareketlerin en önemli avantajı olduğu gibi hareketlerin parçalanması noktasında önemli bir unsur olabilmektedir.

Hareketlerin geleceğine ilişkin bir diğer husus ilgili otoriteden veya ilgili muhataptan talep edilen konularda hareketlerin kendi içindeki duruşudur. Yeni bir dünya inşa etme noktasında somut ve uzlaşmış bir alternatif model yokluğu ile birlikte hareketlerin hangi konularda fedakârlık yapabileceği veya hangi konularda ne tür somut eylemlerin atılacağına ilişkin hareketlerin hukuki bir karar alma ile yürütme organı bulunmamaktadır. Bu durum ise hareketlerin taleplerindeki ciddiyetin ve müzakere yapabilme becerisinin sorgulanmasını beraberinde getirebilmektedir. Hareketlerin karşı çıktıkları konuyla ilgili alternatif bir projeleri olmadığı gibi karşı çıkılan konuda belirli bir ölçüde katılımcıların hangi sorumlulukları alacakları veya nasıl bir fedakârlık yapabilecekleri hususu ise muğlaklığını korumaktadır. Resmi örgütlerde yer alan temsil kararlarının içsel bağlayıcılığının hareketlerde yer almamasından dolayı bu durum verilen kararın veya sözün sadece söylem düzeyinde kalmasına yol açabilmekte ve hareketlerin “ütopik” olduğuna ilişkin bir değerlendirmeyi beraberinde getirebilmektedir. Şiddet ise taleplerin meşruiyet kaybetmesinde önemli bir konudur.

Hareketlerin hukuki bir çerçevede taleplerini ifade etmeleri ve taleplerini gerçekleştirme noktasında barışçıl bir mücadelenin ortaya koyulması hareketlerin varlığını devam ettirme ve kamuoyundan yeterli destek sağlayabilmeleri noktasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Hareketlerde devlet iktidarı yerine sivil toplum alanının genişletilmesi hedeflenmesi ve bu taleplerin şiddetten uzak sivil itaatsizlik eylemleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi hareketlerin demokrasi olgusu çerçevesinde ilerlemelerini sağlamaktadır. Fakat tüm hareketler barış yanlısı ve şiddetten uzak değildir, hatta bazı ülkelerdeki demokratik hareketler kanlı iç savaşlarla sonlanabilmektedir. Hareketlerde temel olarak ortaya çıkan husus şiddet kullanmak ya da kullanmamak ile kamu malına zarar vermek veya vermemektir. Hareketlerin şiddet kullanması ve kamu malına zarar vermesi durumu ise hareketlerin meşruiyetinin sorgulamasını beraberinde getirmektedir. Kamusal alanın işgali veya yol kapatarak trafiği ve hayatı kesintiye uğratma eylemleri her ne kadar eylemlerin sesini duyurması açısından etkili olsa da aynı zamanda bu durum eylemcileri polis ile karşı karşıya getirebilmekte, bu karşı karşıya geliş eylemcilerin şiddete yönelmesini beraberinde getirebilmekte ve radikal/terör gruplarının eylemlere müdahil olmasına yol açabilmektedir. Hareketlerin yolları kapatma ve binaları işgal etme stratejilerinin bireylere zarar vermediği ve şiddetsiz olduğu ileri sürülse de bu durumdan bireyler dolaylı olarak etkilenmekte ve olağan hayat akışı sekteye uğratılmaktadır.

Hareketlerin temel talepleri geniş bir kamuoyu tarafından desteklenmesi için eylemlerin hukuki çerçevede gerçekleştirilmesi ve olağan hayat akışını sekteye uğratmaması hareketlerin geleceği açısından hayati bir konudur. Bu noktada hareketlerin şiddete yönelmelerinde veya şiddetten uzak durmalarında ilgili otoritenin duruşu önem kazanmaktadır. İlgili otoritenin hareketlerin taleplerini dikkate alınması, talepleri dinlenmesi, talepleri müzakere açması ve katılımcıları siyasi bir aktör olarak tanınması hareketlerin şiddete yönelmelerini engelleyebilmektedir.

Taleplerin akamete uğramasında ele alınabilecek bu başlıklar ile birlikte hareketlerin temel başarısı hareketlerin dünyayı anlama ile algılama tarzında bir perspektif sunması, alternatif bakış açılarını ortaya koyması, daha iyi bir dünyanın nasıl oluşabileceğine dikkat çekmesi, toplumsal sorunlara karşı bir farkındalık oluşturması, siyasi platformlar üzerinde bir baskı kurması, siyasi katılımı artırması, siyasi faaliyetleri gündelik hayatın pratiklerine yöneltmesi, hâkim kültürel kodları sorgulayarak kültürel alanda daha fazla söz sahibi olmayı sağlaması ve gündelik hayata ilişkin tabandan gelen taleplere daha duyarlı partilerin veya yapıların ortaya çıkması şeklinde özetlenebilir. Bu minvalde çevreci hareket çevreye zarar vermeyen ürünlerin yeniden kullanılmasını teşvik etmekte, hayvan hakları hareketi ise deneylerde canlı hayvanların kullanımı yerine alternatif aramalarının yolunu açmaktadırlar. Bireysel düzeyde ise hareketlerin başarısı topluluk önünde konuşma veya bir şarkının eylemlerle birlikte toplumun geniş bir kesimi tarafından bilinir hale gelmesi gibi bireylerin kültürel pratikleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim hareketlerin kültürel boyuttaki değişim talepleri katılımcıların alışkanlıklarını değiştirmekte ve katılımcılara yeni pratikler kazandırmaktadır.

Castells'in ifadesiyle hareketler "hem her şeyi talep eden hem de hiçbir talebinin olmadığı" bir yapıya sahiptir. Hareketlerin talepler listesinde büyük bir çeşitliliğin kendisine yer bulmakta ve sürecin kendisi başlı başlıca bir mesaj oluşturmaktadır. Hareketlerin en önemli başarısı talep edilen konuda istenilen duruma ulaşılmasına rağmen daha fazlasının talep edilmesi sonucunda ilgili otoritenin ve siyasi partilerin gündeminde yer almayan konuların sisteme taşınması, kamuoyunda bu konuların tartışılması ve "talepkâr bir sistem"in ortaya çıkması şeklinde özetlenebilir. Birer "talepname" olan yeni toplumsal hareketler toplumdaki var olan problemleri ilan etmekte, daha önce dile getirilemeyen diğer taleplerin ortaya koyulmasına imkân sağlamakta ve sistemin sorgulanmasında etkili olmaktadır. İktidar ise hareketlerin

taleplerinin çeşitliliğine ve çokluğuna kendisini adapta edebildiği, talepleri birer “talep enflasyonu” şeklinde değerlendirmedeği ve talepleri bastırmayarak iletişim kanallarını açık tutabildiği sürece hareketler önemli bir muhalefet aktörü olarak var olmaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Acılioğlu, İnan (2017). “İş”te Y Kuşaağı. Ankara: Elma Yayınevi.
- Ağartan, Tuba, Choi, Woo-Young ve Huynh, Tu (2008). Kapitalist Dñnyanın Dñnüşümü 1750-1850. (Çeviren: Deniz Keskin). Toplumsal Hareketler 1750-2005. İstanbul: Versus Yayınları, 21-85.
- Akyel, Akif, Emirhan (2012). Yarım Bilgilenen Dünya ve Üçüncü Glokalleşme. Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz. (Editör: Edibe Sözen). İstanbul: Alfa Yayınları, 313-327.
- Aron, Raymond (2000). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. (Çeviri: Korkmaz Alemdar). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arrighi, Giovanni, Hopkins, Terence ve K., Wallerstein, Immanuel (1995). Sistem Karşıtı Hareketler. (Çeviren: C. Kanat, B. Somay ve S. Sökmen). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aslan, Cahit (2016). Sosyal Hareketler Sosyolojisi Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi. Adana: Karahan Kitabevi.
- Atiker, Mustafa (1998). Modernizm ve Kitle Toplumu. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, Mustafa (2014). Moderniteye Dışarıdan Bakmak. İstanbul: Açılım Kitap.
- Bağlı, Mazhar ve Özensel, Ertan (2013). Çokkültürlü Vatandaşlık. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Baudrillard, Jean (1991). Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya Da Toplumsalın Sonu. (Çeviren: Oğuz Adanır). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Baudrillard, Jean (2015). Tüketim Toplumu. (Çeviren: Alâeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt (2012). Yasa Koyucular ve Yorumcular. (Çeviren: Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.

Belek, İlker (1999). Postkapitalist Paradigmalar. İstanbul: Sorun Yayınları.

Benford, Robert, D. and Snow, David, A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. Annual Review of Sociology, Vol. 26, 611–639.

Best, Steven ve Douglas, Kellner. (2011). Postmodern Teori. (Çeviren: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Blumer, Herbert (1995). Social Movements-Critiques, Concepts, Case-Studies. (Editor: Stanford M. Lyman). London: MacMillan.

Bottomore, Tom (1997). Marksizm ve Sosyoloji. (Çeviren: Mete Tunçay). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. (Hazırlayan: Mete Tuca ve Aydın Uğur). Ankara: Ayraç Yayınları, 129-156.

Brecher, Jeremy, Costello Tim ve Smith Brendan (2002). Aşağıdan Küreselleşme. (Çevirenler: Berna Kurt, Zeynep Kutluata, Şirin Özgün ve Aysel Yıldırım). İstanbul: Aram Yayıncılık.

Buechler, Steven, M. (1995). New Social Movement Theories. The Sociological Quarterly, 36 (3), 441-464.

Bush, Caleb, M. ve Morris, Rochelle (2008). İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşıtı Mücadele, 1917-1968. (Çeviren: Deniz Keskin).Toplumsal Hareketler 1750-2005. İstanbul: Versus Yayınları,141-217.

Bush, Caleb, M. (2008). Reformcular ve Devrimciler: Sistem Karşıtı Hareketlerin Yükselişi ve İktidar Paradoksu, 1848-1917. (Çeviren: Deniz Keskin).Toplumsal Hareketler 1750-2005. İstanbul: Versus Yayınları, 87-139.

Calhoun, Craig (1993). “New Social Movements” of the Early Nineteenth Century. Social Science History, 17 (3), 385-427.

Castells, Manuel (2013a). İsyân ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. (Çeviren: Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2013b). Ağ Toplumun Yükselişi Birinci Cilt. (Çeviren: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2013c). Kimliğin Gücü İkinci Cilt. (Çeviren: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chanda, Nayan (2009). Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü. (Çeviren: Dilek Cenkçiler). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

Cohen, Jean (1999). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. (Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır). Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 109-129.

Crossley, Nick (2002). Making Sense of Social Movements. Philadelphia: Open University Press.

Crossley, Nick (2003). Even Newer Social Movements? Anti-Corporate Protests, Capitalist Crises and the Remoralization of Society. Organization, 10 (2), 287-305.

Çabuklu, Yaşar (2002). Yeni Küresel Muhalefet. Başka Bir Dünya Mümkün. (Derleyen: Süreyya Evren ve Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Stüdyo İmge Yayınları, 269-277.

Çayır, Kenan (1999). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. (Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 13- 32.

Çetinkaya, Y., Doğan (2008). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. (Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya). Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim. İstanbul: İletişim Yayınları, 15-61.

- Çımrın, Füsün, K. (2009). Karşı-Küreselleşme Hareketlerinin Kuramsal Tartışmalarına Bir Katkı: “İmparatorluk” ve “Çokluk” Kavramlarının Değerlendirilmesi. (Hazırlayan: Barış Çoban). Küreselleşme, Direniş, Ütopya. Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 147-173.
- Çımrın, Füsün, K. (2010). Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2010 (2), 46-58.
- Çoban, Barış (2009). Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya. Küreselleşme, Direniş, Ütopya. (Hazırlayan: Barış Çoban). Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 9-41.
- Çoban, Savaş (2009). Yeni Toplumsal Hareketler ve İktidar Sorunu. (Hazırlayan: Barış Çoban). Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 175-189.
- Coşkun, Mustafa, K., (2007). Demokrasi ve Toplumsal Hareketler. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dede, Ayşegül (2015). Yeni Toplumsal Hareketler: “Yeni ve Başka Bir Dünya” Talebi. Toplumsal Hareketler. Sosyoloji Divanı Dergisi, 2015 (5), Konya: Çizgi Kitabevi, 39-51.
- Della, Porta, Donatella and Diani, Mario (2006). Social Movements: An Introduction, Oxford: Blackwell.
- Derrida, Jacques (2001). Marx’ın Hayaletleri. (Çeviren: Alp Tümertekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Diani, Mario (1992). The Concept of Social Movement. The Sociological Review, 92.
- Dinerstein, Ana, Cecilia and Deneulin, Severine (2012). Hope Movements: Naming Mobilization in a Post-development World. Forthcoming Development & Change, 43(2).

- Dirlik, Arif (2008). Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler. (Çeviren: Galip Doğduaslan). (Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya). Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim. İstanbul: İletişim Yayınları, 65-111.
- Doytcheva, Milena (2013). Çokkültürlülük. (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Drucker, Peter, F. (1993). Kapitalist Ötesi Toplum. (Çeviren: Belkıs Çorakçı). Ankara: İnkilap Kitabevi.
- Durkheim, Emile (1995). Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları. (Çeviren: Cemal Bali Akal). İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Ertan, Özensel (2015). Sosyal Medyanın Mısır Devrimindeki Rolü. Sosyoloji Divanı Dergisi, 2015 (5), Konya: Çizgi Kitabevi, 69-86.
- Esendemir, Şerif (2008). Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ete, Hatem (2013). Gezi Parkı Sakinlerinin Ruh Hali. Diren Sosyoloji. (Editör: Ekrem Saltık). İstanbul: Kaldırım Yayınları, 83-88.
- Featherstone, Mike (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. (Çeviren: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frankel, Boris. (1991). Sanayi Sonrası Ütopyalar. (Çeviren: Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Fraser, Nancy ve Nicholson, Linda (2000). Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaştırma. (Çeviren: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 425-449.

- Giddens, Antony (2000). *Sosyoloji*. (Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Özel- Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gökçe, Orhan (2012). *Yeni Medya- Kamuoyu-Demokrasi. Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz*. (Editör: Edibe Sözen). İstanbul: Alfa Yayınları, 37-54.
- Graeber, David (2002). *Küreselleşme Hareketi. Başka Bir Dünya Mümkün*. (Derleyen: Süreyya Evren ve Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Stüdyo İmge Yayınları, 106-116.
- Guenon, Rene (2012). *Modern Dünyanın Bunalımı*. (Çeviren: Mahmut Kanık). Ankara: Hece Yayınları.
- Güçer, Mehmet (2013). *Yeni Toplumsal Hareketler Işığında Gezi Parkı Eylemleri*. *Dernekler Dergisi*, 2013 (25), 46-55.
- Güven, Selahattin. *Temsil Krizinin Siyaseti: Sosyal Hareketler*. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, 2015 (5), Konya: Çizgi Kitabevi, , 25-51.
- Habermas, Jürgen (1981). *New Social Movements*. *Telos*, 49, 33-37.
- Habermas, Jürgen (1992). *Rasyonel Bir Topluma Doğru Öğrenci Protestosu Bilim ve Siyaset*. (Çeviren: Ahmet Çiğdem ve Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*, 1-2. (Çeviren: Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2003). *İmparatorluk*. (Çeviren: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2004). *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Çeviren: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, David (2008). *The Right to The City*. *New Left Review*, 53, September-October, 23-40.

- Hobsbawm, Eric, J. (2003). Sanayi ve İmparatorluk. (Çeviren: Abdullah Ersoy). Ankara: Dost Kitabevi.
- Huyssen, Andreas (2000). Postmodernin Haritasını Yapmak. (Çeviren: Mehmet Küçük). *Modernite Versus Postmodernite*. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 207-235.
- Hwang, Dongyoun (2008). Güney Kore'nin Minjung'u ve Minjung Hareketi. (Çeviren: Cihan Aslı Filiz). (Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya). *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 337- 363.
- Inglehart, Ronald and Flanagan, Scott, C. (1987). Value Change İn Industrial Societies. *American Political Science Review*, 81(4), 1289-1319.
- Jasper, M., James (2002). Ahlaki Protesto Sanatı. (Çeviren: Senem Öner). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Johnston, Hank, Larana, Enrique ve Gusfield, Joseph R. (1999). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler, Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar. (Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 131-161.
- Kadıoğlu, Ayşe (2012). Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları. *Vatandaşlığın Dönüşümü* (Hazırlayan: Ayşe Kadıoğlu). İstanbul: Metis Yayıncılık, 21-30.
- Kalouche, Fouad ve Mielants, Eric (2008). Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü (1968-2005). (Çeviren: Deniz Keskin). *Toplumsal Hareketler 1750-2005*. İstanbul: Versus Yayınları, 119-282.
- Keat, Russel ve Urry, John (2001). Bilim Olarak Sosyal Teori. (Çeviren: Nilgün Çelebi). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keck, Margaret, E. and Kathryn, Sikkink (1998). *Activists Beyond Borders*. Cornell University Press.

- Kellner, Douglas (2000). Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar. (Çeviren: Mehmet Küçük). *Modernite Versus Postmodernite*. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 367-404.
- Khagram, Sanjeev, Riker, James, V. and Sikkink, Kathryn (2002). From Santiago to Seattle: Transnational Advocacy Groups Restructuring World Politics. *Restructring World Politics: Transnational Social Movements, Networks and Norms*. (Editors: Sanjeev Khagram, James V. Riker, Kathryn Sikkink). Minneapolis: University of Minnesota Press, 3-23.
- Klein, Naomi (2001). Reclaiming the Commons. *New Left Review* 9. May-June 2001, 81-89.
- Kliever, Lonnie D. (1977). Authority In A Pluralistic World. The Sixth International Conference on the Unity of the Sciences San Francisco. November, 25-27.
- KONDA Araştırma ve Danışmanlık (2014). Gezi Raporu. (Erişim Tarihi: 26.01.2018).
- Kumar, Krishan (2013). Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları. (Çeviren: Mehmet Küçük). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Küçük, Mehmet (2000). Postmodernin Modern Karakteri Ya Da Dönemleştirmenin İronisi. *Modernite Versus Postmodernite*. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 21-54.
- Küçük, Mehmet (2000). Entelektüellerin Tehlikeli Oyuncağı: Postmodern. *Modernite Versus Postmodernite*. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 55-72.
- Kymlicka, Will ve Norman, Wayne (2012). Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Vatandaşlığın Dönüşümü* (Hazırlayan: Ayşe Kadioğlu). İstanbul: Metis Yayıncılık, 185-217.

- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (2015). Hegemony ve Sosyalist Strateji. (Çeviren: Ahmet Kardam). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Layder, Derek (2006). Sosyal Teoriye Giriş. İstanbul: Küre Yayınları.
- Le Bon, Gustave (1999). Kitleler Psikolojisi. (Çeviren: Tolga Sağlam). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lefebvre, Henry (2011). Kent Hakkı. (Çevirenler: Gizem Aksümer ve Julia Strutz). Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 9 (36), 140-152.
- Lelandais E., Gülçin (2009). Sosyal Hareketler Teorileri Ve Küreselleşme. (Hazırlayan: Barış Çoban). Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 63-90.
- Lyotard, Jean F. (2000). Postmodern Durum. (Çeviren: Ahmet Çiğdem). Ankara: Vadi Yayınları.
- Martin, William, G. (2008). Toplumsal Hareketler 1750-2005. (Çeviren: Deniz Keskin). İstanbul: Versus Yayınları, 5-19.
- Martin, William, G. (2008). Toplumsal Hareketler 1750-2005. (Çeviren: Deniz Keskin). İstanbul: Versus Yayınları, 283-303.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1992). Alman İdeolojisi Feuerbach. (Çeviren: Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1998). Komünist Partisi Manifestosu. (Çeviren: Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Melucci, Alberto (1999). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. (Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır). Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 81-107.

- Mestrovic, Stjepan (2000). Modernitenin İlk Sosyologları. (Çeviren: Mehmet Küçük). Modernite Versus Postmodernite. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 108-132.
- Mouffe, Chantal (1999). Kültür, Kimlik ve Demokrasi. Demokrasi ve Farklılık. (Çeviriler: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel). (Yayıma Hazırlayan: Seyla Benhabib). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasisi Akademisi, 347-363.
- Mouffe, Chantal (2000). Radikal Demokrasi: Modern Mi, Postmodern Mi?. (Çeviren: Mehmet Küçük). Modernite Versus Postmodernite. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 297-314.
- Munck, Ronaldo (2003). Marx@2000. (Çeviren: Yalçın Yusufoglu). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Offe, Claus (1999). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. (Yayıma Hazırlayan: Kenan Çayır). Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 53-79.
- Parkin, Frank (1997). Toplumsal Tabakalaşma. (Çeviren: Fatmagül Berktay). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. (Hazırlayan: Mete Tuca ve Aydın Uğur). Ankara: Ayraç Yayınları, 595-625.
- Paz, Octavio (2000). Şiir ve Modernite. (Çeviren: Nilgün Tual). Modernite Versus Postmodernite. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 184-203.
- Poloma, Margaret, M. (1993). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (Çeviren: Hayriye Erbaş). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Porritt, Jonathon (1989). Yeşil Politika. (Çeviren: Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Ritzer, George (1998). Toplumun Mcdonaldlaştırılması. (Çeviren: Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Ritzer, George (2011). Modern Sosyoloji Kuramları. (Çeviren: Himmet Hülür). Ankara: Deki Yayınevi.
- Rosenau, Pauline, M. (2004). Postmodernizm ve Toplum Bilimleri. (Çeviren: Tuncay Birkan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sarıbay, Ali, Y. (2013). Demokrasinin Yalnız Kalabalıkları. Diren Sosyoloji. (Editör: Ekrem Saltık). İstanbul: Kaldırım Yayınları, 123-127.
- Schmidt, Manfred, G. (2001). Demokrasi Kuramlarına Giriş. (Çeviren: M. Emin Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.
- Selçuk, Sanem S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2012 (2), 78-99.
- Smart, Barry (2000). Postmodern Toplum Teorisi. (Çeviren: Mehmet Küçük). Modernite Versus Postmodernite. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 317-366.
- Smelser, Neil (1962). Theory of Collective Behavior. New York: The Free Press.
- Stauth, George ve Turner, S., Bryan (2000). Nostalji, Postmodernizm ve Kitle Kültürü Eleştirisi (Çeviren: Mehmet Küçük). Modernite Versus Postmodernite. (Derleyen: Mehmet Küçük). Ankara: Vadi Yayınları, 405-423.
- Stowasser, Barbara (2006). Medeniyetler Arası Diyalog Üzerine. (Derleyen: Murat Yılmaz). Medeniyetler Çatışması. Ankara: Vadi Yayınları, 307-321.
- Sustam, Engin (2009). Küreselleşme Kapitalizm Çağında Yeni Sosyal Hareketleri Okumak: Küresel Travma, Kriz Toplumu ve Favelaslar.(Hazırlayan: Barış Çoban). Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 91-145.

Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çeviren: Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şen, Mustafa (2013). Gezi Parkı Profili. *Diren Sosyoloji*. (Editör: Ekrem Saltık). İstanbul: Kaldırım Yayınları, 237-254.

Şükrü, Kemalettin (1931). *Kristof Kolomb*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Tarrow, Sidney (2008). *Köklü Kozmopolitler ve UlusötesiAktivistler*. (Çeviren: Galip Doğduaslan). (Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya). *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 113-141.

Tarrow, Sidney (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tecim, Erhan (2015). Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma. *Toplumsal Hareketler. Sosyoloji Divanı Dergisi*, 2015 (5), Konya: Çizgi Kitabevi, 9-24.

Tekin, Ferhat (2015). Toplumsal Hareketlerde Bedenin Temsili. *Toplumsal Hareketler. Sosyoloji Divanı Dergisi*, 2015 (5), Konya: Çizgi Kitabevi, 53-68.

Tilly, Charles. (2008). *Toplumsal Hareketler*. (Çeviren: Orhan Düz). İstanbul: Babil Yayınları.

Tiryakian, Edward, A. (1997). *Emile Durkheim*. (Çeviren: Ceylan Tokluoğlu). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Hazırlayan: Mete Tucay ve Aydın Uğur). Ankara: Ayraç Yayınları, 193- 241.

Tolan, Barlas (1983). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Savaş Yayınları.

Touraine, Alain (1985). *An Introduction to the Study of Social Movements*. *Social Research*, 52 (4), *Social Movements*, 749-787.

- Touraine, Alain (1995). *Beyond Social Movements?. Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies.* (Editor: Stanford M. Lyman). London: MacMillan.
- Touraine, Alain (1999). *Toplumdan Toplumsal Harekete.* (Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır). *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar.* İstanbul: Kaknüs Yayınları, 35-51.
- Touraine, Alain (2000a). *Demokrasi Nedir? (Çeviren: Olcay Kunal).* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, Alain (2000b). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz? (Çeviren: Olcay Kunal).* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, Alain (2014). *Modernliğin Eleştirisi. (Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver).* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (2004). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Twenge, Jean, M. (2013). *Ben Nesli. (Çeviren: Esra Öztürk).* İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Uysal, Ahmet (2016). *Toplumsal Hareketler Sosyolojisi.* İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Yanık, Medaim (2013). *Hangimizin Y Kuşağı. Diren Sosyoloji. (Editör: Ekrem Saltık).* İstanbul: Kaldırım Yayınları, 91-96.
- Yenal, Zafer ve Kırılı, Biray, K. (2005). *Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri. Birikim Dergisi, 197, 10-17.*
- Yıldırım, Yavuz. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu ve Hareketlerin Avrupasını Kurmak, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Wallerstein, Immanuel (2003). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu. (Çeviren: Tuncay Birkan).* İstanbul: Metis Yayınları.

Weber, Max (1997). Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu. (Çeviren: Zeynep Aruoba). İstanbul: Hil Yayınları.

Wolf, Eric, R. (2000). Köylüler. (Çeviren: Abdülkerim Sönmez). İstanbul: İmge Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ayşegül DEDE
Uyruğu : T.C
Doğum Yeri ve Tarihi : Üsküdar / 20.02.1983
Telefon : 05334967057
E-mail : dedeaysegul@gmail.com

EĞİTİM

Lise : Konya Merkez İmam Hatip Lisesi, 2000
Üniversite : Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2005

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2015- 2017	KOP Bölge Kalkınma İdaresi	Uzman
2013- 2015	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2009-2011	İttifak Holding	Personel
2007-2009	Konya Ticaret Odası	Uzman